

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ЯРОСЛАВА МУДРОГО**

кафедра теорії та історії права

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ІСТОРІЇ ДЕРЖАВНОСТІ

круглий стіл
21 травня 2026 року

Харків
2026

УДК 340.15:342.1](082)

Організаційний комітет:
Стеценко Н. С., Пономарьова Г. П., Шигаль Д. А.,
Лісогорова К. М., Григоренко Д. А.

«АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ІСТОРІЇ ДЕРЖАВНОСТІ»:
матеріали круглого столу, (м. Харків, Україна, 21 травня 2026
р.) / редкол.: Д. А. Шигаль та ін. Харків: Нац. юрид. ун-т імені
Ярослава Мудрого, 2026. 347 с.

Тези друкуються в авторській редакції, за достовірність
наданих матеріалів відповідають автори

© Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого, 2026

ЗМІСТ

Лизогуб В. А.	СХІД І ЗАХІД В РАМКАХ КОНЦЕПТУАЛЬНОГО ПОЛЯ КРАЇНОЗНАВСТВА І МІЖНАРОДНОГО РЕГІОНОЗНАВСТВА	12
Григоренко Д. А.	ПРИДУШЕННЯ ПРИВАТНОЇ ТОРГІВЛІ В УКРАЇНІ В УМОВАХ РАДЯНСЬКОГО ТОТАЛІТАРИЗМУ 20-РОКІВ ХХ СТ.	17
Стеценко Н. С.	ЗЛОЧИНИ І КАРА В РУСІ – УКРАЇНІ : ГУМАНІСТИЧНІ ТЕНДЕНЦІЇ	20
Катилов В. І.	ІСТОРИЧНИЙ ДОСВІД ЗАСТОСУВАННЯ ДЕЛЕГОВАНИХ ПОВНОВАЖЕНЬ ВИКОНАВЧОЮ ВЛАДОЮ УКРАЇНИ В ПЕРІОДИ ПРАВОВИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ	23
Андрєєва Є. С.	СТАНОВЛЕННЯ ПРОКУРАТУРИ УКРАЇНИ У ПЕРІОД ЗДОБУТТЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ: ВІДМОВА ВІД РАДЯНСЬКОЇ МОДЕЛІ	25
Архипова Ю. Є.	ОСОБИСТІ ПРАВА КРІПОСНИХ ЗА СЕЛЯНСЬКОЮ РЕФОРМОЮ 1861 РОКУ	28
Афанасьєва Д. О.	ПРАВОВИЙ СТАТУС ПРАВОЗАСТУПНИКІВ ЗА ПОЛОЖЕННЯМ ПРО НАРОДНИЙ СУД 1920 року УСРР	31
Бабарикіна О. І.	ВІДОБРАЖЕННЯ ПРОЦЕСУ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ У КОНСТИТУЦІЇ ПИЛИПА ОРЛИКА 1710 року	33
Барчан І. А.	ВСТАНОВЛЕННЯ СУДОВО-СЛІДЧИХ ІНСТИТУТІВ ЗАГАЛЬНОГО ПРАВА У РЕФОРМАХ ГЕНРІХА П ПЛАНТАГЕНЕТА	36
Біцура А. С.	ЗДОБУТКИ ФРАНЦУЗЬКОЇ БУРЖУАЗНОЇ РЕВОЛЮЦІЇ	39
Бондаренко В. С.	ФОРМУВАННЯ НОВОЇ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ ФРАНЦІЇ ПІД ЧАС РЕВОЛЮЦІЇ 1789–1794 РР.	41
Брунько О.Д.	УКРАЇНСЬКА ЦЕНТРАЛЬНА РАДА ЯК РЕВОЛЮЦІЙНИЙ ПАРЛАМЕНТ	44
Бутівщенко Р. Д.	НОРМИ РУСЬКОЇ ПРАВДИ ВІДОБРАЖЕНІ В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ	47

Вацяк А. С.	РОЗРОБКА ТА ПОДАЛЬША ДОЛЯ КОНСТИТУЦІЇ УНР 1918 року	49
Вашук С. А.	МЕХАНІЗМИ ОБМЕЖЕННЯ ВЛАДИ ГЕТЬМАНА У КОНСТИТУЦІЇ ПИЛИПА ОРЛИКА 1710 р. ЯК ПРОЯВ РАННЬОГО УКРАЇНСЬКОГО КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ	52
Волошин З. Р.	РАННЬОФЕОДАЛЬНА ДЕРЖАВА РУСЬ- УКРАЇНА. ПОЧАТКИ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ	56
Гадяцька І. Ю.	КОНТРАКТИ БЕЗ ПАПЕРУ: ЯК ПРАЦЮВАЛИ ДОГОВОРІ В СТАРОДАВНЬОМУ РИМІ	58
Гайдук В. В.	БОРІТЬБА ЗА ВЛАДНІ ПОВНОВАЖЕННЯ ТА РЕФОРМИ ЯК ГОЛОВНИЙ ВЕКТОР ДІЯЛЬНОСТІ ГЕТЬМАНА ДАНИЛА АПОСТОЛА	60
Глушакова К. В.	ВПЛИВ БУРЖУАЗНИХ РЕВОЛЮЦІЙ НА ФОРМУВАННЯ КОНСТИТУЦІЙНОЇ ДЕРЖАВ- НОСТІ	64
Гоков Н. В.	ПРОБЛЕМИ СТАНОВЛЕННЯ АДВОКАТУРИ В УСРР	66
Головко Д. Є.	ОСОБЛИВОСТІ ЯПОНСЬКОЇ АВТОКРАТІЇ У XX СТОЛІТТІ	69
Гуменюк В. О.	СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК ПОЛІТИЧНОЇ НАУКИ У США	72
Гусак А. П.	ГЕНЕЗА НЕЗАЛЕЖНОСТІ СУДОВОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ	75
Гусарук Є. С.	СУТНІСТЬ ТЕОРІЇ ЧИЗАРЕ ЛАМБРОЗО ТА ЇЇ ПОДАЛЬША ДОЛЯ	77
Дворнік С. О.	ОЦІНКА СТАНУ РЕФОРМ В УКРАЇНІ КЕРІВНИМИ ОРГАНАМИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ	80
Дернова Д. С.	ОСОБЛИВОСТІ ДЕРЖАВНОГО УСТРОЮ ВІЗАНТІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ	83
Дєдов О. В.	АВТОРСЬКЕ ПРАВО СРСР: СТАНОВЛЕННЯ, РОЗВИТОК, ОСОБЛИВОСТІ	86
Дубинець С. Г.	ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ В	

	УМОВАХ ТОТАЛІТАРИЗМУ	90
Слізева А. В.	ПРАВА СПАДКОЄМЦІВ ЗА РУСЬКОЮ ПРАВДОЮ	92
Жарикова Є. А.	СТВОРЕННЯ КОЛЕГІЙ ЗАХИСНИКІВ УСРР 1922 року	94
Завдов'єва А. А.	РУСЬКА ПРАВДА ЯК ПРИКЛАД ЛЮДИНОЦЕНТРИЗМУ В ПРАВІ КИЇВСЬКОЇ РУСІ	97
Загній І. А.	ЗАКОНОДАВЧЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІДМІНИ РАБОВЛАСНИЦТВА В США	101
Зубарєва Я. Ю.	ВЕКТОРИ УКРАЇНСЬКОГО ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ НА ШЛЯХУ ДО НЕЗАЛЕЖНОСТІ: АЛЬТЕРНАТИВНІ ПРОЄКТИ ТА ЗОВНІШНІ ЧИННИКИ	104
Іванова О. Д.	ІДЕОЛОГІЧНИЙ КОНТРОЛЬ ЯК МЕХАНІЗМ УТРИМАННЯ ВЛАДИ В ТОТАЛІТАРНИХ ДЕРЖАВАХ ХХ століття	107
Іванченко Т. В.	РЕФОРМИ СЕРВІЯ ТУЛЛІЯ ЯК ВАЖЛИВИЙ ЕТАП ТРАНСФОРМАЦІЇ РИМСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА	110
Івахненко А. С.	ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я В РУСІ-УКРАЇНІ	112
Казанцева А. С.	НЕЗАЛЕЖНІСТЬ УКРАЇНИ 1991 РОКУ: ПРАВОВЕ НАРОДЖЕННЯ ДЕРЖАВИ	115
Калініченко М. Р.	ВПЛИВ АМЕРИКАНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ НА КОНСТИТУЮВАННЯ ДЕРЖАВНОСТІ: ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ США	118
Каменський В. А.	КОНСТИТУЦІЯ ПИЛИПА ОРЛИКА 1710 Р. ЯК ЛЕГІТИМАЦІЯ ДЕРЖАВОТВОРЧИХ ПРОЦЕСІВ У ГЕТЬМАНЬЩИНІ	121
Квятковський Д. М.	ПЕРІОДИЗАЦІЯ ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ	123
Кесарелі В. І.	РОЗВИТОК ЗАКОНОДАВСТВА ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ	126
Кириленко Д. Ю.	ІСТОРИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ ПРИЙНЯТТЯ КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ 1996 РОКУ ДЛЯ	

	РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ ...	128
Козін І. Д.	ДОКТРИНА ТРЬОХ НАРОДНИХ ПРИНЦИПІВ СУНЬ ЯТСЕНА У КОНТЕКСТІ ВЗАЄМОДІЇ ЗАХІДНИХ І КИТАЙСЬКИХ МОДЕЛЕЙ ДЕРЖАВНОСТІ	131
Колесова В. О.	ДЕРЖАВНИЙ ЦЕНТР УНР В ЕКЗИЛІ В КОНТЕКСТІ ЗБЕРЕЖЕННЯ ІДЕЇ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ	134
Колишкін В. О.	ЄВРОПЕЙСЬКА ПОЛІТИКА СУСІДСТВА ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗОВНІШНЬОГО ВРЯДУВАННЯ ЄС: ПОНЯТТЯ ТА ЗМІСТ	136
Костантиновська І. Є.	ПАРАДОКС ЛЕВІАФАНА: ЕВОЛЮЦІЯ СУСПІЛЬНОГО ДОГОВОРУ В УМОВАХ АЛГОРИТМІЧНОГО СПОСТЕРЕЖЕННЯ	140
Косяк Б. С.	СТАНОВЛЕННЯ ДЕРЖАВНОСТІ У ПІВНІЧНІЙ АМЕРИЦІ У ХVІІІ столітті	143
Котьолкіна А. А.	ЮРИДИЧНЕ ОФОРМЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ У ТРЕТЬОМУ УНІВЕРСАЛІ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ УКРАЇНИ	146
Кравченко А. В.	ЕТАПИ ПОЛІТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО	149
Кривенко Є. В.	ПОМ'ЯКШУВАЛЬНІ ОБСТАВИНИ ПРИ ПРИЗНАЧЕННІ ПОКАРАНЬ У РУСЬКІЙ ПРАВДІ	152
Кудінова Д. В.	ОСОБЛИВОСТІ ПРОГОЛОШЕННЯ САМОСТІЙНОСТІ КАРПАТСЬКОЇ УКРАЇНИ 1939 року	155
Кумарітова К. С.	РОЛЬ ХРИСТІЯНСЬКОЇ ЦЕРКВИ У СТАВЛЕННІ ДЕРЖАВНОСТІ РУСІ-УКРАЇНИ	158
Курилова М. А.	ЕВОЛЮЦІЯ ЗАПРОВАДЖЕННЯ ГУМАНІСТИЧ-НИХ ПРИНЦИПІВ У СИСТЕМУ ПОКАРАНЬ УКРАЇНИ	160
Курченко О. В.	ОСНОВНІ ТЕОРІЇ ПОХОДЖЕННЯ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ	163
Кушей К. Р.	14 ПУНКТІВ ВУДРО ВІЛЬСОНА ТА ЇХ ІСТОРИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ	166
Lytvynenko	THE ROLE OF THE COSSACK CROSS IN	

Olesia	UKRAINE'S HISTORICAL MEMORY	169
Луканіна Є. О.	ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ЗАКОНОДАВ-ЧОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВІДОКРЕМЛЕННЯ ЦЕРКВИ ВІД ДЕРЖАВИ В УКРАЇНІ	174
Liubimtseva Emilia	THE CONSTITUTION OF PYLYP ORLYK (1710): POLISH-LITHUANIAN NOBLE REPUBLICANISM AS THE PRIMARY INFLUENCE	177
Макаренко Д. В.	ЧОРНОБИЛЬСЬКА КАТАСТРОФА ЯК ПРОЯВ КРИЗИ ТОТАЛІТАРНОГО РЕЖИМУ ХХ СТОЛІТТЯ	180
Мамедова С.А.	ДЕЯКІ АСПЕКТИ ТРАНСФОРМАЦІЇ СУТНОСТІ ДЕРЖАВИ В ДОБУ БУРЖУАЗНИХ РЕВОЛЮЦІЙ	183
Matiukha Oleksandra	LEGAL STATUS OF WOMEN IN KYIVAN RUS	185
Мачульський Д. М.	СУДОВА СИСТЕМА В КОЗАЦЬКІЙ ДЕРЖАВІ	188
Метелюк Д.О.	ПОЛІТИКО-ПРАВОВЕ ЗНАЧЕННЯ РУСІ- УКРАЇНИ ДЛЯ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ	191
Мироненко М. В.	СТАНОВЛЕННЯ МАГДЕБУРЗЬКОГО ПРАВА В УКРАЇНІ	193
Мільнер Я. О.	ЗАРОДЖЕННЯ ТА ЕВОЛЮЦІЯ ГУМАНІСТИЧ- НИХ ІДЕЙ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ	196
Можаровська А. М.	ІНСТИТУТ ГРОМАДЯНСТВА ЯК ФУНДАМЕНТ СУЧАСНОЇ ДЕРЖАВНОСТІ ...	200
Мушкет М. М.	ПРАВО НА ОПІР ТИРАНІЇ (IUS RESISTENDI) У СЕРЕДНЬОВІЧНИХ КОНСТИТУЦІЙНИХ АКТАХ	203
Нестеренко А. С.	РОЛЬ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО У НАЦІОНАЛЬНО-ДЕРЖАВНОМУ ВІДРОД- ЖЕННІ УКРАЇНИ	205
Німчук С. Я.	ТЕОЛОГІЧНА ТЕОРІЯ ПОХОДЖЕННЯ ДЕРЖАВИ ЯК СКЛАДОВА ІСТОРИЧНИХ КОНЦЕПЦІЙ ДЕРЖАВНОСТІ	208

Огородюк О. П.	ЄВРОПЕЙСЬКА СЕРЕДНЬОВІЧНА ДЕРЖАВ- НІСТЬ ЯК ОСНОВА РОЗВИТКУ СУЧАСНИХ ПРАВОВИХ ДЕРЖАВ	210
Оковита В. О.	ВЗАЄМОДІЯ АДВОКАТУРИ З ОРГАНАМИ ЮСТИЦІЇ В УСРР	213
Онацька З. Ю.	ЗАКОН УРСР «ПРО МОВИ В УКРАЇНСЬКІЙ РСР» 1989 РОКУ ТА ЙОГО ІСТОРИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ	217
Осипенко С. О.	САЛІЧНА ПРАВДА: МІЖ ТРАДИЦІЄЮ І ЗАРОДЖЕННЯМ ПИСАНОГО ПРАВА	220
Палагнюк В. В.	ВПЛИВ ПРАВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ НА РЕФОРМУВАННЯ СУДОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ: КРАЇНОЗНАВЧИЙ І ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ	223
Пасюга Є. О.	СТИМУЛЮЮЧА РОЛЬ ЦЕРКОВНИХ СТАТУТІВ ДЛЯ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВНОСТІ РУСІ-УКРАЇНИ	226
Перегорода К. І.	ОСНОВНІ ДОСЯГНЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ УКРАЇНИ НА ШЛЯХУ ДО ЄС	229
Передерій І. Д.	МОДЕРНІЗАЦІЯ ПОДАТКОВОЇ СИСТЕМИ У ПЕРІОД ДІЯЛЬНОСТІ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ	231
Петришин І. П.	СУТНІСТЬ КОНЦЕПЦІЇ «ЖИВЕ ПРАВО» ОЙГЕНА ЕРЛІХА	235
Пітерова Є. Ю.	РОЛЬ УКРАЇНИ У ЗАСНУВАННІ ОРГАНІЗАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ НАЦІЙ	238
Полумисна М. А.	ОСОБЛИВОСТІ ІСПАНСЬКОЇ ДИКТАТУРИ ФРАНСІСКО ФРАНКА	241
Прібилова В. О.	ОСОБЛИВОСТІ ТОТАЛІТАРНИХ РЕЖИМІВ XX СТОЛІТТЯ ТА ЇХ ВПЛИВ НА СУПІЛЬСТВО	243
Птуха А. М.	ОСОБЛИВОСТІ ПРОЦЕСУ ВСТУПУ УКРАЇНИ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ В ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ	246
Радченко Д. М.	КОНЦЕПЦІЯ АРНОЛЬДА ДЖОЗЕФА ТОЙНБІ ЯК НОВЕ БАЧЕННЯ СУСПІЛЬНО- ІСТОРИЧНОГО РОЗВИТКУ ЛЮДСТВА	249
Рашина Т. О.	ПРИСКОРЕНИЙ ВСТУП УКРАЇНИ ДО ЄС: ПОГЛЯД З ЄВРОПИ	251

Романенко Д. А.	ЗАКОНОДАВЧЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРИМУСОВИХ ЗАХОДІВ КОЛЕКТИВІЗАЦІЇ ТА РОЗКУРКУЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО СЕЛЯНСТВА (1929–1933)	254
Роменко К. О.	ШТРАФ ЯК ВИД ПОКАРАННЯ ЗА ПРОТИПРАВНІ ДІЇ ЗА РУСЬКОЮ ПРАВДОЮ	258
Садовський Я. В.	ТЕОЦЕНТРИЗМ ТА АНТРОПОЦЕНТРИЗМ У ПОГЛЯДАХ І ПРАЦЯХ НІККОЛО МАКІАВЕЛЛІ	261
Сафронова Є. Р.	ЦЕНЗУРА ТА КОНТРОЛЬ СУСПІЛЬСТВА В СРСР У 20 СТОЛІТТІ ЯК ОЗНАКИ ТОТАЛІТАРНОЇ ДЕРЖАВИ	264
Свідченко В. М.	ТРАНСФОРМАЦІЯ АВТОРИТАРНИХ ПРАКТИК: ВІД ТОТАЛІТАРНИХ РЕЖИМІВ ХХ ст. ДО СУЧАСНИХ АВТОРИТАРНИХ РЕЖИМІВ ПОЧАТКУ ХХІ ст.	267
Серюженко К. С.	ПОЧАТКОВИЙ ЕТАП ПРОЦЕСУ ВСТУПУ УКРАЇНИ ДО ЄС	270
Сидорчук Д. І.	ТЕХАСЬКА РЕСПУБЛІКА ЯК МОДЕЛЬ ІНСТИТУЦІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ ТА ТРАНСФОРМАЦІЇ ДЕРЖАВНОСТІ	273
Сіверчук М. О.	НАУКОВІ ПОГЛЯДИ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО НА ДЕРЖАВНО-ПРАВОВИЙ РОЗВИТОК РУСІ-УКРАЇНИ	276
Скаб'як А. В.	ПРОГОЛОШЕННЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ 1991 року ЯК КЛЮЧОВИЙ ЕТАП СТАНОВЛЕННЯ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ	278
Сокур С. О.	ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЦЕСУ ВСТУПУ УКРАЇНИ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ У ПРАЦЯХ УКРАЇНСЬКИХ НАУКОВЦІВ	281
Солопова М. В.	МІЖНАРОДНІ КОСМІЧНІ ВІДНОСИНИ	283
Сухотеpla К. Г.	РОЛЬ ПРАВА У ФУНКЦІОНУВАННІ ТОТАЛІТАРНИХ РЕЖИМІВ ХХ СТОЛІТТЯ ...	286
Сьома М. А.	ІНСТИТУТ ВАСАЛІТЕТУ В СЕРЕДНЬОВІЧНОМУ ПРАВІ	288
Тарашенко В. В.	РОЛЬ УКРАЇНИ У ЗАСНУВАННІ ОРГАНІЗАЦІЇ	

	ОБ'ЄДНАНИХ НАЦІЙ	290
Твердохліб Б. В.	СТАНОВЛЕННЯ, РОЗВИТОК ТА ФУНКЦІОНУ-ВАННЯ ПОДАТКОВОЇ СИСТЕМИ ПЕРІОДУ РУСІ-УКРАЇНИ	295
Теличенко А. В.	ВНЕСОК ЯРОСЛАВА МУДРОГО В РОЗВИТОК ПРАВА: ВІД ЗВИЧАЄВОГО ПОРЯДКУ ДО ПИСАНОЇ СИСТЕМИ НОРМ	298
Тимофєєва Д. О.	АВТОРИТАРНІ РЕЖИМИ ХХ СТОЛІТТЯ ВІД ЗВИЧАЄВОГО ПОРЯДКУ ДО ПИСАНОЇ СИСТЕМИ НОРМ	300
Тимофєєнко К. П.	ДВОПАРТІЙНА СИСТЕМА ЯК ЧИННИК ПОЛІТИЧНОЇ СТАБІЛЬНОСТІ У ВЕЛИКІЙ БРИТАНІЇ	303
Ткач М. Ю.	ЗАКОНОДАВЧЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОСИН МІЖ ЦЕРКВОЮ ТА ДЕРЖАВОЮ В УКРАЇНІ (1917–1925)	305
Ткаченко А. В.	ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПОЛОЖЕННЯ ПРО АДВОКАТУРУ УСРР 1922 року	308
Токіой К. О.	РОЛЬ ПРОПАГАНДИ В ІСТОРІЇ ДЕРЖАВО- ТВОРЕННЯ	311
Троян А. О.	ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА УГОДИ ПРО АСОЦІАЦІЮ МІЖ УКРАЇНОЮ ТА ЄВРО- ПЕЙСЬКИМ СОЮЗОМ	314
Фоміна О. М.	ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА АГРАРНОГО ЗАКОНУ 111 р. до н. е.	317
Харахондя А. Ю.	АРНОЛЬД ДЖОЗЕФ ТОЙНБІ І ЙОГО КОНЦЕПЦІЯ ІСТОРИЧНОГО РОЗВИТКУ	319
Холод С. І.	ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА СИСТЕМИ ПОКАРАНЬ “РУСЬКОЇ ПРАВДИ” ТА СУЧАСНОГО КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ	323
Tsytsynska Kseniia	SELECTED ASPECTS OF THE IMPACT OF THE SOVIET DICTATORSHIP ON THE FORMATION OF MODERN UKRAINE	326
Чабаненко Т. В.	РЕАЛІЗАЦІЯ НОРМ КОДЕКСУ НАПОЛЕОНА У ПРАВОВІЙ ПРАКТИЦІ: ТЕОРЕТИКО-	

	ПРИКЛАДНИЙ АСПЕКТ	329
Чийпеш В. В.	УКРАЇНСЬКА ДЕРЖАВНІСТЬ ЧАСІВ ПРАВЛІННЯ ДИРЕКТОРІЇ УНР	332
Шевцова А. В.	ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ ІДЕЇ В'ЯЧЕСЛАВА ЛИПИНСЬКОГО ТА ЇХ ВПЛИВ НА УКРАЇНСЬКУ ДЕРЖАВНІСТЬ	335
Шишкін В. І.	ВПЛИВ ІДЕЙ ЕПОХИ ПРОСВІТНИЦТВА НА РЕВОЛЮЦІЙНІ РУХИ ХVІІІ ст.	337
Юрчик М. А.	РОЛЬ ФІЛІППА ФІЛІППА ПІНЕЛЯ У РОЗВИТКУ ІНСТИТУТУ НЕОСУДНОСТІ У ПРАВІ	340
Ярошенко О. А.	НАЦІОКРАТІЯ ЯК МОДЕЛЬ ДЕРЖАВНОСТІ	344

*Лизогуб Віталій Анатолійович,
канд. юрид. наук,
доц. кафедри теорії та історії права
НЮУ імені Ярослава Мудрого*

СХІД І ЗАХІД В РАМКАХ КОНЦЕПТУАЛЬНОГО ПОЛЯ КРАЇНОЗНАВСТВА І МІЖНАРОДНОГО РЕГІОНОЗНАВСТВА

1. До кінця ХХ ст. в наукових дослідженнях присвячених проблематиці міжнародного регіонаознавства Схід виступав в якості периферійної частини світу, що включала традиційні (архаїчні) суспільства. Периферійність Сходу розглядалась не більше як етнографічна специфіка в рамках наукової та освітньої дисципліни «Сходознавство» (Oriental Studies). У другій половині ХХ ст. «Сходознавство», що сформувалося на основі ідеологічної методики колоніального панування («Тягар білої людини» Редьярда Кіплінга, модифікувалося в напрямок «країнознавчого регіонаознавства» (Area Studies). На наступних етапах у зв'язку з глобальними трансформаціями та еволюцією системи центрів світогосподарчої системи виникла потреба в перегляді підходів і проблематики, що зумовило змістовну модернізацію країнознавства в регіональну науку (Regional Studies). Важливим аспектом трансформації методології стало розуміння факту, що незахідні моделі можуть конструюватися на основі інший закономірностей і правил, а європейська чи американська модель не є «альфою і омегою» в системі можливих сценаріїв розвитку. Крім того, дихотомія Захід-Схід не є вичерпним описом структури світового простору. Можлива також ще як мінімум Північ-Південь.

2. Усвідомленню нових реалій заважав помилковий і нав'язаний ззовні тренд розглядати політичні, економічні, соціальні та інші процеси в незахідних регіонах світу, включаючи східні, в оптиці відсталості і необхідності завжди йти вічно навздогін за гегемонами, приймати зовнішній вплив і старанно повторювати їх політико-економічні форми. Це в свою чергу закономірно породило зворотною реакцію у вигляді різного роду актів протидії в різних напрямках від культури до політики і військової сфери.

3. За радянських часів регіонаознавчі дослідження особливо ті, що стосувалися Сходу були націлені на проблематику національно-визвольної боротьби проти імперіалізму. Подієвий ряд в цьому випадку розглядався в залежності від того, прискорює він чи віддаляє будівництво соціалізму в окремо взятій країні. Наприклад, націоналізація або обмеження приватного капіталу виглядали в цій логіці «прогресивними», а будь-які форми співробітництва з Заходом або взагалі іноземними інвесторами – як «реакційними». Політичні партії і рухи розділялися за соціально-класовою ознакою на: «буржуазно-поміщицькі», «буржуазні», «дрібнобуржуазні», «пролетарські». Однак не марксизм як системна теорія світового розвитку, а його вульгарна, спрощена трактовка, що стала свого роду ідеологією «Червоної імперії» заважала бачити реальність у сфері міжнародних відносин.

Вивчення закордонних країн мало своєю генеральною ціллю будівництво соціалізму в цих країнах в майбутньому. При цьому спостерігалася тенденція з одного боку гіперболізації впливу на суспільство зі сторони пролетарського і комуністичного руху та ступеня «свідомості» соціальних мас, з іншого применшення традиційних само ідентифікацій, інститутів і політичних сил.

4. На сучасному етапі на передній план виступає проблематика «діалогу цивілізацій», «комунікації політико-економічних ядер (core)» «діалогу культур» Лише на початку ХХІ ст. починають з'являтися праці, що претендують ревізію європоцентричного підходу до регіоналістики. Це роботи А.Г. Франка, Б. Бузана і О. Уевера, П. Катценштейна, А. Ачарії і Б. Бузана. Низка дослідників підкреслюють, що «завданням ... є не тільки і не стільки дихотомія «Схід-Захід», а саме концепції орієнталізму (погляду Заходу на Схід) і оксиденталізму (погляд Сходу (Азії) на Захід (Європу, Північну Америку), бо на чолі кута лежало завдання підкреслити шляхи і способи сприйняття Сходу Заходом, і навпаки». Я. Морріс ще у 2010 р. намагався довести, що західноцентричне і східноцентричне політико-економічного бачення історії страждає односторонністю та вузькістю, щодо визначення закономірностей розвитку людства в світі який глобалізується, в межах її схеми, сутнісні ознаки якої лише тільки починають проступати.

5. Дослідження процесу еволюції суспільних наук наочно

демонструє, що ранній етап дослідження в науці історії міжнародних відносин зводився до опису офіційної взаємодії між урядами держав і в країнознавчих/сходознавчих роботах центральним ставав єдиний метод – традиційний історичний опис. Однак історичний опис, що не ґрунтується на теорію розвитку суспільства, виступає лише як інтерпретація. Відсутність загальної теорії позбавляє нас комплексної картини наявної дійсності. Тільки системний підхід до вивчення суспільства та системне мислення дозволяє подолати складність об'єкту, що вивчається, дозволяє послідовно обмислювати значущі його елементи, не ігноруючи взаємозв'язки і взаємовпливи між ними.

6. В кінці 40-х- на початку 50-х рр. XX ст. один з найвідоміших у світі біолог-теоретик Людвіг фон Берталанфі (1901-1972) розробив фундаментальну програму загальної теорії систем. В якості першого прикладу використання системного підходу до вивчення суспільства Берталанфі називав марксизм. Маркс уявляв суспільство як систему зв'язків, основою якої є необхідність у задоволенні людських потреб. Згодом виникло досить велика кількість теоретичних концепцій, що інтерпретували розвиток суспільства в часі, в тому числі і на основі критики ідей самого К. Маркса.

7. У пер. пол. XX ст. у практиці традиційного регіонаознавства всупереч традиційним підходам стали поступово вкорінюватися окремі концепти, що витікали з системного підходу. Як писали Ашарія і Бузан: «Проблема традиційного регіонаознавства / країнознавства (Area Studies) полягає в тому, що, хоча воно і може бути вдалим полем для підсистемного теоретизування, заснованого на унікальності подій, в самому регіонаознавстві домінують наукові дисципліни з низьким інтересом до теоретизування, ефективно використовуючи концепцію унікальності як привід до того, щоб не теоретизувати». В минулому дослідники намагалися побудувати єдину універсальну теорію. Однак згодом дійшли висновку в її нерелевантності, в тому що всезагальна теорія – це нонсенс, єдині закони для всіх патернів в розвитку людства відсутні, але кожний патерн це – система, що має свою причинно-наслідковими обумовленість. Лише досліджуючи закономірності, що характерні для окремих патернів, можна збудувати схему їх гармонійної взаємодії. Саме таким методом можна визначити в яких сферах

розвитку того чи іншого суспільства допустимо застосовувати досвід Заходу, а в яких – Сходу.

8. Серед національних європейських шкіл світової політичної географії та країнознавства частіше за все зазначають: німецьку, французьку, англійську.

Німецька школа виробила концепцію розвитку людства в його цілісності та єдності за умови величезної кількості окремих національних культур. В пер. пол. ця школа ХХ ст. розробила дві оригінальні теорії: *геополітичного розвитку і трансформацій* (теорія географічної передвизначеності зовнішньої політики, що містила концепції «життєвого простору» – *Lebenstraum* і расової переваги) і *просторової економіки*, яка пізніше знайшла своїх послідовників в США у ХХ ст. Головними авторами німецької школи були: Ф. Ратцель і К. Хаусхофер. Ратцель визначив фундамент антропогеографії (соціально-економічної географії), предметом якої виступила територіальна організація суспільства. В основі концепції Ф. Ратцеля лежали візії основоположника позитивізму Огюста Конта про вплив географічних чинників на плин історії народів і держав та значення демографічних факторів для еволюції політичних систем. Ратцель_стверджував, що взаємодія з ландшафтом (природою) визначає еволюцію окремої локальної національної культури: «відмінності між диким і культурним народом слід шукати не в ступені, а у характері зв'язку з природою. Культура робить нас вільними не в сенсі повної відмови від природи, а в сенсі більш різноманітного і широкого зв'язку з нею».

9. Концепція «життєвого простору» була запозичене з біології. Теорія Чарльза Дарвіна про боротьбу за виживання в тваринному світі була перенесена на відносини між народами. Держави розглядалися як живі істоти (концепція органічної держави), які знаходяться в постійній боротьбі за «життєвий простір», а подальше існування яких залежить від його наявності. Хаусхофер вважав, що місцерозташування та територіальні характеристики держави визначають її політичну та історичну долю. В концепцію пан регіонів К. Хаусхофера цілком вписується як доктрина Дж. Монро так і політика Д.Трампа втілена в стратегії національної безпеки США (2026) у ХХІ ст. Країна, яка має одну з найдовших берегових ліній морських кордонів і не має сусідів з потужним військово-економічним потенціалом (наприклад, США) користується високим рівнем стратегічної безпеки, в водночас має

можливості контролювати значну частину морських в т.ч. торгових комунікацій. Хаусхофер визначав домінування Німеччини над малими державами на захід і схід від неї як необхідність, а змагання за здобуття життєвого простору для Німеччини як повністю обґрунтованим і правомірним. Розширюючи і доповнюючи ідеї Ф. Ратцеля, Хаусхофер забезпечив геополітиці форму, яка стала однією з основних складових офіційної зовнішньополітичної доктрини націонал-соціалістичної Німеччини.

10. На основі засвоєння, головним чином, західних ідей виникає *китайська школа* міжнародно-регіональних досліджень в рамках якої і було сформульовано поняття регіонознавства (*цзююйсюе*), як дослідження міжнародно-регіональних або економічних аспектів розвитку країн Європи та Азії. Значним внеском китайських вчених було включення у науковий оборот поняття *міжнародної архітекτονіки* (Шицзе гецзюй), яка розглядається як світова структура, де великі держави або групи країн, згуртовані в коаліції (блоки) на основі інтеграції в нові світові спільності – *макрорегіони*. Консолідація необхідна виходячи з інтересів як економічної вигоди, так і стратегічної безпеки. Таким чином у Світі виникає більш-менш стабільний Баланс сил і система гармонійних взаємних відносин між країнами.

11. В теорії китайської школи Світовий порядок є певним віддзеркаленням Співвідношення сил у світовій архітектоніці, тобто у світовій структурі, що історично склалася у сучасному світі, де співпрацюють, конкурують і іноді конфліктують різнорівневі держави (*Наддержави, Великі і Середні держави Центри сили, Провідні держави* та ін.). Співвідношення сил розкривається в різноманітних конкретних моделях): глобалізації, конкуренції і співпраці без протистояння, взаємозалежності без підкорення, двосторонньої дипломатії, багатосторонньої дипломатії, багатополарності в умовах лідерства однієї держави, рівновага і скоординованості, конкуренції і хаосу, спільного розвитку, гармонійного світу та ін. Оцінка конкретної моделі залежить від точки зору конкретного дослідника та/або політика (Ху Цзінтао, Лі Юйтань, Е. Цзичен, Ван Ічжоу, Цюй Лічжу, Цзі Чжіе та ін.)

Список використаної літератури:

1. The White Man's Burden. URL: https://royallib.com/book/kipling_redyard/bremya_belogo_cheloveka_origin_al_i_raznie_perevodi.html
2. Frank A.G. ReOrient: Global Economy in the Asian Age. Berkeley: University of California Press, 1998.
3. Buzan B., Wsever O. Regions and Powers. Cambridge: Cambridge University Press, 2003.
4. Katzenstein P.A. World of Regions: Asia and Europe in the American Imperium. Ithaca: Cornell University Press, 2005.
5. Acharya A., Buzan B. (ed.). Non-Western International Relations Theory. New York : Routledge, 2010.
6. Morris I. Why the West Rules – For Now. The Patterns of History and What they Reveal about the Future. New York : Farrar, Straus and Giroux, 2010.
7. Acharya A., Buzan B. (ed.). Non-Western International Relations Theory. New York : Routledge, 2010.
8. Ратцель, Ф. Народоведение (Антропогеография). URL <https://studfiles.net/preview/1805249/page:13/> (дата обращения: 18.07.2023).
9. Хаусхофер К. Границы в их географическом и политическом значении. // Библиотека Михаила Грачева. URL <http://grachev62.narod.ru/haushofer/preface2.htm> (дата обращения: 18.07.2023).

*Григоренко Дмитро Артурович,
канд. юрид. наук,
асист. кафедри теорії та історії права
НЮУ імені Ярослава Мудрого*

ПРИДУШЕННЯ ПРИВАТНОЇ ТОРГІВЛІ В УКРАЇНІ В УМОВАХ РАДЯНСЬКОГО ТОТАЛІТАРИЗМУ 20-х РОКІВ ХХ ст.

Приводом для першого наступу на приватний капітал у торгівлі послужила криза збуту восени 1923 року, винуватцем якої оголосили приватника. Для подолання її наслідків радянським керівництвом була розроблена «нова торгова практика». Першим заходом цієї програми було встановлення граничних і етикетних цін на деякі види товарів. Нагляд за

дотриманням цін досягався через державний і громадський контроль, для якого були створені широкі правові основи.

Архівні матеріали дозволяють зробити висновок про те, що чітке й відповідне дійсності розуміння проблем і потреб приватної торгівлі було в комітетів ринкових крамарів, оскільки саме ці органи сприяння торгівлі найщільніше стикалися зі звичайними приватниками. Формою їхнього реагування на проблеми приватного капіталу в торгівлі були регулярні доповіді в республіканських господарчих закладах. Ряд пропозицій комітетів ринкових крамарів було враховано при розробці нормативних актів, спрямованих на зниження оподаткування й орендної платні для приватної торгівлі.

Рішення партії й уряду кінця 1924 – початку 1925 року демонструють їхню неготовність одразу й повністю ліквідувати приватну торгівлю. Резолюції партії, з'їздів рад і постанови уряду УРСР у цей період містять імперативні вимоги щодо використання приватної торгівлі у справі становлення й розвитку державної та кооперативної торгівлі. У ці роки, за задумом керівництва держави, витіснення приватного капіталу повинно було здійснюватися не заходами адміністративного характеру, а шляхом поступового охоплення державною й кооперативною торгівлею всього товарообігу.

Перший, по-справжньому відчутний удар, приватнику був нанесений резолюцією XIII з'їзду РКП(б) «Про внутрішню торгівлю», після прийняття якої різко скоротилося товарне і грошове кредитування приватної гуртової торгівлі. Це призвело до різкого зниження показників гуртової й роздрібної приватної торгівлі. Надмірно натиснувши на приватника, держава почала втрачати ланки товаровиробничої мережі для товарів державної промисловості. Тому IX Всеукраїнський з'їзд рад у травні 1925 року визнав, що врегулювання торгівлі у тій частині, де затронуті інтереси широких мас населення, необхідно здійснювати більш гнучко, ніж у перший період нової торгової практики.

Тимчасовий відступ від політики витіснення приватного капіталу в торгівлі був обумовлений рішеннями III з'їзду рад СРСР (травень 1925 р.), які рекомендували урядові УРСР вжити заходів щодо скорочення кількості місцевих податків та зборів, а також упорядкування орендних і комунальних платежів для приватної торгівлі. Проведення в життя вищезазначених рекомендацій

обумовило суттєве зростання показників приватної торгівлі.

Курс на поновлення витіснення приватної торгівлі було взято партією та урядом після XIV з'їзду ВКП(б) у грудні 1925 року. Розпочався другий потужний удар по приватнику – введення хлібозаготівель. На практиці це означало, що селянин був позбавлений можливості збувати на вільному ринкові надлишки своєї продукції і взамін купувати потрібні йому товари. Всі функції ринку в централізованому порядку були передані до рук державних торгових органів. Основним заготівникам хліба було заборонено вести закупівлі через посередництво приватних осіб, а банки перестали відкривати кредит приватним продавцям хлібом.

Правові акти, які визначали заходи врегулювання приватної торгівлі в 1926-1927 рр., виражають офіційну позицію радянської влади, відповідно до якої й надалі існувала необхідність використання приватного капіталу в товарообігові для розвитку державної й кооперативної торгівлі. Хоча в рішеннях партії й уряду за цей період неодноразово згадується про недопустимість застосування неекономічних заходів упливу на приватника, на практиці ж саме орендна, податкова і кредитна політика стала причиною різкого падіння показників приватної торгівлі.

Досягнення державної й кооперативної торгівлі, перехід до форсованої індустріалізації держави обумовили ставлення законодавця до приватної торгівлі в період 1928 – 1931 рр. У рішеннях партії, з'їздів рад та уряду СРСР й УРСР з питань приватного капіталу в цей період визначальною була теза про викорінення й ліквідацію капіталістичних та куркульських проявів у товарообігові держави. У дійсності це означало поступове відлучення приватника від посередницьких операцій, цілковите припинення товарного і грошового кредитування з боку держави, введення твердих грошових цін і, в підсумку, введенням законодавчої заборони на відкриття приватних підприємств.

Стеценко Ніна Сергіївна,

канд. юрид. наук,

асист. кафедри теорії та історії права

НЮУ імені Ярослава Мудрого

ЗЛОЧИНИ І КАРА В РУСІ – УКРАЇНІ: ГУМАНІСТИЧНІ ТЕНДЕНЦІЇ

Сучасне кримінальне право України пройшло шлях у своєму формуванні від кровної помсти до індивідуалізації покарань за злочини та визнання життя і здоров'я особи найвищою цінністю. Зародження ж гуманістичних тенденцій у покараннях можна прослідкувати вже у русько – візантійських договорах. На це вказують положення Договору 911 року про доведення факту здійснення злочину. Стаття 3 цього акта встановлює : «Нехай звинувачення, які містяться у публічно представлених доказах, буде визнано доведеним». Це і є підтвердженням того, що основною підставою відповідальності особи яка вчиняла протиправну дію, була вина, наявність якої у діях особи необхідно було доводити способом надання належних доказів. Якщо ж докази були недостовірними, то сторона, зацікавлена у підтвердженні вини особи, повинна була принести ще й присягу «згідно своєї віри». Відсутність вини або її недоведеність виключали відповідальність підозрюваного. До цього прикладу можна додати і інші статті вказаного договору - покарання за удар мечем, або застосування іншої зброї (ст.5), вбивство злодія на місці злочину та заборони такого вбивства після того, як злодій опинився в руках постраждалого (ст. 6), недопущення самоуправства (ст. 7) тощо. Високий рівень правової культури і гуманізм укладачів розглядуваного документа віддзеркалюється, зокрема, у ст. 8, яка відкидала пануюче у Європі на той час «берегове право, тобто право на майно з розбитого чужоземного корабля, і встановлювала взаємні обов'язки русів і греків щодо надання допомоги постраждалим. При цьому, ст. 13 Договору, про гарантування отримання майна нащадками померлого іноземця, які проживали на його батьківщині, та заборону привласнювати це майно місцевій владі, узагалі «обігнала» західноєвропейське право майже на тисячу років і є найдавнішою нормою міжнародного приватного права. Гуманістичні тенденції можна констатувати і у ст.6 Договору 911 року, де містяться елементи необхідної оборони. Згідно з її положеннями ні греки, ні

русичі, які вбили злодія, що чинив опір під час затримання, не повинні були каратися за вбивство.

Важливо наголосити на тому, що у «Повісті временних літ» існують свідчення щодо спроб запровадження смертної кари для розбійників князем Володимиром Святославовичем у 996 році. Це виявилось невдалою спробою і було замінене грошовими штрафами. Це вказує на гуманістичні засади формування системи відповідальності за злочини та підтверджує: у ті часи були намагання збереження життя людини як найвищої соціальної цінності.

Необхідно звернути увагу, що Руська Правда, як перша кодифікація норм руського звичаєвого права, стала взірцем багатовікового розвитку українського правового досвіду, заклавши гуманістичні тенденції перспективного розвитку кримінального права. Наявність такого досвіду є незаперечним, бо загальновідомо, що у XI столітті Руська держава мала високий рівень економічного, політичного і культурного розвитку, що й обумовило створення кодифікації законів, в якій містилася і система покарань за злочини. Аналіз Руської Правди, а саме найдавнішої частини, «Правди Ярослава», підтверджує, що її виникнення було реакцією на необхідність обмеження кровної помсти. Надалі, сини Ярослава Мудрого - Ізяслав, Святослав, Всеволод та їх мужі – повністю скасували кровну помсту, замінивши її системою грошових штрафів.(ст. 2 Руської Правди Поширеної Редакції). Штрафи, віра, головщина були запроваджені як соціально – економічна функція відновлення справедливості після скасування кровної помсти. Метою запровадження вказаних змін була не лише моральна корекція, а й практичне забезпечення стабільності громади, збереження працездатного населення та осіб, які виконували військові функції.

Варто зазначити, що княжа влада, поступово централізуючи судову функцію, вводила штрафи як державні інструменти стримування насильства у суспільстві. Простежувалась демонстрація більш поміркованого, утилітарного підходу до самого злочину, до покарання за нього при відновленні соціального порядку і встановленні матеріальної компетенції. При цьому, і судовий процес за Руською Правдою вказував на наявність гуманістичних ідей. Вже обвинувально - змагальна форма його проведення доводила, що сторони у ньому були рівноправними, а суд виносив рішення виключно за наявності системи доказів - свідчення видоків (очевидців правопорушення),

послухів (свідків доброї волі підозрюваного), зовнішні прикмети (синці), речові докази, присяга а також суди Божі. Показовим було те, що судові рішення виносилися в усній формі а до їх виконання залучалися спеціальні посадові особи. Це вказує на прагнення законодавців впорядкувати судовий процес, зробити його передбачуваним та надати певні гарантії для учасників.

До гуманістичного напрямку формування законодавства Русі – України можна віднести і диференціацію відповідальності за вбивство залежно від обставин його вчинення – відкрито, у чесному поєдинку, під час сутички або сварки на банкеті, при захисті честі, без ознак злої волі.(ст. 6 Руської Правди Поширеної Редакції), а також відповідальність за посягання на честь і гідність особи(ст.18 Руської Правди Поширеної Редакції). Варто звернути увагу і на статті 4 і 5 Руської Правди Поширеної Редакції. Колективна плата штрафу за вбивство «дика віра» - дещо пом'якшувала покарання для злочинця, що також можна розглядати як розвиток гуманістичних тенденцій у формуванні системи покарань.

У висновку зазначимо, що в Русі -Україні гуманістичні тенденції у системі покарань за злочини втілювалися вже на початку створення держави, тоді як у європейських країнах лише в епоху Просвітництва поступово змінювалися погляди на право держави здійснювати необмежене насильство. Тогочасне право прагнуло обмежити, зв'язати помсту формальними нормами, зменшити самосуд, та вирішувати справи у юридичній площині. Важливим було те, що характер та особливості покарань з Руською Правдою мали матеріальний характер. Були відсутні покарання, пов'язані зі знищенням людини, або її покаліченням.

Список використаної літератури:

1. Хрестоматія з історії держави і права України : Навч. посібник для студентів юридичних спеціальностей вищих навчальних закладів / за ред. В. Д. Гончаренка. 3 -тє вид., перероб. Уклад. В. Д. Гончаренко, О. Д. Святоцький. Київ : Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. - 800с.
2. Правда Руська Ярослава Мудрого : початок законодавства Київської Русі : навч. посіб. / уклад. : Г. Г. Демиденко, В. М. Єрмолаєв ; вступ. сл. В. Я. Тація. Харків : Право, 2014. 344 с. : іл.
3. Усенко І. Б. Становлення гуманістичних ідей у праві України. *Часопис Київського університету права*. 2014. № 1, С 10–13.
4. Гуз А. Н. Історія держави і права України. Джерела права періоду Київської Русі : навч. посібник. Вид. : КНТ 2007. 72с.

*Катилов Владислав Ігорович,
аспірант кафедри теорії
та історії права
НЮУ імені Ярослава Мудрого*

ІСТОРИЧНИЙ ДОСВІД ЗАСТОСУВАННЯ ДЕЛЕГОВАНИХ ПОВНОВАЖЕНЬ ВИКОНАВЧОЮ ВЛАДОЮ УКРАЇНИ В ПЕРІОДИ ПРАВОВИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

Дослідження історичного досвіду делегованого законодавства в Україні є критично важливим для розуміння балансу гілок влади. В періоди радикальних трансформацій (зміна державного ладу, економічні кризи) парламент часто не встигає за динамікою суспільних змін, що змушує виконавчу владу брати на себе нормотворчі функції.

Глибокий аналіз трансформаційних процесів в Україні дозволяє стверджувати, що в 1990-х роках відбулося фактичне розщеплення поняття закону. Декрети Кабінету Міністрів сприймалися як «закони в матеріальному розумінні», тобто акти, що за змістом є законодавчими, але за формою – виконавчими. Ця дуальність створила тривалий конфлікт у правозастосуванні. Історичний досвід доводить, що відсутність чіткої межі між формою та змістом акта призвела до «ерозії законності», коли підзаконні акти де-факто змінювали сутність прав і свобод громадян. В контексті євроінтеграції Україна має остаточно відмовитися від цієї моделі на користь європейського стандарту «якості закону» (Quality of Law), де будь-яке делегування повинно бути передбачуваним та доступним для розуміння пересічним громадянином.

На сучасному етапі особливої ваги цей інструмент набуває у зв'язку з євроінтеграційними прагненнями України. Отримання статусу кандидата у члени ЄС вимагає від нашої держави надшвидкої адаптації національного законодавства до *acquis communautaire*. Історичний аналіз підтверджує, що саме механізм делегування може стати ключовим для імплементації технічних регламентів та стандартів ЄС, проте він потребує чітких конституційних меж, аби не допустити порушення принципу розподілу влад, як це спостерігалось на ранніх етапах українського державотворення.

Ретроспективний аналіз періоду 1992–1996 років дозволяє визначити його як етап радикальної правової трансформації, де інститут делегованого законодавства став вимушеним інструментом державного управління. Прийняття Закону України «Про тимчасове делегування Кабінету Міністрів України повноважень видавати декрети у сфері законодавчого регулювання» [6] створило прецедент прямої передачі законодавчих функцій виконавчій владі. З одного боку, це забезпечило високу оперативність реформування економічної системи, зокрема у сферах валютного регулювання та приватизації, де було прийнято понад 80 декретів, частина з яких зберігає чинність і сьогодні.

З іншого боку, цей досвід виявив суттєві конституційні ризики. Відсутність дієвого механізму парламентського контролю за змістом декретів призвела до виникнення численних правових колізій між актами Уряду та законами Верховної Ради.

У сучасних умовах, коли євроінтеграційні процеси вимагають швидкої імплементації *acquis communautaire*, цей історичний урок залишається актуальним. Він доводить, що будь-яка модель делегування в Україні має базуватися не на підміні закону актом уряду, а на чітко визначених межах повноважень, що забезпечить баланс між ефективністю управління та принципом верховенства права.

Новим аспектом дослідження є роль судової гілки влади у легітимізації чи обмеженні делегованих повноважень. Якщо на початку 1990-х років судова система була фактично усунута від оцінки доцільності делегування, то з розвитком адміністративної юстиції ситуація докорінно змінилася. Історично важливо простежити, як Верховний Суд та Конституційний Суд України поступово випрацьовували критерії «надмірного делегування». Сьогодні, аналізуючи досвід минулих криз, ми бачимо, що судовий контроль стає єдиним ефективним запобіжником проти «тихої узурпації» законодавчих функцій урядом. Це дозволяє сформулювати тезу про те, що делеговане законодавство в Україні може існувати лише за умови розвиненого та незалежного судового нагляду, що є прямою вимогою стандартів International IDEA [1].

На основі проведеного аналізу можна запропонувати нову наукову дефініцію: межа делегування в умовах правової трансформації – це не лише юридична заборона на регулювання певних сфер, а й обов'язок парламенту зберігати за собою роль

«стратегічного архітектора». Історико-правовий досвід України доводить: щойно парламент делегує не процедуру, а політичну волю, він втрачає свою суб'єктність. Таким чином, для сучасної України євроінтеграційний успіх залежить від того, чи зможемо ми впровадити модель «контрольованої делегації», де уряд діє як агент парламенту, а не як його заміник.

Список використаної літератури:

1. International IDEA. The Global State of Democracy 2023: The New Checks and Balances. Stockholm, 2023. URL: <https://www.idea.int/publications/catalogue/global-state-democracy-2023>.
2. Європейська Комісія «За демократію через право» (Венеціанська Комісія). Доповідь про верховенство права (CDL-AD(2011)003rev). Страсбург, 2011.
3. Конституційний Договір між Верховною Радою України та Президентом України про основні засади організації та функціонування державної влади і місцевого самоврядування в Україні на період до прийняття нової Конституції України від 08.06.1995 № 1к/95-ВР.
4. Селіванов В. М. Право і влада в державному управлінні: теоретико-методологічні аспекти. Київ: Ін Юре, 2002. 720 с.
5. Скрипнюк О. В. Демократія, право, держава: актуальні проблеми теорії та практики: монографія. Київ: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2014. 540 с.

Науковий керівник: Пономарьова Г. П., канд. юрид. наук,
доц. кафедри теорії та історії права НЮУ ім. Ярослава
Мудрого

*Андрєєва Єлизавета Сергіївна,
студентка 1 курсу, 8 групи
факультету прокуратури
НЮУ імені Ярослава Мудрого*

СТАНОВЛЕННЯ ПРОКУРАТУРИ УКРАЇНИ У ПЕРІОД ЗДОБУТТЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ: ВІДМОВА ВІД РАДЯНСЬКОЇ МОДЕЛІ

Україна тривалий час перебувала у складі Радянського Союзу та зазнавала вагомого впливу з боку центру СРСР.

Становлення прокуратури України як етап відмови від радянської моделі державності є особливо актуальним питанням в умовах повномасштабної війни та євроінтеграційного руху. Метою дослідження є аналіз змін у вищих органах державної влади в процесі переходу від радянської системи до демократичної моделі та підкреслення ролі створення власного органу прокуратури як чинника національної незалежності.

Варто зазначити, що прокуратура УРСР була повністю підпорядкована Москві, навіть районний прокурор в Україні затверджувався Генеральним прокурором СРСР. Слід підкреслити, що Україна виборола право самостійно призначати Генерального прокурора, що фактично змусило радянський центр внести зміни до союзної Конституції, що можна розцінювати як його капітуляцію. Можна стверджувати, що саме цей крок став першим вагомим проявом інституційної незалежності та практичним і юридичним свідченням відмови від радянської моделі державності на користь демократичного розвитку.

Аналіз джерел свідчить про те, що у Декларації про державний суверенітет від 16 липня 1990 року опозицією було закладено норму: Генеральний прокурор України призначається Верховною радою і лише їй підзвітний [1, с.157]. Москва могла б спочатку оскаржити це, але через тиск республік пішла на поступки і сама змінила Конституцію союзу. Доцільно підкреслити, що 4 вересня 1991 року було призначено першого Генерального прокурора незалежної України, що підкріплює відмову від союзної системи і демонструє становлення власної державності. Особливий інтерес становить факт прийняття 5 листопада 1991 року першого Закону «Про прокуратуру», якого до цього в українському законодавстві не існувало, що фундаментально закріпило новий етап розвитку державності [1, с.160]. Новостворений інститут отримав широкі повноваження: зокрема, нагляд за Кабінетом Міністрів, право оскаржувати укази Президента, нагляд за транспортними та оборонними прокуратурами, що раніше підпорядковувалися безпосередньо Москві.

Як зазначає Віктор Іванович Шишкін, перший Генеральний прокурор незалежної України, суддя Конституційного Суду та безпосередній учасник створення інституту прокуратури, внесення змін до Конституції УРСР 24 жовтня 1990 року є днем відродження державності [1, с.158]. У його праці «Нариси мого суспільного життя» також

наголошується, що після провалу серпневого путчу та напередодні історичного голосування 24 серпня 1991 року перед Україною постало питання щодо напрямку розвитку країни: стара радянська модель управління чи демократичний шлях розвитку, і переважив другий варіант [1, с. 130 – 131]. Показовим є те, що В.І. Шишкін особисто брав участь у створенні структури Генеральної прокуратури з нуля як наглядовий орган за законністю дій влади, а не каральний механізм.

Підсумовуючи викладене, можна дійти висновку, що становлення інституту прокуратури є юридично обґрунтованим свідченням відмови України від радянської моделі державності, проте, як зазначає В.І. Шишкін у розділі про ментальність, радянська існувала не лише в законах, а й у головах суспільства на рівні як свідомого, так і несвідомого [1]. До того ж, процес реформування прокуратури триває досі, скасування загального нагляду у 2014 році свідчить про те, що відмова від радянської є тривалим державотворчим процесом. Парадоксально, але навіть за умов подальшого послаблення та деформації окремих інститутів факт їх створення та конституційного закріплення залишається стійким символом демократичного вибору країни й переломним етапом розвитку державності, а Основний Закон є опорою для суспільства, до якої повертаються у вирішальні моменти.

Список використаної літератури:

1. Шишкін В.І. Нариси мого суспільного життя. Київ: Книга роду, 2025. 464 с.
2. Конституція (Основний Закон) Української Радянської Соціалістичної Республіки: прийнята 20 квітня 1978 р. (зі змінами, внесеними Законом УРСР від 24 жовт. 1990 р. №404-ХІІ). *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1978. №18. Ст. 268. (втратила чинність)
3. Декларація про державний суверенітет України: прийнята Верховною радою Української РСР 16 лип. 1990 р. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1990. №31. Ст. 429.

Науковий керівник: Пономарьова Г. П., канд. юрид. наук,
доц. кафедри теорії та історії права НЮУ ім. Ярослава
Мудрого

*Архипова Юлія Євгенівна,
студентка 1 курсу, 6 групи
факультету юстиції
НЮУ імені Ярослава Мудрого*

ОСОБИСТІ ПРАВА КРІПОСНИХ ЗА СЕЛЯНСЬКОЮ РЕФОРМОЮ 1861 року

Скасування кріпосного права в російській імперії, до складу якої на той час входили українські землі, від 19 лютого 1861 року ознаменувало фундаментальний перелом у соціально-економічній структурі держави та заклало нову правову основу для модернізаційних суспільних процесів другої половини XIX століття. Скасування кріпосного права не лише ліквідувало особисту залежність від поміщика, а й започаткувало формування нового соціального стану – вільних сільських обивателів. Важливим було те, що обсяг наданих прав, їхня реальна наповненість та механізми реалізації були неоднозначними. Проблема полягала в розв'язанні внутрішньої суперечності реформи, тобто в розголосі повних прав «вільних сільських обивателів» при одночасному збереженні станової відокремленості селянства та тривалих зобов'язань перед поміщицьким станом.

Першим документом, який ознаменував початок реформи був Маніфест 19 лютого 1861 року. Він підкреслював, що дворянство добровільно відмовилося від права на особу кріпаків. Проте, ключовим обмеженням стало те, що селяни не отримували повної свободи одразу.

На підтвердження вище викладених тез слід звернутися безпосередньо до тексту «Загального положення про селян, що вийшли з кріпосної залежності» 19 лютого 1861 року. Згідно зі статтями 1 та 2, кріпосне право на селян, працюючих у поміщицьких маєтках, та на дворових людей скасовувалося назавжди. Вони отримували права стану вільних сільських обивателів, як особисті, так і майнові. Це означало юридичне визнання селянина як суб'єкта права, а не об'єкта власності.

Майновий аспект правосуб'єктності зазнав кардинальних змін і був описаний в I розділі, II глави «Загального положення про селян, що вийшли з кріпосної залежності». За статтями в статтями

33, 34, 35 та 36, селянам надали право володіти рухомим і нерухомим майном, набувати його у власність за добровільною згодою, передавати у спадок та здійснювати щодо нього будь-які законні операції. Проте реалізація цих прав обмежувалася специфікою поземельних відносин. Поміщики зберігали право власності на всі належні їм землі, передаючи селянам у постійне користування лише присадибну осілість та польовий наділ за встановлені повинності. За 15 статтею законодавець визначив тимчасовий, перехідний статус селян як «тимчасовозобов'язаних», при якому вони були змушені відбувати панщину або сплачувати оброк до моменту укладення викупної угоди. Як вже було зазначено реформа надавала селянам право на власне рухоме майно (худобу, сільськогосподарський реманент, запаси продовольства), яке залишалося в їхньому повному розпорядженні за статтею 31. Також селяни отримували право набувати у власність нерухомість, зокрема викупувати садибну осілість згідно з статтями 11 та 33. За згодою поміщика вони могли викупувати і польову землю. Однак і тут існували значні обмеження. По-перше, земля до викупу залишалася власністю поміщика, а селяни користувалися нею на умовах виконання повинностей (оброку або панщини). По-друге, викупні платежі були надзвичайно обтяжливими: щорічний платіж становив 6% від суми позики, а термін погашення сягав 49 років, що фактично перетворювало викупну угоду на нову форму економічної залежності. Крім того, упродовж перших дев'яти років після реформи селяни не мали права відчужувати викуплену землю стороннім особам, що консервувало общинні відносини.

Варто звернути увагу й на сімейні, судові та процесуальні права за “Загальним положенням про селян, що вийшли з кріпосної залежності” (19 лютого 1861 року). Найважливішим досягненням стало те, що для вступу в шлюб та розпорядження сімейними справами селянам більше не потрібен був дозвіл поміщика, на чому наголошувала стаття 21. Опіка над малолітніми сиротами покладалася на сільські громади. Селяни отримали право самостійно вступати в договори, зокрема з казною та приватними особами, а також право вільної торгівлі, відкриття промислових закладів, вступу до гільдій, що зазначено в статтях 22-24. Вони могли позиватися в судах, подавати жалоби, бути свідками та поручителями. Однак і тут були обмеження: селяни не

могли позиватися до поміщика з приводу дій, вчинених до реформи. А для розгляду дрібних суперечок передбачався волосний суд, який керувався не загальнодержавними законами, а місцевими звичаями, що часто призводило до свавілля. Крім того, рішення волосного суду були остаточними, без права апеляції до вищих інстанцій

Також, за II розділом “Загального положення про селян, що вийшли з кріпосної залежності”, селяни отримували право брати участь у сільських сходах, обирати старосту, збирати податки, розподіляти повинності, що вказано в статтях 46-51 та 29. Однак це самоврядування було поставлене під жорсткий контроль поміщика та держави. Поміщик зберігав вотчинну поліцію та попечительство над громадою до моменту викупу згідно з статтею 18. За провини селян могли примусово відправляти на громадські роботи, а для переїзду з місця проживання вони повинні були отримувати паспорти. Окремою проблемою була кругова порука: за несплату податків одного селянина відповідала вся сільська громада, що фактично позбавляло селянина особистої майнової автономії.

У підсумку слід зазначити, що реформа 1861 року мала компромісний і суперечливий характер. Юридичне скасування особистої залежності та надання селянам статусу вільних обивателів стало вагомим кроком уперед, що зруйнував кріпосницьку систему й відкрив шлях до капіталістичної трансформації ринку праці. Водночас свідоме стримування повної інтеграції селянства в громадянське суспільство через інститути тимчасово зобов'язаного стану, відробіткову систему та збереження станової відокремленості суттєво деформувало правове поле пореформеної доби, а сформований юридичний дуалізм зумовив тривалу соціальну напругу на селі.

Список використаної літератури:

1. Хрестоматія з історії держави і права України. Том 1. 3 найдавніших часів до початку XX ст.: Навч. посіб. для юрид. вищих навч. закладів і фак.: У 2 т. / В.Д.Гончаренко, А.Й.Рогожин, О.Д. Святоцький; за ред. В.Д. Гончаренка. Київ : Ін Юре. 1997. 464 с.

2. Історія держави і права України : підручник : у 2-х т. / за ред. В. Я. Тація, І А. Й. Рогожина, В. Д. Гончаренка. Т. 1. / кол. авторів: В. Д. Гончаренко, |А. Й. Рогожин, О. Д.Святоцький та ін. Київ : Ін Юре, 2003. 656 с.

3.Бундак О. А. Селянська реформа 1861 р. на сторінках

"Українського селянина". *Проблеми історії України XIX - початку XX ст.* 2011. Вип. 18. С. 25-32.

4.Савчук А. А. Селянська реформа 1861 року в сучасній історіографії. *Наукові записки [Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського]. Серія : Історія.* 2017. Вип. 25. С. 341-347.

5.Мельник О. О. Правове підґрунтя аграрної реформи 1861 р. в Україні. *Порівняльно-аналітичне право.* 2019. № 4. С. 41–43.

Науковий керівник: Стеценко Н. С., канд. юрид. наук,
асист. кафедри теорії та історії права НЮУ ім. Ярослава
Мудрого

*Афанасьєва Дар'я Олексіївна,
студентка 1 курсу, 1 групи
факультету адвокатури
НЮУ імені Ярослава Мудрого*

ПРАВОВИЙ СТАТУС ПРАВОЗАСТУПНИКІВ ЗА ПОЛОЖЕННЯМ ПРО НАРОДНИЙ СУД 1920 року УСРР

Сьогодні в українському соціумі історична цінність адвокатури полягає у тому, що вона є системоутворюючим елементом сучасного громадянського суспільства та правової держави. Завдання адвокатури як інституту громадянського суспільства є забезпечення реалізації права на захист від обвинувачення та отримання професійної правової допомоги. Тож, щоб зрозуміти функціонування сучасної адвокатури необхідно дослідити її історичний шлях розвитку.

Після більшовицької революції 1917 р. адвокатура була практично ліквідована. Згідно з Декретом «Про суд» № 1 від 24 листопада 1917 р., крім присяжної адвокатури, скасовувалися прокуратури, відділи кримінальних розслідувань і взагалі практично вся судова система. Здійснювати представництво в суді було дозволено будь-якому громадянину, що володів цивільними правами [1,с.125-126]. Ситуація змінилась після прийняття 7 березня 1918 р. Декрет «Про суд» № 2. Згідно його положень, при радах робітничих, солдатських і селянських депутатів засновувалася колегія осіб, які присвятили себе

правозаступництву як у формі громадського звинувачення, так і у формі громадського захисту. До складу правозаступників увійшло багато дореволюційних адвокатів. Декретом передбачалося, що члени колегій правозаступників обиралися і відкликалися радами, при яких складалися колегії [1, с. 126].

Необхідно наголосити на тому, що суттєві зміни відбулися з прийняттям 26 жовтня 1920 року Положення про народний суд УСРР, відповідно до якого члени колегії правозаступників обов'язково залучалися як захисники обвинувачених у кримінальних справах, що розглядалися за участі шести народних засідателів. Захисниками й представниками, окрім правозаступників, могли бути також близькі родичі та працівники державних установ. Переведення всіх правозаступників на державну службу та виплата їм фіксованої заробітної плати стали прямим доказом глибокого одержавлення адвокатури [2, с. 81].

Якщо дослідити особовий склад правозаступників по УСРР, то можна побачити, що 62,1% від їхньої загальної кількості у минулому належали до присяжних повірених, а кількість комуністів серед правозаступників порівняно з іншими працівниками судового відомства була найнижчою [3, с. 160]. Ліквідація так званих «ворожих елементів» у лавах радянських адвокатів здійснювалася через систему суворих критеріїв відбору. Кандидати проходили професійні іспити, оцінювалися за рівнем знань, політичною лояльністю, соціальним походженням (відповідно до встановлених квот), а також за наявністю стажу в громадсько-політичній сфері [3, с. 160]. Держава будь-якими способами намагалася узалежнити адвокатуру як правовий інститут. Десятиліттями держава підтримувала чисельність адвокатів на низькому рівні, контролювала діяльність адвокатів шляхом обліку справ і стежачи за їх поведінкою в залі суду [4, с. 13]. З часом відбувається значне обмеження професійної свободи і незалежності, всі правозахисники перейшли на державну службу та отримували заробітну плату, була майже скасована приватна адвокатська практика [1, с. 128].

Важливо зазначити, що у березні 1921 р. відповідно до резолюцій X з'їзду РКП(б) в СРСР було започатковано курс на нову економічну політику [3, с. 159]. В межах правової та судової реформ в УСРР трансформувалась і адвокатура. 21 жовтня 1922 р. ВЦВК прийняв «Положення про адвокатуру УСРР», колегії правозаступників

було скасовано і натомість утворено колегії оборонців – самоврядні організації, що діяли на засадах самофінансування. Нагляд за роботою колегій оборонців здійснювали Губернські Ради Народних Судів та Губернські Прокурори [3, с. 159].

Підсумовуючи, слід відзначити, що Положення про народний суд 1920 р. закріпило правовий статус правозаступників як фактично залежних від держави учасників процесу з істотно обмеженими повноваженнями. Інститут правозаступництва втратив ознаки самоврядної професійної корпорації та перетворився на знаряддя реалізації державної волі в судочинстві, що заклало підґрунтя для подальшої одержавленості адвокатури [4, с. 8].

Список використаної літератури:

1. Аракелян М. Р. Правозахисна діяльність адвокатури: теоретико-правовий ракурс : монографія. Одеса : Фенікс, 2018. 386 с.
2. Заборовський В. В. Правовий статус адвоката в умовах становлення громадянського суспільства та правової держави в Україні : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.10. Київ, 2017.
3. Корнієнко І. В. Правове становище адвокатури в Україні в період нової економічної політики. *Збірник матеріалів наукової конференції*. Одеса, 2015. С. 158–161.
4. Остапенко Т. О., Бабій С. В. Становлення та розвиток адвокатури у радянській Україні (1919–1939 рр.). *Митна справа*. 2015. № 5(101). Ч. 2. С. 8–14.

Науковий керівник: Стеценко Н. С., канд. юрид. наук,
асист. кафедри теорії та історії права НЮУ ім. Ярослава
Мудрого

*Бабарикіна Ольга Іванівна,
студентка 1 курсу, 2 групи
факультету адвокатури
НЮУ імені Ярослава Мудрого*

ВІДОБРАЖЕННЯ ПРОЦЕСУ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ У КОНСТИТУЦІЇ ПИЛИПА ОРЛИКА 1710

Конституція Пилипа Орлика 1710 року (далі – Конституція) є однією з визначних пам'яток української правової

думки, яка відображає процес державотворення через обмеження гетьманської влади та встановлення нових систем управління. Конституція будувалася на ідеях відокремленості України від московського царства та Речі Посполитої проголошуючи її Вільною і незалежною державою. Вона є унікальним правовим актом, який поєднав у собі українські традиції державності та європейські ідеї конституціоналізму Нового часу. Цей документ був спрямований на юридичне оформлення незалежної держави та встановлення чіткої системи, яка б регулювала органи влади. У цьому виявився високий рівень політичної еліти, яка прагнула повернути втрачений суверенітет та створити модерну державу з належною правовою системою.

Одним із найважливіших аспектів державотворення, відображених у Конституції виступав поділ влади на три гілки. В ній чітко розмежовувались повноваження між законодавчою, виконавчою та судовою гілками. Вищим законодавчим органом проголошувалась Генеральна рада, яка мала право ухвалювати закони, оголошувати війну та укладати мир. Виконавча влада належала Гетьману. Він здійснював поточне управління та командував військом, але підпорядковувався Генеральній раді. Судова гілка складалася з Генерального суду. Він не підпорядковувався гетьманській адміністрації і обирався на Раді. Така система стримувань і противаг була безпрецедентною для того часу і свідчила про те, що українська еліта засвоїла ідеї європейського конституціоналізму. Другим головним аспектом було проголошення незалежності України від московської держави. У преамбулі цього документа наголошувалось на історичному праві українців на самостійне політичне існування та засуджувалися політика московського царизму щодо обмеження прав Гетьманщини. Конституція чітко формулювала ідею відновлення державної самостійності України та повернення до традицій, які були започатковані ще Богданом Хмельницьким. Таким чином, документ став правовим маніфестом для незалежності України.

Важливим також було і визначення кордонів для майбутньої держави. Конституція передбачала відновлення українських земель, які перебували в складі України за часів гетьманування Богдана Хмельницького. Також окремо наголошувалось на необхідності повернення під владу Гетьмана Правобережної та Лівобережної України. Це свідчить про усвідомлення авторами документа територіальної цілісності як

однієї з основ державності. Таким чином Конституція стала важливим доказом неперервності української державницької традиції та прагнення об'єднання українських земель.

Соціальний зміст в Конституції демонструє державотворчий характер. В цьому документі містилися оложення про захист населення від надмірних податків і зловживань старшини, а також передбачалися обмеження примусових повинностей серед селян та міщан. Це свідчить про прагнення створити державу, в якій влада буде служити суспільству, а не власним інтересам. Турбота про населення була важливим чинником легітимності майбутньої української держави. Ще одним важливим чинником виступала роль православної церкви. В тексті Конституції наголошувалось на необхідності підпорядковуватись Київській митрополії Константинопольському патріархату замість московського. Це виступало не тільки релігійним, а й політичним питанням, оскільки церковна незалежність в той час розглядалася як складова державного суверенітету. Важливим напрямом державотворення стала також фінансова організація держави. Конституція вимагала впорядкування державних прибутків та витрат, контролю за скарбницею та заборони використання державного майна в особистих інтересах. Передбачалося, що державні кошти мають використовуватись на потреби війська, адміністрації та суспільства. Такі положення можуть свідчити про публічні фінанси як окрему сферу державного управління.

Важливим було те, що Конституція мала виразний зовнішньополітичний аспект, оскільки укладалася за підтримки Швеції, а шведський король Карл XII був гарантом прав і вольностей Війська Запорозького. Це свідчило про прагнення української еліти інтегрувати Україну в систему міжнародних відносин як самостійну державу. Автори цього документу розуміли, що без зовнішньої підтримки це було б неможливо втілити в життя.

Незважаючи на те, що Конституція Пилипа Орлика 1710 так і не була реалізована на українських землях через історичні умови того часу, її значення залишається вкрай важливим. Вона стала символом української державницької традиції, прагнення до свободи та правового порядку. У всі часи цей документ використовувався як доказ давності українських конституційних та демократичних традицій.

Список використаної літератури:

1. Зайцев О. М., Польова А. В. Конституція Пилипа Орлика 1710 року: історично-правовий аспект. Південноукраїнський правничий часопис, № 2, 2025. С. 1-7.
2. Страхов М. М. Конституція Пилипа Орлика 1710 року: історико-правове дослідження. – Київ: НБУВ, 2006.
3. Фігурний Ю., Висовень О. Конституція Гетьмана Пилипа Орлика — вагомий внесок в український державотворчий процес. Науковий вісник Науково-дослідного інституту українознавства, 2021, № 1(75).
4. Осадчий Ю. Г. Конституція Пилипа Орлика: роль та значення у формуванні державності та правової системи України / Ю. Г. Осадчий // Європейські перспективи. – 2023. – № 3. – С. 206–210.
5. Коваль А. «Конституція Пилипа Орлика» (05.04.1710 р.) («Пакти і Конституції...»), або «Договори і постанови прав і свобод військових...») — цінна пам'ятка в історії розвитку українського та європейського конституціоналізму // Український часопис конституційного права. – 2017. – Вип. 3. – С. 52–59.
6. Хрестоматія з історії держави і права України : у 2 т. / за ред. В. Д. Гончаренка. – Київ : Ін Юре, 1997. – Т. 1. – С. 186–202.

Науковий керівник: Стеценко Н. С., канд. юрид. наук,
асист. кафедри теорії та історії права НЮУ ім. Ярослава
Мудрого

*Барчан Ілона Андріївна,
студентка 1 курсу, 1 групи
факультету слідчої та
детективної діяльності
НЮУ імені Ярослава Мудрого*

ВСТАНОВЛЕННЯ СУДОВО-СЛІДЧИХ ІНСТИТУТІВ ЗАГАЛЬНОГО ПРАВА У РЕФОРМАХ ГЕНРІХА II ПЛАНТАГЕНЕТА

Судова система середньовічної Англії XII століття стала основою для сучасного англосаксонського права (зокрема Великої Британії та США). Реформи короля Генріха II Плантагенета (1154–1189) заклали перші засади незалежного слідства, розмежування

світського правосуддя та релігійного контролю. Вивчення цього досвіду допомагає зрозуміти логіку формування процесуального права та еволюцію розслідування злочинів.

До початку правління Генріха II в Англії панував юридичний хаос: паралельно діяли суди феодалів, церкви, місцевих громад та поодинокі суди короля. Через відсутність єдиного закону сильніші землевласники могли маніпулювати судами, обираючи вигідні для себе установи [2, с. 39]. Після двадцяти років громадянських воєн країна потребувала централізації влади та створення єдиного державного правопорядку.

Кларендонська асиза 1166 року запровадила новий порядок: дванадцять поважних жителів від кожної округи мали під присягою повідомляти королівським суддям про підозрюваних у вбивствах, крадіжках чи розбоях [4, с. 152]. Це стало народженням інституту присяжних та зародженням державної слідчої функції [3, с. 94]. Держава вперше взяла на себе обов'язок самостійно виявляти злочинців, не чекаючи особистої скарги потерпілих [4, с. 153]. Нортгемптонська асиза 1176 року розширила цей перелік, додавши підпали та підробку грошей.

Країну поділили на шість судових округів, які регулярно об'їжджали королівські представники. Роз'їзні судді контролювали роботу місцевих шерифів і забирали найважливіші справи до рук корони. Їхні рішення фіксувалися, порівнювалися і ставали обов'язковими для аналогічних випадків – так утворювалося єдине для всієї країни прецедентне право.

Замість середньовічних судових поєдинків або релігійних випробувань було введено систему королівських наказів. У майнових спорах та питаннях спадщини долю справи тепер вирішували дванадцять місцевих присяжних на основі реальних фактів та опитування свідків [4, с. 158]. Право власності почало захищатися державою через слідчі процедури, а не зброєю.

Кларендонські конституції 1164 року заборонили духовенству скаржитися Папі Римському без дозволу короля. Головне нововведення: священики, які вчинили кримінальні злочини, мали нести покарання у звичайних світських в'язницях після розгляду справи в церковному суді. Попри жорсткий опір церкви та вбивство архієпископа Томаса Бекета у 1170 році, більшість цих обмежень з часом закріпилися на практиці. У 1178

році король призначив п'ятьох постійних суддів зі свого оточення для розгляду щоденних скарг громадян [2, с. 40]. Цей крок заклав підвалини для створення першої вищої судової інстанції, що працювала на постійній основі – Суду загальних позовів.

Отже, головними підсумками реформ Генріха II є заміна феодального самосуду та військових поєдинків державним розслідуванням. Збирання доказів стало юридичною справою, а не питанням фізичної сили. Запровадження обов'язку присяжних допомагати королівським суддям заклало перші історичні засади для досудового розслідування. Держава перейшла від пасивного очікування скарг до активного виявлення злочинів. Регулярні виїзди суддів по регіонах допомогли знищити хаос місцевих судів. Спільні рішення, які записувалися та повторювалися, створили перше в історії Англії єдине загальнодержавне право. Незважаючи на те, що король просто намагався посилити особисту владу й поповнити бюджет грошима від штрафів, створені ним практичні інструменти розшуку та суду стали базою для сучасної юриспруденції.

Список використаної літератури:

1. Шевченко О. О. Історія держави і права зарубіжних країн : навч. посіб. Київ : Вентурі, 1997. URL: <https://share.google/wyWGVYnAkldcxnoM> (дата звернення: 17.05.2026).
2. Макарчук В. С. Загальна історія держави і права зарубіжних країн : навч. посібник. 4-те вид., доп. Київ : Атіка, 2004. URL: <https://law.sspu.edu.ua/files/documents/books/library/11/makarchuk.pd> (дата звернення: 17.05.2026).
3. Hudson J. The Formation of the English Common Law: Law and Society in England from the Norman Conquest to Magna Carta. New York: Longman, 1996. 271 р. URL: <https://archive.org/details/formationofengli00huds> (дата звернення: 17.05.2026).
4. Pollock F., Maitland F. W. The History of English Law before the Time of Edward I. 2nd ed. Cambridge: Cambridge University Press, 1898. Vol. 1. URL: <https://archive.org/details/historyofenglish00polluoft> (дата звернення: 17.05.2026).

Науковий керівник: Шигаль Д.А., канд. юрид. наук,
доц. кафедри теорії та історії права НЮУ ім. Ярослава
Мудрого

*Біцура Артем Сергійович,
студентка 1 курсу, 7 групи
факультету прокуратури
НЮУ імені Ярослава Мудрого*

ЗДОБУТКИ ФРАНЦУЗЬКОЇ БУРЖУАЗНОЇ РЕВОЛЮЦІЇ

Французька буржуазна революція 1789–1794 рр. стала переломним етапом у розвитку європейської державності та права, внаслідок якої відбулися фундаментальні зміни політичних інститутів, соціально-економічних відносин та ідеологічних парадигм. Як комплексний суспільний процес, вона започаткувала перехід від феодального суспільства до буржуазного ладу, сприяла формуванню нової системи суспільних відносин та створенню нормативно-правових механізмів, які заклали основу для подальшої модернізації європейських держав. У ширшому історичному контексті революція виконала роль каталізатора для розповсюдження концепцій прав людини, національного суверенітету та громадянської рівності, що в подальшому впливало на законодавчі реформи в інших державах.

Одним із головних здобутків революції стало знищення феодального ладу як системи правових та економічних відносин. Унаслідок рішень Національних зборів та реформ 1789 р. були ліквідовані станові привілеї дворянства та духовенства, а також скасовано феодальні повинності селянства, що фактично припинило юридичне закріплення поділів за походженням. Цей процес створив передумови для формування юридичної рівності громадян та розвитку нових економічних відносин, зокрема приватної ринкової власності та вільного найму робочої сили, що сприяло інтенсифікації підприємницької діяльності. Прикладом конкретного кроку є декларація про відміну феодальних прав від 4 серпня 1789 р., яка формально закладала юридичне скасування феодальних зобов'язань.

Важливим результатом революції стало проголошення принципу народного суверенітету як нормативного постулату політичного ладу. У Декларації прав людини і громадянина 1789 р. закріплювалося положення про те, що джерелом влади є народ, а не монарх, що суттєво переглядало легітимацію державної влади

і відкривало шлях до розбудови представницьких інституцій. Цей принцип також породив дискусії щодо форм представництва, обсягу народного участі та меж мандату державних органів, що надалі розвивалося в працях політичних теоретиків і правознавців.

Революція заклала основи сучасного конституціоналізму, увівши в політичну практику ідеї обмеження влади та поділу повноважень. Прийняття Конституції 1791 року обмежило абсолютну монархію, закріпило поділ влади на законодавчу, виконавчу й судову та встановило основні правові гарантії громадянських свобод, які стали фундаментом демократичної держави. Хоча конституційні інститути першої французької конституції мали свої недоліки й були піддані критиці (зокрема, за обмеження виборчих прав і непропорційне представництво), сама практика кодифікації конституційних норм стала зразком для подальших конституційних процесів у Європі.

Революція також сприяла розвитку капіталістичних відносин і трансформації економічної структури. Ліквідація феодальних обмежень дала можливість для розвитку підприємництва, торгівлі та промисловості; це стимулювало інвестиції, мобільність робочої сили й розвиток ринків, що позитивно вплинуло на економічний розвиток Франції в тривалій перспективі. І хоча у короткостроковому періоді революційні потрясіння супроводжувалися економічною дестабілізацією, у середньостроковому та довгостроковому вимірі відбувалося посилення ринкових інститутів і прискорення процесів індустріалізації.

Важливим наслідком революції стало формування централізованої державної системи управління, яка поєднувала нові адміністративні практики з посиленням ролі центральної влади. Революційні перетворення сприяли уніфікації адміністративного поділу, кодифікації законодавства та створенню більш ефективних органів управління, що створило передумови для формування сучасної моделі державного управління та адміністративної держави. З іншого боку, централізація породжувала напруженість між центром і регіонами, ставлячи питання про оптимальний баланс між централізованою владою й місцевим самоврядуванням.

Французька буржуазна революція мала значний міжнародний вплив: ідеї свободи, рівності та народного

представництва поширилися в інших країнах Європи й стали основою багатьох демократичних реформ XIX століття .

Необхідно також звернути увагу на складність революційного процесу: поряд із позитивними юридичними та політичними новаціями, події 1789–1794 рр. супроводжувалися насильством, внутрішніми конфліктами та системними потрясіннями, що впливало на громадянську безпеку й економіку. Аналізуючи спадщину революції, важливо враховувати як її нормативні досягнення, так і витрати, пов'язані з переходом до нового суспільного ладу.

Таким чином, Французька буржуазна революція стала важливим етапом у розвитку світової історії: її здобутки сприяли формуванню сучасної демократії, правової держави та громадянського суспільства, водночас породивши нові проблеми та дилеми, які стали предметом подальших політичних, соціальних і правових реформ. У підсумку, революція не лише змінила внутрішню структуру Франції, а й залишила тривалий вплив на формування європейського й світового політичного порядку.

Науковий керівник: Григоренко Д.А., канд. юрид. наук,
асист. кафедри теорії та історії права НЮУ ім. Ярослава
Мудрого

*Бондаренко Варвара Сергіївна,
студентка 1 курсу 5 групи
факультету слідчої та
детективної діяльності
НЮУ імені Ярослава Мудрого*

ФОРМУВАННЯ НОВОЇ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ ФРАНЦІЇ ПІД ЧАС РЕВОЛЮЦІЇ 1789–1794 рр.

Французька революція кінця XVIII ст. докорінно змінила тогочасну парадигму уявлень про державу, право та джерела легітимності влади. Вона започаткувала формування нової моделі державності, заснованої на принципах народного суверенітету,

республіканізму та юридичної рівності. Водночас революційні події продемонстрували суперечливість процесу державотворення в умовах політичної нестабільності, коли право могло виступати як засобом утвердження свобод, так й інструментом політичного насильства.

Важливу роль у формуванні нової правової системи відіграла Декларація прав людини і громадянина 1789 року. Окрім проголошення природної рівності (ст. 1) та національного суверенітету (ст. 3), документ визначив закон як вираження загальної волі, закріпивши право кожного громадянина брати участь у його створенні (ст. 6). Декларація заклала процесуальні гарантії правосуддя, зокрема презумпцію невинуватості (ст. 9), а у ст. 16 встановила визначальний для правової держави принцип: суспільство, у якому не забезпечено гарантії прав і не проведено розподілу влад, не має конституції [1].

Не менш важливе значення мали декрети Національних зборів від 4–11 серпня 1789 року, які юридично ліквідували феодальні привілеї, станові відмінності та сеньйоріальні суди. Таким чином, було створено умови для поступового формування національної держави, де правовий статус особи більше не залежав від її походження.

Наступним етапом стала Конституція 1791 року, яка вперше закріпила у Франції принцип поділу влади та обмеження королівської влади. Вона перетворила Францію на конституційну монархію, а суверенітет офіційно визнавався таким, що належить нації. Конституція стала першою спробою юридично оформити нову модель державності після ліквідації абсолютної монархії [2].

Однак у 1793–1794 рр., в умовах війни, внутрішніх повстань і загрози контрреволюції, у Франції сформувалася система так званої «революційної законності». Центром цієї системи став Комітет громадського порятунку, створений 6 квітня 1793 року як орган нагляду за виконавчою владою. З приходом до Комітету Максиміліана Робесп'єра у липні 1793 року цей орган отримав фактично диктаторські повноваження. 4 грудня 1793 року був ухвалений Закон 14 фрімера II року, який остаточно закріпив владу за Комітетом громадського порятунку. Цей закон централізував державну владу, підпорядкувавши всі місцеві органи та посадових осіб безпосередньо Комітету громадського порятунку та Комітету громадської безпеки. Місцева

адміністрація була перетворена на систему «національних агентів», зобов'язаних регулярно звітувати перед центром [3].

Найбільш репресивним правовим актом цієї епохи став Закон про підозрілих від 17 вересня 1793 року. Він надав юридичне визначення категорії осіб, які підлягали негайному арешту. Стаття 2 зараховувала до підозрілих тих, хто своїми діями, зв'язками або письмовими працями проявив себе як прихильник тиранії чи федералізму та ворог свободи. Реалізація закону покладалася на наглядові комітети, що склалися з найбільш радикальних активістів у кожній секції чи муніципалітеті [4]. Логічним продовженням репресивної законотворчості став Закон від 22 преріаля II року (10 червня 1794 р.). Він визначав «ворогами народу» осіб, які намагалися відновити монархію, дискредитували Національний конвент і революційний уряд, зраджували Республіку у воєнний час, поширювали паніку або діяли проти її єдності та безпеки. Єдиною санкцією за злочини, що розглядалися Революційним трибуналом, була смертна кара [5].

Узагальнюючи викладене, можна стверджувати, що події Французької революції 1789–1794 рр. мали вагомий вплив на розвиток європейської державності та права. Революція закріпила принципи народного суверенітету, конституціоналізму та юридичної рівності громадян. Водночас період якобінської диктатури показав, що використання права як засобу політичної боротьби та виправдання терору може призвести до обмеження прав і свобод людини. Історичний досвід Франції залишається актуальним прикладом, що підтверджує необхідність обмеження державної влади та дотримання правових гарантій.

Список використаної літератури:

1. Déclaration des Droits de l'Homme et du Citoyen de 1789. Conseil constitutionnel. URL: <https://www.conseil-constitutionnel.fr/le-bloc-de-constitutionnalite/declaration-des-droits-de-l-homme-et-du-citoyen-de-1789> (дата звернення: 05.05.2026).
2. Constitution de 1791. Conseil constitutionnel. URL: <https://www.conseil-constitutionnel.fr/les-constitutions-dans-l-histoire/constitution-de-1791> (дата звернення: 05.05.2026).
3. The Jacobin dictatorship. Encyclopaedia Britannica. URL: <https://www.britannica.com/place/France/The-Jacobin-dictatorship#ref465236> (дата звернення: 05.05.2026).

4. The Law of Suspects. Liberty, Equality, Fraternity: Exploring the French Revolution. URL: <https://revolution.chnm.org/d/417> (дата звернення: 05.05.2026).

5. The Law of 22 Prairial Year II (10 June 1794). Liberty, Equality, Fraternity: Exploring the French Revolution. URL: <https://revolution.chnm.org/d/439> (дата звернення: 05.05.2026).

Науковий керівник: Шигаль Д.А., канд. юрид. наук,
доц. кафедри теорії та історії права НЮУ ім. Ярослава
Мудрого

*Брунько Олена Дмитрівна,
студентка 1 курсу, 6 групи
факультету юстиції
НЮУ імені Ярослава Мудрого*

УКРАЇНСЬКА ЦЕНТРАЛЬНА РАДА ЯК РЕВОЛЮЦІЙНИЙ ПАРЛАМЕНТ

Лютнева революція 1917 року в більшовицькій росії стала переломним моментом, що призвів до краху царизму та відкрив шлях для національного відродження поневолених народів [1, с. 30]. В Україні рушійною силою цього процесу виступила Українська Центральна Рада (далі - УЦР) [1, с. 30], створена у березні 1917 р. як координаційний центр політичних сил (ТУП, соціал-демократів, есерів).

УЦР за короткий термін еволюціонувала від громадсько-політичного об'єднання до повноцінного представницького органу – «своєрідного революційного парламенту». Головним завданням Рада визначила державне відродження, що вимагало не лише політичної волі, а й розбудови стабільних організаційно-правових інституцій [3, с. 58]. Саме в діяльності УЦР було закладено фундамент вітчизняного парламентаризму та конституціоналізму, що залишається актуальним для теорії державотворення і сьогодні. Важливим етапом легітимізації УЦР став Всеукраїнський національний конгрес у квітні 1917 року. До цього моменту Рада сприймалася як «гурток інтелігенції», але після Конгресу вона отримала статус загальнонаціонального органу, що представляє волю всього українського народу [4, с. 31]. Легітимність УЦР ґрунтувалася на принципі «революційної доцільності», оскільки

провести класичні загальні вибори в умовах війни та соціального хаосу було технічно неможливо [4, с. 35]. Попри те, що М. Грушевський вважав загальне виборче право ідеалом, він визнавав кооптацію (доповнення складу без виборів) необхідним заходом для швидкого розширення представництва. [4, с. 33] Як результат, склад Ради динамічно зростав, поглинаючи представників селянських, військових та робітничих з'їздів, а також національних меншин (росіян, євреїв, поляків), що дозволило УЦР стати справжнім дзеркалом суспільства. Функціонування УЦР як парламенту забезпечувалося чіткою двоступеневою структурою. Вищим органом були Загальні збори (Пленум), які збиралися на сесії для вирішення ключових стратегічних питань. Між сесіями діяв Комітет УЦР, пізніше реорганізований у Малу Раду, яка виконувала безпосередні законодавчі та контрольні функції [3, с. 62]. Робота Ради була суворо регламентована: прийнятий «Наказ УЦР» визначав порядок денний, правила дебатів та процедури голосування. Для фахового опрацювання законопроектів було створено розгалужений допоміжний апарат – Канцелярію та спеціальні комісії (правничу, фінансову, військову тощо) [1, с. 39]. Така структурованість дозволяла Раді приймати складні державні рішення навіть у критичних умовах революції [3, с. 65].

Важливим було те, що політичний ландшафт УЦР відзначався яскравою фракційною боротьбою, де домінували соціалістичні партії: УПСР (есери), УСДРП (соціал-демократи) та УПСФ (соціалісти-федералісти) [2, с. 282]. Фракції відігравали ключову роль у формуванні Генерального Секретаріату (уряду), діючи на основі пропорційного представництва [2, с. 284]. Важливою рисою українського парламентаризму того часу був міжнаціональний консенсус: чверть місць у Малій Раді була відведена національним меншинам, що дозволило уникнути міжетнічних конфліктів на початку революції. Попри ідеологічні розбіжності між «есерівсько-есдеківським тандемом», Рада демонструвала здатність до консолідації навколо ідеї автономії, а згодом і самостійності України [4, с. 45].

Необхідно наголосити, що основними державно-політичними актами стали чотири Універсали, які відобразили еволюцію статусу України – від автономії, у складі федеративної росії, до проголошення повної незалежності УНР 22 січня 1918 року [3, с. 68]. Окрім Універсалів, Рада прийняла низку важливих законів: про землю (скасування приватної власності), про восьмигодинний робочий день,

про державну валюту та громадянство. Кульмінацією цієї діяльності стало прийняття Конституції УНР 29 квітня 1918 року [1, с. 39]. Джерела свідчать, що УЦР запровадила також інститут депутатської недоторканності, що є обов'язковим атрибутом демократичного парламентаризму. Окрему увагу в діяльності Ради займало військове будівництво, хоча М. Грушевський часто підходив до цього питання з позицій соціалістичних догм про «озброєння народу» замість регулярної армії [2, с. 288].

Отже, Українська Центральна Рада увійшла в історію як перший вітчизняний парламент, що в екстремальних умовах зумів трансформуватися з політичного клубу в легітимний законодавчий орган [4, с. 46].

У підсумку зазначаємо, що Центральна Рада виконала свою місію – вона юридично оформила відродження української державності та заклала основи демократичного устрою [1, с. 41]. Досвід УЦР, її регламентні процедури, робота з національними меншинами та законотворча енергія М. Грушевського і його колег стали фундаментом для майбутніх поколінь українських законодавців. Попри поразку революції, принципи поділу влади та народного представництва, задекларовані Центральною Радою, залишилися вічними орієнтирами українського державотворення [3, с. 69].

Список використаної літератури:

1. Рум'янцев В. О., Лісогорова К. М., Сіваш О. М. Українська Центральна Рада як революційний парламент України. *Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*. 2021. Vol. 28, No. 4. Р. 29–41.
2. Сторчаус В. С. Роль фракцій в діяльності Української Центральної Ради. *Наукові записки НПУ ім. М. П. Драгоманова*. 2007. С. 282–289.
3. Єрмолаєв В. М. Організація і регламент діяльності Української Центральної Ради. *Право України*. 2017. № 11. С. 58–69.
4. Єрмолаєв В. М. Досвід першого вітчизняного парламенту в оцінках Михайла Грушевського. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2017. № 1 (88). С. 30–46.

Науковий керівник: Стеценко Н. С., канд. юрид. наук,
асист. кафедри теорії та історії права НЮУ ім. Ярослава
Мудрого

*Бутівщенко Рената Дмитрівна,
студентка 1 курсу, 6 групи
факультету юстиції
НЮУ імені Ярослава Мудрого*

НОРМИ РУСЬКОЇ ПРАВДИ ВІДОБРАЖЕНІ В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ

Руська Правда — це одна з найзначніших юридичних пам'яток Київської Русі та перший узагальнений збірник правових норм на українських землях. Вона стала основою правової системи, елементи якої можна знайти в сучасному законодавстві України, охоплюючи всі сфери: від кримінального до конституційного права. Сфери, які охоплює Руська Правда, включають життя, здоров'я, честь і гідність, право власності та спадкові відносини. У цьому документі було прописано відповідальність за вбивство та тілесні ушкодження. Важливою особливістю стало перетворення кровної помсти на державні штрафи (вири). Як доказ можна привести такі статті як 1, 3, 11-17 [2; с. 29-30]. Сьогодні цей принцип еволюціонував у виключне право держави притягувати до кримінальної відповідальності (ст. 2 КК України).

Також, необхідно звернути увагу на те, що за образу особи чи моральну шкоду передбачалися штрафи. Наприклад, за виривання бороди чи вусів ст. 67 Руської Правди передбачала також досить високий штраф — 12 гривень [2; с. 35]. У сучасному праві ці засади гарантує ст. 297 Цивільного кодексу України, яка проголошує право кожного на повагу до його гідності та честі. [1; с. 114].

Руська Правда містила норми, що регулювали питання крадіжок («татьби»), псування майна та відповідальність за завдані збитки, наприклад статті 35, 37, 38, 40, 42 [2; с. 32]. Сьогодні ж право приватної власності в Україні є непорушним відповідно до статті 41 Конституції України [4; с. 20]. Положення, які стосуються змісту права власності (володіння, користування, розпорядження), детально викладені у статтях 316, 317 та інших Цивільного кодексу [1; с. 120].

Також Руська Правда визначала порядок передачі «статку» (спадщини) дітям та дружині. Як приклад можна привести статті

90, 92, 93, 95, 100 [2; с. 36-37]. Сучасні норми, що мають аналогічне значення, але є більш деталізованими, містяться у Книзі 6 Цивільного кодексу України ст. 1216–1308, яка регулює порядок спадкування за заповітом та законом [1; с. 428-454].

Не менш важливим є й аспект судового процесу, який базувався на принципах доказовості та змагальності. Для встановлення істини використовувалися свідчення («видоки» та «послухи»), речові докази та присяга, це можна побачити по таким статтям Руської Правди як 18, 21, 29 [2; с. 31]. Ці елементи залишаються основоположними для сучасної судової системи, про що свідчить стаття 129 Конституції України, де змагальність сторін названа ключовою засадою судочинства [4; с. 68].

Дослідники підкреслюють гуманістичний характер Руської Правди: обмежене застосування смертної кари та пріоритет штрафів свідчили про прагнення до гуманізації правосуддя (5; с. 36-38). Сучасний принцип верховенства права тісно пов'язаний із традиціями Руської Правди (Конституція України, ст. 8). Давньоруські норми заклали основи правосвідомості та справедливості, які продовжують існувати в сучасній Україні [3; с. 15-17]

Список використаної літератури:

1. Цивільний кодекс України : чинне законодавство зі змінами та доповненнями. Київ : Паливода А. В., [2025]. 456 с. (Кодекси України).
2. Хрестоматія з історії держави і права України : навч. посіб. : у 2 т. Т. 1 : 3 найдавніших часів до початку XX ст. / за ред. В. Д. Гончаренка, А. І. Рогожина, О. Д. Святоцького. Київ : Ін Юре, 1997. 464 с.
3. Парадигма сучасного Українського законодавства Довженко Є. В. Парадигма сучасного українського законодавства // Наше право. 2014. № 8. С. 13-19. URL: irbis-nbuv.gov.ua.
4. Конституція України : чинне законодавство зі змінами та доповненнями станом на 1 вересня 2025 року. Київ : Паливода А. В., 2025. 95 с.
5. Принципи «Правди Руської» продовжують жити в правовій системі сучасної України Єрмолаєв В. М. Принципи «Правди Руської» продовжують жити в правовій системі сучасної України. URL: plaw.nlu.edu.ua.

Науковий керівник: Стеценко Н. С., канд. юрид. наук,
асист. кафедри теорії та історії права НІОУ ім. Ярослава
Мудрого

*Вацяк Анастасія Сергіївна,
студентка 1 курсу, 1 групи
НЮУ імені Ярослава Мудрого*

РОЗРОБКА ТА ПОДАЛЬША ДОЛЯ КОНСТИТУЦІЇ УНР 1918 року

Конституція Української Народної Республіки, яка має офіційну назву «Статут про державний устрій, права і вільності УНР», була прийнята Центральною Радою 29 квітня 1918 року і стала першим у XX столітті повноцінним конституційним актом незалежної української держави. У конституції 1918 року було закріплено принципи народного суверенітету, демократичного державного ладу, широких прав і свобод людини, розподілу влад та національно-персональної автономії. Його розробка і подальша доля є одним із найбільш показових прикладів драми Української революції 1917–1921 років: період національного піднесення, коли амбітні конституційні ідеали, народжені в атмосфері боротьби за незалежність, зіткнулися з жорстокими реаліями Першої світової війни, зовнішньої військової інтервенції, глибокої соціально-економічної кризи, класових конфліктів та внутрішньополітичної нестабільності.

Розробка Конституції почалася ще влітку 1917 року, відразу після створення Української Центральної Ради та проголошення Першого Універсалу, який став першим кроком до відновлення української державності. Спеціальна Конституційна комісія Центральної Ради, очолювана Михайлом Грушевським — видатним істориком, політиком і головою Центральної Ради, — працювала над проектами протягом кількох місяців. До комісії увійшли провідні юристи, історики та громадські діячі різних політичних напрямків, у тому числі представники національних меншин. Активна фаза підготовки припала на грудень 1917 – квітень 1918 року, особливо після прийняття IV Універсалу 22 січня 1918 року, яким Україна остаточно проголосила повну державну незалежність і розірвала федеративні зв'язки з росією. При цьому автори проекту ретельно аналізували і адаптували європейський конституційний досвід: французьку модель Третьої республіки з домінуванням парламенту, американську систему

стримувань і противаг, швейцарську практику прямого народовладдя, а також українські історичні традиції — від Гадяцького трактату 1658 року до конституційних ідей Михайла Драгоманова. Водночас документ враховував специфічні українські умови: багатонаціональний склад населення, гостре аграрне питання, потребу захисту національної ідентичності в умовах війни з більшовицькою росією та фактичної військово-економічної залежності від німецько-австрійських союзників після Брестського миру (лютий 1918). Одним із найоригінальніших і прогресивних елементів став принцип національно-персональної автономії, який дозволяв національним меншинам створювати власні національні союзи для вирішення культурних, освітніх і релігійних питань. Обговорення проєктів відбувалося на численних засіданнях Малої Ради та пленарних засіданнях Центральної Ради, де точилися тривалі, часто гострі дебати щодо форми правління, обсягу прав громадян, ролі парламенту, земельного питання та механізмів реалізації влади в умовах воєнного часу. Прийняття Конституції стало кульмінацією багатомісячної роботи і відбулося 29 квітня 1918 року на останній, надзвичайній сесії Центральної Ради в Києві. Засідання проходило в атмосфері крайньої політичної та воєнної напруги: німецькі війська контролювали значну частину території України, більшовицька загроза зберігалася, а внутрішні конфлікти між соціалістичними фракціями Ради (українські есери, соціал-демократи та інші) ускладнювали роботу. Незважаючи на це, після тривалих дискусій і постатейного обговорення депутати прийняли повний текст документа. Конституція складалася з 8 розділів і 83 статей, та містила такі ключові положення:

- **Розділ І. Загальні постанови** (статті 1–6) проголосив УНР суверенною, самостійною, вільною і незалежною державою, де вся влада походить від українського народу. Суверенне право належить народові України, тобто всім громадянам УНР. Територія визначалася як неподільна, з правом широкого місцевого самоврядування на засадах децентралізації. Особливе значення мала ст. 6, яка закріплювала можливість національних меншин впорядковувати свої культурні справи в національних межах.

- **Розділ II. Права громадян України** (статті 7–21) містив один із найширших і найпрогресивніших для свого часу

переліків демократичних свобод: повну рівність громадян незалежно від статі, національності, віри, освіти чи майнового стану; свободу слова, преси, совісті, зібрань, об'єднань і пересування; недоторканність особи і житла; скасування смертної кари; таємницю листування. Виборче право (активне і пасивне) надавалося всім громадянам без майнового цензу, що значно випереджало законодавство багатьох європейських країн того періоду.

- **Розділ III. Органи влади УНР** (статті 22–26) закріплював принцип поділу влад.

- **Розділ IV. Всенародні Збори УНР** (статті 27–49) визначав парламент як верховний законодавчий орган, через який народ здійснює свій суверенітет.

- **Розділ V. Про Раду Народних Міністрів УНР** (статті 50–59) регулював діяльність уряду, який формувався парламентом і був перед ним відповідальний (парламентська форма правління).

- **Розділ VI. Суд УНР** (статті 60–68) встановлював незалежну судову систему на чолі з Генеральним Судом.

- **Розділ VII. Національні союзи** детально розписував механізм національно-персональної автономії, включаючи умови створення національних союзів (зокрема, вимогу не менше 10 тисяч підписів).

- **Розділ VIII. Про часове припинення громадянських свобод** передбачав можливість тимчасового обмеження деяких прав у надзвичайних ситуаціях, але не довше трьох місяців і лише з обов'язковим затвердженням парламентом.

Важливо було те, що Конституція остаточно закріплювала парламентську республіку з сильним представницьким органом і європейські демократичні стандарти, поєднуючи їх з українською специфікою. Її доля виявилася короткою: вже в ніч з 29 на 30 квітня 1918 року стався гетьманський переворот. За підтримки німецького командування Павло Скоропадський був проголошений гетьманом, Центральну Раду розпущено, а Конституцію скасовано. Вона фактично діяла лише символічно протягом короткого часу. Причинами краху стали відсутність боєздатної армії, залежність від німецької влади, соціальний розкол і слабкість Центральної Ради. А гетьманат, у подальшому взагалі відкинув парламентську модель і запровадив авторитарну владу, вважаючи Конституцію надто «соціалістичною».

У підсумку зазначаємо, що Конституція 1918 року має велике значення як перший системний акт незалежної України, що закріпив народний суверенітет, права людини та поділ влади. Вона вплинула на подальший розвиток конституційної думки, хоча мала недоліки — слабку виконавчу владу й недостатнє економічне регулювання. Документ залишився нереалізованим, але став символом боротьби за українську державність.

Список використаної літератури:

1. Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. Т. 1: Історія держави і права України / редкол.: В. Д. Гончаренко (голова) та ін. ; Нац. акад. прав. наук України ; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. — Харків : Право, 2016. — 848 с. (головне джерело)
2. Історія держави і права України: підручник у 2 томах / за ред. В. Я. Тація, А. Ю. Рогожина, В. Д. Гончаренка. — К., 2013. — Т. 2.
3. Історія держави і права України: підручник / В. М. Єрмолаєв. — 2-ге вид., допов. та розшир. — Харків: Право, 2025. — 496 с.
4. Логвиненко І. А. Конституція УНР 1918 року: історія розробки, прийняття та оцінки в історіографії // Право і безпека. — 2017. — № 1 (64). — С. 35–39.

Науковий керівник: Стеценко Н. С., канд. юрид. наук,
асист. кафедри теорії та історії права НЮУ ім. Ярослава
Мудрого

*Ващук Софія Андріївна,
студентка 1 курсу, 10 групи
факультету прокуратури
НЮУ імені Ярослава Мудрого*

МЕХАНІЗМИ ОБМЕЖЕННЯ ВЛАДИ ГЕТЬМАНА У КОНСТИТУЦІЇ ПИЛИПА ОРЛИКА 1710 р. ЯК ПРОЯВ РАНЬОГО УКРАЇНСЬКОГО КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ

Традиція обмеження державної влади є визначальною ознакою конституціоналізму як політико-правової доктрини, що передбачає встановлення юридичних меж здійснення влади, її підконтрольність та підзвітність. У цьому контексті особливого значення набувають історичні акти, в яких закріплювалися ранні форми обмеження публічної влади.

Одним із таких актів є Конституція Пилипа Орлика 1710 р. (Пакти й Конституції прав і вольностей Війська Запорозького), у якій здійснено спробу нормативного врегулювання організації влади та встановлення обмежень щодо діяльності гетьмана [1]. Як зазначають дослідники А. Слюсаренко та М. Томенко, цей документ фактично став першою спробою переходу від абсолютистської моделі правління до договірної [2].

Ключові механізми обмеження влади гетьмана у Конституції Пилипа Орлика 1710 р. найбільш повно розкриваються у положеннях статей VI–IX, які формують цілісну систему інституційного та функціонального контролю за здійсненням вищої виконавчої влади.

Передусім, стаття VI закріплює принцип колегіальності у здійсненні влади, що виступає фундаментальним обмеженням одноосібного правління гетьмана. У ній прямо встановлено обов'язок гетьмана здійснювати управління державою за участю представницьких органів, насамперед Генеральної ради. Зокрема, визначено, що гетьман та його наступники повинні «з усіма цими генеральними особами, полковниками та генеральними радниками ... радитися про цілісність Вітчизни, її добробут та про всі справи публічні і нічого без їхньої волі своєю владою не розпочинати, не встановлювати і рішень не приймати» [1, ст. VI].

Зазначене положення доповнюється інституціоналізацією діяльності Генеральної ради як органу політичного контролю. Конституція передбачає регулярність її скликання - тричі на рік - із залученням старшини та представників від полків і Війська Запорозького Низового, що свідчить про елементи представницького характеру управління [1, ст. VI]. Таким чином, обмеження влади гетьмана реалізується через обов'язковість погодження ключових рішень із колегіальним органом. М. Грушевський наголошував, що запровадження Генеральної ради як постійно діючого органу було ключовим інструментом контролю над гетьманською владою, що перетворювало Україну на конституційну державу західного зразка [3].

Важливим елементом стримування є право старшини та радників контролювати діяльність гетьмана шляхом висловлення зауважень. Конституція передбачає, що у разі порушення прав і вольностей вони «уповноважені ... вільними голосами чи приватно або ... публічно на раді висловити Його Вельможності

докір», при цьому гетьман «не має ображатися та мститися, а навпаки, намагатися виправити недоладності» [1, ст. VI].

Крім того, стаття VI встановлює обмеження у сфері зовнішньополітичної діяльності, передбачаючи обов'язок гетьмана повідомляти Генеральну старшину про отримані листи від іноземних держав та погоджувати відповіді на них. Зокрема, зазначено, що гетьман має «оголосити про них Генеральній Старшині і відповіді ... висвітлити, не приховуючи від них жодної кореспонденції» [1, ст. VI]. Це положення унеможлиблює здійснення самостійної зовнішньої політики та підпорядковує її колегіальному контролю.

Наступний важливий блок обмежень закріплений у статті VII, яка стосується судової сфери. Вона прямо забороняє гетьману здійснювати правосуддя одноосібно та застосовувати покарання без відповідної судової процедури. У документі зазначено, що у разі вчинення правопорушення «Ясновельможний гетьман не має права сам покарати їх, а повинен буде подати до генерального військового суду кримінальну чи некримінальну справу» [1, ст. VII]. Це свідчить про відокремлення судових функцій від виконавчої влади, що істотно обмежує можливості свавільного застосування репресивних заходів.

Стаття VIII встановлює обмеження у сфері адміністративного управління, спрямовані на запобігання персоналізації влади та формуванню неформальних центрів впливу. У ній передбачено, що доповідати гетьману про державні справи повинні виключно генеральні урядники, які перебувають при ньому за посадою, тоді як «слуги хатні ... жодними військовими справами не повинні цікавитися і не втручатися в державні інтереси» [1, ст. VIII]. Це положення унеможлиблює використання особистого оточення гетьмана для впливу на державне управління.

Фінансово-економічні механізми обмеження влади гетьмана закріплені у статті IX, яка встановлює чітке розмежування між державними ресурсами та особистими доходами гетьмана. Відповідно до її положень, управління військовим скарбом покладається на спеціально обраного генерального підскарбія, який здійснює контроль за доходами та їх використанням на потреби держави [1, ст. IX]. Водночас прямо визначено, що «сам же Ясновельможний гетьман не повинен мати

жодного відношення до військового скарбу і не витратити ці кошти на власні потреби» [1, ст. IX].

Додатково обмежується право гетьмана розпоряджатися державними маєтностями, оскільки він «не має права ані самовільно собі привласнювати, ані роздавати іншим людям» державні ресурси [1, ст. IX]. Такі положення спрямовані на запобігання зловживанню владою у сфері розподілу матеріальних благ та забезпечують відокремлення публічних фінансів від приватних інтересів.

Отже, Конституція Пилипа Орлика 1710 р. закріплює цілісну систему обмеження влади гетьмана, що охоплює політичну, судову, адміністративну та фінансову сфери. Обмеження реалізовувалися через колегіальність управління, підконтрольність гетьмана Генеральній раді, відокремлення судових функцій, заборону втручання приватного оточення та встановлення фінансового контролю. Зазначені механізми мали практичний характер і передбачали конкретні процедури їх реалізації, що дозволяє розглядати їх як елементи ранньої системи стримувань і противаг.

Список використаної літератури:

1. Конституційні пакти Пилипа Орлика, новообраного гетьмана Війська Запорозького, з його присягою та підтверджувальною грамотою короля Швеції, підписані у м. Бендери 5 квітня 1710 року: Конституція України від 05.04.1710. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/001_002 (дата звернення: 17.04.2026).
2. Слюсаренко А. Г., Томенко М. В. Історія української конституції: навч. посіб. Київ: Знання, 1993. 192 с.
3. Грушевський М. С. Історія України-Руси: в 10 т. Київ: Наукова думка, 1997. Т. 9, кн. 2. 776 с.
4. Конституція Пилипа Орлика 1710 року. Верховна Рада України. URL: <https://static.rada.gov.ua/site/const/istoriya/1710.html> (дата звернення: 17.04.2026).
5. Субтельний О. Україна: історія / пер. з англ. Ю. І. Шевчука. Київ: Либідь, 1991. – 512 с.

Науковий керівник: Пономарьова Г. П., канд. юрид. наук,
доц. кафедри теорії та історії права НЮУ ім. Ярослава
Мудрого

*Волошин Зоряна Романівна,
студентка 1 курсу, 5а групи
факультету міжнародного та
європейського права
НЮУ імені Ярослава Мудрого*

РАННЬОФЕОДАЛЬНА ДЕРЖАВА РУСЬ-УКРАЇНА. ПОЧАТКИ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ

Питання про витоки української державності належить до центральних проблем вітчизняної історичної науки. Формування держави на теренах сучасної України було тривалим і багатоетапним процесом, що охоплював кілька століть і визначався взаємодією внутрішніх соціально-економічних чинників та зовнішньополітичних обставин.

Передумови виникнення державності сягають ще VI–VIII ст., коли слов'янські племена Середнього Подніпров'я - поляни, древляни, сіверяни, уличі, тиверці та інші - перебували на стадії розкладу родоплемінного ладу. Розвиток орного землеробства, ремесла й торгівлі зумовив майнове розшарування суспільства та виділення військово-дружинної еліти. Важливу роль відіграв торговий шлях «із варяг у греки», що проходив через Дніпро і перетворював Київ на стратегічний вузловий пункт між Балтикою і Візантією. Зовнішня загроза з боку хозарського каганату, а пізніше варязьких дружин, прискорила консолідацію племен і потребу в єдиній організованій владі. Безпосереднє утворення держави пов'язане з IX ст. Літописна традиція фіксує легенду про Кия, Щека і Хорива як засновників Києва, однак як реальний політичний центр місто сформувалось у VIII–IX ст. Значною дискусійною проблемою залишається так звана норманська теорія - питання про роль варягів у державотворчому процесі.

Сучасна наука дотримується зваженої позиції: варязький елемент справді відіграв певну роль як зовнішній каталізатор, проте держава виростала з автохтонного слов'янського підґрунтя і не була «імпортована» ззовні. Традиційною датою утворення єдиної держави вважається 882 р., коли князь Олег захопив Київ і об'єднав під своєю владою північні та південні землі, проголосивши місто «матір'ю міст руських». Новоутворена

держава мала ранньофеодальний характер. Основу її соціально-економічного устрою становило полюддя - щорічний об'їзд підвладних земель князем із дружиною з метою збору данини. Це була водночас і форма феодалної ренти, і спосіб здійснення державного управління та судочинства на місцях. Реформи княгині Ольги (946–947 рр.) стали першим кроком до раціоналізації державного управління: вона встановила фіксовані норми данини (уроки) і адміністративно-господарські пункти її збору (погости), що означало перехід від примітивного полюддя до більш упорядкованої системи оподаткування. Епоха Володимира Великого (980–1015) стала переломною в історії держави. Хрещення Русі 988 р. мало далекосяжні наслідки: православне християнство стало державною релігією, зміцнило ідеологічну легітимність князівської влади, сприяло поширенню писемності, права та візантійської культури. Одночасно Русь органічно увійшла до кола європейських християнських держав, що відкрило нові можливості для дипломатії та міжнародної торгівлі. Володимир також провів адміністративну реформу, посадивши своїх синів намісниками в найважливіших містах, що зміцнило централізацію влади.

Найвищого розквіту держава досягла за Ярослава Мудрого (1019–1054). У цей період було створено «Руську Правду» - перший писаний кодекс права, що свідчив про зрілість державних інститутів. Міжнародний авторитет Русі підтверджується династичними шлюбами з правлячими домами Франції, Угорщини, Норвегії та Польщі. Розбудовувались міста, монастирі, школи; у Києві зведено Софійський собор як символ державної могутності. Водночас у надрах держави зріли суперечності, що вели до роздробленості. Система престолонаслідування «по старшинству» серед Рюриковичів породжувала безперервні міжусобиці. Зростання великого боярського та церковного землеволодіння підривало єдність держави. Любецький з'їзд князів 1097 р. юридично закріпив принцип «кождо да держить отчину свою», що фактично перетворило Русь на конфедерацію самостійних удільних князівств. З точки зору української історіографії принципово важливим є питання спадкоємності. Територіальним ядром Київської Русі були землі сучасної України - Середнє Подніпров'я, Галичина, Волинь, Чернігово-Сіверщина. Саме тут сформувались основні державні, правові та культурні

інститути.

Після монгольської навали 1237–1241 рр. традицію давньоруської державності продовжило Галицько-Волинське князівство, що проіснувало до середини XIV ст. і стало безпосередньою ланкою між Київською Руссю та подальшою українською державністю.

Список використаної літератури:

1. Толочко П. П. *Київська Русь*. Київ: Абрис, 1996. 360 с.
2. Моця О. П. Ричка В. М. *Київська Русь: від язичництва до християнства*. Київ: Глобус, 1996. 222 с.
3. Яковенко Н. М. *Нарис історії середньовічної та ранньомодерної України*. Київ: Критика, 2006. 584 с.
4. Залізняк Л. Л. *Первісна історія України*. Київ: Вища школа, 1999. 264 с.
5. Брайчевський М. Ю. *Утвердження християнства на Русі*. Київ: Наукова думка, 1988. 264 с.

Науковий керівник: Пономарьова Г. П., канд. юрид. наук,
доц. кафедри теорії та історії права НЮУ ім. Ярослава
Мудрого

*Гадяцька Ілона Юрійвна,
студентка 1 курсу, 10 групи
факультету прокуратури
НЮУ імені Ярослава Мудрого*

КОНТРАКТИ БЕЗ ПАПЕРУ: ЯК ПРАЦЮВАЛИ ДОГОВОРИ В СТАРОДАВНЬОМУ РИМІ

Чи можливе ефективне функціонування договірних відносин без письмової форми, підписів і юридично оформлених документів? Для сучасної правової системи така постановка питання виглядає дискусійною. Але досвід Стародавнього Риму демонструє, що складна та ефективна система зобов'язань може існувати без письмової фіксації, ґрунтуючись на слові, діях та принципі довіри.

Римське право стало підґрунтям формування сучасного цивільного права, заклавши базові уявлення про договір як

юридичний факт. На ранніх етапах його розвитку письмова форма не мала визначального значення, а юридична сила договору забезпечувалася дотриманням встановленої форми або фактичною поведінкою сторін.

Однією з ключових форм договірних відносин були вербальні контракти (*contractus verbis*). Найбільш поширеним серед них була стипуляція (*stipulatio*), яка здійснювалася у вигляді формалізованого усного діалогу: чітко поставлене запитання та відповідь, що й утворювали зобов'язання. Вирішальне значення мала точність формулювання, оскільки саме вона визначала юридичну силу домовленості [1].

Важливе місце посідали також реальні контракти (*contractus re*), в яких визначальним елементом була передача речі. Зобов'язання виникало лише з моменту фактичного передання майна, що засвідчувало реальний характер правовідносин. До таких контрактів належали позика (*mutuum*), позичка (*commodatum*), зберігання (*depositum*) та застава (*pignus*) [2].

Особливий інтерес становлять консенсуальні контракти (*contractus consensu*), які виникали з моменту досягнення згоди сторін. Договори купівлі-продажу, найму, доручення та товариства не вимагали ні письмової форми, ні передачі речі. Достатньою підставою для виникнення зобов'язання була узгоджена воля сторін, що свідчить про високий рівень розвитку правового мислення у римському суспільстві [3].

Окрему роль у договірній практиці відігравали символічні дії. Так, манципація (*mancipatio*) супроводжувалася спеціальним ритуалом із використанням міді, ваг і присутністю свідків. Незважаючи на зовнішню формалізованість, такі дії виконували функцію юридичного підтвердження правочину та забезпечували його легітимність [4].

Центральним принципом функціонування договірних відносин у Стародавньому Римі була добросовісність (*bona fides*). При вирішенні спорів судді враховували не лише формальні аспекти договору, але й поведінку сторін, їх наміри та відповідність домовленостей принципам чесності й справедливості [5].

Отже, договірне право Стародавнього Риму демонструє альтернативну модель правового регулювання, в якій відсутність письмової форми компенсується чітко визначеними процедурами,

фактичними діями та принципом довіри. Римський досвід свідчить, що юридична сила договору може ґрунтуватися не лише на документальному оформленні, але й на відповідальності сторін за власне слово, що зберігає актуальність і в сучасних умовах розвитку права.

Список використаної літератури:

1. Харитонов Є. О., Харитонova О. І. Римське приватне право : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2011. 540 с.
2. Дзера О. В. (ред.) Римське право : навч. посіб. Київ : Юрінком Інтер, 2005. 512 с.
3. Бірюков І. А. Римське приватне право : навч. посіб. Київ : Алерта, 2014. 312 с.
4. Zimmermann R. *The Law of Obligations: Roman Foundations of the Civilian Tradition*. Oxford : Oxford University Press, 1996. 1241 p
5. Nicholas B. *An Introduction to Roman Law*. Oxford : Clarendon Press, 1962. 256 p.

Науковий керівник: Пономарьова Г. П., канд. юрид. наук,
доц. кафедри теорії та історії права НЮУ ім. Ярослава
Мудрого

*Гайдук Вікторія Вікторівна,
студентка 1 курсу, 4 групи
факультету адвокатури
НЮУ імені Ярослава Мудрого*

БОРОТЬБА ЗА ВЛАДНІ ПОВНОВАЖЕННЯ ТА РЕФОРМИ ЯК ГОЛОВНИЙ ВЕКТОР ДІЯЛЬНОСТІ ГЕТЬМАНА ДАНИЛА АПОСТОЛА

Данило Павлович Апостол народився у 1654 році в родині козацької старшини, що значною мірою вплинуло на його життєвий шлях і формування особистості. З раннього дитинства він виховувався у середовищі, де панували військова дисципліна, повага до старших, відповідальність за свої рішення та вірність службі. Важливою рисою була його здатність до компромісу: він умів домовлятися і знаходити спільну мову з різними політичними силами, що було особливо важливим у той період. І саме ці якості

згодом допомогли йому не тільки піднятися службовими сходами, а й утримувати стабільність у Гетьманщині під час свого правління. Його стриманість і обережність дозволяли уникати різких конфліктів із царською владою, а наполегливість і відповідальність сприяли проведенню реформ та зміцненню адміністрації. Таким чином, риси характеру, сформовані ще в дитинстві, безпосередньо вплинули на його подальшу долю як державного діяча і визначили його стиль управління — обережний, послідовний і спрямований на збереження автономії [4, с. 3-15]. З часом, завдяки своїй дисциплінованості, відповідальності та вмінню діяти обдумано, він піднявся до посади полковника Миргородського полку. Це означало, що він відповідав не лише за військо, а й фактично за цілий регіон, де потрібно було підтримувати порядок і керувати людьми. Як полковник, він мав організовувати оборону території, вирішувати суперечки між козаками, слідкувати за тим, щоб кожен виконував свої обов'язки, а також контролювати збір податків і використання коштів. Наприклад, у періоди військових походів він повинен був забезпечити військо харчами, зброєю та кіньми, що вимагало вміння правильно розподіляти ресурси. Також йому доводилося вирішувати конфлікти між місцевим населенням і козаками, щоб не допустити безладу. Такий досвід навчив його, що для успішного управління важливо не тільки віддавати накази, а й розуміти потреби людей, діяти справедливо і тримати ситуацію під контролем. І саме завдяки цьому він згодом зміг ефективно керувати вже всією Гетьманщиною, оскільки мав практичний досвід вирішення як військових, так і цивільних проблем [2, с. 234–236].

Українські історики зазначають, що Данило Апостол звертав увагу не лише на військову службу, а й на управління державою. Він уважно дивився, як козацька старшина співпрацює з представниками московської влади, і намагався зрозуміти, як працює саме ця система. Завдяки цьому він бачив, які рішення приймаються, як вони впливають на Україну і де можуть виникати певні проблеми. Наприклад, він розумів, що московська влада часто намагалася обмежити права Гетьманщини, але водночас без співпраці з нею було складно зберігати порядок і спокій. Тому Данило Апостол вчився діяти обережно: з одного боку — не конфліктувати відкрито, а з іншого — не дозволяти повністю

забирати права козацької влади. Такий досвід допоміг йому пізніше як гетьману знаходити баланс між підпорядкуванням сильнішій державі і захистом інтересів України [3, с.201–204].

Обрання Данила Апостола гетьманом у 1727 році стало результатом його авторитету та досвіду, адже його поважали не тільки як військового, але і вмілого керівника. Водночас це відбувалося під сильним тиском московської влади, яка обмежувала владу гетьмана і контролювала важливі рішення. Данило Апостол розумів, що відкрито протистояти він не може, тому діяв обережно: намагався зберегти права Гетьманщини і водночас покращував управління та проводив реформи, щоб зміцнити державу. Він прагнув показати, що українська влада здатна ефективно керувати самостійно, тому приділяв увагу порядку в адміністрації та роботі судів. [5, с. 103–108].

В історичних працях зазначається, що Данило Апостол прагнув зробити управління більш впорядкованим і зрозумілим для людей. Він намагався поєднати українські традиції з більш чіткими правилами управління, щоб у державі був порядок. Наприклад, він проводив генеральні слідства — перевірки, під час яких з'ясовували, хто законно володіє землею, а хто захопив її неправомірно. Також він стежив за роботою судів, щоб рішення були справедливими і не порушували прав людей. Це було важливо, тому що раніше часто виникали зловживання і несправедливість. Завдяки таким діям люди більше довіряли владі, а авторитет гетьмана зростав, бо він показував, що може забезпечити порядок і справедливість [1, с. 45–58]. При цьому, Данило Апостол приділяв велику увагу економічним питанням, бо розумів, що без сильних фінансів держава не може нормально існувати. У своїй діяльності він намагався впорядкувати систему збору податків, щоб уникнути зловживань і щоб кошти надходили до державної скарбниці, а не осідали у руках окремих посадовців. Зокрема, він контролював прибутки з державних земель, млинів, мит і торгівлі, щоб ці доходи використовувалися на потреби війська та управління. Кошти спрямовувалися на утримання козацького війська, забезпечення адміністрації та виконання державних функцій. Також Данило Апостол прагнув зробити фінансову систему більш зрозумілою і впорядкованою, щоб кожен знав свої обов'язки і не виникало хаосу у зборі податків. Він намагався обмежити свавілля місцевої старшини у фінансових

питаннях і встановити чіткий контроль за витратами. Таким чином, фінансова політика Данила Апостола була спрямована не лише на наповнення скарбниці, а й на зміцнення державної влади та збереження автономії Гетьманщини. [4, с. 112–118].

У висновку можна сказати, що діяльність Данила Апостола як гетьмана була дуже важливою для збереження української державності в складних умовах. Він прийшов до влади в той час, коли Гетьманщина вже була сильно обмежена у своїх правах і залежала від московської влади, але навіть у такій складній ситуації він не опустив рук і намагався втілити максимум своїх можливостей. Його головною метою було зберегти хоча б частину самостійності та показати, що українська влада може ефективно керувати своєю державою.

Отже, Данило Апостол залишив помітний слід в історії України як гетьман, який у складних умовах не тільки зберіг державні інститути, а й намагався їх удосконалити. Його діяльність можна вважати прикладом того, як навіть за обмежених можливостей можна працювати на благо держави, поступово зміцнювати її та відстоювати її інтереси.

Список використаної літератури:

1. Герасименко Н. О. Данило Апостол — гетьман Лівобережної України (1727—1734 рр.): стаття. Український історичний журнал: наук. журнал. 2013. № 4. С. 45–58.
2. Грушевський М. С. Ілюстрована історія України: книга. Київ; Відень: Дніпросоюз, 1921. 584с.
3. Засипко М. В. Державотворча діяльність гетьмана Д. Апостола у світлі вітчизняних джерел: стаття. Сіверщина в історії України: наук. збірник. 2012. Вип. 5. С. 201–204.
4. Крупницький Б. Гетьман Данило Апостол і його доба (1727–1734): монографія. Авґсбург: Українська Вільна академія наук, 1948. 192с.
5. Степанчук Ю. С. Державно-політичні погляди гетьмана Данила Апостола в умовах наступу російського царату на українську автономію: стаття. Література та культура Полісся: наук. збірник. 2009. Вип. 52. С.103-108.

Науковий керівник: Стеценко Н. С., канд. юрид. наук,
асист. кафедри теорії та історії права НЮУ ім. Ярослава
Мудрого

*Глушакова Крістіна Владиславівна,
студентка 1 курсу, 1 групи
факультету слідчої та
детективної діяльності
НЮУ імені Ярослава Мудрого*

ВПЛИВ БУРЖУАЗНИХ РЕВОЛЮЦІЙ НА ФОРМУВАННЯ КОНСТИТУЦІЙНОЇ ДЕРЖАВНОСТІ

Конституціоналізм – це політико-правова ідеологія, спрямована на утвердження верховенства конституції, гарантування прав і свобод людини та обмеження державної влади правовими нормами. Становлення і розвиток конституціоналізму тісно пов'язане з революціями, які змінили політичні системи та організацію державної влади. Процес становлення конституціоналізму також можна вважати революційною подією. До XVII–XVIII століть у Європі, а також у ряді країн Азії та Америки правопорядок ґрунтувався на позитивному праві, сформованому волею суверена та закріпленому в законодавстві. Із поширенням ідей конституціоналізму ця система швидко зазнала суттєвих змін. Принципи конституціоналізму стали ідейною основою буржуазних революцій і були закріплені в перших конституціях [1, ст. 65].

Британський учений С. Пінкус стверджує, що революції є відносно рідкісними і видатними подіями, що фундаментально трансформують держави та суспільства, а також наводить влучну цитату А. де Токвіля про феноменологію революцій: «Коли великі революції успішні, їх причини перестають існувати. Сам факт їх успішності робить їх незбагненними.»[2].

Серед найвідоміших політико-правових революцій, які мали великий вплив на формування та розвиток конституціоналізму були: Англійська 1688 р., і Французька революції кінця XVIII ст.. Саме в цей період відбувається перехід від абсолютної влади монарха до обмеженої влади, що підпорядковується праву.

Англійська революція 1688 року, відома як «Славна революція», призвела до встановлення конституційної монархії та прийняття Білля про права, який обмежив королівську владу на користь парламенту. Вирішальним етапом цього процесу стало

остаточне закріплення ролі парламенту у формуванні державної політики та обмеження монархічної влади; це проклало шлях до стабільнішої конституційної системи правління, заклавши основи принципів верховенства права та парламентського контролю над урядом.

Французька революція XVIII ст. стала важливим етапом формування конституціоналізму, оскільки саме в її межах відбулося закріплення нових принципів організації держави та права. Конституціоналісти, як поміркована частина буржуазії, прагнули не знищення, а трансформації феодально-абсолютистського ладу в межах конституційної монархії. Конституція 1791 року закріпила компроміс між дворянством і буржуазією, встановила поділ влади та запровадила цензову виборчу систему, залишаючи при цьому значні обмеження політичних прав і свобод. Вона формально проголошувала буржуазні права, однак не забезпечувала їх реальної гарантії. Подальший розвиток революції, зокрема в період якобінців, привів до ухвалення нової Декларації прав людини і громадянина 1793 року, яка мала більш радикальний характер і закріплювала принципи свободи, рівності та обов'язок держави забезпечувати права людини. У підсумку ці процеси, разом із Декларацією 1789 р., заклали основи базових засад конституціоналізму – обмеження влади, поділу влади і визначення прав людини як основи державного ладу [3, ст.4].

Буржуазні революції стали вирішальним етапом у формуванні конституційної держави та розвитку конституціоналізму. Вони започаткували перехід від абсолютної монархії до системи державного управління, заснованої на верховенстві права, розподілі влади та визнанні прав і свобод людини. Англійська та Французька революції заклали основи сучасної конституційної держави, сприяючи прийняттю перших конституційних домовленостей та встановленню механізмів обмеження державної влади. З іншого боку, революційні процеси також продемонстрували складність переходу від старих політичних систем до нових форм конституційного правління. Тому що поряд із демократичними перетвореннями вони супроводжувалися політичною нестабільністю та соціальними конфліктами.

Незважаючи на всі складнощі, революції принесли

головний результат- появу держав, де панує конституція, а не воля правителя, і де людина з її правами опинилася в центрі уваги.

Список використаної літератури:

1. Тертишник В. М. Конституційна держава: доктрина та реальність. *Право та інновації*. 2018. № 4 (24). С. 5–11. URL: https://pravoua.com.ua/storage/files/magazines/files/article-pravo_2018_4_s5.pdf (дата звернення: 07.05.2026).
2. Токвіль А. де. Старий порядок і Революція / пер. з фр. Т. Мартиняк. Київ : Юніверс, 2000. 264 с. URL: <http://litopys.org.ua/tocq/toq02.htm> (дата звернення: 07.05.2026).
3. Мельничук Н. О. Окремі питання становлення конституційної держави: теоретико-правовий аспект. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 1. С. 13–15. URL: https://lsej.org.ua/1_2017/4.pdf (дата звернення: 07.05.2026).

Науковий керівник: Шигаль Д.А., канд. юрид. наук,
доц. кафедри теорії та історії права НЮУ ім. Ярослава
Мудрого

Гоков Назар Вадимович,
студент 1 курсу, 2 групи
факультету адвокатури
НЮУ імені Ярослава Мудрого

ПРОБЛЕМИ СТАНОВЛЕННЯ АДВОКАТУРИ В УСРР

Під час подій 1917-1921 років Україна переживала кардинальні трансформації. Нова більшовицька влада, з метою закріпитись на зайнятих територіях, руйнувала старі інституції та створювала нові. Не обійшли ці зміни й правову систему, включно з інститутом адвокатури.

В 1917 році було в більшовицькій росії прийнято Декрет про суд №1, яким присяжна та приватна адвокатура скасовувалась взагалі. Натомість ним проголошувалося, що «обвинувачами та захисниками можуть бути будь-які особи, що не мають проблем із законом та користуються громадськими правами» [5]. Це дає

змогу зробити той висновок, що радянська влада мала на меті знищити царський інститут адвокатури, проте не мала розуміння, як створювати новий. Тому окремої, чітко окресленої адвокатури як інституції не існувало – виступати в ролі захисту міг кожен, хто не мав проблем з новою владою, незалежно від досвіду, освіти та розуміння тонкощів юридичної діяльності. На початку 1918 року нещодавно створеним українським радянським урядом була прийнята постанова «Про уведення Народного Суду», що в дійсності просто дублював відповідний акт радянської росії, маріонеткою якої він і був.

Необхідно зауважити, що у 1919 році Радою народних комісарів УСРР було прийняте «Тимчасове положення про народні суди і революційні трибунали». Воно знову підтвердило скасування присяжної та приватної адвокатури, а також створило «колегії правозаступників» при судах. Згідно з цим положенням, приймати в лави цих колегій дозволялось лише комуністів або їхніх прихильників [2], що свідчить про глибоку політизованість радянських захисників. Як її наочний приклад історик Валерій Філімоніхін наводить судовий процес щодо українських соціал-революціонерів, що звинувачувались в контрреволюційній діяльності. Правозаступники відверто називали підсудних нікчемними та замість навіть номінальної стратегії захисту заявляли, що ті мають самі «довести, що заслуговують милосердя пролетарського суду» [6]. Це доводить, що більшовицька адвокатура не мала на меті захищати, єдиною її метою було служити інтересам партії – доволі цинічно, що сторона захисту в заздалегідь зоркестрованих справах із заздалегідь визначеним вироком була продовженням сторони обвинувачення.

Нова сторінка розвитку української радянської адвокатури з'явилась із запровадженням в СРСР нової економічної політики, яка мала в своїй основі певну лібералізацію, хоча й обмежену. В 1922 році в Харкові Всеукраїнським з'їздом працівників юстиції було прийнято положення «Про адвокатуру». Замість колегій правозаступників було створено колегії захисників. Проте зміна назви не впливала на сутність цієї структури – адвокатура досі не мала жодної самостійності. Так, перші склади колегії затверджувались комуністичним органом, інші комуністичні органи мали можливість скасовувати рішення про зарахування, відводити прийнятого колегією адвокатів члена, а також приймати

рішення про зарахування в колегію особи, яка до цього не була в неї прийнята [1]. Адвокатура не стала незалежною структурою – вона досі підкорялась партійній номенклатурі та обслуговувала її інтереси. Крім того, адвокатура поповнювалась із числа профспілкового активу особами, яких партійні органи направляли отримати заочну освіту або курси при колегіях [6]. Також було введено інститут стажистів і практикантів, який дозволяв вступати до колегій за спрощеною процедурою. Вимоги до таких осіб були заниженими, що негативно впливало на рівень професійної культури радянських захисників.

Квінтесенцією абсолютної професійної неспроможності українських адвокатів періоду становлення радянської влади є сумнозвісний процес Спілки Визволення України, який описує Любов Крупник. Так, адвокати фактично стали на бік обвинувачення, всіляко дискредитували підсудних, а навіть ті «аргументи», що мали би пом'якшити вирок, були знаряддям приниження. Адвокат Сергія Єфремова казав, що «можливо, фізична смерть для нього буде краще», натякаючи на розстріл свого підзахисного. Красномовним описом ролі сторони захисту є фраза іншого адвоката: «різниці між прокуратурою і захистом в цій справі немає і бути не може». [3]

Отже, українська адвокатура періоду становлення радянської влади мала безліч проблем. По-перше, вона завжди була під пильним контролем держави, що нівелювало будь-яку потенційну незалежність та об'єктивність. По-друге, для номенклатури основним чинником при розгляді кандидатур в колегії була лояльність до партії, а не рівень володіння адвоката відповідними навичками, що зменшувало загальний рівень професійності захисту. У висновку, адвокатура в умовах тоталітарної системи була виключно фікцією, яка слугувала інструментом легітимації влади.

Список використаної літератури:

1. Дурнов Є. С. Розвиток інституту адвокатури в УСРР (УРСР) у 1917–1960-х роках. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2015. Т. 1, № 33-2.
2. Корнієнко І. В. Організація адвокатури в південноукраїнських губерніях кінця XIX – першої чверті XX ст.: порівняльно-правова характеристика. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2018. Т. 1, № 36.

3. Крупник Л. Роль адвокатів на судовому процесі «Спілки визволення України» // *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. 2017. Вип. 30. С. 74;

4. Остапенко Т. О. Правове оформлення інституту адвокатури УСРР на початку 20-х рр. XX ст. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2019. Т. 1, № 1.

5. Сімоненко А. О. Особливості розвитку адвокатури в СРСР в умовах встановлення однопартійної системи. *Правничий вісник Університету «КРОК»*. 2020. Т. 1, № 38.

6. Філімоніхін В. Київська адвокатура у 20-ті роки XX століття. *Вісник НААУ*. 2023. № 6 (92).

Науковий керівник: Стеценко Н. С., канд. юрид. наук,
асист. кафедри теорії та історії права НЮУ ім. Ярослава
Мудрого

*Головка Дар'я Євгенівна,
студентка 1 курсу, 1 групи
факультету слідчої та
детективної діяльності
НЮУ імені Ярослава Мудрого*

ОСОБЛИВОСТІ ЯПОНСЬКОЇ АВТОКРАТІЇ У XX СТОЛІТТІ

У XX столітті тоталітарні та авторитарні режими набули значного поширення у світі. Найбільш відомими прикладами стали нацистська Німеччина, фашистська Італія та мілітаристська Японія. Специфіка японської моделі автократичного режиму полягала у тому, що вона поєднувала у собі риси авторитаризму, тоталітаризму та жорстокого військового контролю над державою і суспільством. Формування такого режиму було пов'язане з економічними труднощами, політичною нестабільністю та прагненням Японської імперії до територіального розширення.

До приходу мілітаристських сил Японія формально залишалася конституційною монархією. Наприкінці XIX – на початку XX століття в державі діяла Конституція Мейдзі, існував парламент та політичні партії. Проте демократичні інститути були недостатньо сильними, а значний вплив на державне управління

зберігали військові кола та імператорський двір. Після Першої світової війни Японія зіткнулася з економічною кризою, зростанням безробіття та соціального невдоволення. Особливо складною стала ситуація у період «Великої депресії» 1929 року, коли економічні проблеми значно посилювалися. На цьому тлі у суспільстві почали активно поширюватися ідеї націоналізму, переваги японської нації та необхідності посилення військової могутності держави.

У 1926 році на престол вступив імператор Хірохіто. Він став 124-м імператором Японії та правив у період, який отримав назву «епоха Сьова». Хірохіто здобув хорошу освіту, цікавився біологією та морськими науками, однак у політичному житті держави його роль була значно ширшою, ніж лише символічна. У японському суспільстві імператор вважався священною особою та нащадком богині сонця Амата-расу, тому його авторитет був надзвичайно високим. Саме це дозволяло військовим та уряду використовувати образ імператора для виправдання власної політики та мобілізації населення.

У період правління Хірохіто в Японії поступово сформувався режим, який мав виражені ознаки тоталітаризму та авторитаризму. Влада дедалі більше концентрувалася у руках військових, а демократичні механізми фактично втрачали своє значення. Особлива увага приділялася вихованню населення у дусі абсолютної відданості імператору та державі. Освіта, преса, культура та громадське життя перебували під суворим контролем. Будь-яка критика влади або антивоєнні погляди переслідувалися державою.

Важливу роль у зміцненні режиму відіграв Закон про збереження громадського порядку, прийнятий ще у 1925 році, але особливо застосований саме у 1930-х роках. Він дозволяв переслідувати осіб, які виступали проти існуючого державного устрою або підтримували соціалістичні та комуністичні ідеї. У країні посилювалася діяльність таємної поліції, яка контролювала настрої населення та придушувала будь-які прояви опозиції.

Однією з головних ознак режиму стала мілітаризація суспільства. Армія фактично перетворилася на основну політичну силу держави. Уряд активно пропагував культ війни, самопожертви та безумовного підкорення державним інтересам. Японська імперія прагнула встановити контроль над іншими

територіями Азії, що призвело до агресивної зовнішньої політики. У 1931 році Японія окупувала Маньчжурію, а у 1937 році розпочала повномасштабну війну проти Китаю. Згодом Японія стала союзником нацистської Німеччини та фашистської Італії у Другій світовій війні.

Завершення існування мілітаристського режиму в Японії було пов'язане з її поразкою у Другій світовій війні. Після оголошення Японією капітуляції країна опинилася під контролем американської окупаційної адміністрації, яка провела масштабні політичні реформи. Імператор Хірохіто формально залишився на престолі, однак вже не мав реальної політичної влади. У 1947 році була прийнята нова Конституція Японії, яка обмежила роль імператора виключно символічними функціями. Держава відмовилася від ведення війни як способу вирішення міжнародних конфліктів, а Японія поступово стала демократичною парламентською монархією.

Цікавим історичним символом Японської імперії був її прапор із червоним сонцем та променями, який уособлював «сонце, що сходить». Такий символ був пов'язаний із традиційним уявленням про Японію як «країну сонця, що сходить». Після завершення Другої світової війни прапор із променями почав асоціюватися з японським мілітаризмом та агресивною політикою імперії, тому його використання стало обмеженим. Сучасний державний прапор Японії залишив лише червоне сонце на білому фоні як символ держави та національної єдності.

Отже, у XX столітті Японія пройшла складний шлях від конституційної монархії до мілітаристського режиму з вираженими ознаками авторитаризму та тоталітаризму. Посилення влади військових, культ імператора, державна пропаганда та контроль над суспільством стали основними рисами політичного розвитку країни в період правління Хірохіто.

Список використаної літератури:

Imperial Japan: 1894-1945. URL:
<https://japansociety.org/news/imperial-japan-1894-1945> (дата звернення: 05.05.2026).

Науковий керівник: Шигаль Д.А., канд. юрид. наук,
доц. кафедри теорії та історії права НЮУ ім. Ярослава
Мудрого

*Гуменюк Віталій Олегович,
студент 1 курсу, 1 групи
НЮУ імені Ярослава Мудрого*

СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК ПОЛІТИЧНОЇ НАУКИ У США

Вивчення витоків амереканської політичної думки є ключем до розуміння того, як розвивався світовий констунціалізм загалом. Наприкінці XVIII століття мислителі США змогли перенести абстрактні філософські ідеї у площину реального державотворення. Доктринальні підходи батьків-засновників сформували базові інститути сучасної демократії. Це розподіл влад, механізм стримувань і противаг, федералізм. Ці принципи перестали бути просто теорією – їх закріпили в законах, що на століття вперед визначило вектор розвитку всього західного світу. Початковий етап формування американської політологічної парадигми супроводжувався радикальним розривом із британською монархічною традицією. Сутність цієї ідеологічної трансформації полягала у зміні статусу індивіда: відбувся перехід від концепції «підданого» корони до концепції «громадянина» республіки [7]. Громадянин наділявся невідчужуваними природними правами та розглядався як первинне джерело легітимності влади. Науковці довели, що американська революція була насамперед інтелектуальним зрушенням, республіканізм вимагав високого рівня громадянської доброчесності та самовіддачі. Нова держава конструювалася як інструмент забезпечення суспільного блага, повністю відкидаючи механізми реалізації одноосібної монаршої волі.

Важливою подією стала військово-політична обставина періоду Війни за незалежність 1775-1783 р., яка детермінувала розвиток американської політичної думки. Досвід збройного протистояння з добре організованою армією метрополії виявив інституційну слабкість конфедеративного устрою. Континентальний конгрес продемонстрував нездатність до швидкого прийняття рішень. Децентралізоване командування ставило під загрозу існування молодой держави. Військові потреби диктували жорстку необхідність консолідації виконавчої влади.

Статті Конфедерації 1781 р. не забезпечували ефективної мобілізації економічних та людських ресурсів. Концепція сильної, персоніфікованої виконавчої влади в особі Президента як Головнокомандувача стала прямою відповіддю на виклики воєнного часу. Політична наука США адаптувала теорію управління до умов кризового менеджменту та мілітарної загрози.

Основою американської політичної науки стали «Записки федераліста» та безпосередньо текст Конституції 1787 року. Джеймс Медісон, Александр Гамільтон та Джон Джей розробили прикладну теорію функціонування великої федеративної республіки. Вони спростували античну тезу про неможливість існування республіки на великих територіях. Згідно з підходом О. Бандурки, конституціоналізм Нового часу знайшов своє найповніше втілення саме в американському проекті, де ідеї Просвітництва трансформувалися в норми прямої дії [1]. Федералісти вирішили проблему тиранії більшості через створення складної системи політичного представництва та розгалуженого інституційного балансу. Конституція 1787 року стала першим успішним експериментом з інженерії державних інститутів, перетворивши політологію на точну науку про управління державою.

Дихотомія американської політичної думки чітко простежується через аналіз ліберальної та республіканської моделей демократії. Д. Хелд стверджує, що американський конституціоналізм є результатом складного синтезу цих двох історичних традицій [6]. Ліберальна парадигма (локківська традиція) фокусується на захисті приватної власності та індивідуальних свобод від державного втручання. Держава сприймається як неминуче зло, повноваження якого слід мінімізувати. Республіканська парадигма, навпаки, вимагає активної та свідомої участі громадян у політичному процесі для підтримання життєздатності самої республіки. Балансування між моделлю мінімальної держави та постійною потребою в суспільній консолідації визначає вектор розвитку політичної науки США і сьогодні, що сучасна українська історико-правова наука здійснює ґрунтовний аналіз американського досвіду державотворення, екстраполюючи його на вітчизняні реалії.

У підсумку необхідно зазначити, що інституціоналізація політичної науки у США як самостійної дисципліни відбулася на

перетині права, історії та філософії. Відмовившись від європейського догматизму, американські мислителі створили гранично прагматичну науку про владу. Її головним досягненням стала розробка дієвих правових механізмів обмеження державного примусу при збереженні високої ефективності управління територіями. Практична спрямованість, орієнтація на захист прав індивіда та інституційна гнучкість стали основою американської політологічної школи. Досвід США довів можливість раціонального конструювання державного механізму на основі наукових принципів.

Список використаної літератури:

1. Бандурка О. М. Конституціоналізм у Новому часі. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2020. № 2. С. 15–28. URL: <http://visnyk.univd.edu.ua/index.php/VNUVS/article/view/1005> (дата звернення: 19.05.2026).
2. Бостан Л. М., Бостан С. К. Історія держави і права зарубіжних країн : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2008. 460 с. URL: <https://cul.com.ua/preview/ist-derzh-zarub-bostan.pdf> (дата звернення: 19.05.2026).
3. Історія держави і права зарубіжних країн : підручник / за ред. О. М. Бандурки. Харків : ХНУВС, 2021. 656 с. URL: <http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/10899> (дата звернення: 19.05.2026).
4. Шигаль Д. А. Історія держави і права зарубіжних країн : курс лекцій. Харків : НТМТ, 2012. 238 с. URL: <http://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/2290> (дата звернення: 19.05.2026).
5. Wood G. S. The Creation of the American Republic 1776–1787. Chapel Hill : University of North Carolina Press, 1998. 653 p. URL: https://archive.org/details/creationofameric00wood_0 (дата звернення: 19.05.2026).

Науковий керівник: Стеценко Н. С., канд. юрид. наук,
асист. кафедри теорії та історії права НЮУ ім. Ярослава
Мудрого

*Гусак Анастасія Павлівна,
студентка 1 курсу, 4 групи
факультету адвокатури
НЮУ імені Ярослава Мудрого*

ГЕНЕЗА НЕЗАЛЕЖНОСТІ СУДОВОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ

Формування незалежної судової влади в Україні є однією з найбільш проблемних складових державотворення, оскільки без автономії суду неможливе верховенство права. Тож дослідження історичного шляху судової влади до незалежності є важливим для цілісного розуміння розвитку української державності.

У Київській Русі (IX–XIV ст.) судова влада не відокремлювалася від адміністративної. Князь був єдиним носієм судової влади — через себе або намісників і тіунів [4, с. 70–83]. У литовсько-польський період та Речі Посполитій судова влада стала становою: окремі суди для шляхти, міщан, селян. Шляхетські суди обиралися, але захищали інтереси свого стану [4, с. 95–126]. У Гетьманщині діяли сотенні, полкові та Генеральний військовий суди. Суддів обирали з козацької старшини, однак вони залежали від гетьмана [4, с. 155–180]. У російській імперії реформа 1864 року проголосила відокремлення суду та незалежність суддів, але на українських землях впроваджувалася повільно, а за контрреформ незалежність обмежили [4, с. 206–235]. В Австро-Угорщині Конституційний закон 1867 року закріпив незалежність суддів, однак судді призначалися імператором, а українці зазнавали мовних обмежень [4, с. 276–281]. У радянський період судова влада як самостійна гілка була ліквідована — проголошували виборність суддів, але фактично суди були частиною партійного апарату, панувало «телефонне право» [4, с. 453–456]. Після 1991 року Конституція 1996 року закріпила поділ влади та незалежність суддів, однак «кероване правосуддя» виявилось живучою моделлю [2, с. 15; 4, с. 462–465].

Аналіз нормативно-правового забезпечення дозволяє виокремити етапи судової реформи в незалежній Україні. Перший етап (1990–1996) розпочався з Концепції судово-правової реформи 1992 року, яка проголосила незалежність судових органів [2, с. 3–

5]. Другий етап (1996–2002) пов'язаний з Конституцією 1996 року, яка закріпила поділ влади, незалежність і безстроковість суддів, сформувала Конституційний Суд та запровадила апеляційне й касаційне оскарження [2, с. 7; с. 10]. Третій етап (2002–2013) — суперечливі тенденції: декларували європейські стандарти, але судочинство намагалися вбудувати у владну вертикаль [2, с. 11].

Особливо показовою є реформа 2010 року. Попри декларації, вона була спрямована на контроль над суддями з боку адміністрації Президента: змінили систему призначення голів судів, запровадили нові дисциплінарні механізми, а Верховний Суд позбавили статусу незалежного арбітра [2, с. 12–13]. Після Революції Гідності розпочався четвертий етап: у 2016 році прийняли новий Закон «Про судоустрій і статус суддів» та зміни до Конституції, які передбачали ліквідацію Верховного Суду України і створення нового Верховного Суду [2, с. 14].

Ключовим елементом генези незалежності суду є принцип незмінюваності суддів — безстрокове перебування на посаді (після п'ятирічного випробувального терміну) та звільнення лише з вичерпних підстав [3, с. 805–807]. В українських реаліях він має подвійний виклик: недостатній захист робить суддів вразливими до політичного тиску, а надмірний — створює безкарність корумпованих суддів [3, с. 808].

Істотним аспектом є відносини між судовою та законодавчою гілками влади. Вплив законодавця на інституційну незалежність є потужнішим за вплив виконавчої влади, оскільки законодавець визначає судоустрій, статус суддів та їх матеріальне забезпечення. Це створює системний конфлікт: судді залежать від тих, хто ухвалює закони [1, с. 87–88].

Конституційний Суд України неодноразово визнавав неконституційними акти, що посягали на незалежність судової влади. У рішенні від 18 лютого 2020 року № 2-р/2020 Суд зазначив, що «визначальною властивістю судової влади є її самостійність, що означає її інституційну відокремленість від органів законодавчої та виконавчої влади» [1, с. 89]. Рішенням від 11 березня 2020 року № 4-р/2020 Суд визнав неконституційним зменшення чисельності суддів Верховного Суду, яке порушує принцип незмінюваності [1, с. 90]. Ці рішення засвідчили кризу між гілками влади [1, с. 92].

Список використаної літератури:

1. Городовенко В. Інституційна незалежність судової гілки влади в Україні: конституційно-правовий аспект / В. Городовенко // Вісник Конституційного Суду України. – 2021. – № 1. – С. 81–92. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/library/gorodovenko_v._instytuciyna_ne_zalezhnist_sudovoyi_gilky_vlady_v_ukrayini_konstytuciyno-pravovyy_aspekt_0.pdf (дата звернення: 04.04.2026).
2. Зозуля Є. В. Організаційно-правові засади становлення і розвитку судової системи України / Є. В. Зозуля // Право і безпека. – 2022. – Т. 2, № 79. – С. 19–31. URI: <https://rep.dnuvs.ukr.education/handle/123456789/1896> (дата звернення: 04.04.2026).
3. Тимчишин А. М. Історичні передумови та еволюція принципу незмінюваності суддів / А. М. Тимчишин // Аналітично-порівняльне правознавство. – 2024. – № 2. – С. 805–809. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/884851a5-e313-4b89-8852-f5b1818faafa/content> (дата звернення: 04.04.2026).
4. Усенко І. Б. (відп. ред.). Судова влада в Україні: історичні витоки, закономірності, особливості розвитку / І. Б. Усенко, В. С. Бігун, І. Й. Бойко [та ін.]. – Київ : Наукова думка, 2014. – 503 с. URL: <http://resource.history.org.ua/item/11193> (дата звернення: 04.04.2026).

Науковий керівник: Стеценко Н. С., канд. юрид. наук,
асист. кафедри теорії та історії права НЮУ ім. Ярослава
Мудрого

*Гусарук Єгор Сергійович,
студент I курсу, 1 групи
НЮУ імені Ярослава Мудрого*

СУТНІСТЬ ТЕОРІЇ ЧИЗАРЕ ЛАМБРОЗО ТА ЇЇ ПОДАЛЬША ДОЛЯ

Теорія Чезаре Ламбросо є однією із історично найвпливовіших концепцій у кримінології, яка виникла наприкінці 19 століття і отримала назву теорія природженого злочинця або теорія атавізму.

Чезаре Ломбросо — італійський кримінолог, чий погляди, хоча значною мірою і спростовані, прагнув у свій спосіб науково пояснити причини злочинності, відійшовши від моральних та

філософських міркувань і акцентувавши увагу на біологічних, анатомічних та фізіологічних особливостях людини. Він вважав, що злочинність — це не суто наслідок виховання чи соціальних умов, а перш за все прояв уродженої схильності, яку можна виявити за зовнішніми ознаками тіла і поведінки. Його діяльність можна охарактеризувати як радикальний крок у порівнянні з домінуючими тоді ідеями, які розглядали злочинність як наслідок морального падіння, бідності чи впливу середовища. Сутністю його теорії є твердження, що певні люди народжуються з Чизаре біологічними характеристиками, які сприяють злочинній поведінці. Ламброзо намагався розгледіти можливий зв'язок між кримінальною психопатологією та фізичними чи конституційними дефектами. Він вважав, що такі люди мають особливі фізичні ознаки, які відрізняють їх від «нормальних» осіб, при цьому використовував термін «атавізм», позначаючи повернення до примітивних, еволюційно старих рис. Згідно з його уявленнями, злочинці — це «атавістичні» особи, які не пройшли повного еволюційного розвитку і зберегли ознаки, характерні для ранніх стадій людського роду. Це включало особливості черепа, обличчя, щелепи, вух, носа, загальну будову тіла та пропорції — ознаки, які, на думку Чизаре Ламброзо, робили людину схильною до імпульсивної, агресивної або ірраціональної поведінки.

Необхідно звернути увагу на те, що Чизаре Ламброзо проводив численні антропологічні вимірювання: аналізував черепи, об'єми черепної коробки, розміри окремих частин тіла, співвідношення пропорцій. Він вірив, що можна створити конкретний профіль злочинця на основі фізичних характеристик. Так, він писав про «відсталість» або «дисгармонійність» певних рис як про ознаку злочинності. Окрім цього, він розрізняв кілька типів злочинців: «злочинці-застосовники», які діють обдуманно для досягнення користі; «психопатичні» — емоційно нестабільні та імпульсивні; «емоційно-збуджувані» — схильні діяти під впливом сильних почуттів; а також «напівприроджені» злочинці, у яких лише частково проявляється злочинна схильність.

Важливим є те, що початок 2026 року сучасна кримінологія та соціальна наука визнають, що внесок Чизаре Ламброзо у розвиток галузі є історично важливим, але його теорія не має науково підтвердженої універсальної валідності. Основні сучасні наукові підходи до вивчення злочинності підкреслюють комплексність

феномену, який формується під впливом багатоаспектних чинників: соціальних (економічні умови, доступ до освіти, структура сім'ї), психологічних (особистісні риси, темперамент, розвиток дитини), культурних (норми, цінності суспільства) та біологічних (генетична схильність, нейрофізіологія). У порівнянні з тим, як це сприймалося у XIX столітті, сучасні дослідження відкидають ідею, що одна лише фізична зовнішність чи анатомічні параметри можуть бути надійним індикатором злочинної поведінки. Це пояснюється тим, що наукові методи стали значно суворішими, а емпіричні дані — набагато ширшими, при усьому сучасні дослідження не підтверджують існування однозначного профілю злочинця на основі лише фізичних ознак. Критика навпроти теорії Чизаре Ламброзо також пов'язана з етичними аспектами: вона могла призводити до стигматизації та дискримінації людей на основі їхньої зовнішності або соціального статусу. Сучасні підходи до кримінальної політики та профілактики злочинності орієнтовані на розуміння причин злочинності як результату складних взаємодій між індивідуальними, соціальними та структурними факторами, а не як наслідку статичного, біологічно визначеного ліміту.

У висновку необхідно зазначити, що теорія Ламброзо відкрила шлях до наукового розгляду злочинності, спонукала до подальших досліджень у галузі кримінології, психології та соціології. Проте в умовах сучасної науки вона вказує прикладом того, якщо судити про людей тільки за їхньою зовнішністю або біологією, можна легко помилитися.

Список використаної літератури:

1. Britannica, The Editors of Encyclopaedia. *Cesare Lombroso* // Encyclopaedia Britannica. Chicago : Encyclopaedia Britannica, Inc., 2025. 3 с. — <https://www.britannica.com/biography/Cesare-Lombroso>
2. Brookes E. *Cesare Lombroso's Theory of Crime: Criminal Man and Atavism* // Simply Psychology. London : Simply Scholar Ltd., 2025. 8 с. <https://www.simplypsychology.org/lombroso-theory-of-crime-criminal-man-and-atavism.html>
3. Wikipedia contributors. *Anthropological criminology* // Wikipedia, The Free Encyclopedia. San Francisco : Wikimedia Foundation, 2026. 4 с. https://en.wikipedia.org/wiki/Anthropological_criminology

Науковий керівник: Стеценко Н. С., канд. юрид. наук,
асист. кафедри теорії та історії права НЮУ ім. Ярослава
Мудрого

*Дворнік Софія Олександрівна,
студентка 1 курсу, 3 групи факультету адвокатури
НЮУ імені Ярослава Мудрого*

ОЦІНКА СТАНУ РЕФОРМ В УКРАЇНІ КЕРІВНИМИ ОРГАНАМИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Європейська інтеграція України на сучасному етапі набула характеру практичного та інституційно закріпленого процесу. Це супроводжується глибокою трансформацією національної правової, політичної та економічної системи. Україна після отримання статусу кандидата на членство в Європейському Союзі у 2022 році та відкриття переговорів у 2023 році перейшла від загальних політичних декларацій до етапу системного впровадження реформ, спрямованих на наближення до **правової системи та стандартів ЄС**. У цих умовах особливого значення набуває питання оцінювання прогресу реформ з боку інституцій Європейського Союзу, яке фактично формує рамки та темпи євроінтеграційного руху держави.

Стратегічний курс України на членство в Європейському Союзі передбачає поступове включення національної правової системи до загальноєвропейського правового простору. Це означає не просто формальне оновлення законодавства, а його системне узгодження зі стандартами ЄС [3]. Саме з цією метою Угода про асоціацію між Україною та ЄС, підписана в 2014 році та доповнена низкою секторальних домовленостей, стала основним правовим інструментом, через який здійснюється наближення українського законодавства до європейських вимог у політичній, економічній, енергетичній, адміністративній та інших сферах [1]. Водночас правове зближення з Євросоюзом має і виразний економічний ефект, оскільки сприяє поліпшенню інвестиційного середовища, розвитку підприємницької діяльності та підвищенню привабливості держави для міжнародного бізнесу [2].

Важливим є те, що реалізація взятих Україною євроінтеграційних зобов'язань уже отримала практичне втілення. Приєднання до системи спільного транзиту ЄС, а також

синхронізація з Європейською мережею операторів систем передачі електроенергії ENTSO-E засвідчили, що інтеграційний процес має реальний прикладний характер [1]. Разом із цим адаптація національного законодавства до права ЄС ще триває тому, що масштабні завдання вимагають не лише ухвалення нових нормативно-правових актів, а й належного механізму їх практичного виконання [7]. Особливо важливими у цьому контексті є кроки, спрямовані на посилення незалежності судової влади, удосконалення процедур формування суддівського корпусу та підвищення ефективності антикорупційних інституцій, що безпосередньо пов'язано з принципом верховенства права [6].

Необхідно зауважити, що контроль за станом реформ здійснюється керівними органами Європейського Союзу на кількох взаємопов'язаних рівнях. Передусім European Commission забезпечує системний моніторинг прогресу України в межах Пакета розширення ЄС і готує регулярні висновки щодо реформ у сферах правосуддя, протидії корупції, функціонування демократичних інституцій та наближення законодавства до європейських стандартів [4]. Саме оцінка Європейської комісії має вирішальне значення для визначення готовності України переходити до наступних переговорних етапів. Паралельно European Council у своїх політичних висновках послідовно наголошує, що політика розширення ЄС базується на принципі merit-based approach, тобто просування країни-кандидата залежить виключно від реального результату реформ, а не від декларативних намірів [5]. Саме тому особливого значення набувають подальше завершення судової реформи, підвищення прозорості державного управління, зниження корупційних ризиків та зміцнення демократичних процедур. Водночас European Parliament на рівні своїх резолюцій підтверджує стабільну політичну підтримку європейського курсу України та акцентує увагу на необхідності прискорення реформ у найбільш чутливих сферах [6]. Насамперед ідеться про гарантування прав людини, забезпечення незалежного та ефективного правосуддя, а також підвищення довіри суспільства до державних інституцій, що прямо пов'язано з виконанням Копенгагенських критеріїв [3].

Попри помітний поступ, для України зберігається низка системних викликів. До них належать подальша боротьба з корупцією, завершення окремих етапів судової реформи,

проблеми з ефективністю правозастосування, економічні труднощі, пов'язані з умовами війни, а також необхідність повного впровадження норм *acquis* ЄС у національну практику[2]. Водночас у висновках інституцій Європейського Союзу окремо підкреслюється, що ключовим показником успіху є не кількість ухвалених законів, а якість їх фактичної реалізації [4]. Незважаючи на зазначені труднощі, Україна демонструє відчутний прогрес у виконанні євроінтеграційних зобов'язань. Позитивна динаміка простежується у сферах юстиції, державного управління, фінансового контролю, безпеки та захисту інтелектуальної власності [7]. Це свідчить про поступове зміцнення інституційної спроможності держави та її здатність рухатися до наступних стадій переговорного процесу.

Отже, оцінка стану реформ в Україні з боку керівних органів Європейського Союзу має системний, багаторівневий і безперервний характер. Вона поєднує технічний моніторинг з боку European Commission, стратегічне політичне спрямування з боку European Council та послідовну політичну підтримку з боку European Parliament. Сукупний аналіз офіційних документів ЄС і наукових джерел дає підстави стверджувати, що Україна вже досягла вагомих результатів у реформуванні ключових сфер, однак подальше просування до повноправного членства напругу залежить від поглиблення цих змін та їх результативного втілення на практиці [7].

Список використаної літератури:

1. Москаленко О. В. Перспективи членства України в ЄС: правові вимоги та виклики // Аналітично-порівняльне правознавство : електронне наукове видання. 2025. № 6. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.06.3.56>
2. Діп І. Ю. Переговори про вступ до ЄС: досвід та перспективи для України // Економіка та суспільство. 2025. Вип. 75. URL: <https://chasprava.com.ua/index.php/journal/article/view/936/873>
3. Петруненко Я. В. Правовий вимір європейської інтеграції України у контексті економічного співробітництва // Економіка та суспільство. 2025. Вип. 75. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-75-98>
4. European Commission. *Ukraine 2025 Report*. Brussels, 2025.
5. European Council. *Conclusions on Enlargement and Ukraine*. Brussels, December 2023.

6. European Parliament. *Resolution on Ukraine's EU accession progress*. 2024.

7. European Commission. EU–Ukraine Association Agreement Implementation Report. Brussels, 2024. URL: <https://eu-ua.kmu.gov.ua/wp-content/uploads/Zvit-Ugoda-pro-asotsiatsiyu-EN.pdf>

Науковий керівник: Стеценко Н. С., канд. юрид. наук,
асист. кафедри теорії та історії права НЮУ ім. Ярослава
Мудрого

*Дернова Діана Станіславівна,
студентка 1 курсу, 2 групи
факультету права та
економічної безпеки
НЮУ імені Ярослава Мудрого*

ОСОБЛИВОСТІ ДЕРЖАВНОГО УСТРОЮ ВІЗАНТІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ

Візантійська імперія – це держава, яка існувала понад тисячу років і залишила значний слід в історії людства. Вона виникла як продовження Римської імперії після її поділу у 395 році і проіснувала аж до 1453 року, коли Константинополь був захоплений турками-османами. Саме тому вивчення її державного устрою є важливим для розуміння розвитку державності та правових інститутів у цілому.

Необхідно зазначити, що поняття «Візантійська імперія» є умовним і виникло вже після її зникнення. Самі жителі цієї держави називали себе римлянами і вважали свою державу продовженням Римської імперії. Проте сучасні історики виділяють Візантію як окреме державне утворення, яке мало свої особливі риси у сфері права, управління, культури та релігії.

Перш за все, слід зазначити, що Візантійська імперія була монархією. На чолі держави стояв імператор, якого називали басилевсом або автократом. Він мав надзвичайно широкі повноваження і фактично керував усіма сферами державного і суспільного життя. Влада імператора вважалася даною від Бога, що означало її сакральний, тобто священний характер. Завдяки

цьому ніхто не міг законним чином оскаржити рішення правителя без серйозних наслідків для себе.

Важливо підкреслити, що, незважаючи на абсолютний характер влади, вона не була повністю необмеженою. По-перше, велику роль відігравала традиція – імператор мав діяти відповідно до усталених норм і звичаїв. По-друге, церква могла чинити моральний і духовний тиск на правителя. По-третє, армія нерідко ставала вирішальним чинником у питаннях, пов'язаних із владою. Таким чином, влада базилевса на практиці залежала від балансу між різними силами в державі.

Окремої уваги заслуговує питання престолонаступництва. На відміну від багатьох інших монархій, у Візантії не існувало чіткого і закріпленого законом порядку передачі влади. Теоретично будь-яка людина могла стати імператором, якщо мала підтримку армії, церкви або народу. Це призводило до частих змін правителів і палацових переворотів, що було одним із найсерйозніших структурних недоліків візантійської державності.

Одним із найбільш характерних елементів візантійського державного устрою була розгалужена система бюрократичного управління. Існувала складна ієрархія посад і титулів, яка охоплювала сотні різних категорій чиновників. Важливу роль відігравав також Сенат, який брав участь у легітимізації нових правителів та вирішенні важливих державних питань, хоча його реальний вплив залежав від особистості конкретного імператора.

Слід зазначити, що бюрократичний апарат Візантії мав і суттєві недоліки. Він потребував значних фінансових витрат на своє утримання, породжував корупцію і нерідко гальмував прийняття необхідних рішень. Багато чиновників використовували свої посади для особистого збагачення, а не для служіння державі. Це питання залишається актуальним і сьогодні в контексті розбудови ефективного державного апарату.

Церква займала надзвичайно важливе місце в житті Візантійської держави. Патріарх Константинопольський вважався другою за значенням особою після імператора. Між церквою і державою існували тісні зв'язки, які описувалися поняттям «симфонія» – тобто злагоджена взаємодія духовної і світської влади заради загального блага. Проте на практиці між ними нерідко виникали серйозні конфлікти, найвідомішим з яких стала іконоборська криза у VIII–IX століттях.

Що стосується правової системи, то Візантійська імперія успадкувала римське право і суттєво розвинула його далі. Найважливішим досягненням стала кодифікація законів за імператора Юстиніана I у VI столітті – так званий «Corpus Juris Civilis». Цей документ мав колосальний вплив на розвиток права в усій Європі і є одним із найважливіших джерел сучасного континентального права.

Територія імперії ділилася на феми – великі адміністративно-військові округи, на чолі яких стояли стратиги. Особливістю цієї системи було те, що стратиги поєднували у своїх руках як військову, так і цивільну владу. Це дозволяло оперативно реагувати на зовнішні загрози. Проте стратиги нерідко набували надто великого впливу і ставали потенційними суперниками центральної влади, що створювало додаткову нестабільність у державі.

Таким чином, державний устрій Візантійської імперії являв собою складну систему, яка поєднувала елементи монархічного, теократичного і бюрократичного управління. З одного боку, ця система забезпечувала відносну стабільність і дозволила державі проіснувати понад тисячу років. З іншого боку, вона мала суттєві недоліки: відсутність чіткого порядку престолонаступництва, корупція в бюрократичному апараті, постійна напруга між світською і церковною владою.

Вивчення досвіду Візантії є корисним і актуальним для сучасного державотворення. Її приклад наочно демонструє важливість чіткого правового регулювання всіх ключових аспектів державного управління, а також те, що навіть найпотужніша держава може занепасти, якщо вчасно не вирішує свої внутрішні суперечності. Ці уроки зберігають свою актуальність і для сучасних держав.

Науковий керівник: Шигаль Д.А., канд. юрид. наук,
доц. кафедри теорії та історії права НЮУ ім. Ярослава
Мудрого

*Дєдов Олександр Вікторович,
студент 1 курсу, 10 групи
факультету прокуратури
НЮУ імені Ярослава Мудрого*

АВТОРСЬКЕ ПРАВО СРСР: СТАНОВЛЕННЯ, РОЗВИТОК, ОСОБЛИВОСТІ

Дослідження авторського права СРСР є актуальним з огляду на те, що саме в радянський період на території України формувалися правові механізми охорони творчої діяльності, які суттєво відрізнялися від західноєвропейських зразків. Радянський режим нав'язував творцям переконання, що головне - служити ідеології, а не захищати власні права, і саме з цим спадком Україна стикається донині, намагаючись побудувати сучасну систему охорони авторських прав [5]. Відтак вивчення еволюції радянського авторського права залишається необхідною передумовою для розуміння сучасного стану правового регулювання інтелектуальної власності в Україні.

Зі створенням СРСР у 1922-1924 рр. постало питання законодавчого закріплення авторського права на союзному рівні. РНК СРСР 04.09.1924 р. прийняла постанову про необхідність розробити відповідний декрет, і вже 30.01.1925 р. ЦВК і РНК СРСР затвердили Постанову «Про основи авторського права» [4]. Цей акт закріплював за авторами виключне право відтворювати та розповсюджувати свої твори усіма дозволеними законом способами впродовж 25 років від моменту першого видання або першого публічного виконання [4]. Разом із тим Основи 1925 р. містили суттєве обмеження: авторське право на твір, що зберігався за кордоном, визнавалося лише в межах, встановлених угодами СРСР з відповідними державами. Крім того, ст. 15 Основ передбачала можливість примусового викупу авторського права на будь-який твір урядом СРСР або союзної республіки, що принципово відрізняло радянську модель від класичної ліберальної концепції авторського права [4]. Тоді як більшість провідних європейських держав ще з 1886 р. були учасницями Бернської конвенції про охорону літературних і художніх творів, СРСР свідомо відмовився до неї приєднуватися, обравши власну ізоляціоністську модель, і коло прав, що надавалося радянським

авторам, не витримувало порівняння з гарантіями, передбаченими Бернською конвенцією [4].

Практика застосування Основ 1925 р. виявила низку прогалин, які не відповідали інтересам авторів ні щодо строків охорони, ні щодо здійснення та захисту прав. 16.05.1928 р. ЦВК СРСР затвердив нові Основи авторського права, які суттєво переглянули попередній акт [4]. Головною новацією стало запровадження довічного авторського права для автора, тоді як для спадкоємців строк охорони визначався у 15 років після смерті автора [4]. Основи 1928 р. також вперше врегулювали співавторство у двох формах - коли твір становить нерозривне ціле і коли він складається з частин, що мають самостійне значення, - а також розмежували компетенцію СРСР і союзних республік у галузі авторського законодавства. Водночас норма про примусовий викуп авторського права урядом була збережена, що підтверджувало пріоритет державних інтересів над правами окремого автора [4]. Зазначені Основи набрали чинності й на рівні союзних республік: в Українській РСР відповідну постанову «Про авторське право» прийнято 06.02.1929 р. [3].

Постанова ВУЦВК і РНК УСРР від 06.02.1929 р. стала першим комплексним законодавчим актом, що врегулював авторське право на рівні Радянської України [3]. Документ містив широкий перелік об'єктів авторського права - від письмових та усних творів до кінофільмів і фотографічних творів, - визначав строки охорони залежно від виду твору та встановлював вимоги щодо форми й змісту видавничих договорів. Для більшості творів авторське право охоплювало все життя автора та 15 років після його смерті для спадкоємців, тоді як для хореографічних і кінематографічних творів діяв скорочений 10-річний строк [3]. Принциповою особливістю залишалося небажання радянської влади визнавати права іноземних авторів тих країн, з якими не було укладено двосторонніх угод: переклад іноземних творів не вважався порушенням авторського права, що фактично легалізовувало їх безоплатне використання [3]. Показово, що постановою РНК УСРР від 16.09.1929 р. строки охорони авторського права на твори Михайла Коцюбинського, Марка Кропивницького, Михайла Старицького, Івана Тобілевича та Миколи Лисенка були спеціально продовжені з огляду на культурний та політичний гніт дореволюційних часів [3].

Наступним етапом стало прийняття Основ цивільного законодавства Союзу РСР і союзних республік 1961 р. та Цивільного кодексу УРСР 1963 р., окремих розділ якого присвячувався авторському праву [3]. ЦК УРСР 1963 р. вперше у радянському законодавстві України закріпив низку особистих немайнових прав автора - право публікувати твір під своїм ім'ям або анонімно, право на недоторканність твору як за життя, так і після смерті автора [3]. Водночас загальний строк охорони для спадкоємців залишився незмінним - 15 років після смерті автора, - що й надалі поступалося стандартам країн-учасниць Бернської конвенції [3]. Зміна стала можливою лише після приєднання СРСР 27 травня 1973 р. до Всесвітньої конвенції про авторське право 1952 р., укладеної під егідою ЮНЕСКО, - це приєднання поклало кінець майже шістдесятирічній ізоляції СРСР від системи міжнародного авторського права та зумовило внесення відповідних змін до Цивільного кодексу УРСР 1963 р. [3]. Однак обраний СРСР інструмент - Всесвітня конвенція - і сам по собі поступався Бернській: мінімальний строк охорони за нею становив 25 років після смерті автора, тоді як Бернська конвенція на той час передбачала щонайменше 50 років [3].

Оцінюючи радянське авторське право як систему, В. Дроб'язко зазначає, що Основи 1925 та 1928 рр. «цілком відповідали духу свого часу», проте «коло надаваних авторам прав не витримувало порівняння з правами, що гарантувались авторам держав-учасниць Бернської конвенції» [4]. Підпригора О. А. підкреслює, що правова охорона результатів інтелектуальної діяльності в СРСР протягом усього радянського часу відзначалася суттєвою обмеженістю та підпорядкованістю публічному інтересу [1]. Натомість Васильєв Є. О. та Пономарьова Г. П. вказують, що радянське законодавство тривалий час ігнорувало права зарубіжних авторів і дозволяло без обмежень перекладати твори, видані за кордоном, а радянський уряд зберігав за собою право націоналізації будь-якого твору [3].

Отже, еволюція авторського права СРСР охоплює понад шість десятиліть - від перших Основ 1925–1928 рр. до кодифікованого регулювання 1960-х рр. та часткової міжнародної інтеграції 1973 р. Упродовж усього цього часу система залишалася внутрішньо суперечливою: формально визнаючи права автора, держава водночас зберігала за собою право вільно розпоряджатися

результатами творчої праці в публічних інтересах. Така модель не просто обмежувала авторів юридично - вона формувала в суспільстві стійке переконання, що творчість є передусім суспільним, а не особистим надбанням [5]. Саме подолання цього спадку, визнання особистих немайнових прав автора та поступова інтеграція до міжнародних стандартів охорони інтелектуальної власності стали визначальними завданнями законодавства незалежної України вже з 1993 р. [3].

Список використаної літератури:

1. Підопригора О. А. Право інтелектуальної власності: підручник для студентів вищих навч. закладів. URL: <https://law.sspu.edu.ua/files/documents/books/library/27/pidoprigora.pdf> (дата звернення: 01.05.2026).
2. Розкладай І. Строк охорони авторського права: історичний аспект. Центр демократії та верховенства права. URL: <https://cedem.org.ua/analytics/avtorske-pravo-stroky/> (дата звернення: 01.05.2026).
3. Васильєв Є. О., Пономарьова Г. П. Історичні особливості та новітні тенденції охорони авторського права в Україні. Юридичний науковий електронний журнал. 2024. № 12. С. 20–28. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-12/2>.
4. Дроб'язко В. Законодавчі акти СРСР про авторське право 20-х рр. XX ст. Теорія і практика інтелектуальної власності. 2018. № 2. С. 5–11.
5. Спесивцева О. Авторське право в Україні: між радянським минулим та європейським майбутнім. Центр демократії та верховенства права. URL: <https://cedem.org.ua/analytics/avtorske-pravo-ukraine-eu/> (дата звернення: 01.05.2026).

Науковий керівник: Пономарьова Г. П., канд. юрид. наук,
доц. кафедри теорії та історії права НЮУ ім. Ярослава
Мудрого

*Дубинець Софія Геннадіївна,
студентка 1 курсу, 1 групи
факультету слідчої та
детективної діяльності
НЮУ імені Ярослава Мудрого*

ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ В УМОВАХ ТОТАЛІТАРИЗМУ

Тоталітаризм являє собою форму панування, де влада зосереджена в руках однієї групи чи особи, і ця концентрація настільки велика, що громадяни не в змозі стримувати її законними методами. При цьому люди не мають законного механізму для оскарження рішень влади, коли вони потребують охорони своїх законних прав чи інтересів. Особливість цього різновиду тоталітаризму полягає у запровадженні однієї, винятково правильної або ж офіційної державної ідеології. Тобто при тоталітаризмі встановлюється повний контроль держави над людиною та суспільством.

Доцільно також зазначити, які права зазвичай обмежуються за такого режиму. В умовах тоталітарного режиму влада має абсолютний характер; при цьому конституційно закріплені права та свободи громадян скасовуються. Тоді інакомислячі люди зазнають жорстоких переслідувань, а саме життя набуває рис мілітаризованого існування. Характерно, що часто прагнення до створення ідеалізованої, утопічної моделі держави є рушійною силою тоталітарних систем. Економічні та соціальні права теж зазнають утисків – зокрема, це стосується прав на майно, на працю, на обрання місця проживання.

Стосовно вказаного вище Р. А. Козаченко відзначає, що у державах із тоталітарним режимом побутувало так зване «контрольоване право», головною метою якого є не досягнення істинної справедливості. Ключовою рисою цього феномену є те, що правова інституція функціонує винятково для здійснення громадського нагляду та легітимізації політичних переслідувань. У судочинстві нерідко можна було побачити, що представники певних соціальних груп, лояльні до чинної влади, залишаються безкарними навіть за скоєння тяжких проступків, тоді як ті, хто висловлював незгоду із цим, могли зазнати арешту за незначні

порушення [1, с. 17].

Наприклад, під час колективізації у Радянському Союзі селяни були позбавлені права приватної власності на землю та були змушені працювати у колгоспах, що нагадувало кріпосну залежність. На той час в цій державі діяв комунізм як ідеологія. Подібними тоталітарними режимами були: у Німеччині – націонал-соціалізм, а в Італії за правління Муссоліні – фашизм. Проте ці ідеології об'єднувало те, що вони визнавалися єдино правильними, а будь-яке заперечення їх догматам чи відхилення від них визнавалося злочином проти держави. Показово, що у Німеччині також обмежувалися права людини, а євреї та інші національності позбавлялися таких прав, як право на освіту, на власність та масово переслідувалися.

Доцільно також описати і методи контролю влади при тоталітаризмі в цих державах, що має наслідком обмеження прав і свобод людини. Зокрема, «тоталітарна держава завжди перебуває у стані безперервного протистояння, як із загрозами всередині, так і з тими, що йдуть ззовні. Цей факт слугує підставою для існування апарату державного примусу та правоохоронних органів, які вчиняють тиск на населення, та не забезпечують дотримання норм права та громадського порядку. Системне застосування сили виправдовується вірністю державній доктрині та імперативом досягнення визначеної державою цілі (в СРСР це проявлялося у постійній ревізії ідеологічних постулатів щодо комунізму)» [2, с. 24].

Таким чином, основним методом контролю влади в таких державах були постійні залякування та переслідування населення поліцією. Ці ж самі органи керували широкомасштабними розшуковими заходами, приймали потік інформаторських повідомлень і влаштовували гучні судові слухання, на яких обвинувачених примушували визнавати провину у діяннях, яких вони насправді не скоювали. Так, в СРСР характерними рисами тоталітарного режиму були диктатура комуністичної партії, повна відсутність будь-якого політичного плюралізму чи опозиційних осередків, а також те, що звичайна людина була усунена від будь-якої змістовної участі у громадському та політичному житті держави.

Зокрема, у 1980-х, відколи дозволили вивчення репресивних заходів сталінського режиму, дослідники відчули

значний дефіцит первинних матеріалів. Через це виникло спотворене уявлення про те, якими насправді були ті репресивні часи, масштаби людських жертв, а також правові механізми відновлення у правах засуджених осіб [3, с. 92].

Отже, тоталітаризм є не сумісним із демократією та дотриманням прав і свобод людини. Вважаємо, що це проявляється у тому, що демократія гарантує права та свободи людини і захищає їх, тоді як тоталітарний режим навпаки їх порушує та тримає суспільство у страху та режимі придушення особистості. З огляду на наведені тоталітарні режими, доцільно зазначити, що права людини є невід'ємними правами, які суспільство має захищати навіть від посягань держави.

Список використаної літератури:

1. Козаченко Р. А. Політичний режим та його вплив на розвиток правової системи. *Правовий часопис Донбасу*. 2025. № 4. С. 16–20.
2. Дем'янчук Т. Д. Етимологія та правовий зміст поняття «тоталітаризм». *XII наукові читання, присвячені пам'яті академіка В.В. Копейчикова: матеріали наук.-практ. конф.* (Київ, 17 лист. 2022 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2022. С. 22–27.
3. Дем'янчук Т. Д. Реабілітація жертв радянського тоталітаризму: український та міжнародний досвід. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2023. № 26 (2). С. 90–100.

Науковий керівник: Шигаль Д.А., канд. юрид. наук,
доц. кафедри теорії та історії права НЮУ ім. Ярослава
Мудрого

*Єлізева Анжеліка Віталіївна,
студентка 1 курсу, 6 групи
факультету юстиції
НЮУ імені Ярослава Мудрого*

ПРАВА СПАДКОЄМЦІВ ЗА РУСЬКОЮ ПРАВДОЮ

У Руській Правді права спадкоємців визначалися відповідно до соціального становища особи, родинних зв'язків та норм звичаєвого права, що діяли в Київській Русі. Спадкові

правовідносини були спрямовані насамперед на збереження сімейного майна в межах роду, тому коло спадкоємців було чітко обмеженим. Основними спадкоємцями визнавалися сини померлого, між якими розподілялося батьківське майно, тоді як батьківський двір без поділу переходив до молодшого сина. Такий порядок суттєво відрізнявся від західноєвропейської традиції майорату, де перевага надавалася старшому спадкоємцю[1, с.18].

Права дочок у спадкових відносинах були обмеженими. За наявності синів вони не вважалися спадкоємицями, оскільки після шлюбу могли передати майно до іншого роду. Незаміжні дочки отримували лише частину спадщини як посаг, тоді як заміжні дочки переважно усувалися від спадкування. Водночас Руська Правда передбачала виняток для бояр і дружинників: за відсутності синів їхні дочки могли успадковувати батьківське майно[2, с.49].

Важливе місце серед спадкоємців займала вдова померлого. Після смерті чоловіка вона зберігала право на власне майно та отримувала частину спадщини, залишаючись главою родини й управителькою господарства до повноліття дітей. Вдова могла користуватися майном довічно, а також розпоряджатися так званою «материзною» - власним майном, яке дозволялося заповідати дітям на власний розсуд. Якщо мати не залишала заповіту, її майно переходило тому з дітей, з ким вона проживала[3, с.33].

Руська Правда визнавала спадкові права лише за дітьми, народженими у законному шлюбі. Діти наложниць не отримували спадщини після смерті батька, хоча разом із матір'ю здобували свободу. Особливістю спадкового права Київської Русі було також існування спадкування за заповітом, однак свобода заповіту залишалася обмеженою. Спадкодавець не мав права передавати майно стороннім особам, а лише міг розподілити спадщину між законними спадкоємцями через «ряд» або «обрядження»[4, с.197]. Руська Правда передбачала захист прав неповнолітніх спадкоємців через інститут опіки, а саме майно дітей перебувало під управлінням матері або найближчих родичів, які відповідали за його збереження до повноліття спадкоємців. У разі порушення спадкових чи майнових прав вільні особи могли звертатися за захистом до княжого суду.

Отже, права спадкоємців за Руською Правдою

формувалися під впливом патріархальних традицій та феодального устрою суспільства. Закон надавав перевагу чоловічим нащадкам, однак водночас визнавав окремі спадкові права жінок і вдови.

Список використаної літератури:

1. Долинська М. С. «Руська Правда» як джерело зародження нотаріату в Україні. Порівняльно-аналітичне право : електронне наукове фахове видання юридичного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет». 2017. С. 17-19.

2. Єрмолаєв В. М. Принципи «Правди Руської» продовжують жити в правовій системі сучасної України. Проблеми законності. 2020. Вип. 150. С. 33-50.

3. Бойко, І. Й., Ковальчук, І. В., Бурдіна, О. В. Становлення норм щодо рівності жінок і чоловіків у джерелах права Києво-Руської держави. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2026. Випуск 93: частина 1. С. 29-34.

4. Цибульська, О. Ю. Основні тенденції становлення та розвитку спадкового права України за часів Стародавньої Русі. Часопис цивілістики. 2015. №18. С. 195-198.

Науковий керівник: Стеценко Н. С., канд. юрид. наук,
асист. кафедри теорії та історії права НЮУ ім. Ярослава
Мудрого

***Жарикова Єлизавета Андріївна,**
студентка 1 курсу, 1 групи
факультету адвокатури
НЮУ імені Ярослава Мудрого*

СТВОРЕННЯ КОЛЕГІЙ ЗАХИСНИКІВ УСРР 1922 року

Створення колегій захисників УСРР у 1922 році стало суперечливою спробою перебудови правової системи, що постала перед викликом забезпечення прав людини в умовах революційної зміни державного устрою. Революційні події 1917–1919 років фактично знищили сформований десятиліттями інститут присяжних повірених. Нова влада не просто реформувала адвокатуру - вона послідовно ліквідовувала будь-яку організовану правозахисну діяльність, яка не перебувала під прямим державним контролем. Правозаступники, що прийшли на зміну адвокатам,

виконували свої функції в статусі державних службовців. Це є принципово важливим: коли захисник залежить від держави матеріально та організаційно, він апіорі не може бути повноцінним захисником у спорах з цією самою державою чи в справах, де державний інтерес так чи інакше присутній. Запровадження НЕПу у 1921 році вимагало правових гарантій для функціонування ринку та приватної ініціативи, що й зумовило відновлення адвокатури. Проте ця реформа була продиктована прагматичними економічними потребами, а не демократичними цінностями. Це пояснює її обмеженість: інститут захисту відновили лише в обсязі, необхідному для підтримки господарського механізму.

2 жовтня 1922 року Всеукраїнський Центральний Виконавчий Комітет прийняв Положення «Про адвокатуру УСРР» (далі – Положення) [1, с. 22]. З формально-юридичного погляду цей документ став першим систематичним нормативним актом у сфері організації правової допомоги в радянській Україні. Проте вже сама термінологічна непослідовність документа є промовистою: у назві фігурує «адвокатура», тоді як у змісті вживається «колегія оборонців». На перший погляд це може видатися технічною дрібницею, насправді ж свідчить про ідеологічну незручність влади перед словом «адвокат» - словом, що асоціювалося з незалежністю, дореволюційними традиціями і, зрештою, із захистом приватного інтересу перед обличчям держави. Організаційна модель, запроваджена Положенням, будувалася на принципі децентралізації через прив'язку колегій до губернських судів. На відміну від дореволюційної системи, де ради присяжних повірених охоплювали цілий судовий округ і являли собою потужну самоврядну корпорацію, нова модель свідомо дробила адвокатуру на дрібніші одиниці, позбавлені загальної координації та спільного голосу. Очевидно, що централізована та організаційно згуртована адвокатура видавалася радянській владі потенційно небезпечною - вона могла стати центром консолідації юридичної інтелігенції.

На особливу увагу заслуговує питання контролю над складом колегій. Положення передбачало, що перший склад колегії затверджувався президією виконавчого комітету, а Наркомат юстиції зберігав право у будь-який час і без строкових обмежень скасовувати рішення про прийом нових членів. Крім

того, виконком мав право самостійно включати до колегії осіб, яким відмовила сама колегія. Таким чином, формально самоврядний орган на практиці повністю залежав від волі державного апарату у питаннях свого кадрового наповнення. Цікавим є і питання про те, хто реально входив до складу перших колегій. Значну їх частину становили колишні присяжні повірені - юристи з дореволюційною освітою і досвідом. Влада потребувала їхньої кваліфікації, але водночас ставилася до них із підозрою як до носіїв «буржуазного» правового мислення. Це породжувало стан постійної невизначеності: досвідчений адвокат міг бути виключений з колегії за класовим критерієм, тоді як людина без належної юридичної підготовки, але з правильним партійним квитком - прийнята. Наслідки для якості правової допомоги були очевидними й невтішними [2, с. 19].

Затверджені наприкінці 1922 року Інструкція про організацію губернських колегій захисників і Положення про юридичні консультації УСРР деталізували механізм правової допомоги, розмежувавши судову та консультативну діяльність. Водночас юридичні консультації мали на меті не лише захист інтересів громадян, а й їхнє «правове виховання», що закріпило за радянською адвокатурою ідеологічну та пропагандистську функції. На відміну від дореволюційної адвокатури, що базувалася на корпоративній незалежності та самоврядуванні, радянська модель 1922 року підпорядковувала всі ключові рішення органам юстиції. Це означало не просто реформу, а якісне переродження інституту: замість вільної професії адвокатура перетворилася на структуру, фактично підконтрольну державі.

Таким чином, події 1922 року в сфері організації адвокатури УСРР являють собою яскравий приклад того, як правовий інститут може зберігати зовнішні ознаки своєї попередньої форми, втрачаючи при цьому сутнісне наповнення. Колегії захисників успадкували від дореволюційної адвокатури назву, деяких фахівців і окремі організаційні елементи, але не успадкували головного - незалежності.

Список використаної літератури:

1. Дурнов Є. С. Розвиток інституту адвокатури в УСРР (УРСР) у 1917–1960-х роках. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2015. Вип. 33-2, т. 1. С. 20–23.

2. Дурнов Є. С. Адвокатура в Україні: історико-правове дослідження (кінець ХІХ–ХХ ст.) : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01 / Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. 40 с.

Науковий керівник: Стеценко Н. С., канд. юрид. наук,
асист. кафедри теорії та історії права НЮУ ім. Ярослава
Мудрого

*Завдов'єва Анастасія Андріївна,
студентка 1 курсу, 4 групи
факультету адвокатури
НЮУ імені Ярослава Мудрого*

РУСЬКА ПРАВДА ЯК ПРИКЛАД ЛЮДИНОЦЕНТРИЗМУ В ПРАВІ КИЇВСЬКОЇ РУСІ

«Руська правда» є найдавнішою пам'яткою писаного права Київської Русі, яка сформувалася у ХІ–ХІІ століттях на основі звичаєвого права східних слов'ян. Вона стала першим систематизованим збірником правових норм, що регулював кримінальні, цивільні та процесуальні відносини. Саме з появою «Руської правди» відбувся перехід від звичаєвого до писаного права – важливий етап розвитку державності [1, с. 92]. «Руська правда» дозволяє простежити витоки гуманістичних ідей у праві. Вона демонструє ранні прояви правового захисту особи, її честі, гідності та майна, що є важливим для розуміння еволюції правових систем і сучасного людиноцентричного підходу. Вивчення цієї пам'ятки права зберігає своє наукове й практичне значення й у сучасних умовах становлення правової держави в Україні. [2, с. 14]

Формування «Руської правди» пов'язане з діяльністю князя Ярослава Мудрого, який прагнув зміцнити державу шляхом упорядкування правових норм. Найдавніша частина документа – «Правда Ярослава» – виникла як реакція на необхідність обмеження кровної помсти та встановлення єдиних правил вирішення конфліктів, що стало важливим кроком у переході від родоплемінного устрою до державного регулювання суспільних відносин. [1, с. 92–93]

У подальшому «Руська правда» була доповнена нормами «Правди Ярославичів», які відображали розвиток соціально-

економічних відносин, зокрема зміцнення феодалної власності та ускладнення правових зв'язків між різними верствами населення. Сини Ярослава Мудрого – Ізяслав, Святослав та Всеволод – назавжди скасували кровну помсту й замінили її системою грошового відкупу, що свідчить про еволюційний характер розвитку права, яке змінювалося відповідно до потреб суспільства. [3, с. 1]

У науковій традиції виділяють Коротку та Розширену редакції «Руської правди», що відрізняються обсягом і змістом правових норм. Коротка редакція є найдавнішою і складається з «Правди Ярослава», «Правди Ярославичів», «Покону вірного» та «Уроку мостникам». Розширена редакція містить більш детальне регулювання цивільних і кримінальних відносин, що свідчить про підвищення рівня правової системи та її пристосування до нових умов суспільного розвитку. [4, с. 15]

Право Київської Русі охоплювало широке коло суспільних відносин: власності, боргових зобов'язань, спадкування, торгівлі та судових процедур. Добре розвиненим було зобов'язувальне право – «Руська правда» регламентувала договори купівлі-продажу, позики, найму, зберігання та поруки, що свідчить про високий рівень розвитку правової системи та її здатність ефективно регулювати складні соціальні й економічні процеси. [6, с. 1]

Людиноцентризм у «Руській правді» проявляється насамперед у характері покарань, де перевага надається матеріальному відшкодуванню шкоди, а не фізичному знищенню або каліченню особи. Особливістю «Руської правди» є її відносно гуманістичний характер порівняно з іншими правовими системами середньовічної Європи. Якщо в тогочасних європейських державах широко застосовувалися тілесні покарання та смертна кара, то у Київській Русі переважали майнові санкції, спрямовані на компенсацію шкоди. [2, с. 16]

Штрафи (віри) застосовувалися як основний вид покарання, що сприяло зменшенню рівня насильства у суспільстві та встановленню більш стабільного правопорядку. Такий підхід свідчить про поступовий перехід до більш гуманних форм відповідальності. Відсутність смертної кари у більшості випадків свідчить про прагнення зберегти людське життя як найвищу соціальну цінність [4, с. 15–16]. Важливим проявом гуманізму

було також обмеження кровної помсти, яка поступово замінювалася системою грошових штрафів. Це означало перехід від особистої помсти до правового регулювання конфліктів, що сприяло зміцненню державної влади та правопорядку. Дослідники зазначають, що у «Руській правді» головним об'єктом правового захисту є саме людина – її вільні чи невільні вчинки, яким спрямований весь карний кодекс [7, с. 1]. Показовою є диференційована система вір залежно від соціального статусу потерпілого. За вбивство дружинника, тіуна чи огнищанина передбачалася вира у 80 гривень, за вбивство вільної людини – 40 гривень. Незважаючи на соціальну нерівність у розмірах вір, сама система грошового відшкодування замість фізичної розправи над правопорушником є свідченням орієнтації права на збереження людського потенціалу суспільства [5, с. 73–74]. Крім того, «Руська правда» передбачала відповідальність за посягання на честь і гідність особи, що свідчить про визнання не лише матеріальних, а й нематеріальних прав людини, що є важливим елементом людиноцентричного підходу, який поступово формувався у праві Київської Русі. Норми документа захищали приватну власність (рухому й нерухому), регламентували порядок її передачі у спадок та за зобов'язаннями. [8, с. 1]

Судоустрій в Україні-Русі розбудовувався на засадах рівності та загальності у застосуванні кримінальних покарань. Важливо підкреслити, що вищі класи в Київській Русі не здобули для себе жодних правом гарантованих привілеїв у кримінальному судочинстві: злочинець будь-якого соціального стану підлягав одним і тим самим покаранням. [7, с. 1]

Окремої уваги заслуговує захист прав залежних верств населення. Хоча «Руська правда» відображала феодальні відносини, вона водночас містила норми, що обмежували свавілля щодо смердів, закупів та холопів. Зокрема, встановлювалися межі відповідальності боржника-закупа, що є свідченням певного правового захисту навіть соціально незахищених груп населення. [4, с. 16].

Особливого значення набуває вплив прийняття християнства на зміст «Руської правди». Поява церковного та візантійського права з новими юридичними поняттями й відносинами суттєво вплинула на розвиток писаного права Київської Русі. Дані впливи поступово збагачували правову

систему, приносячи нові уявлення про людську гідність, справедливість і відповідальність. [8, с. 1]

Таким чином, «Руська правда» є не лише історичною пам'яткою, а й важливим етапом у становленні людиноцентричного підходу в праві. По-перше, «Руська правда» стала першим кодифікованим збірником правових норм Київської Русі, що забезпечив перехід від звичаєвого до писаного права й заклав основи стабільної правової системи. По-друге, домінування майнових санкцій над тілесними покараннями та смертною карою свідчить про орієнтацію права на збереження людського життя як найвищої цінності, що є ключовою ознакою людиноцентризму. По-третє, обмеження, а згодом і скасування кровної помсти Ярославичами є проявом державного регулювання, спрямованого на захист людини від свавілля й утвердження правового порядку.

Список використаної літератури:

1. Андрушко Л. М. Звичаєве право Київської Русі. Політико-правова культура українського народу в контексті модерного державотворення: зб. матеріалів XXXII Харків. політ. читань, м. Харків. 2019. С. 70–74.
2. Гончаренко В. Історія держави і права України. Харків : Право, 2019. 552 с.
3. Зайцев О., Польова А. Від звичаю до закону: «Руська правда» в історії України. Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. 2025. Т. 36, № 2. С. 13–20. URL: http://www.juris.vernadskyjournals.in.ua/journals/2025/2_2025/4.pdf
4. Херсонська обласна універсальна наукова бібліотека ім. Олеся Гончара. «Руська правда» — джерело історії та правової системи Київської Русі. URL: <https://biblio.lib.kherson.ua/ruska-pravda.htm>
5. Кудін С. Розробка ідей гуманності та демократизму у кримінальному праві Київської Русі у працях Я. Падوخа. Вісник Академії адвокатури України. 2006. № 6. С. 28–35.
6. Іщенко М. Патріот України у системі цінностей філософії гуманізму і демократії : Навч. посіб. Черкаси : ФОП Гордієнко Є. І., 2021. 188 с.
7. Histua.com. «Руська правда» як джерело права Київської Русі. URL: <https://histua.com/istoriya-ukraini/knyaya-doba/ruska-pravda>

Науковий керівник: Стеценко Н. С., канд. юрид. наук,
асист. кафедри теорії та історії права НЮОУ ім. Ярослава
Мудрого

*Загній Ілля Андрійович,
студент 1 курсу, 3 групи
факультету адвокатури
НЮУ імені Ярослава Мудрого*

ЗАКОНОДАВЧЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІДМІНИ РАБОВЛАСНИЦТВА В США

Рабство в Сполучених Штатах Америки тривалий час було усталеним інститутом, за якого мільйони темношкірих людей перебували в умовах тотального безправ'я, жорстокої експлуатації та фізичного насильства. Їхнє життя повністю залежало від волі господарів, а будь-який спротив придушувався найжорстокішими методами. Згодом цей порядок було зруйновано за допомогою низки правових документів, які поетапно скасовували рабовласницьку систему та надавали колишнім невольникам статус громадян.

До середини XIX століття праця рабів на південних плантаціях була виснажливою та короткою: середня тривалість життя невольника в окремих районах не перевищувала 6–7 років. Відповідно до законів, прийнятих ще в XVII столітті, рабство ставало довічним і спадковим, а діти успадковували статус матері. Будь-яка спроба чинити опір або втекти каралася каліцтвами: втікачам відрубували вуха, а при збройному супротиві таврували руки розпеченим залізом [1, с. 35]. Таким чином, правова система повністю позбавляла темношкірих людей будь-якого захисту. Вони не могли розраховувати на справедливий суд, не мали права володіти власністю чи створювати сім'ю на власний розсуд. Їхнє існування цілковито залежало від примх господаря, який міг будь-якої миті продати їх, розлучити з рідними або жорстоко покарати без жодних правових наслідків для себе.

Однак до середини XIX століття рабство дедалі більше виявляло свою економічну неефективність. Промисловий розвиток Півночі потребував вільної робочої сили та розширення внутрішнього ринку, тоді як рабовласницька система гальмувала ці процеси [1, с. 36]. Водночас плантатори Півдня чинили запеклий опір будь-яким спробам обмежити їхні права на працю невольників. Саме через це протистояння виник збройний

конфлікт між Північчю та Півднем, і в ході війни, коли федеральні війська зазнавали поразок, президент Лінкольн під тиском обставин ухвалив радикальне рішення, прийнявши «Прокламацію про звільнення» на початку 1863 року. Згідно з цим документом, усі особи, яких утримували як рабів на територіях, що перебували в стані заколоту, оголошувалися вільними «з цього часу і назавжди». Крім того, колишнім невільникам дозволялося вступати на військову службу до лав федеральної армії Півночі [5, с. 354]. Наслідком цього акта стало те, що понад сто тисяч колишніх рабів долучилися до збройних сил, що суттєво змінило їхнє становище: вони перестали бути пасивним об'єктом чужої власності й отримали можливість власноруч впливати на своє майбутнє. Водночас варто зазначити, що дія прокламації не поширювалася на окремі території, підконтрольні Конфедерації, тому частина темношкірого населення залишалася в колишньому статусі [3, с. 317].

Однак після закінчення війни становище звільнених людей суттєво погіршилося. Наприкінці 1865 р. південні штати запровадили так звані «чорні кодекси». Ці закони забороняли афроамериканцям володіти зброєю, обіймати громадські посади, а також мати землю. Безробітних темношкірих оголошували волоцюгами й примусово відправляли на каторжні роботи або повертали до колишніх господарів [2, с. 132]. Фактично після прийняття цих кодексів життя колишніх рабів майже не відрізнялося від того, яким воно було до формального звільнення, оскільки вони знову опинялися в повній залежності від білих плантаторів.

Реакцією на такі дії стала Тринадцята поправка до Конституції США, ратифікована наприкінці 1865 року. Вона встановлювала абсолютну заборону рабства та примусової праці на всій території Сполучених Штатів, за винятком покарання за злочин, вчинений засудженою особою. Конгрес отримував право забезпечувати виконання цієї норми через відповідне законодавство [5, с. 355]. Головним наслідком цієї поправки стало те, що інститут рабства зникав із правового поля країни остаточно й безповоротно, незалежно від того, чи перебував штат у стані заколоту. Проте формальної заборони виявилось недостатньо для реального покращення життя афроамериканців.

Оскільки окремі штати продовжували ухвалювати

дискримінаційні закони, виникла потреба в додатковому правовому захисті. Таким чином, у середині 1868 року було ратифіковано Чотирнадцяту поправку до Конституції США. Відповідно до її першого розділу, всі особи, народжені або натуралізовані в США, визнавалися громадянами країни та штату свого проживання. Крім того, жоден штат не отримував права позбавляти будь-яку особу життя, свободи чи власності без належної судової процедури або відмовляти їй в однаковому для всіх захисті законів [5, с. 356]. Цей документ мав доленосне значення: відтепер регіональна влада не могла безкарно обмежувати права колишніх рабів, оскільки будь-який дискримінаційний закон підлягав оскарженню на федеральному рівні. Життя афроамериканців почало поступово змінюватися, і вони отримали правові можливості захищати свої інтереси.

Потім на початку 1870 року набрала чинності П'ятнадцята поправка до Конституції США. Вона проголошувала, що право громадян США на участь у виборах не може бути обмежене або скасоване через расу, колір шкіри чи попереднє перебування в рабстві. Конгрес, як і в попередніх випадках, наділявся повноваженнями забезпечувати реалізацію цієї статті [5, с. 357]. Практичним результатом стало те, що темношкірі чоловіки вперше в історії країни отримали право голосу. Наприклад, під час Реконструкції на державні посади кількох штатів було обрано близько двох тисяч афроамериканських представників [4, с. 323]. Це означало, що колишні раби почали не лише формально вважатися громадянами, а й реально впливати на політичні рішення на місцевому та федеральному рівнях.

Отже, запроваджені правові норми поступово демонтували систему, яка протягом століть унеможливлювала для темношкірого населення будь-які перспективи вільного існування. Кожен наступний документ усував прогалини попередніх і розширював межі правового захисту колишніх рабів. У підсумку юридичний статус мільйонів людей змінився від повної безправності до формально визнаної спроможності користуватися громадянськими та політичними правами.

Список використаної літератури:

1. Подзвінна М. Проблема чорношкірого населення в США: витоки та сучасність. *Студентський науковий вісник*. 2014. № 34. С. 35-38.

2. Хоменко Д. Особливості адаптації колишніх рабів у соціокультурний простір США: середина 60 – кінець 90-х рр. XIX ст. *Гуманітарний дискурс суспільних проблем: минуле, сучасне, майбутнє: Матеріали Всеукраїнської наукової конференції з міжнародною участю*. 2019. С. 132-135.

3. Ключко А. Законодавча діяльність Авраама Лінкольна під час громадянської війни в США. *Актуальні проблеми історичної науки та освіти у дослідженнях молодих учених: Збірник матеріалів II Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції з міжнародною участю*. 2025. С. 315-319.

4. Войтюк С. Соціальне становище США в період громадянської війни та реконструкції Півдня. *Актуальні проблеми історичної науки та освіти у дослідженнях молодих учених: Збірник матеріалів II Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції з міжнародною участю*. 2025. С. 320-326.

5. Історія держави і права зарубіжних країн. Хрестоматія: Навч. Посіб. для студентів юрид. спец. вищих закладів освіти / За ред. В. Д. Гончаренка. Кол. упорядників: В. Д. Гончаренко, О. Д. Святоцький, М. М. Страхов, С. І. Пирогова. К.: Видавничий Дім «Ін Юре». 2002. 716 с.

Науковий керівник: Стеценко Н. С., канд. юрид. наук,
асист. кафедри теорії та історії права НЮУ ім. Ярослава
Мудрого

*Зубарєва Ярослава Юрійвна,
студентка 1 курсу, 8 групи
факультету прокуратури
НЮУ імені Ярослава Мудрого*

ВЕКТОРИ УКРАЇНСЬКОГО ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ НА ШЛЯХУ ДО НЕЗАЛЕЖНОСТІ: АЛЬТЕРНАТИВНІ ПРОЄКТИ ТА ЗОВНІШНІ ЧИННИКИ

Державність України пройшла великий шлях до трансформації та становлення в такому виді, у якому вона перебуває зараз. Український народ завжди прагнув до здобуття волі, самостійності та створення власної незалежної держави. Це і вдалося зробити завдяки ухваленню Акта проголошення незалежності України 24 серпня 1991 року та подальшому його підтвердженню на Всеукраїнському референдумі 1 грудня того ж

року.

Проте цікавим залишається питання: «Чи могла українська держава мати інакший вигляд? Якщо так, то який?». Тут слід згадати про розгортання Новоогарьовського процесу, в межах якого був розроблений проєкт Договору про Союз Суверенних Республік. Зазначений договір передбачав збереження СРСР в новому форматі (м'якої конфедерації), де Україна мала б власну валюту та зовнішню політику, але залишалася б у спільному оборонному та стратегічному просторі з центром. Спроба створення конфедерації радянських республік зазнала краху. Україна та інші республіки, скориставшись нагодою невеликого державного перевороту в центрі, проголосили свою незалежність [1, с. 17].

Слід враховувати і так званий у той час західний вектор, зокрема позицію США за президентства Дж. Буша-старшого. В одній із промов (яка згодом закріпилася в історії під назвою «Котлета по-київськи», або Chicken Kiev Speech) він підтримав проєкт нового Союзного договору. Найбільш резонансною була його заява: «Свобода – це не те саме, що незалежність. Американці не підтримуватимуть тих, хто бореться за незалежність, але має на меті замінити далеку тиранію місцевою деспотією. Вони не допомагатимуть тим, хто пропагує самовбивчий націоналізм, оснований на етнічній ненависті» [2, с. 26]. Проте сучасний погляд на ці події вказує на те, що позиція Буша була зумовлена побоюваннями щодо непередбачуваності українських комуністичних лідерів, а наявність ядерної зброї на території України лише посилювала ці тривоги.

Ще один шлях, яким могла піти Україна, можна назвати радикально-революційним. Він був безпосередньо пов'язаний із подіями 19-21 серпня 1991 року в Москві, коли консервативне радянське керівництво (верхівка КПРС, КДБ та армії) здійснило спробу державного перевороту. Змовники утворили ДКНС – Державний комітет з надзвичайного стану, щоб силою зупинити розпад СРСР, ізолювати президента Михайла Горбачова та не допустити підписання нового Союзного договору, який давав республікам реальний суверенітет.

У разі перемоги ДКНС події в Україні могли розгортатися за сценарієм відкритого громадянського протистояння. Оскільки українські національно-демократичні сили категорично

відмовилися підпорядковуватися заколотникам і закликали до загального страйку, це неминуче призвело б до формування паралельних, підпільних структур влади та масштабних акцій непокори. Такий розвиток ситуації викликав би жорстку реакцію путчистів і неминуче призвів би до кривавих силових зіткнень із радянськими військами, які вже були приведені в бойову готовність. У результаті замість мирного виходу зі складу СРСР Україна ризикувала зазнати глибокої територіальної дестабілізації та стати ареною для затяжних локальних конфліктів.

Найгіршим та найбільш деструктивним сценарієм для України могло стати силове відновлення Радянського Союзу або його перетворення на жорстку диктаторську структуру після ймовірної перемоги серпневого путчу 1991 року. Реанімація радянського проєкту в умовах економічного колапсу неминуче супроводжувалася б масштабними репресіями проти національної інтелігенції та учасників демократичних рухів, що фактично законсервувало б країну в стані «соціалістичного гетто» на довгі десятиліття. Наслідками такого розвитку подій стали б повна втрата суб'єктності на міжнародній арені, примусова мілітаризація економіки та ізоляція від цивілізованого світу за новою «залізною завісою». Це не лише зупинило б розвиток громадянських свобод, а й призвело б до глибокої демографічної та культурної катастрофи, оскільки Україна знову перетворилася б на плацдарм для імперських амбіцій центру, позбавлений права на власну ідентичність та майбутнє.

Таким чином, історичний досвід українського державотворення засвідчує, що сучасна незалежність не була зумовленим сценарієм, а постала як результат унікального поєднання народної волі та сприятливого геополітичного моменту. Вибір на користь суверенного шляху в 1991 році виявився єдино життєздатним вектором, оскільки запропоновані ззовні альтернативи, зокрема формат «м'якої конфедерації», ігнорували внутрішню динаміку національного відродження та неминучість краху радянської системи. Зрештою, всупереч зовнішньому тиску і застереженням світових лідерів, тогочасне українське суспільство продемонструвало рішучість до розірвання зв'язків із центром та остаточну готовність до самостійного суб'єктного існування.

Список використаної літератури:

1. Войтенко Ю. «Новий союзний договір» як ідея збереження СРСР та місце України і країн Балтії у цьому процесі. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2023. Т. 1, № 63. С. 12–18.
2. Городня Н. Політика США щодо України за президентства Дж. Г. У. Буша (1989-1993 рр.). *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія Історія*. 2016. № 3 (130). С. 24–29.

Науковий керівник: Пономарьова Г. П., канд. юрид. наук,
доц. кафедри теорії та історії права НЮУ ім. Ярослава
Мудрого

*Іванова Олександра Денисівна,
студентка 1 курсу, 1 групи
факультету слідчої та
детективної діяльності
НЮУ імені Ярослава Мудрого*

ІДЕОЛОГІЧНИЙ КОНТРОЛЬ ЯК МЕХАНІЗМ УТРИМАННЯ ВЛАДИ В ТОТАЛІТАРНИХ ДЕРЖАВАХ XX СТОЛІТТЯ

Тоталітаризм – це політичний режим, що передбачає абсолютний контроль держави над усіма аспектами суспільного та приватного життя громадян певної країни. Вперше термін тоталітаризм з'явився в Королівстві Італія, використовував його Беніто Муссоліні у позитивному значенні. Згодом цей термін поширився на позначення нацистського режиму Третього Рейху та радянського сталінізму. Ознаками тоталітаризму є однопартійна система, культ лідера, тобто беззаперечне поклоніння правителю, репресії та терор, повний контроль над життям громадян, і наявність ідеології. Особливе значення для існування тоталітарного режиму мали саме засоби масової інформації, адже через них влада здійснювала ідеологічний вплив на населення та формувала необхідні політичні переконання.

Загалом ідеологія – це система переконань, уявлень та ідей, зосереджених на стосунках людей у суспільстві та призначених виправдовувати чи змінювати ці взаємини, об'єднуючи людей для

колективних дій. Але через призму тоталітаризму ідеологія це засіб контролю влади. Це ілюзія, в яку змушують вірити політичні діячі, з метою зберегти вірність народу до правителя, з чого і випливає культ лідера.

Ідеології, спрямовані на докорінні зміни у суспільстві, називають радикальними або революційними. Ті ж ідеології, які виступають за збереження існуючих традицій, порядків і суспільних цінностей, визначають як консервативні чи реакційні. Ідеології, що мають негативний вплив на суспільство та можуть спричиняти руйнівні наслідки, називають деструктивними.

Італійський фашизм, як специфічна тоталітарна диктатура, мав риси і тоталітаризму (його централізована ідеологічна система базувалася на фундаменті націоналізму), і авторитаризму, доповненого ідеями католицизму, традиціоналізму і соціалізму. Один із головних ідеологічних принципів «величі нації», яка прагне до повернення втраченого, мав на увазі відтворення «Священної Римської Імперії». Ідеологічний лексикон фашизму включав такі прості, яскраві і зрозумілі поняття, як народ, нація, сім'я, віра, загальний ворог, вождь. [3]

У Німеччина сформувалася ідеологія нацизму, пов'язана з діяльністю Адольфа Гітлера. На початку 1920-х років Нацистська партія була невеликим, радикальним, правим антисемітським рухом. Адольф Гітлер швидко став беззаперечним лідером партії. Як це слідувало з ранніх промов Гітлера та партійної платформи (1920), нацисти мали антисемітські, ультранаціоналістичні та антидемократичні погляди. Вони також були антикомуністами [4]. У країні проводилися великі паради та мітинги, а свастика стала обов'язковим символом держави. Молодь виховували в організації «Гітлер'югенд», де дітей навчали безумовній відданості режиму. Нацистський режим також здійснював дискримінацію євреїв та інших народів, що згодом призвело до масових злочинів і Голокосту.

У СРСР тоталітарна система формувалася на основі комуністичної ідеології марксизму-ленінізму. Будь-яка критика влади вважалася «антирадянською діяльністю» і каралася арештами, засланням або стратою. Для виправдання масових репресій, а також жорстких методів управління і обмеження свободи особистості, використовувалося створення так званого «образу ворога», в якості якого виступали прибічники інших

ідеологій. Фактичне позбавлення окремої людини реальної участі в громадсько-політичному житті країни – ці та інші риси були властиві СРСР ще кілька десятиріч і після смерті «вождя всіх часів і народів» [1].

Ще одним прикладом тоталітарної ідеології став маоїзм у Китаї, пов'язаний із діяльністю Мао Цзедуна. Ідеологія Мао Цзедуна стала ключовою основою формування політичної системи КНР і спиралася на адаптацію марксизму-ленінізму до китайських умов. Маоїзм був спрямований на забезпечення політичної єдності та зміцнення влади Комуністичної партії [2]. Одним із головних символів режиму стала «Червона книжечка» – збірка цитат Мао, яку громадяни були зобов'язані читати.

Отже, ідеологічний контроль був одним із головних механізмів утримання влади в тоталітарних державах ХХ століття. Через пропаганду, цензуру, культ лідера та репресії влада формувала у населення відданість режиму й придушувала будь-який опір. Досвід тоталітарних держав показав небезпеку надмірної концентрації влади та важливість захисту прав людини, свободи слова й демократичних цінностей у сучасному суспільстві.

Список використаної літератури:

1. Терлюк І. Я. Сталінський тоталітаризм в Україні: історико-правовий нарис (1930-ті – початок 1950-х рр.). Львів : Національний музей-меморіал «Тюрма на Лонцького», 2014. 168 с.
2. Кіктенко В. О. Від революції до модернізації: стратегія та ідеологія КНР періоду реформ. *Східний світ*. 2016. № 1 (90). С. 83–93. DOI: <https://doi.org/10.15407/orientw2016.01.083>
3. Безсонов Б. М. Фашизм: ідеологія, політика. М., 1985.
4. Ширер В. Злет і падіння Третього Райху. Історія нацистської Німеччини : у 2 т. Київ : Наш Формат, 2017.

Науковий керівник: Шигаль Д.А., канд. юрид. наук,
доц. кафедри теорії та історії права НЮУ ім. Ярослава
Мудрого

*Іванченко Таїсія Валентинівна,
студентка 1 курсу, 5 групи
факультету адвокатури
НЮУ імені Ярослава Мудрого*

РЕФОРМИ СЕРВІЯ ТУЛЛІЯ ЯК ВАЖЛИВИЙ ЕТАП ТРАНСФОРМАЦІЇ РИМСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Реформи Сервія Туллія, що традиційно датуються VI ст. до н.е., займають визначальне місце в історії державотворчих процесів Давнього Риму. Саме з ними пов'язується завершення переходу від родоплемінної організації суспільства до ранньодержавної форми, яка ґрунтувалася вже не на кровнородинних зв'язках, а на майнових і територіальних засадах.

Ці реформи були зумовлені глибокими змінами в соціально економічному житті Риму. Розвиток приватної власності, зростання ролі товарно-грошових відносин і посилення соціальної диференціації призвели до поступового руйнування традиційних родових структур. Особливої гостроти набув конфлікт між патриціями, які зберігали політичну монополію, та плебеями, які, попри економічну активність, були обмежені у правах. У цих умовах родова організація вже не могла ефективно забезпечувати управління суспільством, що й зумовило необхідність реформування.

Першим фундаментальним напрямом перетворень став поділ населення за майновим принципом. Усе вільне населення було розподілене на кілька розрядів залежно від обсягу майна, що спочатку визначався розміром земельного наділу, а згодом - його грошовою оцінкою. Такий підхід означав принциповий відхід від родового критерію належності до політичної спільноти. У межах цієї системи кожен розряд виконував визначені військові обов'язки, виставляючи певну кількість озброєних воїнів.

На основі цього поділу було сформовано центурії - військові підрозділи, які з часом набули також політичного значення. Загальна кількість центурій становила 193, причому їх розподіл був нерівномірним і надавав перевагу заможним верствам населення. Саме ці центурії стали основою для створення нового виду народних зборів - центуріатних коміцій. Особливістю їх функціонування було те, що голосування здійснювалося за принципом «одна центурія - один голос», причому порядок

голосування забезпечував домінування найбагатших груп. Це дозволяє зробити висновок, що майновий ценз перетворився на ключовий фактор політичної участі, закріплюючи провідну роль економічної еліти в управлінні державою [1 с. 54].

Водночас ця система мала і компромісний характер. З одного боку, вона відкривала можливість участі у політичному житті для ширших верств населення, включаючи плебеїв, а з іншого - зберігала суттєві переваги за заможними громадянами. Таким чином, реформи не ліквідували соціальної нерівності, а інституціоналізували її у новій формі.

Другим ключовим елементом реформ став територіальний поділ населення. Було створено нові адміністративні одиниці - триби, які об'єднували населення за місцем проживання, незалежно від їхнього родового походження. До складу триб входили як патриції, так і плебеї, що свідчило про поступове подолання традиційних соціальних бар'єрів. У межах цієї системи формувалися трибутні коміції. Запровадження територіального принципу мало принципове значення для формування державності. Воно означало перехід від приватно-родових форм організації до публічної влади, яка поширюється на всіх мешканців певної території. Саме ця ознака є визначальною для держави як особливої форми політичної організації суспільства. Крім того, територіальний поділ сприяв уніфікації податкових і військових обов'язків, що зміцнювало централізований характер влади [2 с. 80].

Окремої уваги заслуговує політико-правове значення реформ. Вони започаткували нову модель взаємовідносин між соціальними групами, насамперед між патриціями і плебеями. Включення плебеїв до складу політичної спільноти та надання їм обмежених прав участі у народних зборах стало важливим кроком у напрямі їх політичної емансипації.

Хоча повного рівноправ'я досягнуто не було, реформи створили правові передумови для подальшої боротьби плебеїв за розширення своїх прав. Крім того, нова організація суспільства сприяла консолідації вільного населення Риму як єдиного політичного колективу. Це мало важливе значення в умовах зростання ролі рабства, оскільки дозволяло чіткіше відмежувати вільних громадян від невільних. Таким чином, реформи не лише трансформували внутрішню структуру суспільства, а й визначили його соціальні межі [3 с. 91].

Узагальнюючи, слід підкреслити, що реформи Сервія

Туллія мали комплексний і системний характер. Вони охоплювали всі ключові сфери суспільного життя - соціальну, політичну, військову та адміністративну. Їх головним результатом стало руйнування родового ладу та формування нової моделі суспільної організації, заснованої на майновій і територіальній диференціації. Водночас ці перетворення не усунули соціальних суперечностей, а лише змінили їх форму. Збереження привілейованого становища заможних верств і обмеженість прав плебеїв зумовили подальший розвиток соціально-політичної боротьби в Римі.

Отже, історичне значення реформ полягає у тому, що вони стали вирішальним етапом переходу від родового суспільства до держави. Саме тому реформи Сервія Туллія справедливо розглядаються як один із ключових моментів трансформації римського суспільства та становлення його державності.

Список використаної літератури:

1. Бостан Л. М., Бостан С. К. Історія держави і права зарубіжних країн: навч. посіб. 2-ге вид., переробл. і допов. Київ: Центр учбової літератури, 2008. 730 с.
2. Грубінко А.В. Історія держави і права зарубіжних країн та римське право : навчальний посібник. Тернопіль : Вид-во ТНПУ ім. Володимира Гнатюка, 2019. 384 с.
3. Кузьминець О.В., Дурнов Є.С., Сокур Ю.В. Історія держави та права зарубіжних країн (схеми, коментарі, термінологічний словник) : навч. посібник. Київ, 2012.С. 88-91

Науковий керівник: Лісогорова К. М., канд. юрид. наук,
доц. кафедри теорії та історії права НЮУ ім. Ярослава
Мудрого

*Івахненко Аліна Сергіївна,
студентка 1 курсу, 2 групи
факультету адвокатури
НЮУ імені Ярослава Мудрого*

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я В РУСІ – УКРАЇНІ

Актуальність дослідження правового регулювання

охорони здоров'я в Русі-Україні зумовлена необхідністю осмислення витоків формування правових механізмів захисту життя і здоров'я людини в українській правовій традиції. У сучасних умовах розвитку правової держави та реформування системи охорони здоров'я особливого значення набуває історико-правовий аналіз тих інституційних і нормативних засад, які сформувалися ще у ранньосередньовічний період. Русь-Україна як перша державна форма організації східних слов'ян заклала основи правового регулювання суспільних відносин, у тому числі й тих, що пов'язані з охороною життя та фізичної недоторканності особи [2].

Правова система Русі-України не містила окремої галузі, присвяченої охороні здоров'я, однак відповідні правові відносини регулювалися комплексом норм звичаєвого та писаного права. Центральне місце серед таких джерел займає «Руська правда», яка відображає рівень правового мислення та соціальних уявлень щодо цінності людського життя і здоров'я [1; 3]. Саме аналіз норм Короткої та Поширеної редакцій цього збірника дозволяє реконструювати первинні форми правового регулювання у сфері охорони здоров'я.

У Короткій редакції особливу увагу привертає стаття 2, яка регламентує відповідальність за тілесні ушкодження. У ній передбачено, що у разі побиття до крові або синців не вимагається наявності свідків, що свідчить про визнання очевидності шкоди як доказу правопорушення. Якщо потерпілий не може здійснити помсту, він має право на грошову компенсацію, яка включає і оплату лікаря. Ця норма фактично закріплює ранню форму відшкодування витрат на лікування [1].

Таким чином, уже на цьому етапі можна говорити про зародження правового інституту компенсації витрат на лікування, що є характерною рисою сучасного деліктного права. Крім того, сама згадка лікаря у тексті правової норми свідчить про існування певної соціальної ролі медичних практиків та визнання їх значення у суспільстві.

Подальший розвиток цих положень простежується у Поширеній редакції Руської правди, зокрема у статті 30. У ній встановлюється, що у випадку поранення особи мечем, яке не призвело до смерті, винний зобов'язаний сплатити грошову компенсацію, а також окремо відшкодувати витрати на лікування

потерпілого. Ця норма демонструє більш розвинений підхід до правового регулювання, оскільки чітко розмежовує відповідальність за сам факт заподіяння шкоди і необхідність відшкодування витрат на відновлення здоров'я [1; 2].

Важливо зауважити, що й інші статті «Руської правди» містять норми, які опосередковано стосуються охорони здоров'я. Наприклад, статті Короткої редакції (ст. 3, 5, 7) передбачають різні розміри штрафів залежно від тяжкості тілесних ушкоджень: від побоїв до каліцтва чи втрати кінцівок. Аналогічні положення містяться і в Поширеній редакції (ст. 27, 28), де вже більш деталізовано визначено відповідальність за каліцтво, включаючи диференціацію між штрафом на користь князя і компенсацією потерпілому. Такий підхід свідчить про поступове ускладнення правового регулювання та формування більш чіткої системи юридичної відповідальності [3; 4]. Важливим є і положення статті 29 Поширеної редакції, яка закріплює, що наявність явних слідів побиття звільняє потерпілого від необхідності доведення факту правопорушення за допомогою свідків. Це свідчить про розвиток процесуальних засад правозастосування.

Водночас правовий захист здоров'я мав становий характер: розмір відповідальності залежав від соціального статусу потерпілого [3]. Проте навіть за таких умов саме життя і здоров'я людини поступово визнавалися об'єктами правового захисту, що є важливим етапом розвитку правової думки.

Необхідно зауважити, що крім світського права, значну роль у формуванні уявлень про охорону здоров'я відігравала церква. Монастирі виступали осередками надання допомоги хворим, а християнська етика сприяла поширенню ідей милосердя та піклування про ближнього. Хоча церковні норми не мали формально-юридичного характеру, їх вплив на суспільні відносини був істотним і доповнював світське правове регулювання [5].

Роблячи висновок, правове регулювання охорони здоров'я в Русі-Україні формувалося як сукупність норм різного походження, серед яких ключову роль відігравала «Руська правда». Особливого значення набувають положення ст. 2 Короткої редакції та ст. 30 Поширеної редакції, які прямо передбачають компенсацію витрат на лікування та свідчать про зародження правових механізмів відшкодування шкоди здоров'ю.

Незважаючи на відсутність системності та станову обмеженість, ці норми стали важливим етапом еволюції правового захисту життя і здоров'я людини та заклали підвалини для подальшого розвитку відповідних інститутів у вітчизняному праві.

Список використаної літератури:

1. Історія держави і права України: Хрестоматія / за ред. В. Д. Гончаренка. Київ: Юрінком Інтер, 2003. 656 с.
2. Історія держави і права України: Підручник / за ред. О. В. Копиленка. Київ: Юрінком Інтер, 2012. 752 с.
3. Костицький М. В. Правова система Київської Русі: монографія. Київ: Наукова думка, 2009. 320 с.
4. Петришин О. В. Правове регулювання суспільних відносин у Київській Русі // Вісник Академії правових наук України. 2010. № 2. С. 45–53.
5. Юридична енциклопедія: у 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова) та ін. Київ: Українська енциклопедія, 1998–2004.

Науковий керівник: Стеценко Н. С., канд. юрид. наук,
асист. кафедри теорії та історії права НЮУ ім. Ярослава
Мудрого

*Казанцева Анастасія Сергіївна,
студентка 1 курсу, 11 групи
факультету прокуратури
НЮУ імені Ярослава Мудрого*

НЕЗАЛЕЖНІСТЬ УКРАЇНИ 1991 року: ПРАВОВЕ НАРОДЖЕННЯ ДЕРЖАВИ

Проголошення незалежності України у 1991 році стало ключовим моментом сучасного українського державотворення та фактичним правовим народженням Української держави. Його значення полягає не лише у виході України зі складу СРСР, а й у юридичному утвердженні права українського народу на власну державу, власне законодавство, територіальну цілісність і самостійне майбутнє. Метою тез є з'ясування правового значення незалежності України 1991 року. Для цього необхідно визначити роль Декларації про державний суверенітет України, Акта проголошення незалежності та Всеукраїнського референдуму, а також окреслити перші кроки інституційного оформлення

держави.

Важливою правовою передумовою незалежності стала Декларація про державний суверенітет України від 16 липня 1990 року [1]. У ній суверенітет визначався як верховенство, самостійність, повнота і неподільність влади республіки в межах її території та незалежність і рівноправність у зовнішніх зносинах. Особливе значення мали положення про народовладдя, верховенство Конституції і законів України, власне громадянство, територіальну недоторканність, економічну самостійність, право на власні Збройні Сили та самостійність у міжнародних відносинах. Тому Декларація була не тільки політичною заявою, а й нормативною основою для майбутнього виходу з радянської правової системи.

Ключовим юридичним актом стало рішення Верховної Ради України від 24 серпня 1991 року про проголошення незалежності України [2]. Акт закріпив створення самостійної української держави – України, а її територію проголосив неподільною і недоторканою. Правове значення цього документа полягало у розриві з союсною моделлю влади, утвердженні верховенства українського законодавства на власній території та появі України як самостійного суб'єкта політичних і міжнародно-правових відносин. Отже, Акт мав не лише символічний, а й безпосередній державотворчий зміст.

Для повної легітимзації незалежності важливим було і народне волевиявлення. 1 грудня 1991 року відбувся Всеукраїнський референдум щодо підтвердження Акта проголошення незалежності України [3]. За незалежність проголосували 28 804 071 громадянин, тобто 90,32 % учасників голосування [4]. Поєднання парламентського рішення і прямої підтримки народу надало незалежності внутрішньої демократичної легітимності та стало вагомою підставою для міжнародного визнання України. У правовому сенсі це означало, що незалежність була не лише актом державної влади, а й підтвердженням вибором народу як джерела влади.

Після проголошення незалежності перед Україною постало завдання наповнити новий статус реальним змістом. Потрібно було сформувані органи державної влади, правову систему, громадянство, Збройні Сили, фінансову систему, дипломатичну службу та механізми міжнародного

представництва. Одним із перших кроків став Закон України «Про правонаступництво України» від 12 вересня 1991 року, який визначив безперервність діяльності органів влади, дію попереднього законодавства в частині, що не суперечила законам України, державні кордони та правонаступництво щодо міжнародних договорів [5]. Це дозволило уникнути правового вакууму в перехідний період.

Особливе значення мало подальше конституційне оформлення державності. Конституція України 1996 року закріпила Україну як суверенну, незалежну, демократичну, соціальну і правову державу, визначила засади народовладдя, поділу влади, прав людини, територіальної цілісності та верховенства права [6]. Саме Конституція системно завершила правове оформлення держави, так як визначила основи організації влади та взаємовідносин між державою, суспільством і людиною. Водночас події після 1991 року показали, що незалежність не можна звести лише до урочистого документа: вона потребує ефективних інститутів, справедливих законів, незалежного суду та відповідального суспільства.

Отже, незалежність України 1991 року стала закономірним результатом історичного прагнення українського народу до самовизначення і водночас отримала чітке юридичне оформлення. Декларація про державний суверенітет створила правові передумови незалежності, Акт проголошення незалежності закріпив створення самостійної держави, а Всеукраїнський референдум надав цьому рішення найвищої демократичної легітимації. Саме тому 1991 рік має для України не лише історичне, а й фундаментальне правове значення.

Список використаної літератури:

1. Декларація про державний суверенітет України : Декларація Верховної Ради Української РСР від 16.07.1990 р. № 55-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/55-12> (дата звернення: 16.05.2026).

2. Про проголошення незалежності України : Постанова Верховної Ради України; Акт від 24.08.1991 р. № 1427-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1427-12> (дата звернення: 16.05.2026).

3. Про проведення всеукраїнського референдуму в питанні про проголошення незалежності України : Постанова Верховної Ради України від 11.10.1991 р. № 1660-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1660-12> (дата звернення: 16.05.2026).

4. 1991 — Всеукраїнський референдум та вибори Президента України. *Український інститут національної пам'яті*. URL: <https://uinp.gov.ua/istorychnyy-kalendar/gruden/1/1991-vseukrayinskyy-referendum-ta-vybory-prezydenta-ukrayiny> (дата звернення: 16.05.2026).

5. Про правонаступництво України : Закон України від 12.09.1991 р. № 1543-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1543-12> (дата звернення: 16.05.2026).

6. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/go/254к/96-вр](https://zakon.rada.gov.ua/go/254k/96-vr) (дата звернення: 16.05.2026).

Науковий керівник: Гоцуляк С.Л., канд. юрид. наук,
асист. кафедри теорії та історії права НЮУ ім. Ярослава
Мудрого

*Калініченко Максим Романович,
студент 1 курсу, 7 групи
факультету прокуратури
НЮУ імені Ярослава Мудрого*

ВПЛИВ АМЕРИКАНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ НА КОНСТИТУЮВАННЯ ДЕРЖАВНОСТІ: ІСТОРИКО- ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ США

Американський конституціоналізм становить цілісну систему принципів, яка історично виникла в епоху буржуазних революцій й радикально відрізнялася від порядку тогочасної британської колоніальної системи та парламентському суверенітету метрополії. Досвід Війни за незалежність підштовхнув перехід від тимчасових колоніальних союзів та слабкої конфедерації до створення у 1787 році першої в історії писаної конституції. Американська концепція розбудови держави базувалася на ідеї пріоритету установчої влади народу, що перевернуло розуміння політичної ролі влади наприкінці ХVІІ століття і заклало основу для переходу в нову історичну епоху, де монархічні абсолютистські режими з часом все більше поступалися республіканським.

Актуальність історико-правового дослідження зумовлена об'єктивною необхідністю осмислення механізмів, які дозволили

перетворити революційні ідеали на стабільний правопорядок.

Вихідною точкою конституювання американської державності стала концепція, згідно з якою держава позбавлена власних першоосновних цілей і функціонує виключно для гарантування природних невідчужуваних прав особи, проголошених ще у Декларації незалежності 1776 року. Ця мета була закріплена через чітку формальну визначеність меж публічної влади. Історичний страх перед тиранією монарха зумовив закріплення доктрини «перелічених повноважень» (enumerated powers), яка вичерпно регламентувала компетенцію створених органів влади. Така нормативна обмеженість, доповнена заборобою зворотної дії законів, а згодом і прийняттям Білля про права 1789 року, де Дев'ята поправка нормативно закріпила невичерпність прав людини, стала практичним втіленням природньо-правової концепції епохи Просвітництва.

Закономірним наслідком революційної боротьби та глибокої недовіри населення до сильного централізованого уряду стала структурна децентралізація влади, закріплена на Філадельфійському конвенті. Горизонтальний розподіл влади (Статті I, II, III Конституції США) втілює систему стримувань і противаг (checks and balances), де функціонування кожної гілки нормативно інтегроване у діяльність інших задля унеможливлення узурпації. Зокрема, законодавча компетенція Конгресу за Розділом 7 Статті I обмежена правом президентського вето. Своєю чергою, виконавча влада підпорядкована жорсткому контролю через процедуру імпідменту (Розділ 4 Статті II) та необхідністю отримання «поради і згоди» Сенату на ключові призначення й укладення міжнародних договорів (Розділ 2 Статті II). Вертикальна децентралізація реалізувалася через принцип дуалістичного федералізму, де за Десятою поправкою штати зберегли суверенітет у питаннях прямо не делегованих федеральному центру.

Інституційним гарантом дотримання цих безпрецедентних конституційних обмежень стала судова влада, політична неупередженість якої забезпечується безстроковим статусом суддів (Розділ 1 Статті III). Її функціонування ґрунтується на засадах загального права (common law), доктрині обов'язкового прецеденту (stare decisis) та вимозі наявності реального спору (cases and controversies, Розділ 2 Статті III). Визначальне

повноваження конституційного контролю (judicial review) було прецедентно виведене у рішенні *Marbury v. Madison* (1803), де Суд встановив, що за умови колізії ординарного закону та Конституції пріоритет належить останній як акту найвищої юридичної сили (Стаття VI). Тлумачення цих норм реалізується через дуалізм методологій. Доктрина «оригіналізму» (originalism) вимагає дотримання первинного значення тексту для запобігання привласненню судами повноважень законодавця, тоді як концепція «живої конституції» (living constitution) розглядає судову владу як інструмент адаптації права до нових реалій. З огляду на ускладнену процедуру внесення поправок (Стаття V), саме судова практика виступає головним механізмом модернізації, що додатково легітимізується Дев'ятою поправкою, яка закріплює невичерпність прав особи.

США зберегли за народом природне право на повстання. Згідно з Декларацією незалежності, якщо уряд перетворюється на деспотію і легальні процедури зміни влади не доступні, то революційний спротив розглядається як легітимний крайній засіб порятунку та відновлення конституційного ладу.

Підсумовуючи, конституювання державності США стало прецедентом створення державного апарату, що підпорядкований писаному праві. Історична цінність американської моделі конституції полягає у детальному нормативній вичерпності повноважень, децентралізації та незалежного судового арбітражу. Головним здобутком революційної епохи стало формування системи, яка свідомо обмежує швидкість прийняття політичних рішень заради збереження довгострокової правової передбачуваності (legal certainty) та захисту індивіда від державного свавілля.

Науковий керівник: Григоренко Д.А., канд. юрид. наук,
асист. кафедри теорії та історії права НЮУ ім. Ярослава
Мудрого

*Каменський Владислав Андрійович,
студент 1 курсу, 1 групи
факультету слідчої та
детективної діяльності
НЮУ імені Ярослава Мудрого*

КОНСТИТУЦІЯ ПИЛИПА ОРЛИКА 1710 Р. ЯК ЛЕГІТИМАЦІЯ ДЕРЖАВОТВОРЧИХ ПРОЦЕСІВ У ГЕТЬМАНЬЩИНІ

Проблематика Конституції Пилипа Орлика залишається й сьогодні актуальною та важливою для європейського та українського контексту. «Договори і постановлення прав і свобод...» в часи Гетьманщини стали найголовнішим чинником легітимації державотворчих процесів та мають велике історичне значення для державності сучасної України.

Пилип Орлик був генеральним писарем в уряді Івана Мазепи та після смерті останнього фактично став його політичним спадкоємцем. У своїй Конституції він закріпив ті фундаментальні принципи, які й сьогодні є основою спротиву України сучасній російській агресії, зокрема суверенітет та непорушність кордонів (сучасними словами, територіальна цілісність). Останнє закріплено у статті 2 «Договорів і постановлень...». Друга стаття несе значення легітимації та міжнародного визнання української державності часів Гетьманщини, оскільки вона закріплює визнання кордонів пактами Речі Посполитої, Османської імперії та Московської держави та закріплення «Королівської Величності Шведської як оборонця та протектора нашого», тобто Карла XII як гаранта безпеки, територіальної цілісності та суверенітету Козацької держави. Закріплення постійного гаранта незалежності в ті часи було класичним інструментом легітимації держави на міжнародній арені [1, 2, 4].

Іншим інструментом легітимації державності, що вплинув на сучасну державність України та заклав у ній основоположну конституційну ідею, є стаття 6 «Договорів і постанов прав і свобод...» Пилипа Орлика, що стала практичним втіленням фундаментального принципу розподілу влади на законодавчу (Генеральна Рада), виконавчу (гетьман) та судову (Генеральний суд) гілки. Конституція Пилипа Орлика випередила теоретичні

обґрунтування європейських мислителів Джона Локка і Шарля-Луї де Монтеск'є з цього приводу на півстоліття, а фактична реалізація конституціоналізму в Європі та Америці відбулася набагато пізніше того часу, коли український народ боровся за ці ідеї. Вищезазначене з урахуванням факту відсутності власної державності в цей час свідчить про значний внесок у розвиток світового конституціоналізму.

У праці Ади Бичко стосовно цього є теза ученого-юриста О. Ф. Фрицького про те, що Конституція Пилипа Орлика фактично є однією з перших у світі спроб розробити парламентсько-президентську модель правління та низку демократичних засад суспільного життя, серед яких є загальне виборче право та принцип поділу влади. Все це діє в сучасній незалежній Україні, тому вищезазначене свідчить про важливість документа в історії державності України [2, 3].

Легітимація державності Конституцією Пилипа Орлика мала два аспекти, а саме зовнішній та внутрішній. Зовнішній вимір легітимації, що регламентувався у статті 2 документа, полягав у закріпленні Гетьманщини як держави на міжнародному рівні. Внутрішній вимір реалізований через статтю 6, яка запровадила поділ влади та обмеження гетьмана, демонструючи правовий характер влади всередині держави. «Бендерська конституція» [4] створила реальний правовий механізм для визнання держави. Однак, попри свою правову довершеність, через несприятливі зовнішньополітичні обставини та цілеспрямовану політику Російської імперії вона фактично не набула чинності на території України. Контраст високої правової ідеї та неможливості її реалізувати через імперську експансію багато в чому повторюється в українській історії й сьогодні, оскільки Україна знову змушена збройним шляхом відстоювати державний суверенітет та конституційні принципи. У цьому сенсі Конституція Пилипа Орлика залишається не просто пам'яткою права, а живим символом легітимності української державності та її європейського вибору.

Список використаної літератури:

1. Дроб'язко Н. Конституція Пилипа Орлика. *Слово «Гетьманської столиці»*. 2022. № 2 (89). С. 1. URL: https://baturin-capital.gov.ua/wp-content/uploads/2022/09/Слово-Гетьманської-столиці_2022_02.pdf (дата звернення: 09.05.2026).

2. Договори і постанови прав і свобод військових між Ясновельможним Його Милості паном Пилипом Орликом, новообраним гетьманом Війська Запорізького, і між генеральними особами, полковниками і тим же Військом Запорізьким з повною згодою з обох сторін : від 5 квіт. 1710 р.
URL: <https://static.rada.gov.ua/site/const/istoriya/1710.html> (дата звернення: 09.05.2026).

3. Бичко А. К. Конституція Пилипа Орлика як феномен світового правознавства. *Психологія і суспільство*. 2010. № 3. С. 8–67.
URL: <https://pis.wunu.edu.ua/index.php/uapis/article/view/478> (дата звернення: 09.05.2026).

4. Тараненко М. Г. Причини створення, головні державотворчі, ідеологічні і правові засади та історичне значення конституції Пилипа Орлика. URL: <http://socio-journal.kpi.kiev.ua/archive/2010/2/26.pdf> (дата звернення: 09.05.2026).

Науковий керівник Шигаль Д. А.: канд. юрид. наук,
доц. кафедри теорії та історії права НЮУ ім. Ярослава
Мудрого

Квятковський Данііл Максимович,
студент 1 курсу, 5 групи
факультету адвокатури
НЮУ імені Ярослава Мудрого

ПЕРІОДИЗАЦІЯ ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ

Шлях української державності є складним і безперервним процесом формування політичних інституцій, суспільних відносин, культурних надбань і національного самоусвідомлення.

Щоб глибше осягнути цей перебіг, науковці використовують періодизацію. Саме вона дає змогу впорядкувати події, окреслити вирішальні віхи у становленні державності та обґрунтувати логіку історичного поступу. При цьому питання періодизації досі викликає суперечки, оскільки різні історіографічні школи послуговуються відмінними критеріями та по-своєму окреслюють межі ключових історичних етапів.

Поняття «періодизація» означає поділ історичного процесу на відносно самостійні часові відрізки, які характеризуються спільними ознаками. Головна мета такого поділу — упорядкування історичних знань і глибше розуміння змін у

суспільстві. Не менш важливим є поняття «державність». Воно охоплює не лише існування держави як політичного утворення, а й сукупність інституцій, традицій, символів та механізмів влади, які забезпечують функціонування суспільства та реалізацію суверенітету народу [1, с. 1-2].

Основою будь-якої періодизації є певні критерії. Найчастіше використовують критерії, пов'язані з політикою та управлінням, що спираються на трансформації форм правління, державного ладу чи підпорядкування територій. Саме керуючись цим підходом, зокрема, розмежовують епохи Русі-України, Галицько-Волинської держави, Гетьманщини, Української Народної Республіки періоду визвольних змагань 1917-1921 років, незалежної держави після 1991 року [2, с. 28-29] .

Не менш значущими є й критерії, що стосуються соціально-економічної сфери, які базуються на змінах у методах господарювання, економічних зв'язках та суспільній будові. Приміром, еволюція від феодального до промислового суспільства мала глибокий вплив на політичний шлях українських земель [3, с. 18-19].

Світоглядно-ідеологічні критерії дозволяють виділяти етапи через зсуви у поглядах, віровченні чи культурі. Так, хрещення у 988 році стало не лише віросповідною, а й цивілізаційною межею в історії Русі-України. У XIX столітті значущою віхою стало українське національне відродження, що спричинило формування сучасної української нації.

У різні епохи науковці застосовували різні системи поділу української історії на періоди. У період панування СРСР в історіографії переважав марксистський світогляд, що ґрунтувався на концепції суспільно-економічних формацій. Центральне місце займали економічні трансформації, протистояння класів та шлях від феодального устрою до соціалізму. Натомість нинішня українська історична наука акцентує увагу на нерозривності традиції українського державотворення, підкреслюючи історичну тяглість між Руссю-Україною, Галицько-Волинською державою, Гетьманщиною козацьких часів, УНР та ЗУНР і сучасною Україною [4, с. 25–31].

Труднощі із періодизацією історичного часу виникають через те, що хід історії являє собою суцільний потік, і будь-яке розмежування є дещо довільним. Границі, що розділяють епохи,

зазвичай не є різкими, адже зсуви у сфері політики, господарства чи культури відбуваються плавно. До того ж, історики часто мають розбіжності у визначенні ваги однакових подій, що зумовлене їхніми власними науковими методами чи світоглядними засадами. З огляду на це, поділ на періоди іноді перетворюється не лише на академічний, але й на суспільно-політичний важіль [5, с. 19].

Задля подолання оцих проблем сучасна історична наука пропонує застосовувати комплексний підхід. Найбільш об'єктивною вважається така періодизація, яка зв'язує кілька критеріїв одразу: політичні, соціально-економічні, культурні та інституційні. Вагому роль відіграє порівняльний аналіз історичного розвитку України та інших європейських держав, що дає змогу краще досягнути особливості української державотворення.

Періодизація історії української державності є значущим інструментом історичного вивчення. Він сприяє впорядкуванню відомостей про минуле та досягненню закономірностей формування української нації й влади.

Список використаної літератури:

1. Кульчицький С. В. Періодизація історії України. Енциклопедія Сучасної України / гол. редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк та ін. Київ : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2024.

2. Ухач В. З. Наукові проблеми періодизації історії держави і права. *Юридичний вісник «Повітряне і космічне право»*. 2011. № 2. С. 28-31.

3. Захарченко П., Мірошніченко М. Витоки та становлення української державності (III ст. до н. е. – IX ст. н. е.): історико-правова реконструкція. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки*. 2022. Вип. 4 (123). С. 18-24.

4. Історія держави і права України : навч.-метод. посіб. / А. Є. Шевченко, С. В. Кудін. Вінниця : ТОВ «Твори», 2020. 688 с.

5. Терлюк І. Я. Надбання української державності: закладення державницьких традицій в контексті періодизації історії держави і права й формування українського етносу (нації). *Науковий вісник Львівської політехніки. Серія: Юридичні науки*. 2022. Т. 9, № 3 (35). С. 19-27.

Науковий керівник: Лісогорова К.М., канд. юрид. наук,
доц. кафедри теорії та історії права НЮУ ім. Ярослава
Мудрого

*Кесарелі Владислав Ігорович,
студент 1 курсу, 1 групи
НІОУ імені Ярослава Мудрого*

РОЗВИТОК ЗАКОНОДАВСТВА ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Становлення законодавства України у сфері забезпечення інформаційної безпеки пройшло кілька якісно відмінних етапів, що відображають зміну контексту загроз та рівня усвідомлення інформаційного простору як арени державного протистояння. Конституція України 1996 р. заклала конституційний фундамент, гарантувавши права на збирання, зберігання та поширення інформації. Важливим системоутворюючим документом став Указ Президента №47/2017, яким введено в дію Доктрину інформаційної безпеки України: вона зафіксувала, що застосування росією технологій гібридної війни перетворило інформаційний простір на ключову арену протистояння, та сформулювала загрози у форматі пропаганди, дезінформації та інформаційних операцій [1].

Встановлено, що розпочата у 2014 р. військова агресія російської федерації проти України зумовила нові виклики й загрози в інформаційній сфері, ставши каталізатором системних законодавчих змін: саме тоді відбулось прискорення реформування нормативно-правової бази - від реактивного реагування на окремі загрози до формування проактивної інформаційної оборони держави. Відбулася адаптація законодавства до новітніх викликів гібридної війни та дезінформації, при цьому, аналіз еволюції нормативно-правових актів дає змогу визначити, як історичні виклики формували правові механізми, та виявити прогалини у законодавстві, які потребують подолання для ефективного захисту державного суверенітету в інформаційній сфері [2, с. 135].

Інституційний вимір розвитку законодавства охоплює не лише нормативне закріплення понять і принципів, але й побудову системи суб'єктів, уповноважених забезпечувати інформаційну безпеку. Вона включає органи законодавчої, виконавчої та судової влади, державні, громадські та інші організації. Вчені виявили системні недоліки нормативно-правового забезпечення: незбалансованість і неузгодженість окремих складових,

неефективність державної інформаційної політики, недостатній розвиток національної інформаційно-комунікаційної інфраструктури. Запропонована ними класифікація нормативних актів (конституційні засади, закони, акти Президента і Кабміну, підзаконні акти, стандарти) демонструє, що нормативно-правова база інформаційної безпеки розвивалась нерівномірно - з домінуванням підзаконної нормотворчості та відставанням кодифікованого законодавчого регулювання [3, с. 277].

Українські науковці ретельно досліджують сучасний стан нормативно-правових основ інформаційної безпеки в умовах гібридної агресії, аналізуючи при цьому Конституцію України, закони «Про інформацію», «Про захист персональних даних», «Про кібербезпеку», «Про медіа», Стратегію інформаційної безпеки 2021 р. та інші ключові документи. Вони доводять, що чинна законодавча база охоплює протидію дезінформації, забезпечення медіаграмотності та кібербезпеки, але характеризується фрагментарністю та потребує системних змін, а законодавче регулювання у цій сфері необхідно гармонізувати з нормами ЄС - зокрема Директивою NIS2, регламентом GDPR та Актом про цифрові послуги - що є стратегічним завданням в умовах євроінтеграції України та визначатиме якість майбутнього законодавства [4, с. 87].

На сьогодні, особливого теоретико-правового осмислення набуває питання інформаційної безпеки особистості в системі законодавства. Знаний дослідник у питаннях інформаційної безпеки Селіхов Д. А. здійснив теоретико-правове дослідження цього аспекту в умовах воєнного стану та встановив, що в умовах цифровізації та розвитку інформаційного суспільства захист інформації безпосередньо впливає на реалізацію прав і свобод людини. Варто зауважити: інформаційні загрози деструктивно впливають як на окремих осіб, так і на суспільство загалом, а залежність від інформаційної інфраструктури зумовлює підвищену вразливість особистості до маніпуляцій.

У підсумку важливо зазначити, що розвиток законодавства у сфері інформаційної безпеки України пройшов шлях від окремих галузевих законів про захист інформації (1990-ті рр.) через стратегічні документи (Доктрина 2017 р., Стратегія 2021 р.) до комплексного регулювання, що охоплює кібербезпеку, протидію дезінформації, медіапростір і захист прав особистості. Першочерговим завданням залишається прийняття

кодифікованого закону про інформаційну безпеку та усунення фрагментарності чинного законодавчого масиву в цій сфері.

Список використаної літератури:

1. Доктрина інформаційної безпеки України, введена в дію Указом Президента України від 25.02.2017 № 47/2017. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/472017-21374>
2. Правові аспекти забезпечення інформаційної безпеки в умовах російсько-української війни. Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Державне управління. 2025. № 1. Автор: Руснак Ю.І. URL: <https://doi.org/10.32782/2663-5984.2025/1.20>
3. Система суб'єктів адміністративно-правового забезпечення інформаційної безпеки в Україні. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2024. № 83(2). URL: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.83.2.40>.
4. Нормативно-правові основи інформаційної безпеки України в умовах гібридної агресії. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2025. Т. 3, № 89. Автор: А. П. Ряполов URL: <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/336476>
5. Інформаційна безпека особистості: теоретико-правовий аспект. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2026. Т. 1, № 93. URL: <https://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/354529>

Науковий керівник: Стеценко Н. С., канд. юрид. наук,
асист. кафедри теорії та історії права НЮУ ім. Ярослава
Мудрого

*Кириленко Дмитрій Юрійович,
студент 1 курсу, 1 групи
факультету слідчої та
детективної діяльності
НЮУ імені Ярослава Мудрого*

ІСТОРИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ ПРИЙНЯТТЯ КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ 1996 РОКУ ДЛЯ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ

На сьогодні існування Конституції для багатьох держав відіграє вирішальну роль у забезпеченні ефективного

функціонування правової системи країни та розвитку її державності, оскільки Основний Закон визначає ключові права та свободи людини, принципи та цінності, зокрема верховенство права, рівність, справедливість, народовладдя, а також встановлює територіальний устрій, закріплює діяльність державних та місцевих органів тощо. Розвиток державності сучасної України безпосередньо залежав від прийняття Конституції України 1996 року, яка стала головним елементом формування національної правової системи та базовим аспектом для державотворення.

Метою цієї роботи є дослідження етапів формування Конституції України 1996 року та процесу прийняття Основного Закону як важливого чинника для становлення сучасної української державності.

Після розпаду Радянського Союзу Україна стала незалежною та суверенною державою, яка мала самостійно формувати та розвивати власну державність. Одним із перших етапів становлення національної державності став процес розробки Конституції України.

Більшість фахівців та експертів у галузі конституційного права України вважають, що прояв сучасного українського конституціоналізму розпочався у 1996 році з прийняття Основного Закону, але цей процес був започаткований у червні 1991 році, коли було затверджено концепцію нової Конституції замість Конституції УРСР 1978 року [1, с. 60].

Законотворці, розробляючи вищезазначену концепцію, спиралися на історичний досвід України (Конституція Пилипа Орлика, Конституція УНР, Декларація про державний суверенітет України, Акт проголошення незалежності України), конституціоналізм інших держав, міжнародно-правові акти (Загальна декларація прав людини, Європейська конвенція з прав людини), але модель Основного Закону так і не було створено через конфлікт позицій Президента України та Голови Верховної Ради щодо посилення ролі виконавчої влади та форми правління в Україні [1, с. 60].

8 червня 1995 року задля подолання політичної кризи в країні було створено Конституційний договір строком на один рік. Ця угода визначила, що Верховна Рада є єдиним законодавчим органом, а Президент України визнається главою держави та главою виконавчої влади, який мав повноваження призначати

Прем'єр-міністра України та формувати склад Кабінету Міністрів України [2]. Такий прояв конституціоналізму свідчив про утворення в Україні президентсько-парламентської республіки внаслідок збільшення повноважень Президента.

Розробка Конституції України, зокрема її окремих питань, відбувалася дуже складно, тому Рада національної безпеки та оборони та Рада регіонів запропонувала Президенту провести референдум для прийняття Конституції. Уже 26 червня Президент України оголосив про винесення проєкту Конституції на референдум 25 вересня 1996 року. Даний етап став ключовим у формуванні сучасної української державності, оскільки 27 червня Верховна Рада України, беручи до уваги таку ситуацію, прийняла рішення працювати в режимі одного засідання, поки не буде завершено роботу над проєктом Основного Закону. 28 червня 1996 року о 9 годині 18 хвилин Верховна Рада України прийняла Конституцію України, сформувавши основу української державності та ідентичності [3, с. 34-35].

Реформи Конституції України 2004, 2010, 2011, 2013, 2014, 2016, 2019 років стали яскравими етапами розв'язання проблем української державності, які постали, зокрема, у сфері визначення розподілу владних повноважень між Президентом та Верховною Радою, у врегулюванні питань щодо діяльності прокуратури та судових органів, а також у формуванні європейського та євроатлантичного курсу України тощо.

Таким чином, розроблення Основного Закону стало ключовим етапом у розвитку України, як демократичної, суверенної, незалежної, правової держави на міжнародній арені. Цей нормативно-правовий акт проголосив національну ідентичність, визначив політичний курс України, а також основні цінності та принципи, встановив права, свободи та обов'язки людини і громадянина, закріпивши їх на конституційному рівні.

Список використаної літератури:

1. Шачковська Л. С., Цимбал В. О. Проблеми українського конституціоналізму на сучасному етапі розвитку держави. *Право та державне управління*. 2022. № 2. С. 59–65. URL: https://pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/2_2022/7.pdf (дата звернення: 16.05.2026).
2. Конституційний Договір між Верховною Радою України та Президентом України про основні засади організації та функціонування державної влади і місцевого самоврядування в Україні на період до

прийняття нової Конституції України від 08.06.1995 № 1к/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1к/95-вр> (дата звернення: 17.05.2026).

3. Орзих М. П., Єзеров А. А. Конституція України діє, конституційні перетворення тривають (до 15-ї річниці Конституції України). *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2011. С. 28–46. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/59cdcc6a-c0a4-4978-a353-8b39169aef38/content> (дата звернення: 17.05.2026).

Науковий керівник: Шигаль Д.А., канд. юрид. наук,
доц. кафедри теорії та історії права НЮУ ім. Ярослава
Мудрого

Козін Іван Дмитрович,
студент 1 курсу, 11 групи
факультету прокуратури
НЮУ імені Ярослава Мудрого

ДОКТРИНА ТРЬОХ НАРОДНИХ ПРИНЦИПІВ СУНЬ ЯТСЕНА У КОНТЕКСТІ ВЗАЄМОДІЇ ЗАХІДНИХ І КИТАЙСЬКИХ МОДЕЛЕЙ ДЕРЖАВНОСТІ

Співвідношення західних і східних моделей державності є актуальною проблемою сучасної правової науки. Інтерес у цьому контексті становить вчення про «Три народні принципи» Сунь Ятсена, яке першим системно об'єднало західну правову доктрину і китайські традиції. Метою тез є дослідження доктрини конвергенції західного конституціоналізму та китайських традицій державотворення. Для цього поставлено завдання проаналізувати теоретичні витоки вчення, розкрити зміст її основних складників, а також оцінити її значення для державотворення Китаю.

Сунь Ятсен народився у південному Китаї — регіоні, який перебував під сильним західним впливом через тоді британський Гонконг та Макао. Марі-Клер Бержер підкреслює, що він був «кантонцем, вихованим на Гаваях і в Гонконзі». Головними джерелами доктрини були погляди Лінкольна, праці Шарля Луї де Монтеск'є, Генрі Джорджа, Карла Маркса [1].

Трьома принципами є націоналізм, народовладдя та

народний добробут. Він, з одного боку, надихався формулою Авраама Лінкольна «уряд народу, з народу і для народу», а з іншого, символізмом числа три (三) в китайській традиції, яке виражає гармонію Неба, Землі і Людини. Ми вважаємо, що вирішальну роль тут зіграв саме вислів Лінкольна, оскільки сам Сунь Ятсен визнавав його значний вплив на створення доктрини [1].

Принцип націоналізму Сунь Ятсен розробив за прикладом розвитку західного націоналізму і утворення національних держав, зокрема в період «Весни народів». Націоналізм за його визначенням — єднання китайської нації заради подолання чужинської влади Цін, що йде шляхом «бадао» (кит. «шлях гегемона») і створення держави, що йтиме шляхом «вандао» (кит. «шлях істинного правителя») [4]. На нашу думку, цей принцип перш за все мав на меті єднання китайського народу в умовах революції, тому має переважно ідеологічний характер.

Принцип народовладдя є суто демократичним. Сунь Ятсен вводить концепцію поділу державної влади на п'ять гілок: законодавчу, виконавчу, судову, контрольну і екзаменаційну. Взявши за основу концепцію Монтеск'є, він розвинув її згідно з китайськими традиціями. Контрольна влада походить з інституції цензорату, яка існувала за правління династії Мін. Цензорат відповідав за нагляд над доброчесністю чиновників [2]. Екзаменаційна — із системи державних іспитів на здобуття чиновницьких посад, кецзюй, що існувала за правління династії Тан. Вона дозволяла отримати посаду будь-якій достатньо освіченій особі [3]. Ми вважаємо, що Сунь Ятсен випередив характерне для сучасних демократій виокремлення спеціалізованих органів влади, які не вписуються в традиційний поділ. Наприклад, конституційні суди, як органи квазісудової влади, або антикорупційні органи, які мають спеціальний статус.

Принцип народного добробуту закріплював процвітання всієї нації, ототожнюючи його із китайським Великим єднанням (датун) та західним соціалізмом. Принцип реалізовувався двома соціалістично забарвленими заходами: зрівнянням прав на землю та державним врегулюванням капіталу. Окрім цього, Сунь Ятсен вважав Маркса найбільш послідовним соціалістом, називав його вчення «науковим соціалізмом», але заперечував матеріалістичне розуміння історії і необхідність захоплення влади робітниками [4].

Ми вважаємо, що на поширення Ятсеном соціалістичних ідей значною мірою вплинув союз із більшовиками. Це пояснює заперечення ряду марксистських ідей.

Марі-Клер Бержер вказує на «недовершеність доктрини, її непослідовність, еклектизм і політичний опортунізм» [1]. Ми погоджуємося з позицією дослідниці, оскільки «Три народні принципи» виступали ідеологічним підґрунтям революції та інструментом початкового державного регулювання. Партія Гоміндан пізніше адаптувала її до потреб тривалого державного будівництва, створивши на її основі сучасну Республіку Китай.

Таким чином, вчення про «Три народні принципи» Сунь Ятсена стало першим успішним досвідом конвергенції західного конституціоналізму та східної політичної традиції. Розширивши класичну тріаду Монтеस्क'є традиційними китайськими інститутами, автор створив унікальну п'ятигілкову модель влади. Попри обґрунтовану критику доктрини, її практична реалізація в Республіці Китай доводить, що початкова доктрина хоч і була дещо еклектичною та популістською, але містила ряд інноваційних засадничих принципів, які пізніше були сприйняті і реалізовані китайським народом.

Список використаної літератури:

1. Bergère M.-C. Sun Yat-sen / M.-C. Bergère ; transl. from the French by J. Lloyd. Stanford : Stanford University Press, 1998. 480 p. Режим доступу: https://books.google.bs/books?id=vh7M1u4IGFkC&hl=uk&source=gb_s_navlinks_s (дата звернення: 14.05.2026).
2. Hucker C. O. The Censorial System of Ming China. Stanford University Press, 1966. 406 p. Режим доступу: <https://archive.org/details/censorialsystemo0000unse> (дата звернення: 14.05.2026).
3. Козловський С. О. Предметна складова «кецзюй» — системи державних іспитів середньовічного Китаю епохи династії Тан (618–907 рр.). *Китайська цивілізація: традиції та сучасність* : матеріали XVII міжнар. наук. конф. Львів ; Торунь : Liha-Pres, 2024. С. 22–26. Режим доступу: <http://catalog.liha-pres.eu/index.php/liha-pres/catalog/book/337> (дата звернення: 14.05.2026).
4. Ярмоліцька Н. В., Євдокимова Л. І. «Три народних принципи» Сунь Ятсена: філософсько-світоглядний і політологічний зміст концепту. *Політологічний вісник*. 2023. Вип. 90. С. 29–46. Режим

*Науковий керівник: Гоцуляк С. Л., канд. юрид. наук,
асист. кафедри теорії та історії права НЮУ ім. Ярослава
Мудрого*

*Колесова Варвара Олександрівна,
студентка 1 курсу, 11 групи
факультету прокуратури
НЮУ імені Ярослава Мудрого*

ДЕРЖАВНИЙ ЦЕНТР УНР В ЕКЗИЛІ В КОНТЕКСТІ ЗБЕРЕЖЕННЯ ІДЕЇ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ

Поразка Української революції 1917–1921 рр. не стала остаточним завершенням української державницької традиції. Після втрати українськими національними державними утвореннями фактичних важелів влади над Україною ідея української державності продовжила своє існування в еміграції, зокрема через діяльність Державного центру УНР в екзилі.

Осмислення ролі ДЦ УНР у вигнанні є актуальним і сьогодні, оскільки засвідчує прагнення українських політичних сил зберегти тяглість національної державності навіть у складних історичних обставинах. Важливим є також з'ясування того, як українська еміграція підтримувала у світі уявлення про вільну Україну та забезпечувала політико-правову спадкоємність, що набула особливого символічного значення після відновлення незалежності.

У цьому контексті доцільно розмежувати категорії “держава” та “державність”. Держава передбачає наявність території, населення, публічної влади та реальних механізмів управління. Натомість державність є ширшим поняттям – це історична тяглість державотворення, політична традиція та здатність народу зберігати уявлення про власну державу. Г. Гончаренко визначає державність як історично сформовану здатність нації створювати, відтворювати й захищати власну державу, інститути та політичну суб’єктність [1, с. 91–92].

Після поразки визвольних змагань ДЦ УНР в екзилі не володів ключовою ознакою державної влади – реальним

контролем над територією та населенням України. Тому його не можна ототожнювати з державою у класичному розумінні. Ж. Дзейко зазначає, що органи влади УНР в екзилі втратили державний статус і набули радше громадського характеру, хоча й надалі здійснювали міжнародну, нормотворчу та іншу діяльність [2, с. 59]. Водночас В. Яблонський наголошує, що в історіографії немає однозначності щодо легітимності, діяльності та юридичного становища Державного центру [4, с. 156]. Тому його значення доцільно пов'язувати не з фактичним управлінням Україною, а з продовженням її державницьких та символічних традицій.

Одним із проявів цієї тяглості була організаційна побудова ДЦ УНР. Після реорганізації 1948 р. до його складових належали Президент, Віце-президент, Уряд та Українська Національна Рада. Українська Національна Рада виконувала функції тимчасового законодавчого представництва, а Уряд був відповідальний перед нею та Президентом УНР [2, с. 62–63]. Попри відсутність реальної влади в Україні, така модель підтримувала уявлення про неперервність української політичної організації.

Практична діяльність ДЦ УНР була спрямована на підтримання українського питання в еміграційному та міжнародному середовищі. Його представники контактували з українськими еміграційними й міжнародними організаціями, здійснювали дипломатичні й інформаційні ініціативи, поширювали декларації, резолюції та інші програмні документи. Такі акти не мали повної міжнародно-правової сили, проте виконували важливу представницьку й консолідаційну функцію: підтримували пам'ять про УНР і засвідчували, що концепція самостійності залишалася життєздатним національним проєктом [3, с. 23–24].

Передача повноважень ДЦ УНР незалежній Україні у 1992 р. стало важливим завершенням діяльності інституції у вигнанні. Цей акт став елементом спадкоємності української державності ХХ ст. і мав символічне значення в контексті завершення місії еміграційного центру, який упродовж десятиліть підтримував зв'язок сучасної української незалежності з досвідом УНР [3, с. 26].

Отже, Державний центр УНР в екзилі не можна розглядати як повноцінну державу, адже він був позбавлений фактичної влади над територією та не здійснював повноважень щодо населення. Проте його діяльність мала важливе значення для історичної спадщини

Української Народної Республіки та забезпечення безперервності української державницької традиції. У цьому сенсі ДЦ УНР став сполучною ланкою між досвідом визвольних змагань 1917–1921 рр. і відновленням незалежності України наприкінці ХХ століття.

Список використаної літератури:

1. Гончаренко Г. А. Концепт державності як умова політичної суб'єктності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2026. Вип. 93, ч. 3. С. 87–95. URL: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2026.93.3.10> (дата звернення: 16.05.2026).
2. Дзейко Ж. О. Правовий статус та діяльність органів влади Української Народної Республіки в екзилі (кінець 1920 р. – 22 серпня 1992 р.): історико-правові аспекти. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2024. Вип. 84, ч. 1. С. 59–64. URL: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.84.1.7> (дата звернення: 16.05.2026).
3. Міронова І. Державний центр УНР в екзилі (1920–1992 рр.): історіографічні погляди та інтерпретації. *Acta de Historia & Politica: Saeculum XXI*. 2026. № 11. С. 15–29. URL: <https://doi.org/10.26693/ahpsxxi2026.11.015> (дата звернення: 16.05.2026).
4. Яблонський В. Державний центр УНР в екзилі у 1920–1992 рр.: історіографія проблеми. *Український історичний журнал*. 2020. № 4. С. 155–166. URL: <https://doi.org/10.15407/uhj2020.04.155> (дата звернення: 16.05.2026).

Науковий керівник: Пономарьова Г. П., канд. юрид. наук, доц. кафедри теорії та історії права НЮУ ім. Ярослава Мудрого

Колишкін Владислав Олександрович,
студент 1 курсу, 3 групи
факультету адвокатури
НЮУ імені Ярослава Мудрого

ЄВРОПЕЙСЬКА ПОЛІТИКА СУСІДСТВА ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗОВНІШНЬОГО ВРЯДУВАННЯ ЄС: ПОНЯТТЯ І ЗМІСТ

Європейський Союз у процесі свого розвитку сформував складну систему зовнішніх відносин, у межах якої особливе місце

посідає взаємодія з найближчим геополітичним оточенням. Такий підхід зумовлений тим, що стабільність і передбачуваність на зовнішніх кордонах безпосередньо впливають на внутрішню безпеку, економічний розвиток і політичну стійкість самого Союзу. У цьому контексті формування Європейської політики сусідства (European Neighbourhood Policy, далі – ЄПС) стало логічним етапом еволюції зовнішньої політики ЄС після його масштабного розширення у 2004 році. Саме тоді виникла ситуація, за якої значна кількість держав опинилася в безпосередній близькості до ЄС, не маючи при цьому перспективи членства, але залишаючись важливими партнерами для забезпечення регіональної стабільності. У зв'язку з цим Європейський Союз був змушений шукати нові форми взаємодії, які б поєднували елементи інтеграції та зовнішньої політики, не виходячи за межі власної інституційної структури [2, с. 18].

Важливим чинником формування ЄПС стала необхідність запобігання появі нових «ліній поділу» в Європі після розширення ЄС. Концепція «ширшої Європи», запропонована Європейською Комісією, передбачала створення зони стабільності, безпеки та добробуту на основі спільних цінностей і стандартів. Як зазначає К. Сміт, ЄПС була покликана сформувати так зване «кільце друзів», яке б забезпечувало безпечне оточення Європейського Союзу без необхідності подальшого розширення [3, с. 760]. Водночас така модель від початку містила внутрішню суперечність: державам-сусідам пропонувалася глибока інтеграція без перспективи членства, що обмежувало її привабливість як інструменту трансформації.

Нормативна основа Європейської політики сусідства закріплена в установчих договорах ЄС, що надає їй чітко вираженого правового характеру. Зокрема, стаття 8 Договору про Європейський Союз передбачає розвиток привілейованих відносин із сусідніми країнами з метою створення простору процвітання і добросусідства, заснованого на цінностях ЄС. Таким чином, ЄПС виступає інструментом реалізації зовнішньої функції ЄС, спрямованої на поширення принципів демократії, верховенства права та прав людини [1, с. 112]. Водночас її правове регулювання значною мірою здійснюється через акти «м'якого права», що свідчить про гнучкий характер цієї політики та її залежність від політичної доцільності.

Зміст ЄПС розкривається через систему інструментів, які охоплюють різні сфери взаємодії між ЄС та державами-партнерами. До них належать угоди про асоціацію, плани дій, фінансові програми та залучення до окремих політик ЄС. Особливістю цих інструментів є поступове наближення законодавства країн-сусідів до *acquis communautaire*, що фактично означає екстерналізацію правової системи ЄС. Як підкреслює С. Гензле, така модель дозволяє Європейському Союзу здійснювати «зовнішнє врядування», впливаючи на внутрішні політичні та правові процеси в інших державах без формального втручання [4, с. 27].

Однією з ключових характеристик ЄПС є принцип умовності (*conditionality*), який визначає залежність рівня співробітництва від результатів реформ у країнах-партнерах. У рамках підходу «more for more» держави, що демонструють прогрес у демократизації та забезпеченні прав людини, отримують більшу підтримку з боку ЄС. Однак ефективність цього механізму є обмеженою, оскільки, на відміну від політики розширення, ЄПС не передбачає перспективи членства як головного стимулу. У результаті виникає ситуація, яку дослідники характеризують як «інтеграцію без членства», що не забезпечує достатнього рівня мотивації для проведення глибоких реформ [5, с. 88].

Суттєвою рисою ЄПС є її диференційований характер, що проявляється у застосуванні різних підходів до окремих регіонів. Політика охоплює країни Східної Європи, Південного Кавказу та Середземномор'я, які суттєво відрізняються за своїм політичним і економічним розвитком. Це зумовлює необхідність індивідуалізації підходів, що підвищує гнучкість політики, але водночас ускладнює її реалізацію та знижує її узгодженість. Як зазначає Є. Коростельова, така різноманітність партнерів створює ризик фрагментації ЄПС і перетворення її на сукупність окремих напрямів співробітництва [6, с. 134].

У науковій літературі ЄПС отримує як позитивні оцінки, так і значну критику. До її переваг належить здатність сприяти стабілізації сусідніх регіонів, розвитку економічних зв'язків і поширенню європейських стандартів управління. Вона також виступає інструментом «м'якої сили», що дозволяє ЄС впливати на міжнародні процеси без застосування примусових механізмів. Водночас критики наголошують на її асиметричному характері,

оскільки політика формується переважно в інтересах ЄС і не передбачає рівноправної участі держав-партнерів у процесі прийняття рішень [2, с. 210].

Окрему увагу привертає критика надмірної нормативності ЄПС. Спроба експорту демократичних цінностей без урахування внутрішніх особливостей держав-сусідів часто призводить до формального запозичення норм без їх реального впровадження. Як зазначає А. Чанчіара, у деяких випадках це навіть сприяє зміцненню авторитарних режимів, які використовують співпрацю з ЄС для легітимації своєї влади [7, с. 59]. Таким чином, замість демократизації може відбуватися консервація існуючих політичних систем.

Серед ключових ризиків ЄПС варто також виділити геополітичний фактор. У регіонах сусідства ЄС стикається з конкуренцією з боку інших міжнародних акторів, що знижує ефективність його впливу. Особливо це проявляється у Східній Європі, де інтеграційні процеси перетинаються з альтернативними геополітичними проєктами. Крім того, існує ризик формування залежності держав-партнерів від ЄС без надання їм повноцінних прав участі у прийнятті рішень, що створює дисбаланс між правами та обов'язками [8, с. 67].

У відповідь на зазначені виклики Європейська політика сусідства зазнала трансформації, зокрема після її перегляду у 2015 році. Основний акцент було зміщено з нормативного експорту цінностей на забезпечення стабільності, безпеки та управління кризами. Це свідчить про перехід до більш прагматичного підходу, який враховує реальні політичні умови в країнах-партнерах і стратегічні інтереси ЄС [2, с. 233]. Водночас така трансформація породжує дискусії щодо того, чи не відбувається поступова відмова від ціннісної основи ЄПС, яка була визначальною на етапі її формування.

Отже, Європейська політика сусідства є складним і багатовимірним інструментом зовнішньої діяльності Європейського Союзу, що поєднує елементи правового регулювання, політичного впливу та економічної інтеграції. Її сутність полягає у створенні стабільного та передбачуваного середовища навколо ЄС шляхом поширення його норм і стандартів. Водночас її ефективність залишається обмеженою через внутрішні суперечності, асиметричність та геополітичні

виклики, що зумовлює необхідність подальшого вдосконалення цієї політики.

Список використаної літератури:

1. Договір про Європейський Союз та Договір про функціонування Європейського Союзу. Брюссель, 2012. 326 с.
2. Шумахер Т., Маркетті А., Деммельхубер Т. Політика сусідства Європейського Союзу. Лондон: Routledge, 2018. 412 с.
3. Сміт К. Європейська політика сусідства: зовнішній вимір ЄС. International Affairs. 2005. Т. 81. № 4. С. 757–773.
4. Гензле С. Європейська політика сусідства та зовнішнє врядування. Лондон: Routledge, 2007. 198 с.
5. Полі С. Європейська політика сусідства: диференціація та умовність. Yearbook of Polish European Studies. 2015. № 18. С. 75–95.
6. Коростельова Є. Європейська політика сусідства та регіональна диференціація. Лондон: Routledge, 2016. 256 с.
7. Чанчіара А. Політика Європейського Союзу щодо сусідніх держав. Лондон: Routledge, 2020. 230 с.
8. Емерсон М., Нутчева Г., Попеску Н. Європейська політика сусідства: результати та перспективи. Брюссель: CEPS, 2007. 180 с.

Науковий керівник: Стеценко Н. С., канд. юрид. наук,
асист. кафедри теорії та історії права НЮУ ім. Ярослава
Мудрого

*Костантиновська Ірина Євгенівна,
студентка 1 курсу, 13 групи
факультету прокуратури
НЮУ імені Ярослава Мудрого*

ПАРАДОКС ЛЕВІАФАНА: ЕВОЛЮЦІЯ СУСПІЛЬНОГО ДОГОВОРУ В УМОВАХ АЛГОРИТМІЧНОГО СПОСТЕРЕЖЕННЯ

В основі виникнення та історичного розвитку будь-якої моделі державності лежить фундаментальний компроміс між прагненням індивіда до особистої свободи та його потребою у колективній безпеці. Найбільш яскраво і концептуально цей компроміс був артикульований у політичній філософії Нового часу через теорію суспільного договору [1, с. 103].

Головна суперечність цієї моделі, яку можна визначити як

«парадокс Левіафана», полягає в тому, що інституція, створена вільними людьми для захисту свого життя від зовнішніх і внутрішніх загроз, має внутрішню логіку до постійного розширення та самоврядування. Вона прагне поглинути залишки тієї самої автономії волі, заради збереження якої її колись заснували. Аналіз еволюції цього феномену демонструє як державний контроль поступово змінював свій агрегатний стан: від видимого і карального фізичного примусу ранньомодерної доби до всеохопного, невидимого та алгоритмічного цифрового нагляду сучасності, де традиційні межі між приватним і публічним простором остаточно розмиваються.

Класичний етап формування модерної держави характеризується виникненням так званого механічного Левіафана, чия влада базувалася на безкомпромісному підпорядкуванні та чітких територіальних кордонах. У природному стані, де немає закону та інституцій, людство приречене на хаос, де життя особи є самотнім, бідним і коротким. Щоб уникнути цього, суспільство свідомо легітимізує верховну владу, яка отримує виключне і монополне право на використання сили. Держава цієї епохи діє як зовнішній каральний інструмент. Її нагляд є грубим, персоналізованим у постаті суверена і спрямованим на фізичне тіло підданого – через публічні страти, армійський примус та збір податків [2, с. 15]. Попри жорсткість такої системи, вона мала природні технологічні обмеження. Оскільки логістичний апарат влади був недосконалим, державний контроль залишався зовнішнім. Він вимагав від людини лише формальної лояльності та виконання обов'язків, тоді як її внутрішній світ, думки та щоденний побут залишалися здебільшого недосяжними для ока правителя.

Із приходом промислової революції та урбанізації характер суспільного договору зазнав докорінних змін, перетворивши каральну державу на державу дисциплінарну. Захист громадян тепер почав означати не просто збереження їхнього фізичного життя, а й раціональне управління їхньою працею, здоров'ям та поведінкою. На зміну прямому насильству прийшла розгалужена мережа спеціалізованих соціальних інститутів: масова школа, заводи, лікарні, військові казарми та виправні заклади. Кожен із цих просторів функціонував за принципом архітектурного і логічного Паноптикону – системи, де людина перебуває під

потенційно постійним поглядом адміністрації, навіть не знаючи, чи дивляться на неї в цю конкретну секунду. Такий підхід змусив індивіда самостійно дисциплінувати себе, інтегруючи державні норми у власну психіку. Держава почала здійснювати біополітику – керувати біологічними процесами всього населення. Натомість суспільство отримало соціальні гарантії, освіту та інфраструктуру, добровільно погодившись на стандартизацію особистості та глибоке інституційне втручання у приватне життя.

У ХХІ столітті, під впливом інформаційної революції та появи нових глобальних криз – кіберзагроз, міжнародного тероризму та екологічних викликів – суспільний договір переживає чергову радикальну мутацію. Сучасна людина знову звертається до держави із запитом на безпеку та стабільність, але тепер платою за цей захист стає не її праця чи дисципліна, а її персональні дані та цифровий слід. Новітній Цифровий Левіафан більше не потребує фізичних стін чи тюремних наглядачів для контролю. Нагляд став рідким, невидимим та інтегрованим безпосередньо у повсякденну інфраструктуру: від державних онлайн-платформ і систем розпізнавання обличч до алгоритмів соціальних мереж і безготівкових платежів. Ба більше, сучасний контроль часто здійснюється у симбіозі між державними органами та транснаціональними технологічними корпораціями, які збирають поведінкові дані громадян і перетворюють їх на інструмент прогнозування. Сучасна влада прагне діяти превентивно, прораховуючи потенційні ризики чи девіантну поведінку особи ще до того, як вона проявиться у реальному фізичному просторі.

Ця еволюція ставить перед філософією права та історією державницької думки принципово новий виклик. Класична гоббсівська формула повністю перевернулася: якщо колись людина віддавала частину свободи, щоб захистити своє тіло від насильства сусіда, то тепер вона віддає свою приватність та автономію мислення в обмін на цифровий комфорт, швидкість державних послуг та ілюзію захищеності. Держава, виправдовуючи тотальний збір інформації турботою про населення, фактично перетворює надзвичайний стан контролю на повсякденну норму. Сучасний громадянин опиняється в ситуації, де він автоматично погоджується на умови глобальної "ліцензійної угоди" з державою, де кожен його крок, фінансова транзакція чи

висловлена думка фіксуються алгоритмами. Головним завданням для майбутнього розвитку державності є пошук правових і гуманітарних інструментів, здатних обмежити апетити Цифрового Левіафана та зберегти простір для справжньої людської свободи, не дозволивши демократичним інституціям остаточно перетворитися на тоталітарну матрицю алгоритмічного передбачення.

Список використаної літератури:

1. Агамбен Дж. *Номос Сасер. Суверенна влада і голе життя*. Пер. з італ. К.: Дух і Літера, 2012. 304 с
2. Гоббс Т. *Левіафан, або Суть, будова і форма держави церковної та цивільної*. Пер. з англ. Романа Димерця. К.: Дух і Літера, 2000. 606 с.

Науковий керівник: Пономарьова Г. П., канд. юрид. наук,
доц. кафедри теорії та історії права НЮУ ім. Ярослава
Мудрого

*Косяк Богдан Сергійович,
студентка 1 курсу, 5 групи
факультету адвокатури
НЮУ імені Ярослава Мудрого*

СТАНОВЛЕННЯ ДЕРЖАВНОСТІ У ПІВНІЧНІЙ АМЕРИЦІ У XVIII СТОЛІТТІ

У XVIII ст. Північна Америка пережила глибоку політичну трансформацію, наслідком якої стало виникнення нової держави – Сполучених Штатів Америки. Те, що починалося як конфлікт між британськими колоніями та метрополією, поступово переросло у революційний процес, спрямований не лише на здобуття незалежності, а й на створення якісно нової моделі державності

У першій половині XVIII ст. на атлантичному узбережжі Північної Америки сформувалися 13 колоній, які істотно відрізнялися за своїм правовим статусом і внутрішньою організацією. Дві з них (Род-Айленд і Коннектикут) мали хартії самоврядування і фактично були своєрідними республіками. Всі органи управління в них були виборними. Ще три - належали

приватним власникам, які купили хартії на управління в англійського уряду. Усі інші (вісім колоній) були володіннями Британії та управлялися губернаторами або двопалатними законодавчими органами – легіслатурами. [1, с.190]. Північні колонії розвивалися переважно на основі фермерства, торгівлі та ремесла, тоді як південні спиралися на плантаційне господарство й рабську працю. Попри ці відмінності, у першій половині XVIII ст. колоніальне населення фактично сформувалося в окрему політичну спільноту зі спільними інтересами, що стало важливою передумовою майбутньої революції.

Посилення конфлікту з метрополією було зумовлене політикою Британії, спрямованою на контроль економічного розвитку колоній і обмеження їхньої політичної автономії. Зростання податкового тиску, втручання в діяльність колоніальних асамблей, обмеження торгівлі та підтримка монополій викликали в колоністів переконання, що їхні традиційні права порушуються. Особливо гостро ситуація загострилася після «чайного закону» 1773 р. та «Бостонського чаювання», які стали символом відкритого спротиву колоній. Репресивні заходи британського парламенту лише прискорили політичну радикалізацію. У відповідь на це 5 вересня 1774 р. У Філадельфії відбувся Перший Континентальний конгрес, у роботі котрого, за винятком Джорджії, брали участь представники всіх колоній. Конгрес прийняв рішення, що неминуче вели до розриву з британською метрополією: бойкотувався ввіз англійських товарів та експорт із колоній [2, с.305].

Початок війни за незалежність у 1775 р. перевів колоніальну кризу в стадію революції. Другий Континентальний конгрес узяв на себе функції загальноамериканського політичного центру, створив армію та призначив Джорджа Вашингтона головнокомандувачем. У цих умовах ідея автономії колоній остаточно змінилася ідеєю повного розриву з Британською імперією. Саме Декларація незалежності 4 липня 1776 р. юридично і політично закріпила цей розрив, проголосивши колишні колонії вільними і незалежними штатами. Водночас Декларація мала не лише антиколоніальне, а й програмне значення, оскільки містила положення про природні й невід’ємні права людини, рівність людей та право народу на зміну несправедливого уряду.

Далі логічним етапом стало оформлення міжштатного союзу на основі Статей конфедерації 1781 р. Вони закріпили створення «вічного союзу» між штатами, однак не сформували справжньої єдиної держави: кожен штат зберігав суверенітет, а центральний Конгрес мав обмежені повноваження, насамперед у зовнішньополітичній сфері, не маючи достатньої фінансової та виконавчої основи. Така модель виявилася придатною для ведення війни, але недостатньою для мирного державного розвитку. Після здобуття незалежності стали очевидними слабкість конфедерації, суперечності між штатами щодо торгівлі, податків і боргів, а також неспроможність центральної влади ефективно забезпечити порядок і стабільність. Вирішення цих проблем пов'язане з Конституцією США 1787 р., яка започаткувала якісно новий етап політичної трансформації. Вона закріпила федеративний устрій, поділ влади на законодавчу, виконавчу і судову гілки, а також систему стримувань і противаг, яка в подальшому стала прикладом для формувань цивілізованих країн у світі. Після її ратифікації США перетворилися на конституційну федеративну республіку з сильним центром і гарантіями автономії штатів. Завершенням цього процесу став Біль про права 1791 р., який закріпив основні політичні та особисті свободи, поєднавши ефективну державну організацію з визнанням прав людини як фундаменту нової американської державності.

Отже, революція у Північній Америці призвела не лише до здобуття незалежності, а й до формування принципово нової моделі державності, в якій влада розглядається як похідна від суспільства і обмежена правом.

Список використаної літератури:

1. Трофанчук Г. І. Історія держави і права зарубіжних країн: Навч. посібник. К.: Юрінком Інтер, 2006. 400 с.
2. Бостан Л. М., Бостан С. К. Історія держави і права зарубіжних країн. 2-е вид. перероб. й доп. : Навч. посібник. К.: Центр учбової літератури, 2008 730 с.

*Науковий керівник: Лісогорова К.М., канд. юрид. наук,
доц. кафедри теорії та історії права НЮУ ім. Ярослава
Мудрого*

*Котьолкіна Анастасія Артемівна,
студентка 1 курсу, 2 групи
факультету адвокатури
НЮУ імені Ярослава Мудрого*

ЮРИДИЧНЕ ОФОРМЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ У ТРЕТЬОМУ УНІВЕРСАЛІ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ УКРАЇНИ

Встановлення української державності є тривалим та досить складним процесом, в якому український народ завжди боровся за свою свободу, гідність, та за право мати незалежну і суверенну державу.

Для формування власної держави 17(4) березня було створено Українську Центральну Раду (УЦР), яка в подальшому стане ключовим суб'єктом для здійснення державотворення. Ініціатором створення УНР було Товариство українських поступовців (ТУП), а також інші представники різних українських груп та організацій, які також боролися за створення власної держави [5, с. 271-272]. З перших днів свого існування керівництво УЦР приймали державно-політичні акти, грамоти-прокламації для широкого загалу. Зокрема було видано 4 Універсали, які визначали етапи становлення Української держави – від автономної до самостійної. [4, с. 4]

До таких документів належали I, II, III Універсали. Ці акти мали конституційний характер і визначали устрій УНР. Завдяки цим документам керівництво Української Центральної Ради робило спроби об'єднати український народ, наголошуючи, що українці це окрема нація, яка має свою культуру, мову, територію, звичаї, традиції та законодавство. [4, с. 4] При цьому Універсали УЦР – це правові акти вищого органу влади в Україні, які фіксувати та закріплювали зміни державно-правового статусу українських земель у складі російської держави у 1917-1918 рр. [2, с. 235]

Перший Універсал прийнятий 10(23) червня 1917 року в Києві, став першим державно-правовим документом, який офіційно проголошував автономію України та закріплював статус УЦР як вищий державний орган влади України до складання Всеукраїнських Установчих зборів. Була створена державна

скарбниця та підняте питання розробки земельного закону. [2, с. 235] І Універсал виокремлював мав виразні моменти щодо конституційного ладу, а саме такі принципи організації влади як належність влади українському народу, тобто народний суверенітет, який давав народу певні гарантії, що влада не буде свавільною і народ має найвищу владу, також передбачав наявність виборчих органів місцевого самоврядування, гарантував, що права, свободи та інтереси національних меншин також будуть прийняті до уваги. Було встановлено податок для формування бюджету країни, і затвердження власних конституційних законів. [3, с. 61]

Другий Універсал УЦР був ухвалений 3(16) липня 1917 року. У ньому, зокрема, зазначалося, що: «Ми, Центральна Українська Рада, стоячи, як все, за тим, щоб не відривати України від Росії...» [6, с. 13-14]. Зміст цього документа дає зрозуміти, що прагнення УЦР зробити Україну автономною були приречені, із-за позиції тимчасового уряду, який побачив загрозу втратити Україну і таким чином змусив УЦР прийняти другий універсал, в якому Україна мала значно менше свобод в порівнянні з першим універсалом. [2, с. 236] [3, с. 62]

Третій універсал є важливим юридичним документом який закріпив ключові засади державного устрою України. Цей документ окреслив територіальні межі які прямо зазначені в цьому універсалі: « До території Народної Української Республіки належать землі заселені в більшості українцями: Київщина, Поділля, Волинь, Чернігівщина... так і сумежних губерній і областей, де більшість населення українська, має буде встановлене по згоді організованої волі народів»[6, с. 22]. Це вказує на демократичний підхід влади, та на її повагу до волі і думки населення [3, с. 63]. Важливим здобутком для українського суспільства було те, що в третьому універсалі затверджено восьмигодинний робочий день та права робітників, що покращувало умови для працюючих людей, бо до цього моменту був не нормований робочий день і це звісно позначалося на працездатності громадян. І це ми можемо підтвердити витягом з III Універсалу, а саме: « На території Народної Республіки України від сього дня встановлюється по всіх підприємствах вісім годин праці» [6, с. 22], [3, с. 63]. При цьому була скасована смертна кара, що вказує на принципи гуманізму та справедливості. Також

було встановлено право на справедливий та не упереджений суд, що давало українському суспільству більшу довіру до влади, бо суд є першою гарантією, що права людини будуть захищені. Було введено амністію усім політичним в'язням. Визначено основні повноваження та функції органів виконавчої влади, що мало позитивний вплив на процес державного будівництва та зміцненню державності [3, с. 63]. Цим документом були затвердженні головні засади суспільства, які повинні співіснувати один з одним і мати власні основоположні права, а також порозуміння з владою [3, с. 63]. Основними в цьому документі були такі свободи «... свободу слова, друку, віри, зібранів, союзів, страйків, недоторканости особи і мешкання, право і можливість уживання місцевих мов у зносинах з усіма установами.» [7, с. 23].

Отже, Третій універсал юридично закріпив положення для утворення української держави, а саме закріпив територіальний устрій, виконавчу, законодавчу та судову владу, демократичні засади та проект конституції.

Список використаної літератури:

1. Логвиненко І. А., III Універсал Української Центральної Ради в історії національного державотворення // *Підготовка охоронців правопорядку в Харкові (1917–2017 рр.)*. Харків, 2017. С. 187–190.
2. Мороз Ю. І., Загальнотеоретична характеристика універсалів Української Центральної Ради // *Наукові праці*. С. 235–239.
3. Озель В. І., Роль та місце конституційних актів Української Центральної Ради в історії українського державотворення // *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 1. С. 60–66.
4. Подковенко Т. О., Українська Центральна Рада в національному державотворчому процесі // *Наукові праці*. С. 1–11.
5. Історія держави і права України : підручник / В. Д. Гончаренко, В. М. Єрмолаєв, В. О. Рум'янцев та ін. ; за ред. В. Д. Гончаренка. – Вид. 2-ге, перероб. і допов. – Харків : Право, 2019. – 552 с. ISBN 978-966-937-711-1
6. Хрестоматія з історії держави і права України. – Том 2. Лютий 1917-1996р.: Навч. посіб. для юрид. вищих навч. закладів і фак.: У 2 т. / В.Д.Гончаренко, А.Й.Рогожин, О.Д.Святоцький; За ред. Члена-кореспондента Академії правових наук України В.Д.Гончаренка. – К.: Ін Юре. – 1997. – 800 с.

Науковий керівник: Стеценко Н. С., канд. юрид. наук,
асист. кафедри теорії та історії права НЮУ ім. Ярослава
Мудрого

*Кравченко Альбіна Володимирівна,
студентка I курсу
НЮУ імені Ярослава Мудрого*

ЕТАПИ ПОЛІТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО

Голова Української Центральної Ради автор понад двох тисяч наукових праць, фундатор першої української держави ХХ століття, «велетень української національної культури» – ці загальновідомі регалії саме про Михайла Грушевського. Парадокс полягає в тому, що, попри визнання, його постать залишається маловідомою широкому загалу, а політична спадщина досі викликає гострі дискусії – від оцінки як «творця ідеї модерної держави» до звинувачень у «пасивності» та навіть «винуватості в поразці визвольних змагань». Радянський же період наклав на його ім'я клеймо «буржуазного націоналіста». Михайло Грушевський пройшов складну еволюцію – від вихованця «строгих традицій радикального українського народництва» та прихильника автономії у складі федеративної росії до проголошення незалежності УНР, а згодом – до вимушеного компромісу з більшовицькою владою і трагічного фіналу через сталінські репресії.

Політичні погляди Михайла Грушевського формувалися під впливом Володимира Антоновича, Михайла Драгоманова, а також пізнього Івана Франка. В період з 1894 р. по 1914 р.. Михайло Грушевський очолював кафедру історії Львівського університету та став головою Наукового товариства імені Тараса Григоровича Шевченка. Михайло Грушевський поєднував академічну роботу з політичною публіцистикою, відстоюючи ідею національно-територіальної автономії України в межах децентралізованої російської держави. Разом із Іваном Франком він став співзасновником Української національно-демократичної партії в Галичині, а після переїзду до Києва – Товариства українських поступовців. Важливо звернути увагу на те, що вже тоді Михайло Грушевський не повністю підтримував радикальних закликів Миколи Міхновського до самостійно України, вважаючи їх передчасними. При цьому, початок Першої світової війни став важким випробуванням для Михайла. Повернувшись до Києва

наприкінці 1914 року, він майже одразу був заарештований за звинуваченням в австрофільстві, провів кілька місяців у Лук'янівській в'язниці, а згодом відправлений на заслання. Науковці зазначають, його позиція була небезпечною для обох імперій, адже в Австрії на нього було заготовлено ордер на арешт як "російського шпигуна". Перебуваючи в москві (1916–1917), Михайло Сергійович вів активну політичну діяльність, прагнучи об'єднати опозиційні українські сили, а Лютнева революція принесла йому волю.

Необхідно зауважити, що найвищим етапом політичної кар'єри став період 1917 – початку 1918 року. 3 березня 1917 року почала формуватися Українська Центральна Рада, яка невдовзі одностайно обрала його своїм головою. Повернувшись до Києва, він очолив стихійний український рух, намагаючись надати йому організованості. Його політичне кредо залишалося незмінним: автономія України у складі федеративної демократичної росії.

Проте, на думку критиків, саме в цей період виявилися слабкості в його політиці. Найбільшою помилкою стала підтримка ідеї Володимира Винниченка про заміну регулярної армії міліцією, що позбавило молоду республіку боєздатних збройних сил улітку 1917 року. Жовтневий переворот більшовиків став кінцем сподіванням на мирну федеративну трансформацію росії. Під тиском обставин Михайло Грушевський спочатку підписав III Універсал, яким проголошувалася Українська Народна Республіка у федеративному зв'язку з росією, а згодом – IV Універсал, який проголосив повну незалежність УНР. За свідченнями, Михайло Грушевський прийняв цей документ під тиском військових, які погрожували застосувати зброю.

Надалі після гетьманського перевороту Павла Скоропадського, відмовившись від співпраці Михайло Грушевський перейшов на нелегальне становище. У 1919 році, після нетривалого повернення до політичного життя він остаточно розійшовся з керівництвом УНР на чолі з Симоном Петлюрою і був змушений емігрувати. Еміграційний період (1919–1924) став часом переосмислення своїх поглядів щодо державотворчих процесів в Україні. Живучи у Відні та Празі, Михайло Грушевський переконався в «байдужості керівників європейських країн до українських подій». Він заснував Український соціологічний інститут, а його політичні погляди еволюціонували:

від ідеї автономії у складі росії він перейшов до визнання необхідності тимчасової незалежної української держави, яка в майбутньому могла б увійти до загальноєвропейської федерації. Саме в еміграції відбувся остаточний розрив з Українською партією соціалістів-революціонерів.

У подальшому Михайло Грушевський повернувся до Радянської України у 1924 році, що стало суперечним кроком у його житті. Лишившись у Києві він, очолив кафедру історії України у ВУАН, активно займаючись науковою працею. Цей компроміс з більшовицькою владою розцінювали як вимушену угоду – обмін наукової роботи на особисту безпеку. Наприкінці 1920-х років, з розгортанням сталінської кампанії проти «українського буржуазного націоналізму», становище Михайла Грушевського ставало дедалі ризикованим. У 1931 році його заарештували у справі фіктивного «Національного центру», заслали, а в листопаді 1934 року він помер за нез'ясованих обставин.

У підсумку, необхідно зазначити, що політичний шлях Михайла Грушевського засвідчив глибоку еволюцію світогляду: від народницького автономіста-федераліста до архітектора незалежної УНР і, нарешті, до лояльного радянського академіка, який так і не уникнув репресій. У його спадщині необхідно чітко розділяти історика та політика. Як історик, він створив цілісну державницьку концепцію українського минулого, яка витримала випробування часом. Як політик, виявився надто пасивним, схильним до дискусій та ідеалістичних уявлень. Доля Михайла Грушевського є яскравим символом трагічної долі української інтелігенції XX століття. Геніальний творець національної історії та державності був знищений тоталітарною системою, якій намагався служити.

Список використаної літератури:

1. Грушевський Михайло Сергійович [Електронний ресурс] // Вікіпедія. Дата оновлення: 11.04.2026. Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Грушевський_Михайло_Сергійович
2. Основоположні політичні ідеї Михайла Грушевського [Електронний ресурс] : реферат. – 2011. Режим доступу: <https://share.google/SIVXKyzNdewbEbtU3>
3. Постать М. Грушевського в історії України [Електронний ресурс] / Л. О. Шилук // Вісник Національного університету «Львівська

Науковий керівник: Стеценко Н. С., канд. юрид. наук,
асист. кафедри теорії та історії права НЮУ ім. Ярослава
Мудрого

*Кривенко Єлизавета Віталіївна,
студентка 1 курсу, 4 групи
факультету адвокатури
НЮУ імені Ярослава Мудрого*

ПОМ'ЯКШУВАЛЬНІ ОБСТАВИНИ ПРИ ПРИЗНАЧЕННІ ПОКАРАНЬ У РУСЬКІЙ ПРАВДІ

Руська Правда є найдавнішою пам'яткою вітчизняного права, яка зафіксувала перехід від звичаєвої кровної помсти до державного регулювання покарань. На відміну від сучасного кримінального законодавства, цей документ не містить окремого кодифікованого переліку обставин, що пом'якшують покарання. Однак аналіз норм Руської Правди дозволяє виявити низку чинників, які впливали на зменшення розміру стягнення порівняно із загальним правилом. До таких чинників належали обставини вчинення вбивства, соціальний статус винного, а також участь громади у сплаті штрафу через інститут «дикої вири» [4, с. 113]. Розгляд цих явищ у контексті Руської Правди дає змогу простежити зародження принципу індивідуалізації покарання.

Стаття 1 Короткої редакції Руської Правди диференціювала відповідальність за вбивство залежно від обставин його вчинення [3, с. 5]. Якщо особа вбила у раптовій сварці або під час бенкету, штраф, який називався виурою, становив 40 гривень [3, с. 5]. Натомість за розбійне вбивство призначалася подвійна вира — у розмірі 80 гривень [3, с. 6]. Така диференціація свідчить про те, що законодавець уже в XI столітті розрізняв випадки вбивства залежно від характеру діяння. У науковій літературі наголошується, що Руська Правда не містила узагальненого переліку обставин, що пом'якшують покарання, а передбачала лише конкретні юридичні ознаки, які бралися до уваги [4, с. 112].

Руська Правда неоднаково підходила до призначення покарання залежно від того, до якої верстви належав правопорушник. Найяскравішим прикладом є звільнення від покарання холопа, тобто раба. Відповідно до норм Руської Правди, холоп узагалі не розглядався як суб'єкт злочину, а як об'єкт права. Відповідальність за його дії покладалася на господаря, який сплачував відшкодування потерпілому. Це фактично означало повне звільнення холопа від будь-якого покарання. Як слушно зауважують дослідники, у феодальному праві Київської Русі холоп був майже повністю позбавлений правоздатності. За скоєний злочин його не переслідували особисто, а передавали потерпілому, а матеріальну шкоду відшкодовував власник холопа [2, с. 16]. Такий підхід, хоч і є неприйнятним із сучасного погляду, у тих історичних умовах фактично означав пом'якшення відповідальності для залежної особи, оскільки вона не зазнавала покарання.

Окремим унікальним механізмом, що фактично пом'якшував покарання для безпосереднього злочинця, була так звана «дика вира» — колективна сплата штрафу за вбивство всією вервою, тобто сусідською громадою. Відповідно до статті 4 Руської Правди, якщо верв не могла встановити винного або вирішувала взяти на себе відповідальність за його дії, штраф розподілявся між усіма її членами. У такому разі частка самого злочинця суттєво зменшувалася, а в окремих випадках він узагалі звільнявся від індивідуальної сплати [4, с. 113]. Це правило діяло лише за умови, що особа раніше брала участь у виплатах за інших членів громади. Такий підхід пом'якшував майновий тягар для злочинця, водночас посилюючи соціальний контроль з боку громади.

Важливо зазначити, що Руська Правда не знала багатьох сучасних інститутів пом'якшення покарання. Зокрема, вік кримінальної відповідальності взагалі не був визначений, не існувало поняття обмеженої осудності, не враховувалися ані повторність злочину, ані сукупність злочинів. У нормах Руської Правди незакінчена злочинна діяльність, тобто замах або готування, вважалася закінченим злочином і каралася окремо встановленою санкцією, а не підставою для обов'язкового пом'якшення. Наприклад, за оголення мечя без удару передбачався штраф, а за удар руків'ям — зовсім інша санкція, що

свідчить про відсутність загальних правил пом'якшення [4, с. 112]. Це підтверджує, що індивідуалізація покарання перебувала на початковому етапі свого розвитку, а законодавець рухався шляхом створення конкретних привілейованих складів злочинів.

Варто також звернути увагу на те, що Руська Правда не передбачала можливості врахування щирого каяття, явки з повинною або добровільного відшкодування шкоди як окремих пом'якшувальних обставин. Норми Руської Правди хоч і оперували окремими юридичними ознаками, однак не містили їх узагальнених назв, а поняття складу злочину ще не було сформоване [1, с. 11]. Усі ці чинники з'являться в українському кримінальному праві значно пізніше. Однак саме в Руській Правді було закладено ідею про те, що не всі злочини є однаково небезпечними і що обставини їх вчинення можуть впливати на суворість покарання.

Отже, у Руській Правді немає формального переліку пом'якшувальних обставин у сучасному розумінні, однак аналіз конкретних статей дозволяє виокремити кілька чинників, що реально впливали на зменшення покарання. До них належать різний характер вбивства (у сварці або розбійне), соціальна неповноцінність винного на прикладі холопа, а також колективна відповідальність громади через інститут «дикої вири». Ці прояви стали першими кроками до законодавчого закріплення принципу індивідуалізації покарання. Розуміння того, що суд має враховувати не лише факт вчинення злочину, а й особу винного та обставини справи, бере свій початок саме з цієї видатної пам'ятки українського права [1, с. 11; 4, с. 113].

Список використаної літератури:

1. Єрмолаєв В. М. До питання злочину та покарання за Правдою Руською / В. М. Єрмолаєв // Проблеми законності. – 2025. – Вип. 169. – С. 6–19.
URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/4008> (дата звернення: 05.04.2026).
2. Зайцев О. М., Польова А. В. Від звичаю до закону: Руська Правда в історії України / О. М. Зайцев, А. В. Польова // Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Юридичні науки. – 2025. – Т. 36 (75), № 2. – С. 13–20.
DOI: <https://doi.org/10.32782/TNU-2707-0581/2025.2/02> (дата звернення: 05.04.2026).

3. Руська Правда (Академічний список) / за ред. Р. Лашенка. – Прага : Наклад Українського правничого товариства в Ч. С. Р., 1927. – 18 с. (вип. 1).

URL: <http://litopys.org.ua/yushkov/ys.htm> (дата звернення: 05.04.2026).

4. Шинкарьов Ю. В. Спеціальні засади призначення покарання у Руській Правді / Ю. В. Шинкарьов // Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Серія «Право». – 2018. – Вип. 28. – С. 106–114. URL:

http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILE=&2_S21STR=znpkhnpu_pраво_2018_28_17 (дата звернення: 05.04.2026).

Науковий керівник: Стеценко Н. С., канд. юрид. наук, асист. кафедри теорії та історії права НЮУ ім. Ярослава Мудрого

*Кудінова Дар'я Віталіївна,
студентка 1 курсу, 1 групи
факультету адвокатури
НЮУ імені Ярослава Мудрого*

ОСОБЛИВОСТІ ПРОГОЛОШЕННЯ САМОСТІЙНОСТІ КАРПАТСЬКОЇ УКРАЇНИ 1939 РОКУ

Проголошення самостійності Карпатської України 15 березня 1939 р. є одним із найдраматичніших епізодів в історії українського державотворення. Після Мюнхенської угоди 1938 р. та Першої Віденської арбітражної угоди край здобув автономний статус у складі федеративної Чехословаччини. Уряд А. Волошина сформував органи влади, організував Карпатську Січ та провів вибори до Сойму 12 лютого 1939 р., в яких 92,4% виборців підтримали Українське Національне Об'єднання [1, с. 39]. Ліквідація Чехо-Словаччини нацистською Німеччиною 15 березня 1939 р. спонукала Сойм до негайного проголошення державної самостійності.

Важливим було те, що Конституційний закон № 1, ухвалений Соймом одноголосно 15 березня 1939 р., містив вісім статей, які визначали всі параметри нової держави: незалежність,

республіканську форму правління з президентом на чолі, українську державну мову, синьо-жовтий прапор, складний крайовий герб із тризубом св. Володимира Великого та державний гімн «Ще не вмерла Україна» [1, с. 44]. Закон набрав чинності «зараз від його прийняття» [1, с. 44], а президентом одноголосно було обрано А. Волошина. Голова Союму А. Штефан підкреслив унікальність події: «В історії Українського Народу не було ще випадку, щоб рішало всенароднім голосуванням вибране законодавче тіло» [1, с. 43]. Вибір гімну й тризуба вводив Карпатську Україну в загальноукраїнський правовий простір і засвідчував правонаступництво щодо київської традиції [2, с. 31–40].

При цьому, правомірність проголошення самостійності підтверджувалась тим, що Союм діяв на підставі Конституційного Закону № 328 від 22 листопада 1938 р. [1, с. 40], а розпад федерації після проголошення Словацькою незалежності 14 березня 1939 р. усував будь-яке юридичне зобов'язання перед Прагою. Представник краю В. Шандор офіційно повідомив дипломатичну місію США про незалежність Карпатської України «на основі Мюнхенських рішень, які торкаються права самовизначення карпато-українського народу» [1, с. 42]. А. Волошин також звернувся до міністра закордонних справ Німеччини Й. Ріббентропа з проханням узяти республіку під охорону Рейху [1, с. 41], намагаючись забезпечити міжнародне визнання.

Необхідно звернути увагу на те, що засідання Союму відбувалося в умовах угорського вторгнення, однак депутати дотрималися всіх парламентських процедур і одностайно ухвалили рішення [1, с. 44]. Конституційний закон № 1 за своєю структурою був безпосереднім продовженням традиції Четвертого Універсалу УНР 1918 р., тому його ухвалення закономірно підсумувало десятиліття національно-визвольної боротьби карпатських українців [3].

Окремої уваги заслуговує розбудова правової системи Карпатської України в умовах надзвичайно коротких строків. Незважаючи на тривання угорської агресії, уряд А. Волошина вжив заходів щодо реорганізації судової системи: 19 грудня 1938 р. Президія Верховного суду Чехословаччини у м. Львові ухвалила постанову структури окружних судів, що розміщувались на території Угорщини, а вже 16 січня 1939 р. уряд видав низку

розпоряджень з питань організації судової влади, зокрема щодо утворення колегіального суду присяжних для округів крайового суду в Хусті [5, с. 356]. Паралельно здійснювалась робота зі створення вищого органу прокуратури. Ці кроки свідчать про свідомий намір розбудувати повноцінну правову державу навіть в умовах воєнного часу та підтверджують інституційну серйозність карпатоукраїнського державного проєкту.

У підсумку важливо, наголосити, що проголошення самостійності Карпатської України 15 березня 1939 р. є унікальним прикладом державотворення в умовах прямої агресії із збереженням правової легітимності. Затверджені символи — гімн, синьо-жовтий прапор і тризуб — органічно увійшли до атрибутики незалежної України 1991 р., підтверджуючи тяглість традиції державності.

Список використаної літератури

1. Вегеш М., Чаварга А. В обороні Карпатської України : Карпато-Українська Держава та світове українство (1938–1939) : монографія / Перекл. із чеської Н. Петріца. Ужгород : «АУТДОР-ШАРК», 2021. 378 с.
2. Росоха, Степан. Сойм Карпатської України (в 10-ти ліття проголошення самостійности) / С. Росоха. – Вінніпег : Культура й освіта, 1949. – 98 с. : іл. – (Історична-Державницька. Ч. 1).
3. Карпато-українська держава : до історії визвольної боротьби карпатських українців у 1919-1939 роках / Петро Стерчо. – Львів: За вільну Україну, 1994. – XXXI, 288 с. : іл.
4. Карпатська Україна (1938-1939). Збірник архівних документів і матеріалів / Упоряд.: М. Делеган, С. Вискварко. Ужгород: Карпати, 2009. 288 с., іл.
5. Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. / редкол.: В. Д. Гончаренко (голова) та ін. ; Нац. акад. прав. наук України ; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Т. 1 : Історія держави і права України. Харків : Право, 2016. 848 с. : іл.

Науковий керівник: Стеценко Н. С., канд. юрид. наук,
асист. кафедри теорії та історії права НЮУ ім. Ярослава
Мудрого

*Кумарітова Катерина Славівна,
студентка 1 курсу, 5 групи
факультету адвокатури
НЮУ імені Ярослава Мудрого*

РОЛЬ ХРИСТИЯНСЬКОЇ ЦЕРКВИ У СТАВЛЕННІ ДЕРЖАВНОСТІ РУСІ-УКРАЇНИ

Період Х століття було століттям тісних стосунків Русі-України з християнським світом, особливо зі столицею християнського світу -Константинополем. За тих років Русь-Україна вже здобула міжнародне визнання утвердивши себе походами дружин київського князя Аскольда (860, 863, 866, 874), а пізніше й Олега, Ольги та Ігор [1, с. 52]. Незважаючи на постійні походи князів до Візантії, християнство так і не набуло визнання у державі, хоча деякі князі та княгиня вже були охрещені. Такий стан зберігався до приходу до влади Володимира Великого.

Русь-Україна мала великий потенціал та продовжувала активно розвиватися. Через її територію проходили важливі торговельні шляхи (шлях «із варягів до греків»), а князі намагалися підтримувати захист держави від зовнішніх загроз. Однак все ще залишалося відкритим питанням стосовно вибору релігії. Князь Володимир розумів, що язичництво не відповідало рівню розвитку держави і не сприяло її інтеграції у європейський світ. Натомість Візантія була прикладом могутньої та розвиненої держави, яка мала великий вплив на міжнародній арені. Володимир Великий провів декілька реформ, однією з них була релігійна, яка проводилися у два етапи: у 980 р. Володимир реформував язичництво, запровадивши шестибожжя на чолі з Перуном. Проте реформа не прижилася, тому у 988 р. він вирішив охрестити Русь-Україну. Прийняття християнства чинило позитивний вплив на внутрішнє життя країни [2, с. 20]. Оскільки вчення церкви підтримувало ідею монаршого права на владу то київські правителі отримали від церкви ідеологічну підтримку. Крім того, сама організація церковного життя в Україні сприяла набуттю досвіду управління широкими верствами населення. Таким чином, в Русі-Україні з'явилася установа, яка забезпечувала духовне єднання і яка справляла величезний вплив на культурне і господарське життя.

Русь-Україна наприкінці Х століття зробила чіткий вибір на користь європейського, християнського світу у його найвищому, візантійському зразку [3, с. 21]. У Х столітті. християнство сформувалось як світова релігія, яка відігравала прогресивну роль у розвитку суспільства. Однак Великий розкол церкви 1054 на східне та західне християнство справив величезний вплив на всю подальшу історію християн народів [4, с.49].

Отже, завдяки рішучим діям князя Володимира Русь-Україну було об'єднано спільною вірою, а держава могла й далі розвиватися вже в більш сприятливому середовищі. Було відкрито шляхи до активної міжнародної політики, де Русь- Україна змогла утвердитися як повноправний учасник європейського простору.

Список використаної літератури:

1. В. М. Іванов. Історія держави і права України: підручник / В. М. Іванов; Київський університет права НАН України. Київ: КУП НАНУ, 2013. 892 с.
2. О. Б. Комарніцький, М. І. Лазарович, Б. Д. Лановик. Історія української державності: навчальний посібник / О. Б. Комарніцький, М. І. Лазарович, Б. Д. Лановик; за ред. М. І. Лазаровича. – Тернопіль : Економічна думка, 2001. 320 с.
3. П. П. Яроцький. Хрещення Русі: історія і сучасність / П. П. Яроцький. Київ: Світ знань. 2010. 198 с.
4. А.В.Скрипнюк. Акт-хрещення Русі-України. Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. / редкол.: В. Д. Гончаренко (голова) та ін. ; Нац. акад. прав. наук України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків : Право, 2016. Т. 1 : Історія держави і права України. 848 с. : іл.

*Науковий керівник: Лісогорова К.М., канд. юрид. наук,
доц. кафедри теорії та історії права НЮУ ім. Ярослава
Мудрого*

*Курилова Марія Андріївна,
студентка 1 курсу, 4 групи
факультету адвокатури
НЮУ імені Ярослава Мудрого*

ЕВОЛЮЦІЯ ЗАПРОВАДЖЕННЯ ГУМАНІСТИЧНИХ ПРИНЦИПІВ У СИСТЕМУ ПОКАРАНЬ УКРАЇНИ

Питання гуманізації системи покарань є одним із ключових у сучасній науці кримінального права та безпосередньо пов'язане з розвитком ідей про права людини. Принцип гуманізму, який визнає людину найвищою соціальною цінністю, знаходить своє закріплення у ст. 3 Конституції України та пронизує всю систему кримінального законодавства. Водночас процес практичного запровадження гуманістичних принципів у систему покарань є тривалим і охоплює кілька історичних етапів.

Витоки гуманістичного підходу до покарання сягають епохи Просвітництва. Чезаре Беккарія у своїй знаменитій праці «Про злочини і покарання» (1764) проголосив, що покарання має бути лише настільки суворим, наскільки необхідно для стримування злочину, але жодним чином не має на меті заподіяння страждань злочинцеві [1, с. 112]. Такі ідеї справили значний вплив на подальший розвиток кримінального законодавства усієї континентальної Європи, у тому числі на українських землях.

В українському правовому просторі XX ст. важливим кроком стало прийняття Кримінального кодексу УРСР 1960 року. Незважаючи на ідеологічне забарвлення радянської доби, цей кодекс містив певні елементи гуманності: передбачав можливість умовно-дострокового звільнення, заміни невідбутої частини покарання більш м'яким видом, а також встановлював обмеження щодо застосування суворих заходів до неповнолітніх. Однак смертна кара як вид покарання зберігалась, а виконання покарань супроводжувалося численними порушеннями прав засуджених.

Докорінні зміни відбулися з проголошенням незалежності України. Прийняття Конституції України 1996 року заклало нормативний фундамент для гуманізації кримінального права: ст.

28 заборонила катування, жорстоке, нелюдське або таке, що принижує гідність, поводження та покарання. Наступним знаковим кроком стало прийняття нового Кримінального кодексу України 2001 року, який законодавчо закріпив принцип гуманізму. Як зазначають дослідники, «правовий зміст принципу гуманізму у кримінальному праві виражається у переважній кримінально-правовій охороні прав і свобод людини відповідно до міжнародних стандартів» [2, с. 38].

Револьюційним досягненням стала відмова України від смертної кари. Рішенням Конституційного Суду України від 29 грудня 1999 р. смертна кара була визнана неконституційною, а з набуттям чинності КК 2001 р. як найсуворіший вид покарання закріплено довічне позбавлення волі. Ця подія стала, за справедливою оцінкою науковців, «найбільш значним досягненням принципу гуманізму у кримінальному праві» незалежної України [2, с. 42].

Важливим напрямком гуманізації стало також розширення системи альтернативних видів покарань, не пов'язаних із позбавленням волі. КК 2001 р. закріпив такі види, як громадські роботи, виправні роботи, службове обмеження для військовослужбовців, обмеження волі. Протягом 2000-х–2010-х років законодавець планомірно розширював підстави для звільнення від кримінальної відповідальності та від покарання, зокрема через застосування звільнення з випробуванням. Водночас науковці вказують на певне протиріччя: «принцип гуманізму повинен збалансовано реалізовуватись стосовно усіх суб'єктів кримінально-правових відносин - потерпілого, особи, яка вчинила злочин, та держави» [3, с. 863].

На рівні виконання покарань принцип гуманізму отримав закріплення у Кримінально-виконавчому кодексі України 2003 р. (ст. 5), який відносить гуманізм до числа базових принципів діяльності у сфері виконання покарань. Реформування пенітенціарної системи у 2010-х роках відбувалося під значним впливом міжнародних стандартів - Мінімальних стандартних правил ООН поводження з ув'язненими (Правила Нельсона Мандели) та Європейських тюремних правил Ради Європи, - ці документи орієнтують систему виконання покарань на виправлення та ресоціалізацію засудженого, а не на його покарання як самоціль [4, с. 643].

Сучасний етап розвитку пов'язаний із процесом рекодифікації кримінального законодавства. Проект нового Кримінального кодексу України передбачає подальше розширення гуманістичних засад, зокрема скорочення меж санкцій, розширення підстав для звільнення від покарання, а також орієнтацію системи покарань на відновну юстицію. Водночас повномасштабне вторгнення РФ з 2022 р. поставило перед законодавцем складне завдання збалансування гуманістичних принципів із необхідністю ефективного захисту суспільства в умовах воєнного стану.

Таким чином, еволюція запровадження гуманістичних принципів у систему покарань України пройшла шлях від ідей Просвітництва та радянських часткових гарантій - до конституційного закріплення, скасування смертної кари, розвитку альтернативних видів покарань і сучасних реформ пенітенціарної системи. Подальший розвиток має відбуватися з урахуванням міжнародних стандартів прав людини та викликів сьогодення.

Список використаної літератури:

1. Беккарія Ч. Про злочини і покарання / пер. з іт. О. Лосєва. Київ : Основи, 1995. 190 с.
2. Щербак С., Мамалига В. Гуманізм у кримінальному праві України: історико-правові аспекти. Консенсус. 2022. № 3. С. 35–46. DOI: <https://doi.org/10.31110/consensus/2022-03/035-046>. URL: <https://konsensus.net.ua/index.php/konsensus/article/view/25> (дата звернення: 13.04.2026).
3. Тімофєєва Л. Ю. Реалізація принципу гуманізму в кримінальному праві України: історико-теоретичний дискурс кримінально-правових вчень. Молодий вчений. 2015. № 2 (17). С. 862–865. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/items/2f733968-b999-45ab-8817-c30912961c39> (дата звернення: 13.04.2026).
4. Ліховіцький Я. О. Принцип гуманізму в кримінально-виконавчому праві. Аналітично-порівняльне правознавство. 2024. № 3. С. 642–646. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.03.108>. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2024/06/110.pdf> (дата звернення: 13.04.2026).

Науковий керівник: Стеценко Н. С., канд. юрид. наук,
асист. кафедри теорії та історії права НЮУ ім. Ярослава
Мудрого

*Курченко Ольга Вікторівна,
студентка 1 курсу, 4 групи
факультету адвокатури
НЮУ імені Ярослава Мудрого*

ОСНОВНІ ТЕОРІЇ ПОХОДЖЕННЯ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Місцеве самоврядування на території нашої держави зародилося ще в Середньовіччі. В цей період були перші спроби запровадити міське самоврядування на основі Магдебурзького права. У подальшому через загарбання російською імперією нашої землі, українці почали втрачати це право. При цьому наш народ намагався поновити право на міське самоврядування за часів царизму, але результату не було. Лише в березні 1990 року, після виборів депутатів Верховної Ради УРСР та місцевих рад народних депутатів відродилася концепція місцевого самоврядування [4, с. 9].

Важливо зазначити, що після закріплення засад місцевого самоврядування у перших європейських та американських конституціях розпочався процес формування та розвитку ключових моделей місцевого самоврядування, зокрема англійської, французької, італійської та інших. Наприкінці 19-20 століть місцеве самоврядування привертає увагу й українських діячів.

Через відсутність національної державності та перебування українських земель у власності різних імперій, розробка власної моделі самоврядування була суттєво обмеженою. У працях науковців місцеве самоврядування поставало фундаментальним підґрунтям для розбудови майбутньої незалежної Української держави, в яких обґрунтувалася «громадівська теорія», ключовою ідеєю якої є трактування держави як добровільного об'єднання вільних громад [6, с. 9-10].

Сьогодні в основу місцевого самоврядування кожної з держав покладено певні історично сформовані теорії та доктрини місцевого самоврядування. Фундаментом теорії вільної громади є концепція самостійної, незалежної від держави четвертої влади - відокремленої муніципальної влади. Ця концепція ґрунтується на засадах природного права, тобто на сукупності принципів, правил,

норм, цінностей, які зумовлені природою людини та не залежать від конкретних соціальних чи державних умов. Право територіальної громади на автономне вирішення питань місцевого значення є невід'ємним, природним та співвідноситься з фундаментальними правами та свободами людини [2, с. 71]. За висловом А. Токвіля, «громада є єдиним об'єднання, що найбільш повно відповідає природі людини, оскільки виникає органічно в місцях спільного проживання людей. Якщо королівства та республіки є продуктом людської діяльності, то громада постає як феномен природного походження» [3, с. 221- 222].

На зміну попередній теорії постає громадсько-господарська теорія місцевого самоврядування, що обґрунтувала статус територіальної громади як суб'єкта права, відокремленого від держави, з акцентом на змістовному наповненні комунальної діяльності. Ця теорія сформувалася внаслідок еволюції положень теорії природних прав вільної громади та їх адаптації до ускладнення правових відносин у суспільстві й посилення регуляторної ролі держави. В основі теорії є запозичена теза з природних прав, згідно з якою територіальний колектив виступає насамперед інститутом громадянського суспільства. Місцеве самоврядування має недержавну природу та володіє власною компетенцією у сфері неполітичних відносин, а саме у вирішенні місцевих, соціальних та господарських питань, що перебувають поза межами прямого державного впливу [2, с. 71].

На відміну від прибічників теорії вільної громади, засновники громадівської теорії не лише обґрунтовували статус самоврядної громади, як окремого від держави суб'єкта права, а й приділяли увагу господарському аспекту діяльності місцевого самоврядування [1, с. 12-13].

Необхідно звернути увагу на те, що у середини 19-го століття К. Г. фон Безелер висунув тезу, згідно з якою правовий устрій формується народом, а не державою, оскільки джерелом права є «народний дух». Він вважав, що держава є лише формою асоціації, аналогічною до громади чи будь-якого іншого органу самоврядування. Згідно з зазначеною інформацією вище, можна зробити висновок, що компетенція органів самоврядування може суттєво відрізнятися від державної, а самі асоціації можуть мати принципово відмінну внутрішню та зовнішню структуру.

Згодом значного поширення набула державницька теорія

місцевого самоврядування, фундатором якої виступили німецькі вчені Л. фон Штейн та Р. фон Гнейст. На відміну від громадської концепції, ця теорія розглядає місцеве самоврядування як складову частину державного механізму - одну з форм організації місцевого управління, що забезпечує децентралізацію влади. Основними ознаками цієї теорії є визначення предметів діяльності органів самоврядування виключно державою, ототожнення завдань місцевого самоврядування та державних функцій, за яких повноваження органів місцевої влади встановлюються законодавством та реалізація самоврядування через участь місцевих жителів та муніципальних представників, які зацікавлені у результатах управлінської діяльності [1, с. 13-14].

Теорія самоврядних одиниць визначає місцеве самоврядування як результат самообмеження держави. В цій теорії муніципалітети виконують функції державного управління, але вони не є державними органами, а представлені представницьким органом територіальної громади. До провідних представників цієї теорії належать П. Лабанд та Г. Еллінек [1, с. 15].

Теорія муніципального дуалізму є синтезом громадської та державницької концепції місцевого самоврядування. Згідно з цією теорією, органи місцевого самоврядування зберігають автономію від держави виключно у питаннях місцевого значення, тоді як у межах виконання державних функцій вони діють як суб'єкти владних повноважень, підпорядковані державному управлінню [2, с. 72].

На сьогодні в Україні актуальним завданням є формування такої моделі організації системи органів місцевого самоврядування та визначення принципів і методів їхньої діяльності, які дозволять забезпечити надання послуг за європейськими стандартами та будуть сприяти всебічному розвитку особистості [5, с. 6-7].

Список використаної літератури:

1. Лиска О. Г. Територіальна громада як суб'єкт місцевого самоврядування: дис. к. наук: 25.00.04 / Харків хар. рег. ін-т держ. управління. с. 12-13 <https://constitutionalist.com.ua/wp-content/uploads/2025/02/Територіальна-громада-як-суб'єкт-місцевого-самоврядування.pdf>

2. Шарапанівська І. В., Нікітенко Л. О. концепції (теорії) місцевого самоврядування як основа для відокремлення моделей муніципального управління

3. Лиска О. Г. місцеве самоврядування як природне право територіальної громади. *Вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2008 https://old-zdia.znu.edu.ua/gazeta/visnik_32_220.pdf

4. Руснак Б. А. місцеве самоврядування в Україні: теорія і практика. Посібник для депутатів місцевих рад та сільських, селищних, міських голів. Одеса, 2011. С. 9
http://cvu.od.ua/db_pic/images/files/file_1480420508.3772.pdf

5. Куйбіда В. С. Принципи і методи діяльності органів місцевого самоврядування: Монографія – К.: МАУП, 2004. С. 6-7
https://uu.edu.ua/upload/Osvita/Navch_metod_d_t/Navch_metod_materiali/Politologiya/Principi_i_metodi_kuybida.pdf

6. Чернеженко О. М., Федоренко В. Л. конституційні моделі місцевого самоврядування у державах-учасниках ЄС, Швейцарії та України: монограф.. 2017
https://ccu.gov.ua/sites/default/files/fedorenko_v.l._chernezhenko_o.m._konstituciyni_modeli_miscevogo_samovryaduvannya_monografiya_2017.pdf

Науковий керівник: Стеценко Н. С., канд. юрид. наук,
асист. кафедри теорії та історії права НЮУ ім. Ярослава
Мудрого

*Кушей Кирил Романович,
студентка 1 курсу, 1 групи
факультету адвокатури
НЮУ імені Ярослава Мудрого*

14 ПУНКТИВ ВУДРО ВІЛЬСОНА ТА ЇХ ІСТОРИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ

14 пунктів Вудро Вільсона — це одна з тих тем, яка спочатку може здатися просто теорією з підручника, але насправді вона дуже сильно змінила те, як почали будуватися міжнародні відносини у ХХ столітті. Він порадив ці пункти у 1918 році, коли ще йшла Перша світова війна, і це вже виглядало досить незвично, бо більшість країн у той момент були зосереджені тільки на війні і своїх інтересах. Вудро Вільсон же намагався мислити ширше і наперед, його цікавило не тільки завершення війни, а те, яким буде

світ після неї. По суті, він хотів змінити сам принцип, за яким держави діють між собою. До цього країни більше діяли через силу, у військових союзах і часто домовлялись таємно, через що легко міг початися конфлікт. І саме проти цього він виступав і пропонував більш відкритий і простий підхід.

Якщо глянути на перші пункти, там якраз йдеться про це — як країни діють між собою. Він був за відкриті переговори, тобто щоб не було таємних договорів, бо через такі речі раніше часто виникали конфлікти. Коли країни щось домовляються за спиною інших, це рано чи пізно створює напругу. Також Він говорив, що моря мають бути відкритими, а зброї має бути менше. І це виглядає досить нормально: коли всі постійно збільшують кількість зброї і силу армії, це створює недовіру і напругу. По суті держави самі ведуть одна одну до конфлікту. Тому ідея зменшити зброю була спробою зменшити ризик нових війн. Тут добре видно, що він намагався змінити не лише наслідки, а й самі причини війни, і це був більш сучасний підхід.

Дуже важливими в його програмі були питання народів і кордонів. Він виступав за те, щоб кожен народ сам вирішував, як йому жити. На той час це було досить новим, тому що існували великі імперії, такі як Австро-Угорська чи Османська, де різні народи не мали своєї держави і не могли впливати на своє політичне майбутнє. Вудро Вільсон вважав, що це несправедливо, і що такі народи повинні отримати більше прав або навіть створити власні держави. Наприклад, він підтримував відновлення незалежності Польщі, яка довгий час була поділена між іншими державами. Також він казав, що питання в Центральній та Східній Європі треба вирішувати справедливо. Коротко кажучи, кордони мали залежати не лише від сили, а й від людей, хто де живе і ким себе вважає. Саме через цю ідею після війни карта Європи сильно змінилась.

Вже на початку видно, що 14-й принцип дуже важливий. Наприкінці Першої світової це був дуже важливий пункт, тому його вважають головним. У цьому пункті президент США Вудро Вільсон запропонував створити міжнародну організацію для підтримання миру. Це був новий підхід, тому що раніше країни діяли самостійно і вирішували конфлікти силою. Через цю ідею з'явилась Ліга Націй — перша спроба, щоб країни разом підтримували безпеку. Її суть була в тому, що країни мали разом

реагувати на загрози і вирішувати суперечки переговорами, а не воювати.

Важливо, що ця ідея мала значення і для українців, бо саме в той період Україна намагалася утвердити свою державу у світі. Ідеї Вільсона, зокрема про самовизначення народів, давали шанс Україні отримати міжнародне визнання. Але через складну політичну ситуацію і інтереси великих держав це не вдалося повністю реалізувати. Хоча Ліга Націй не змогла повністю виконати свою роль і не зупинила Другу світову війну, вже те, що її створили, мало велике значення. Саме ця ідея згодом стала основою для створення Організації Об'єднаних Націй, яка існує й сьогодні.

Також не можна забути про їх велике значення в історії. Перш за все, через них змінилось те, як домовлялись після війни, особливо під час Версальського договору 1919 року, але не всі ідеї Вудро Вільсона зробили повністю. Далі, саме від них пішло сучасне міжнародне право. Багато ідей, які тоді здавались новими або ідеальними, сьогодні стали звичайними, наприклад, право народів самим вирішувати свою долю, ідея вирішувати конфлікти без війни і працювати разом. Але треба розуміти, що не все спрацювало так, як планувалось. Часто ці принципи працювали не для всіх, великі держави вирішували, коли їх використовувати, тому не всі отримали незалежність. Крім того, США не вступили до Ліги Націй, хоча саме вони запропонували її створити, і це дуже послабило цю організацію.

Ще важливо, що деякі рішення після війни не допомогли, а зробили нові проблеми. Наприклад, не всі кордони провели справедливо, і через це потім виникали нові конфлікти. Тобто, з одного боку, це були нові ідеї, які допомогли розвитку міжнародного права, а з іншого — їх здійснення було далеко не ідеальним. Це ще раз показує, що навіть хороші ідеї можуть працювати не так, як планувалося, якщо їх застосовувати не так або у своїх інтересах.

У кінці хочу сказати, що 14 пунктів Вільсона сильно вплинули на міжнародні відносини і право. Вони не змогли повністю зупинити нові війни і не були зроблені ідеально, але показали новий шлях. З'явилась думка, що міжнародні відносини можуть будуватись не тільки на силі, а й на праві, співпраці і правилах. І навіть з усіма мінусами, ці ідеї стали основою для

розвитку міжнародних організацій і правил, які використовують і сьогодні. Тому їх значення важко переоцінити, бо саме з них почався перехід до більш нових міжнародних відносин.

Список використаних джерел:

1. Wilson W. Fourteen Points (1918) // Avalon Project. URL: https://avalon.law.yale.edu/20th_century/wilson14.asp (дата звернення: 27.04.2026).
2. The Fourteen Points // Office of the Historian. URL: <https://history.state.gov/milestones/1914-1920/fourteen-points> (дата звернення: 27.04.2026).
3. History of the United Nations // United Nations. URL: <https://www.un.org/en/about-us/history-of-the-un> (дата звернення: 27.04.2026).
4. Історія міжнародних відносин XX століття / за ред. С. В. Віднянського. Київ: Либідь, 2001. 432 с. URL: [Історія міжнародних відносин \(PDF\)](#) (дата звернення: 27.04.2026).

Науковий керівник: Стеценко Н. С., канд. юрид. наук,
асист. кафедри теорії та історії права НЮУ ім. Ярослава
Мудрого

Lytvynenko Olesia, 07mn-25-05a
Yaroslav Mudryi National Law University
Faculty of International and European Law

THE ROLE OF THE COSSACK CROSS IN UKRAINE'S HISTORICAL MEMORY

The formation of national identity is oftentimes contested through the strategic manipulation of historical narratives. In the Ukrainian context, the historiographical record has been subjected to systematic revisionism by imperial and hegemonic powers in order to align with dominant ideological paradigms and serve the exigencies of the state, resulting in the subversion of original meanings to justify contemporary geopolitical claims. By examining material evidence of distinct Ukrainian traditions that predate and contradict Russian imperial historiography, e.g., the Cossack Cross, a funerary and military symbol of the Zaporizhian Sich, one can discern how historical falsification functions as a foundational tool for asserting territorial legitimacy yet is challenged by

the enduring physical markers of national heritage.

It so happens that the history of Ukrainian people has many times been rewritten, tailored to suit the ideology of the ruling power of whichever state held dominion over Ukrainian lands. Over the centuries, historical facts have, for the most part, been transformed and altered to such an extent that they have taken on a completely different, and sometimes even opposite, meaning. For example, the 1654 Agreement concluded in Pereiaslav by Hetman Bohdan Khmelnytskyi, as well as its consequences, is the most characteristic example of shameless falsification. It is precisely on this forgery that relations between Russia and Ukraine it occupied have been built over the centuries. It is precisely on this that modern Putinist propaganda is based, which attempts to prove that Russia has “historical” rights of control over Ukraine.

According to O. Boiko, the “Pereiaslav Agreement” was not a written document but merely an oral agreement setting out the parties’ intentions; its status should therefore be defined as “ritual and symbolic” [1, p. 161]. The absence of the original document complicates researchers’ efforts to determine its actual content and conduct legal assessment. Meanwhile, the oral military-political agreement on the consolidation of Ukraine’s and Russia’s efforts to jointly counter external threats, in the absence of authentic texts of the documents, gave the Russian Empire grounds to reinterpret it to its own advantage. To quote Yu. Mytsyk: “The widely known ‘14 Articles’, or ‘Pereiaslav Agreement’, which were presented by the Muscovite government as the final version of the ‘March Articles’, were in fact not that. They were an Agreement of 1659 and were of a different nature compared to the Agreement of 1654. The ‘14 Articles’ were signed in Pereiaslav after Ukraine’s defeat in the Russian-Ukrainian war of 1658–1659 by Hetman Yurii Khmelnytskyi and the representative of the Moscow government, kniaz A. M. Trubetskoy, with the latter presenting this agreement to Yurii Khmelnytskyi as the authentic ‘Bohdan’s Articles’ of 1654” [4, p. 94].

A detailed analysis of the content of the aforementioned three versions of the “March Articles”, identifying the differences between them and explaining the causes thereof, was provided by A. Yakovliv: “...The so-called ‘Articles of B. Khmelnytskyi’ in the 1659 version are a forgery, a falsification of the authentic articles of the 1654 Agreement. Judging by the indications in certain documents (secret orders to Trubetskoy, the order to print the articles in the 1659 edition, etc.), the articles in the 1659 version were written in Moscow and sent in February 1659 to kniaz Trubetskoy

under the title ‘the former articles of B. Khmelnytskyi’, whilst, knowing that Hetman Y. Khmelnytskyi did not possess the authentic text of the 1654 Agreement, the Moscow government seized this opportunity to use a forgery of the authentic 1654 Agreement to alter its terms on crucial points with the aim of restricting the rights and freedoms of the Zaporizhian Sich... Despite the great efforts made by subsequent hetmans to restore the genuine Agreement of 1654, this Moscow forgery remained forever in place, as if it were the authentic agreement between Ukraine and Moscow: this ‘Pereiaslav Agreement of 1659’ had to be confirmed by oath and signature by all subsequent hetmans of Ukraine” [6, pp. 90; 92].

Over time, the destruction of the sovereignty of the Cossack state by Russia gave it the ability to steal Ukraine’s name and history, whose proper name first appears during the period of the existence of Rus’, in particular in 1187 and 1189 in the Kyivan Chronicle of the Hypatian Codex [3, pp. 343; 347]. By coining the term “Kyivan Rus” and transmogrifying Muscovy into Russia [2], by calling Ukraine humiliatingly Little Russia, by assimilating it into Russia, later the USSR, by starting in 2014 without official declaration the war against Ukraine (whose independence Russia recognised in 1991) with the aim of restoring Little Russia, by annexing Crimea, by occupying a significant part of Donbas, and by carrying out a full-scale invasion in 2022, Russia has been trying to erase Ukraine on an existential level. Looking back at the true history of Ukraine, we can firmly say that the Russian-Ukrainian conflict has deep historical roots. The origins of the modern Russian-Ukrainian war lie in the period of the formation of the Russian Empire and the confrontation with the Ukrainian Hetmanate.

Ukraine’s centuries-old history bears witness to the constant need to defend its sovereignty in the face of external threats and armed conflicts. Calls to defend the Homeland have resonated with members of Ukrainian society throughout various historical periods. Of significant importance are the forms of collective historical memory and the traditions of honouring the fallen, which prevent the people from forgetting the value of their freedom.

The Cossack Cross, based on the Templar Cross – the emblem of the first crusaders – is an ancient symbol of the Kozatstvo, the Zaporozhians, Ukrainian knighthood and the army, signifying the Christian faith of the heroes-volunteers. It was depicted on the seals of the Zaporozhian Sich and the Lower Zaporozhian Sich, on the Great Koruhva of the Lower Zaporozhian Sich, and on other Cossack flags and

the coats of arms of Cossack polks. The legacy of the heroic generations of the Ukrainian people is enshrined in the preservation of the Cossack Cross on the insignia of the Armed Forces of Ukraine, the State Border Guard Service of Ukraine, the Security Service of Ukraine.

The Cossack Cross forms part of the designs of Ukraine's state awards, including the departmental decorations of the State Emergency Service, the Ministry of Defence of Ukraine, the State Border Guard Service of Ukraine, the Security Service of Ukraine, and the Armed Forces of Ukraine.

Since the days of the Zaporozhian Sich, a tradition has developed of erecting Cossack Crosses on the graves of heroes who fell fighting for a free Ukraine.

I. Sapozhnykov developed a typology and chronology of grave monuments, in particular stone crosses [5].

The author emphasised that straight (Greek) and patterned (Korsun) crosses predominated on the flags of the Zaporizhian and Black Sea Cossacks. Crosses as attributes of funeral rites were found in Ukrainian lands on the white-stone grand-ducal sarcophagi of the 11th–12th centuries. The tradition of commemorating fallen heroes with stone crosses dates back to the mid-17th century. It was initiated by the Zaporozhian Cossacks. Civilian residents of the Zaporozhian Free Lands did not erect stone crosses due to their high cost, e.g., in 1785 a tombstone was worth 25 roubles – a price equivalent to the cost of a house at that time. In the Zaporizhzhia region, there is no record of any burial where Cossack Crosses were built prior to the 17th century. The scholar asserts that the Zaporozhian Cossacks regarded themselves as “knights” and differed from the rest of the population in their mentality, worldview and ethnographic characteristics. They revived the old grand-ducal tradition and created stone varieties of monuments – crosses of various forms – specifically to immortalise the memory of their deceased. Analysing the known types of patterned crosses, the researcher concluded that they are all single-sided and none of them bear the features of a Catholic cross. In accordance with the canons of Orthodox Christianity, the spear and the reed with a sponge were invariably included in the design of grave crosses alongside the Gospel attributes of Jesus Christ. Such attributes were present on the monuments of the Cossack Otamans I. Sirko and S. Hladkyi. On the reverse of P. Hordiienko's gravestone is a Cross of the Lord of as yet unknown form, as well as a patterned cross, a moon and a star, which very often appeared alongside the image of the sun on the

military flags of the Zaporizhian and Black Sea regions and even on seals.

Thus, the Cossack Cross symbolises both the continuity of generations and the enduring legacy of chivalry, dignity, patriotism, self-sacrifice and other virtues, stretching from the exploits of the Zaporizhian Cossacks – the founders of the Christian-Democratic Hetmanate Republic in the Sich, with the world's first constitution drafted by Pylyp Orlyk – to the valour of modern-day heroes who, at the cost of their lives, stood up to defend the freedom and independence of contemporary Ukraine.

REFERENCES

1. Boiko, O. (2003). *Istoriia Ukrainy: Posibnyk [The History of Ukraine: A Handbook]*. Kyiv: Akademvydav [in Ukrainian].
2. Kostenko, I. (2021). Yak Moskoviiia stala Rosiieiu? Do 300-littia «vykradennia» nazvy ukrainskoho narodu [How did Moskovy become Russia? To the 300th anniversary of the “theft” of the Ukrainian people's name]. *Radio Svoboda*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/ukrayina-rus-i-moskovyiya/31521000.html> [in Ukrainian].
3. *Litopys Ruskyi [The Rus' Chronicle]*. (1989). Per. z davnorus. L. Makhnovtsia; Vidp. red. O. Myshanych. Kyiv: Dnipro [in Ukrainian].
4. Mytsyk, Yu. (1995). Z doslidzhen istorii Pereiaslavskoi rady 1654 r. [From the research on the history of the Pereiaslav Council of 1654]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*, 6, 93–110 [in Ukrainian].
5. Sapozhnykov, I. (1997). *Kamiani khresty stepovoi Ukrainy (XVIII – persha polovyna XIX st.) [Stone crosses of the Ukrainian steppe (18th – first half of the 19th century)]*. In-t arkheolohii NAN Ukrainy; Buho- Dnistrovska ekspedytisia [in Ukrainian].
6. Yakovliv, A. (1954). *Dohovir Bohdana Khmelnytskoho z Moskvou 1654: istorychno-pravnycha studiia z nahody 300-littia dohovoru (1654–1954) [The Agreement of Bohdan Khmelnytskyi with Moscow of 1654: A Historical and Legal Study to Mark the 300th Anniversary of the Agreement (1654–1954)]*. Niu-York: Vydavnycha spilka Yu. Tyshchenko & A. Bilous [in Ukrainian].

Науковий керівник: Пономарьова Г. П., канд. юрид. наук,
доц. кафедри теорії та історії права НЮУ ім. Ярослава
Мудрого

*Луканіна Єлизавета Олексіївна,
студентка 1 курсу, 1 групи
факультету юстиції
НЮУ імені Ярослава Мудрого*

ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ЗАКОНОДАВЧОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВІДОКРЕМЛЕННЯ ЦЕРКВИ ВІД ДЕРЖАВИ В УКРАЇНІ

Проблема взаємовідносин держави і церкви посідає центральне місце у процесах демократичного розвитку України. В умовах повномасштабної агресії РФ проти України, питання відокремлення релігійних організацій від держави трансформувалися з суто теоретико-правового питання у сферу національної безпеки. Принцип світської держави, закріплений у ст.35 Конституції України, потребує детального аналізу генезису для розуміння того, як правова думка еволюціонувала від тоталітарного контролю до моделі партнерства.

Історико-правовий аналіз законодавчого регулювання цієї сфери варто починати з розгляду спадку російської імперії, де православ'я мало статус «державної релігії», а церква була фактично частиною державного апарату. Перша фундаментальна спроба правового розмежування та розриву з імперською моделлю відбулася в період Української Народної Республіки. Закон «Про вищий уряд Української Автокефальної Православної Церкви» від 1 січня 1919 року, прийнятий Директорією, став першим кроком до утвердження суб'єктності української церкви як незалежного від московського центру інституту.

Аналізуючи наслідки та вплив цього акта, слід зазначити, що він мав характер стратегічної правової легітимації національного релігійного руху. Попри те, що активні воєнні дії та подальша втрата незалежності завадили повноцінній реалізації моделі світськості, закон приніс незаперечну користь у довгостроковій перспективі:

- По-перше, він створив юридичний прецедент державного проголошення автокефалії, що вивело питання української церковної незалежності з площини суто канонічних суперечок у площину державного права та національної безпеки.

- По-друге, закон стимулював інституційне оформлення УАПЦ, надавши правову опору національно орієнтованому духовенству, що згодом дозволило скликати Собор 1921 року.

Вплив цього закону був визначальним для формування української моделі державно-церковних відносин: на відміну від західного лаїцизму, Україна обрала шлях державного сприяння самовизначенню церкви. Хоча закон не зміг повністю змінити церковну ієрархію того часу через опір консервативних сил та більшовицьку окупацію, він заклав ідеологічний фундамент для сучасного законодавства незалежної України. Таким чином, досвід 1919 року довів, що відокремлення церкви від держави в українському контексті є не формою відчуження, а інструментом деколонізації духовного простору.»

Радянський період ознаменувався прийняттям Декрету «Про відокремлення церкви від держави і школи від церкви» (1918). Аналіз цього документа свідчить про його репресивний характер, по-перше церква позбавлялася прав юридичної особи, по-друге – релігійна власність націоналізувалася («народне надбання»). Відокремлення трактувалося не як свобода від державного втручання, а як повне витіснення релігії з публічного простору. Законодавство УРСР (зокрема Положення про релігійні об'єднання 1976р.) лише закріплювало жорсткий адміністративний контроль за духовенством через органи КДБ та Ради у справах релігій.

Сучасний етап розпочався із прийняттям Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» (1991). Цей акт став революційним, оскільки вперше ввів право на релігійну діяльність без попереднього дозволу держави та повернув релігійним громадам статус юридичної особи.

Ключовим правовим орієнтиром є стаття 35 Конституції України, яка встановлює три фундаментальні тези:

1. Жодна релігія не може бути визнана державою як обов'язкова.

2. Церква і релігійна організації в Україні відокремлена від держави, а школа – від церкви.

3. Здійснення права на свободу сповідання може бути обмежене законом лише в моделі (як у Німеччині чи Італії), ніж до радикального лаїцизму (як у Франції) . Держава і церква відокремлена інституційно, але не ізольовані соціально.

При аналізі законодавчого регулювання варто також згадати про практику Європейського суду з прав людини. У справі «Свято-Михайлівська парафія проти України» (2007) Суд вказав, що держава має бути нейтральним і безстороннім організатором релігійного життя. Це означає, що «відокремлення» - це не просто відсутність фінансування церкви з бюджету, а, перш за все, обов'язок держави не втручатися у внутрішні (канонічні) справи релігійних організацій, допоки вони не порушують закон.

Особливий інтерес для історико-правового аналізу становить період 2018-2024 років. Отримання Томосу про автокефалію ПЦУ та подальші законодавчі ініціативи змінили фокус регулювання.

Ключовим об'єктом аналізу сьогодні є Рішення Конституційного Суду України від 27 грудня 2022 року № 4-р/2022. Суд визнав конституційними зміни до закону, які зобов'язують релігійні організації, чий центром управління знаходиться в державі-агресорі, вказувати це у своїй назві.

Це рішення є важливим правовим прецедентом: воно доводить, що принцип відокремлення церкви від держави не є абсолютним щитом, який дозволяє використовувати релігійну інституцію для підриву суверенітету. Право держави на самозахист превалює над принципом невтручання, якщо діяльність релігійного центру загрожує територіальній цілісності.

Попри прогресивність, українське законодавство має прогалини:

1. Відсутність статусу юридичної особи для релігійного об'єднання в цілому. В Україні юридичною особою є кожна окрема парафія, а не конфесія (УПЦ, ПЦУ, УГКЦ) як єдина структура. Це ускладнює правовий діалог між державою та церквою.

2. Інституціоналізму капеланства. Прийняття Закону «Про Службу військового капеланства» (2021) де-юре ввело представників церкви до лав Збройних Сил. Це приклад «позитивного відокремлення», де держава визнає релігійні потреби громадян і створює умови для їх задоволення, не порушуючи світськості.

Історико-правовий шлях України від 1918 року до сьогодні — це транзит від «декоративного відокремлення» у тоталітарній державі до «партнерського відокремлення» у правовій державі.

Сучасне законодавче регулювання базується на принципі релігійного плюралізму. Відокремлення церкви від держави в Україні не означає ворожості, а навпаки — гарантує рівність усіх конфесій перед законом. Проте поточний історичний момент вимагає від законодавця більш чітких механізмів захисту релігійного простору від іноземного політичного впливу, що не суперечить європейським нормам права, якщо таке втручання є пропорційним та обґрунтованим потребами національної безпеки.

Список використаної літератури:

1. Конституція України: Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР.
2. Про свободу совісті та релігійні організації: Закон України від 23.04.1991 № 987-ХІІ.
3. Рішення Конституційного Суду України від 27 грудня 2022 року № 4-р/2022.
4. Єленський В. Релігія і суспільство в Україні: від комунізму до свободи. – К., 2004.
5. Рішення ЄСПЛ у справі «Свято-Михайлівська парафія проти України» (Application no. 60703/00).
6. Durham W. C., Scharffs B. G. Law and Religion: National, International, and Comparative Perspectives. – Aspen Publishers, 2010.

Науковий керівник: Стеценко Н. С., канд. юрид. наук,
асист. кафедри теорії та історії права НЮУ ім.
Ярослава Мудрого

Liubimtseva Emilia, 7mn-25-05a
Yaroslav Mudryi National Law University
Faculty of International and European Law

THE CONSTITUTION OF PYLYP ORLYK (1710): POLISH-LITHUANIAN NOBLE REPUBLICANISM AS THE PRIMARY INFLUENCE

Pylyp Orlyk (1672–1742) was hetman in exile after the Battle of Poltava. He wrote the *Pacta et Constitutiones Legum Libertatumque Exercitus Zaporoviensis* in 1710. One article notes that this document is “sometimes considered one of the first state constitutions in Europe,” with its “roots lay in the earlier tradition of *pacta conventa*, a form of

agreement between the monarch and nobility of the Polish-Lithuanian Commonwealth". This paper claims that the main political principles of the Constitution come mainly from Polish-Lithuanian noble republicanism, as described by Anna Grześkowiak-Krwawicz.

a.Grześkowiak-Krwawicz says the Commonwealth had a unique republican outlook. Firstly, Rzeczpospolita was not just a state but "the community of all of its citizens," specifically the nobility, where "the distinction between the state and society disappeared" [3, p. 7-8]. Secondly, Polish theorists recognized "monarchia mixta," or mixed government, as ideal, combining monarchic elements (the king), aristocratic(the Senate), and democratic parts (the Chamber of Deputies). All three were needed "to maintain equilibrium and in consequence freedom" [3, p. 13]. Thirdly, sovereignty rested with the nobles, summed up by the principle "nic o nas bez nas" (nothing about us without us). Fourthly, freedom meant self-determination under laws that citizens made for themselves; the "free person decided by himself, for himself" [3, p. 20]. Fifthly, the nobles were terrified of absolute power, "absolutum dominium," which was "one of the most often invoked phobias of noble society" [3, p. 14]. These five elements define the tradition p. Orlyk inherited.

Philosophy Now article confirms that Orlyk's document was "a short essay on opposition to tyranny and on the principles of a state under democratic governance" [2]. Orlyk introduced a clear separation between executive, legislative, and judicial branches, straight from mixed government theory [2]. Article 6 actually limits the hetman's authority: "nothing should be decided except by their authority without their will" [2]. That is the Polish "nic o nas bez nas". The same article gives a way to impeach the hetman "If anything is found in the actions of the Grand Hetman that is incompatible with the rights and freedoms... the Sergeant Major, the Colonels and the General Councillors shall be called to account... to denounce him" [2]. That is exactly the noble fear of absolute power, a built-in right to resist a ruler who tries to overstep.

Why do these ideas come from Polish republicanism, not the Western Enlightenment? The Philosophy Now piece says right out that Orlyk's ideas "were not original" and that they "were first pioneered not in Paris or in Philadelphia, but in Poland" [2]. He wrote this Constitution in 1710, way before Montesquieu's "The Spirit of the Laws" (1748) or Jefferson's political works. Another article covers

Orlyk's background: he was born in the Grand Duchy of Lithuania, studied at Vilnius, and came from old nobility. He grew up steeped in the Commonwealth's political culture. Grześkowiak-Krwawicz points out that republicanism "were not original" and that they "were first pioneered not in Paris or in Philadelphia, but in Poland" [2]. Grześkowiak-Krwawicz stresses that in the Commonwealth, republicanism was adopted by the Poles as their natural political doctrine

To conclude, the Orlyk Constitution of 1710 takes after Polish-Lithuanian noble republicanism. Its form comes from *pacta conventa*, its structure is mixed government with separation of powers, its principles center on national sovereignty, limits on executive authority, and impeachment rights. Above all, there is a deep fear of absolute power - all ideas straight from the Commonwealth's tradition. That does not make the Constitution any less important. It is still one of Europe's first democratic constitutions. But it roots Orlyk in his real context: not some Western Enlightenment visionary, but a Ukrainian leader shaped and inspired by Eastern European republicanism and the political practice he knew from the Polish-Lithuanian Commonwealth.

REFERENCES

1. Wikipedia Contributors. (2024). Pylyp Orlyk. Wikipedia, The Free Encyclopedia. Retrieved from https://en.wikipedia.org/wiki/Pylyp_Orlyk
2. Bogbinder, H. (2022). Pylyp Orlyk (1672-1742). *Philosophy Now*, Issue 150. Retrieved from https://philosophynow.org/issues/150/Pylyp_Orlyk_1672-1742
3. Grześkowiak-Krwawicz, A. (2012). Noble Republicanism in the Polish-Lithuanian Commonwealth (An Attempt at Description). *Acta Poloniae Historica*, 105, 31-63.

Науковий керівник: Пономарьова Г. П., канд. юрид. наук,
доц. кафедри теорії та історії права НЮУ ім. Ярослава
Мудрого

*Макаренко Дмитро Валентинович,
студент 1 курсу, 13 групи
факультету прокуратури
НЮУ імені Ярослава Мудрого*

ЧОРНОБИЛЬСЬКА КАТАСТРОФА ЯК ПРОЯВ КРИЗИ ТОТАЛІТАРНОГО РЕЖИМУ XX століття

Чорнобильська катастрофа 26 квітня 1986 року є однією з ключових подій XX століття, що має не лише техногенне, а й глибоке історико-правове значення. У межах радянської тоталітарної системи вона продемонструвала особливості державного управління, кризового реагування та правового регулювання, де пріоритет державного інтересу системно домінував над правами та безпекою людини [7].

Метою дослідження є аналіз Чорнобильської катастрофи як прояву кризи тоталітарного режиму з позицій теорії держави і права. У роботі окреслено історичні передумови аварії, комплекс причин катастрофи, особливості правового регулювання та судового процесу 1987 року, а також виявлено ключові ознаки кризи тоталітарної моделі державності. Новизна полягає у розгляді катастрофи як комплексного прояву системних дефектів тоталітарної державності, а не лише техногенної аварії.

Опорою аналізу є концепція демократичних прав, що базується на ідеї людської гідності (Д. Ельштейн), яка в радянській моделі мала переважно декларативний характер [10].

Історичні передумови катастрофи 1970–1980-х років пов'язані з розвитком атомної енергетики в СРСР та формуванням жорстко централізованої системи управління об'єктами підвищеної небезпеки [8]. Другий етап — аварія 26 квітня 1986 року стала наслідком поєднання конструктивних недоліків реактора РБМК-1000, порушення регламенту експлуатації та системної практики ігнорування ризиків у командно-адміністративній системі [8]. Третій етап, квітень–травень 1986 року, характеризується приховуванням інформації та запізненою евакуацією населення. Евакуація міста Прип'яті була проведена лише 27 квітня 1986 року [8]. Рішення ухвалювалися вищими партійно-державними органами та силовими структурами — це свідчить про домінування політичної доцільності над правовими

гарантіями безпеки людини, що є однією з ключових ознак тоталітарного режиму.

На момент аварії в СРСР не існувало спеціального закону про правовий режим надзвичайного стану, а реагування ґрунтувалося на загальних положеннях Конституції 1977 р. [1]. Відповідний закон було прийнято лише у 1990 році [2]. Внаслідок цього фактичний правовий вакуум заповнювався позаправовими рішеннями партійного керівництва, що суперечило принципу верховенства права і підміняло правові механізми політичними. Важливим етапом став судовий процес 1987 р. над В. Брюхановим, М. Фоміним та А. Дятловим, яким інкримінувалося порушення правил експлуатації небезпечного об'єкта [8]. Водночас суд не врахував низку важливих обставин, зокрема конструктивні недоліки реактора РБМК-1000, попередні невдалі спроби проведення експерименту та вплив централізованої системи управління атомною енергетикою.

Судовий процес 1987 року над керівництвом ЧАЕС було побудовано на персоніфікації вини окремих посадових осіб за службову недбалість, без належного урахування конструктивних недоліків реактора та системних проблем управління атомною енергетикою. Такий формат процесу є типовим для тоталітарних режимів, де персоніфікація вини дозволяє уникнути оцінки системної відповідальності держави і оголює залежність судової влади від політичного керівництва.

У незалежній Україні наслідки Чорнобильської катастрофи стали основою формування спеціального законодавства: було прийнято Закон України «Про правовий режим території, що зазнала радіоактивного забруднення» 1991 р. [3], Закон України «Про статус і соціальний захист громадян...» 1991 р. [4], Закон України «Про цивільну оборону України» 1993 р. [5], Закон України «Про захист населення і територій від надзвичайних ситуацій» 2000 р. [6].

Спеціальні нормативно-правові акти закріпили пріоритет життя і здоров'я людини, систему соціального захисту постраждалих та правові механізми реагування на надзвичайні ситуації. Чорнобильська катастрофа постає не лише як техногенна аварія, а й як концентрований прояв кризи тоталітарного режиму, що продемонстрував неспроможність держави забезпечити безпеку громадян і водночас став поштовхом до становлення в

Україні правової держави.

Список використаної літератури:

1. Конституція (Основний Закон) СРСР від 07.10.1977. <http://www.hist.msu.ru/ER/Text/cnst1977.htm> (Дата звернення: 03.05.2026).
2. Закон СРСР «Про правовий режим надзвичайного стану» від 03.04.1990 № 1407-I.
3. Закон України «Про правовий режим території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи» від 27.02.1991 № 791а-XII. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/791a-12> (Дата звернення: 27.04.2026).
4. Закон України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» від 28.02.1991 № 796-XII. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/796-12> (Дата звернення: 01.05.2026).
5. Закон України «Про цивільну оборону України» від 03.02.1993 № 2974-XII. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2974-12> (Дата звернення: 02.05.2026).
6. Закон України «Про захист населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру» від 08.06.2000 № 1809-III. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1809-14> (Дата звернення: 30.04.2026).
7. Рабінович П. М. Основи загальної теорії держави і права. Львів: Край, 2007. 192 с.
8. Chernobyl: History of a Tragedy / Serhii Plokhyy. New York: Basic Books, 2018. 432 p.
9. International Atomic Energy Agency. *Chernobyl Accident 1986*. Vienna, 2006. 200 p. <https://www.iaea.org/publications> (Дата звернення: 04.05.2026).
10. Human Dignity and Constitutional Rights / David Elstein. Oxford: Oxford University Press, 2005. 210 p.

Науковий керівник: Гоцуляк С.Л., канд. юрид. наук,
асист. кафедри теорії та історії права НЮУ ім. Ярослава
Мудрого

*Мамедова Селен Агіль кизи,
студентка 1 курсу, 5а групи
факультету міжнародного та
європейського права
НЮУ імені Ярослава Мудрого*

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ТРАНСФОРМАЦІЇ СУТНОСТІ ДЕРЖАВИ В ДОБУ БУРЖУАЗНИХ РЕВОЛЮЦІЙ

Епоха буржуазних революцій (XVII-XIX ст.), які відбулися, зокрема, в Англії, США та Франції, повністю змінила уявлення про те, як має бути влаштована держава. Головним результатом цього періоду стало саме конституювання державності. Якщо казати простими словами, то це процес, коли правила управління країною перенесли з голови короля на папір, тобто у чіткі закони. Революції довели, що держава повинна працювати за правилами, які є єдиними для всіх, а не за примхами однієї людини.

Проблемою було те, що до цих революцій у Європі панував абсолютизм. Королі вірили, що саме їхню владу благословив сам Бог, тому вони могли робити все, що заманеться, давати розпорядження, наказувати. Звичайні люди були просто підданими і не мали жодних прав. Коли з'явився новий активний клас – буржуазія (торговці, підприємці), їм знадобилися гарантії безпеки для свого бізнесу та життя і ось тут постала проблема: Як відібрати владу у короля і зафіксувати нові правила скажемо гри так, щоб держава захищала людей, а не пригнічувала їх? І ось тут і знадобилося створення першої конституції.

Буржуазні революції перетворили державу з «особистої власності короля» на «спільну справу громадян». Конституювання державності дозволило обмежити владу чиновників за допомогою Основного Закону (тобто Конституції) та вперше в історії захистити права звичайних людей.

Головними доказами та цитатами є ось ці параграфи:

1) Влада тепер належить народу. Революції назавжди розділили поняття «держава» та «король». Держава стала публічною конституцією. Наприклад, у французькій Декларації прав людини і громадянина (1798р.) у статті 3 чітко написано:

«Джерело всього суверенітету належить виключно нації. Жодна корпорація, жоден індивід не можуть покласти на себе владу, яка явно не походить від нації». І це означає, що правителі - це просто як наймані менеджери, яких саме народ вибрав для управління.

2) Поділ влади як захист від тиранії. Щоб новий уряд чи президент не стали новими диктаторами, революціонери придумали поділити владу на три незалежні гілки, а саме на: законодавчу, виконавчу та судову. Вони мають контролювати одна одну. Цей принцип якісно як на мене описано у преамбулі Конституції США (1787 р.): «Ми, народ Сполучених Штатів, щоб створити досконаліший Союз, установити правосуддя... затверджуємо і впроваджуємо цю Конституцію» Якщо закони приймає один орган, виконує інший, а судить вже третій, то ніхто не зможе захопити всю країну.

3) Закон стає вищим за будь-якого правителя. Раніше закон міг змінюватися щодня за бажанням монарха. Буржуазні революції зробили закон «святим». Почалося це ще в Англії з Білля про права (1689 р.), де було прямо зазначено: «Передбачувана влада призупиняти закони або виконання законів королівським наказом без згоди парламенту - незаконна». Тому держава стала передбачуваною: тепер усе вирішують чіткі юридичні процедури, а не емоції керівництва.

Можемо зробити висновок, що доба буржуазних революцій дала життя сучасному конституційному праву, відштовхнувшись від монархії, і завдяки цим подіям ми сьогодні живемо у світі, де держава базується на трьох головних китах: народному суверенітеті (де влада йде від народу), верховенстві права (де закон вище за будь-якого міністра чи президента) та невідчужуваності прав людини (де є свобода слова, вибору, права на власність тощо), які ніхто не має права відібрати.

Список використаної літератури:

1. Білль про права 1786 р. Хрестоматія з історії держави і права зарубіжних країн: у 2т., за ред. В.Д. Гончаренка. Київ: Ін Юре, 2002. Т.2. с. 34-38
2. Декларація прав людини і громадянина 1798р. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: rada.gov.ua. (16.05.2026)
3. Мартинюк Р.С. Сучасний конституціоналізм: проблеми теорії та практики: навч.посіб. Острог: Вид-во НУ «Острозька академія», 2017.210 с. URL: oa.edu.ua (16.05.2026)

4. Рогожин Й.О. Історія держави і права зарубіжних країн. Харків:Право,2014.512с. Буржуазні революції. Енциклопедія історії України. Інститут історії України НАН України. URL: history.org.ua (16.05.2026)

Науковий керівник: Пономарьова Г. П., канд. юрид. наук,
доц. кафедри теорії та історії права НЮУ ім. Ярослава
Мудрого

Matiukha Oleksandra, 7mn-25-05a
Yaroslav Mudryi National Law University
Faculty of International and European Law

LEGAL STATUS OF WOMEN IN KYIVAN RUS

The legal status of women has always been one of the most controversial topics of interest. Of course, it varies and continues to vary from country to country, but for now, I'd like to focus specifically on the period of KyivanRus'.

It would be more accurate to divide the development of women's status into two stages: the pre-Christian period and the period after the adoption of Christianity. The development of women's legal status is linked to such factors as the advancement of the KyivanRus' state and legal system, the formation of medieval feudal society and laws, and consequently the adoption of Christianity.

In the pre-Christian period, on the one hand, historical sources contain evidence that some women freely owned and disposed of significant fortunes, property, land, and sometimes even villages and cities. On the other hand, the chronicles test the existence of categories of people in ancient Ukrainian society, in particular women, who had the status of slaves or concubines and were deprived of any rights” [1, p. 16].

However, an important aspect exists, concerning women's rights, in the pre-Christian period, and it is one of the oldest records and agreements of Kyivan Rus – the Treaty between Prince Oleg and Byzantium in 911. Here, in the article on sanctions against the murderer, guarantees were given that the wife's property would not be liable for her husband's crimes: “If the person who committed the murder escapes, and if he is wealthy, then let the relative of the

murdered person take that part of his property that is his according to the law; but let the murderer's wife also have as much as is due to her by law” [1, p. 16]. This passage suggests that a wife has the right to receive a portion of her husband's previously held property, and that she can make it her own and dispose of it as she sees fit. This indicates the equal transfer of property from man to woman in such emergencies, as well as the fact that the wife and her property are separate from her husband's.

“By comparison, in the Western European legal tradition, particularly among the Germanic tribes, given the complete dependence of a woman on a man, all family property was managed exclusively by the man with corresponding legal consequences” [1, p. 16-17].

After the adoption of Christianity in 988, the existing customary norms were influenced by the canon law of Byzantium. Eventually, the Church prohibited marriage based on the abduction or purchase of a woman. Furthermore, the church granted the right to marry to slaves and servants – to completely dependent people. However, the church limited women's freedom and made them more dependent on men.

But in contrast to other medieval Christian communities, women in Kyivan Rus enjoyed broader civil capacity.

Thus, during the life of their husband, the wife kept her property separate. This property consisted of dowry (given by her parents), “wino” (property given by her husband at the wedding), and what was produced by her own hands. Also, after the death of a husband, the widow became regent for her children and managed the deceased's property independently. The woman remained the owner until she remarried or until her children reached the legal age.

But all such privileges depended on social status during the feudal period, primarily on the man's. Another example: upon the death of a peasant (peasant), if he has no sons, his share of the land passes to his master, leaving his daughters without any dowry and only with his movable property. However, after the death of a boyar, if he has no sons, his daughters receive his entire inheritance and after marriage, they also have their own property.

In the case of divorce, the right to get it was frequently granted if the woman was proven guilty. Mostly, the grounds for divorce could be the infertility of the wife, the adultery of the wife and even the physiological incompatibility of the spouses. Husband's

marital infidelity did not provide grounds for divorce.

However, a husband's waste of his wife's personal property could be a legal reason for divorce at the woman's initiative. And in case of divorce, the wife received material compensation from the husband.

Moreover, in Ukraine-Rus, women had the right to sue in court for the protection of their property, health and honor, as well as to make objections in the legal process as a defendant. At the same time, ancient Rus women also had the right to test any civil law agreements as a witness or directly enter into such agreements themselves as a party.

Ultimately, we can state that in Kyivan Rus, due to the influence of pre-Christian customary law, women were able to retain their property and some independence for a long time. And although feudal tendencies became more pronounced, and social status became a source of certain privileges, this does not negate the fact that the status of women in Kyivan Rus differed from that of women in the West.

REFERENCES:

1. V. Kuzmenko, H. Kuzmenko, The Genesis of the Legal Position of Women in Ukraine-Rus from the Beginning of the 10th Century to the Middle of the 14th Century, *European Philosophical and Historical Discourse*, 1-2.10.2024, 14-20. URL: https://ephd.cz/wp-content/uploads/2024/ephd_2024_10_1/04.pdf (дата звернення: 25.04.2026).
2. Пилипчук Ю. Становище жінки у добу України-Руси. *Актуальні дослідження правової та історичної науки (випуск 56)* (6-7.12.2023): матер. міжнар. наук-практ. інтернет-кон. URL: https://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=3744 (дата звернення: 26.04.2026).
3. Аніщук Н. В. Правове становище жінок за давньоруським законодавством, *Актуальні Проблеми держави та права: зб. наук. праць*. 2003.120-124. URL: <https://drive.google.com/file/d/1iuSvqwALbU9GoJBI4x-bHQHsjxFiPAP/view?usp=drivesdk> (дата звернення: 25.04.2026).

Науковий керівник: Пономарьова Г. П., канд. юрид. наук,
доц. кафедри теорії та історії права НЮУ ім. Ярослава
Мудрого

*Мачульський Дмитро Миколайович,
студент 1 курсу, 10 групи
факультету прокуратури
НЮУ імені Ярослава Мудрого*

СУДОВА СИСТЕМА В КОЗАЦЬКІЙ ДЕРЖАВІ

Судова система в Козацькій державі формувалася не ізольовано, а як органічний елемент загального процесу становлення нової політичної організації, що виникла внаслідок Національно-визвольної війни та еволюції козацької громади. Витоки цієї системи слід шукати у специфіці самого козацького середовища: вільні люди, які втекли від феодальної залежності, створили самоврядні громади, де право і справедливість спочатку існували у формі звичаю, а суд - як безпосередня функція колективу. Саме тому рання козацька юстиція була тісно пов'язана з військовою організацією та громадським самоврядуванням, а її принципи - рівність перед судом, публічність і участь громади - мали виразно демократичний характер.

Питання судової системи в Козацькій державі знайшли відображення у наукових працях низки вчених, зокрема В. А. Дядиченка, В. М. Єрмолаєва, А. Яковліва, М. Слабченка, Б. Стецюка, О. М. Олійника, О. М. Солошенка та інших дослідників, які аналізували особливості функціонування судових інституцій Гетьманщини, їх взаємозв'язок з адміністративною владою, а також вплив звичаєвого права та зовнішньополітичних чинників на розвиток козацького судочинства.

Судова системи в Козацькій державі знайшла відображення у працях низки вчених, зокрема Б. Стецюка, який досліджував співвідношення адміністративної та судової влади в часи Гетьманщини; О. М. Олійника та О. М. Солошенка, котрі аналізували становлення судової системи на українських землях; В. А. Дядиченка, присвяченого вивченню суспільно-політичного устрою Гетьманщини; В. М. Єрмолаєва, який досліджував державний лад і правові інститути козацької держави; А. Яковліва, автора праць про українське право та Литовські статuti; М. Слабченка, який вивчав організацію влади та судочинства Запорозької Січі. Їхні дослідження дозволяють комплексно розкрити особливості функціонування козацького судочинства,

його зв'язок із адміністративною владою та вплив звичаєвого права на розвиток правової системи Гетьманщини.

Із виникненням Запорізької Січі та подальшим оформленням Гетьманщини відбувається поступовий перехід від звичаєвого правосуддя до більш структурованої судової системи, однак цей процес не супроводжувався чітким розмежуванням влад. Судочинство залишалося вплетеним у адміністративну вертикаль, що стало визначальною рисою козацького державного устрою. Фактично суд не відокремлювався від управління, ті самі посадові особи (отамани, сотники, полковники) одночасно здійснювали адміністративні й судові функції, що обумовлювало залежність правосуддя від владної ієрархії.

На вершині цієї системи перебував гетьман як носій верховної судової влади, однак його роль була радше наглядовою та апеляційною, ніж повсякденно-судовою. Він затверджував вироки, розглядав скарги та міг втручатися у процес через уповноважених осіб, що свідчить про поєднання персоналізованої влади з елементами колегіальності. Паралельно функціонував Генеральний військовий суд, який виконував роль центрального судового органу, але й він залишався залежним від волі гетьмана та генеральної старшини, що знову підкреслює відсутність інституційної автономії суду[1, с.50].

Нижчі ланки судової системи - полкові, сотенні та сільські суди - ще виразніше демонстрували злиття адміністрації й правосуддя. Полковник, наприклад, не лише очолював військово-адміністративну одиницю, а й фактично визначав перебіг судового процесу, координуючи діяльність суду та канцелярії. Така концентрація повноважень сприяла ефективності управління в умовах постійної військової загрози, але водночас створювала передумови для зловживань і підпорядкування суду політичним інтересам старшини.

Особливістю козацького судочинства була також його правова основа, що поєднувала різномірні джерела, а саме звичаєве право, норми Литовських статутів, магдебурзьке право та гетьманські універсали. Цей синтез забезпечував гнучкість правової системи, дозволяючи суддям діяти не лише за писаними нормами, а й «за старим звичаєм» або за принципом справедливості. У такому підході проявляється архаїчна, але водночас життєздатна модель права, орієнтована не стільки на

формальну процедуру, скільки на досягнення соціального балансу[2, с.264].

Процесуальні практики також відображали цю специфіку, судовий розгляд був публічним, громада брала активну участь у ньому, а доказове значення мали не лише свідчення чи письмові документи, а й присяга, що поєднувала правовий і морально-релігійний вимір. Відсутність чіткої адвокатури на ранніх етапах компенсувалася колективною участю та можливістю поручительства, що знову ж таки підкреслює общинний характер правосуддя.

Суворість покарань і широка дискреція суддів свідчать про іншу сторону цієї системи, а саме її репресивність, зумовлену військовими умовами існування козацької держави. Жорсткі санкції за злочини, особливо державні чи військові, були інструментом підтримання дисципліни та стабільності, що в умовах постійної небезпеки вважалося виправданим.

Отже, судова система Козацької держави постала як своєрідне поєднання традиційної общинної справедливості та зародків інституційного правосуддя, що розвивалося в умовах військово-адміністративної організації суспільства. Вона зберігала демократичні засади участі громади й опору на звичай, але водночас залишалася залежною від владної вертикалі, що обмежувало її самостійність. Саме ця подвійність - між свободою і підпорядкованістю, гнучкістю і жорсткістю - визначає її історичне значення як перехідної моделі правосуддя.

Список використаної літератури:

1. Стецюк Б. Співвідношення органів адміністративної та судової влади в часи Гетьманщини. Місцева влада й самоврядування в Україні та державах світу: історія і сучасність (аспекти права): матеріали Шостої всеукраїнської науково-теоретичної інтернет-конференції. 2017. С. 48-50.
2. Олійник О. М., Солошенко О. М. Деякі аспекти становлення судової системи на теренах України. Збірник наукових праць ХНПУ імені Г. С. Сковороди. Серія «Право». 2025. № 42. С. 258-264.
3. Дядиченко В. А. Нариси суспільно-політичного устрою Лівобережної України кінця XVII — початку XVIII ст. Київ: Вид-во АН УРСР, 1959.
4. Єрмолаєв В. М. Вищі представницькі органи влади в Україні (XVII–XVIII ст.). Харків: Право, 2005.

5. Слабченко М. Організація господарства України від Хмельниччини до світової війни. Одеса, 1922.

6. Яковлів А. Литовські статuti та їх вплив на право України. Прага, 1935.

Науковий керівник: Пономарьова Г. П., канд. юрид. наук,
доц. кафедри теорії та історії права НЮУ ім. Ярослава
Мудрого

*Метелюк Дмитро Олегович,
студент 1 курсу, 1 групи
факультету слідчої та
детективної діяльності
НЮУ імені Ярослава Мудрого*

ПОЛІТИКО-ПРАВОВЕ ЗНАЧЕННЯ РУСІ-УКРАЇНИ ДЛЯ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ

Проблема політико-правового значення Русі-України полягає у визначенні її ролі у формуванні української державності, права та політичної традиції. Дослідження цієї теми дозволяє простежити витoki державного управління, законодавства, судочинства та політичної думки на українських землях. Особливо важливим є питання впливу Русі-України на подальший розвиток української правової системи та державницьких інститутів.

Актуальність теми зумовлена тим, що сучасна Україна перебуває у процесі зміцнення власної державності та правової системи. Звернення до історичного досвіду Русі-України дає нам можливість зрозуміти історичні витoki українського державотворення, принципи організації влади та правове регулювання суспільних відносин. Крім того, Русь-Україна була першою формою української державності, яка заклала основи політичної культури та права.

Метою дослідження є аналіз політико-правового значення Русі-України для розвитку державності, визначення особливостей політичної думки, правової системи та їхнього впливу на сучасну Україну.

Русь-Україна була першою великою державою східних слов'ян. Після прийняття християнства у 988 році Русь-Україна

посилила зв'язки з Візантією, що вплинуло на розвиток політики, культури та права [1]. Основою політичної системи Русі-України була князівська влада. Великий київський князь керував військом, здійснював судочинство, займався зовнішньою політикою та видавав закони. За правління Ярослава Мудрого Русь-Україна досягла найбільшого політичного та культурного розвитку. Саме за нього було укладено перший збірник законів – «Руську Правду» [3, с. 4-5].

«Руська Правда» стала важливою пам'яткою права Русі-України. У ній визначалися покарання за вбивство, крадіжки, пошкодження майна, регулювалися майнові та спадкові відносини. Особливістю цього документа було те, що основним видом покарання були штрафи, а не смертна кара. Закон захищав життя людини та приватну власність [3, с. 4-5].

Важливу роль у розвитку права Русі-України відіграв вплив візантійського та римського права. Через церковні збірники та договори з Візантією до Русі-України проникали норми греко-римської правової традиції. Вони вплинули на розвиток судочинства, договірного права та системи управління державою [2, с. 16-18].

Державний лад Русі-України включав не лише великого київського князя, а й князівську раду, місцевих посадників та органи самоврядування. У містах і громадах діяли власні форми управління, що допомагало підтримувати порядок у державі [3, с. 4-5].

У політичній думці Русі-України важливими були ідеї єдності держави, сильної влади князя та необхідності припинення міжусобних війн. Ці ідеї особливо помітні у «Слові о полку Ігоревім», де засуджується роздробленість давньоруських земель, а князі закликаються до об'єднання заради захисту держави. Політико-правова спадщина Русі-України вплинула на розвиток державності сучасної України. Ідеї законності, державної єдності, захисту власності та відповідальності влади залишаються важливими й сьогодні. Саме у період Русі-України були закладені основи українського права та державного управління [1].

На нашу думку, Русь-Україна стала історичною основою української державності, а її правові та політичні традиції підтверджують давність української державної культури.

Отже, Русь-Україна мала велике політико-правове значення для розвитку української державності. У цей період

сформувалися перші елементи державного управління, судової системи та писаного права. Важливим досягненням стала «Руська Правда», яка заклала основи правового регулювання суспільних відносин. Вплив візантійської та римської правової традиції сприяв розвитку законодавства та політичної думки Русі-України. Досвід Русі-України став важливою частиною історичного розвитку сучасної України.

Список використаної літератури:

1. Політичні ідеї періоду Київської Русі. Освіта.ua URL: https://ru.osvita.ua/vnz/reports/politolog/15887/#google_vignette (дата звернення: 14.05.2026).
2. Ізуйта П. О., Гуров О. О. Шляхи рецепції римського права у правовій системі Київської Русі. *Modern scientific journal*. 2023. Вип. 1 (11). С. 15–22. URL: <https://mosjournal.com/index.php/journal/article/view/3/2> (дата звернення: 16.05.2026).
3. Гончаренко В. Д. Державний лад Київської Русі за часів Ярослава Мудрого. *«Державотворчі процеси в Україні та зарубіжних країнах: історичний аспект» (до 1000-річчя з початку правління Ярослава Мудрого): матеріали круглого столу* (Харків, 24 вересня 2019 р.). Асоціація випускників Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. Харків: ФОП Бровін О. В., 2019. С. 4–6. URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/SBORNIKI_2019/SB_1000_Yroslav_Mudruy-2019.pdf (дата звернення: 16.05.2026)

Науковий керівник: Шигаль Д.А., канд. юрид. наук,
доц. кафедри теорії та історії права НЮУ ім. Ярослава
Мудрого

*Мироненко Марина Володимирівна,
студентка I курсу, 4 групи
факультету адвокатури
НЮУ імені Ярослава Мудрого*

СТАНОВЛЕННЯ МАГДЕБУРЗЬКОГО ПРАВА В УКРАЇНІ

Магдебурзьке право являє собою одну з найвідоміших систем середньовічного міського права, яке ефективно регулювало

політичні, соціально-економічні та правові відносини у Центрально-Східній Європі [1, с. 1].

Поява та поширення Магдебурзького права на українських землях були зумовлені кількома чинниками, зокрема припливом колоністів, відновленням та економічним розвитком міст після монгольської навали, а також прагненням влади стимулювати господарський розвиток і зміцнити міське самоврядування.

Магдебурзьке право вперше починає діяти в межах Галицько-Волинської держави в період правління Данила Галицького. Одним із перших в Україні Магдебурзьке право здобуло місто Санок (1339 р.) [2, с. 94].

Магдебурзьке право на українських землях не повністю звільняло міщан від феодальної залежності, іноді воно перепліталось з нормами звичаєвого права.

Дослідники виділяють три основні моделі Магдебурзького права, що існувало на території України [3 с. 308].

До першої групи зараховували міста з так званим повним магдебурзьким правом, якими керували міська рада, що виконувала переважно адміністративні функції, та вїт і лавники, що здійснювали судові функції.

До другої групи міст належали міста з неповним магдебурзьким правом - де діяла спільна колегія, що виконувала адміністративні та судові функції.

Третю групу міст становили приватновласницькі міста, які формально мали органи міського самоврядування, але у своїй діяльності перебували під контролем власника.

У містах України, що мали самоврядування на засадах Магдебурзького права, склалася певна процедура формування органів місцевого самоврядування. Вибори здійснювалися щорічно, однак порядок проведення виборів у нормах не визначався. Детально регулювалося лише те, кого можна обирати до складу ради, а також термін повноважень членів міського самоврядування. Обов'язковою умовою для кандидатів до ради було володіння нерухомим майном у місті. Мешканці міст, що мали Магдебурзьке право, обирали магістрат - адміністративний і судовий орган самоврядування [2, с. 128-129].

В українських містах магістрат складався з двох колегій: міської ради та лави. Міська рада була основним органом самоврядування. Вона виконувала функції міської влади та суду в

цивільних справах. Лава, яка була судовим органом, складалася з лавників і очолювалася війтом [2, с. 128-129].

Адміністративному устрою українських міст на основі Магдебурзького права був притаманний один важливий елемент - так звані юридики, тобто відокремлені міські території, які повністю або частково контролювалися феодалними власниками, тобто на юридики не поширювалася судово-адміністративна влада міського самоврядування [2, с. 130].

Серед основних джерел Магдебурзького права можна виділити: Заксеншпігель, Вайхбільд, Статут Ласького 1506 року. Загальний характер статутів потребував тлумачення у конкретних складних судових справах. Для цього існував спеціальний механізм – ортілі. Це були роз'яснювальні акти, які видавалися вищими судами на запити міських рад у складних справах [4, с. 4].

Загалом, Магдебурзьке право мало величезний вплив на розвиток правової системи України та стало одним з головних джерел кодифікації українського права в XVIII ст.

Список використаної літератури:

1. Кобилецький М. М. Магдебурзьке право в Україні (XIV - перша половина XIX ст.): історико-правове дослідження. Львів: ПАІС, 2008. 406с.

2. Історія держави і права України [Текст] : підруч. для студ. юрид. спец. вищих навч. закл.: У 2 т. / ред. В. Я. Тацій [та ін.] ; Акад. прав. наук України, Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. - К. : Видавничий Дім "Ін Юре", 2003 .Т.1. 653 с.

3. Нестор В. Міське самоврядування українських міст у середньовіччі. Knowledge, Education, Law, Management. 2020. № 3 (31), vol. 1. С. 305–310.

4. Бутирін Є. О. Запровадження магдебурзького права на теренах українських земель періоду литовсько-польської доби. Приватне та публічне право. 2019.

Науковий керівник: Лісогорова К. М., канд. юрид. наук,
доц. кафедри теорії та історії права НЮУ ім. Ярослава
Мудрого

*Мільнер Ярослав Олексійович,
студент I курсу, 7 групи
факультету юстиції
НЮУ імені Ярослава Мудрого*

ЗАРОДЖЕННЯ ТА ЕВОЛЮЦІЯ ГУМАНІСТИЧНИХ ІДЕЙ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

Сучасна кримінально-правова доктрина України, попри свою орієнтованість на новітні демократичні цінності, не може розглядатися як продукт виключно останніх десятиліть. Її формування — це складний, багатовіковий процес, який неможливо повноцінно досягнути у відриві від історичного генезису вітчизняного права. Сьогодні питання гуманізації правосуддя, пом'якшення кримінальної відповідальності та розширення прав підсудного часто сприймаються як результат зовнішнього впливу — імплементації європейських стандартів чи копіювання західних моделей. Проте, ретельний науковий аналіз фундаментальних вітчизняних правових пам'яток переконливо доводить: запровадження гуманістичних ідей, а саме захист людської гідності, пріоритету особистості та розумного обмеження державного регулювання мають надзвичайно глибоке національне коріння. При цьому, у дослідження еволюції гуманістичної думки в українському праві дозволяє нам простежити шлях трансформації правової свідомості: від архаїчного, суворого принципу таліону («око за око, зуб за зуб»), що панував у первісні часи, до розробки складних інтелектуальних систем індивідуалізації відповідальності та визнання життя людини найвищою цінністю.

Перші виразні паростки гуманізації правової думки на українських теренах чітко простежуються ще в XI–XII століттях у текстах «Руської Правди». У Короткій редакції Руської Правди (ст. 1), за вбивство, законодавець ще допускав помсту, але суворо обмежував коло родичів-месників: «Якщо вб'є чоловік чоловіка, то мстити має брат за брата...». Однак ключовим етапом гуманізації стала ст. 2 Руської правди поширеної редакції, відома як «Статут Ярославичів», де чітко зазначено: «...скасували кару смертю за голову, а веліли викуповувати грошима (кунами)». Це юридично закріпило повну відмову від смертної кари на користь економічних санкцій та змінило

вектор розвитку правосуддя, що полягала у поступовій, але впевненій відмові від давнього інституту кровної помсти, та свідчило про перехід суспільства на новий рівень цивілізованості. На зміну стихійній розправі та неконтрольованому насильству прийшла чітка система правової регламентації. Спочатку законодавець пішов шляхом суворого обмеження кола осіб, які мали право на помсту, а згодом, за часів правління Ярославичів, відбувся справжній прорив — повна заміна фізичної помсти системою грошових стягнень, відомих як «вири» (на користь князя) та «продажі». На той час це була справжня революційна зміна парадигми мислення. Держава почала розглядати правопорушення не просто як приватну образу потерпілого чи його роду, а як серйозне порушення загального суспільного правопорядку. В такий спосіб життя людини де-факто почало визнаватися цінністю, яку можна і, головне, треба захищати саме економічними та правовими методами. Такий підхід дозволяв уникати подальшого кровопролиття, яке зазвичай породжувало ланцюгову реакцію нових убивств. Гуманізм раннього середньовіччя в українському контексті виявився у чіткому пріоритеті збереження життя кожного члена громади над актом сліпої відплати.

Необхідно зауважити, що найвищого рівня гуманізм того часу досяг у Статутах Великого князівства Литовського 1529, 1566, 1588 рр. (далі Статути), які стали справжньою юридичною енциклопедією тогочасної Європи. Ці документи втілили в собі найкращі здобутки руського права та тогочасні ренесансні ідеї. На відміну від тогочасного західноєвропейського кримінального права (яскравим прикладом якого була німецька «Кароліна»), що характеризувалося жорстокістю покарань та широким застосуванням тортур, литовсько-українське право демонструвало значно більшу поміркованість та повагу до прав індивіда. Причому гуманістична спрямованість Статутів проявилася у кількох ключових аспектах: з огляду суб'єктивної сторони злочину було впроваджено чітке розрізнення між умисними діями та вбивствами, вчиненими з необережності чи випадково. Це стало фундаментальним кроком вперед, адже виключало сліпу кару за фатальний збіг обставин і ставило відповідальність у залежність від внутрішнього ставлення особи до своїх дій. При цьому статут 1588 року фактично став одним із перших документів у Європі, що закріпив презумпцію невинуватості на законодавчому рівні. Він встановлював, що жодна людина не може бути визнана винною та

покарана без належного, відкритого судового розгляду, де її провина буде доведена законним шляхом. Цей принцип деталізовано у Статуті 1588 року. Норма проголошувала: «Кожного чоловіка за кожную провину... має судити і карати лише суд за законом». Це фактично забороняло позасудові розправи та встановлювало право особи на публічний захист, що було вершиною тогочасного європейського гуманізму.

Важливим було те, що у випадку необхідної оборони спостерігалось юридичне визнання права людини на активний захист власного життя та майна, навіть ціною заподіяння шкоди нападнику. Це стало прямим свідченням визнання самоцінності особистості, при цьому закон захищав того, хто боронився, що було прогресивним елементом гуманізації правової системи.

Необхідно звернути увагу на те, що особливу, самобутню сторінку в історії вітчизняного гуманізму становлять традиції козацького судочинства. Попри поширену в іноземній літературі думку про надмірну суворість чи навіть стихійність козацьких кар, вони завжди базувалися на глибоко демократичних засадах. Ключовими елементами були виборність суддів та абсолютна публічність судового процесу. Гуманізм козацького права полягав у його соціальній справедливості: правосуддя здійснювалося рівними для рівних. Судді враховували не лише букву звичаю, а й особисті заслуги людини, її бойові подвиги та специфічні обставини справи, що дозволяло індивідуалізувати покарання.

Вершиною гуманістичної думки козацької доби став програмний документ — Конституція Пилипа Орлика 1710 року. Особливу увагу привертає 10-та стаття «Договору та Постановлення» 1710 року (Хрестоматія, Т. 1, стор.186). Конституція передбачала захист прав найвразливіших верств населення — козацьких вдів, сиріт та знедолених, а також наголошувала на необхідності справедливого, незалежного суду. У ній було задекларовано обов'язок влади опікуватися «вдовами сиротливими і жінками мужніми», звільняючи їх від загальних повинностей. Такий соціальний гуманізм підкреслював, що держава має захищати найвразливіших, а не лише карати. У цьому документі було задекларовано обмеження свавілля можновладців, що було нечуваним для тогочасних абсолютистських монархій. Ці положення стали теоретичним фундаментом, на якому базувалося прагнення українців до побудови правової держави.

Підсумовуючи вищевикладене, можна стверджувати, що зародження та еволюція гуманістичних ідей у кримінальному праві України пройшли тривалий і складний шлях, що розтягнувся на ціле тисячоліття. Цей процес почався з прагматичної економічної заміни фізичної розправи грошовими штрафами у XI столітті, що вже тоді свідчило про високий рівень правосвідомості. Згодом, через епоху Відродження та Просвітництва, ці ідеї трансформувалися у фундаментальні принципи законності, справедливості та презумпції невинуватості.

Список використаної літератури:

1. Усенко І. Б. Становлення гуманістичних ідей у праві України. *Часопис Київського університету права*. 2014. № 1. С. 10–14.
2. Шаблюстий В. Б. Безпековий вимір кримінального права України: людиноцентристський підхід. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2023. № 2. С. 245–251.
3. Котенко Т. В. Принцип гуманізму в кримінально-виконавчому праві: теоретико-правовий аспект. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 1. С. 544–549.
4. Олійник Ю. В. Значення та основні положення Першого Литовського статуту в контексті гуманізації права. *Право та державне управління*. 2015. № 4. С. 38–43.
5. Терлюк І. Я. Огляд історії кримінального права України. Львів: Світ, 2009. 168 с.
6. Статут Великого князівства Литовського 1588 року. Острог: Вид-во Нац. ун-ту «Острозька академія», 2011. 248 с.
7. Конституція Пилипа Орлика 1710 року . Пам'ятки права України. К.: Україна, 1993.
8. Хрестоматія з історії держави і права України: У 2-х томах. Т. 1: З найдавніших часів до початку XX ст. / за ред. В. Д. Гончаренка. Київ: Ін Юре, 1997. 464 с.
9. Руська Правда (Коротка та Поширена редакції). Хрестоматія з історії держави і права України. Т. 1. Київ : Ін Юре, 1997. С. 34–62.
10. Статут Великого князівства Литовського 1588 року . Хрестоматія з історії держави і права України. Т. 1. Київ : Ін Юре, 1997. С. 154–180.
11. Конституція Пилипа Орлика 1710 року . Хрестоматія з історії держави і права України. Т. 1. Київ : Ін Юре, 1997. С. 234–242.
12. Мельник О. М. Генезис принципу гуманізму в кримінальному праві України: від традицій до європейських стандартів. *Науковий вісник*

*Науковий керівник: Стеценко Н. С., канд. юрид. наук,
асист. кафедри теорії та історії права НЮУ ім.
Ярослава Мудрого*

*Можаровська Альона Миколаївна,
студентка 1 курсу, 5 групи
факультету адвокатури
НЮУ імені Ярослава Мудрого*

ІНСТИТУТ ГРОМАДЯНСТВА ЯК ФУНДАМЕНТ СУЧАСНОЇ ДЕРЖАВНОСТІ

У сучасній державі інститут громадянства є одним із ключових елементів правового статусу особи та посідає центральне місце серед інших її правових зв'язків із державою. Громадянство - це правовий статус особи, що передбачає повний обсяг прав, свобод і обов'язків перед державою, а також визнання індивіда повноправним членом суспільства. Воно є ключовим елементом національної ідентичності та соціальної згуртованості.

Якщо простежувати історичний розвиток інституту громадянства, то його трансформація відбувалася від античних полісів, зокрема Афіні і Стародавнього Риму, до сучасних конституційних держав. У міжнародно-правовому вимірі важливе значення для утвердження відповідних стандартів мало, зокрема, закріплення у Загальній декларації прав людини (проголошена Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 року) права кожної особи на громадянство, а також формування системи захисту прав людини в межах Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (була відкрита для підписання 4 листопада 1950 року і набула чинності 3 вересня 1953 року).

Історичний розвиток інституту громадянства в античну добу був тісно пов'язаний із політичною організацією міст-держави та еволюцією права. В Афінах громадянство не охоплювало все вільне населення, а було привілеєм дорослих вільних чоловіків-афінян: саме вони могли брати участь у

народних зборах і політичному житті поліса. Жінки, раби, неповнолітні та іноземці були виключені з політичної участі. У Стародавньому Римі інститут громадянства набув більш розвиненої юридичної форми.

У Середньовіччі (приблизно V-XV ст.), періоді домінування феодальних відносин, громадянство було знецінено. Особа тут як не громадянин, а як підданий монарха. Взаємозв'язок між людиною і державою визначався як вірність сюзерену. Васал повинен був служити сюзерену (військовою службою, порадами, допомогою), а сюзерен повинен забезпечувати захист і справедливість. Суспільство чітко поділялося на стани, і кожен стан мав свій обсяг прав та обов'язків. Селяни-кріпаки були більш обмежені у свободі пересування та особистих правах. Правовий статус людини залежав від її народження, землеволодіння та місця в феодальній ієрархії, а не від рівних прав усіх жителів території.

Розквіт інституту громадянства набув у період Нового часу під впливом буржуазних революцій (період з XVII по XIX століття). Під впливом Англійської революції, Війни за незалежність у Північній Америці та буржуазної революції у Франції поняття «підданий» змінилось на «громадянин», який наділений правами, свободою та рівністю перед законом.

Громадянство пов'язувалося з рівністю перед законом, суверенітетом народу та участю в політичному житті. У цей період людина постає як носій невідчужуваних прав, а держава – як договірна спільнота рівних громадян. У Франції внаслідок революційних змін були закріплені принципи свободи та рівності, які стали однією з основ сучасного розуміння інституту громадянства. Відтоді громадянин почав розглядатися не лише як підданий держави, а як активний учасник політичного життя, носій суверенітету та джерело державної влади. Саме такий підхід утвердив у правовій думці уявлення про громадянство як про стійкий правовий зв'язок між особою і державою, що ґрунтується на взаємних правах, свободах та обов'язках.

У XX столітті інститут громадянства зазнав суттєвого впливу світових війн, особливо після Другої світової війни. Прийняття міжнародно-правових актів, зокрема Загальної декларації прав людини 1948 року, істотно вплинуло на зміст сучасного інституту громадянства. У міжнародному праві було закріплено право кожної людини на громадянство, а також

заборону його свавільного позбавлення.

Сьогодні в Україні кожен громадянин має особисте право на життя, право на повагу до гідності, право на свободу та особисту недоторканність, недоторканність житла, невтручання в особисте і сімейне життя, свобода пересування і вибору місця проживання, свобода думки і слова та інші - це все впливає з положень Конституції України [1].

Інститут громадянства в Україні є важливим елементом конституційного ладу, який забезпечує реалізацію прав і свобод людини, зміцнення демократичних цінностей та утвердження принципу верховенства права [2, с.4].

Серед прав та обов'язків громадянина щодо держави (тісно пов'язаних з повноваженнями держави щодо громадянина) центральне місце займають права, які визначають можливість брати участь у здійсненні публічної влади в державі. У зв'язку з цим статус громадянина держави як індивіда, який належить до народу - носія суверенітету і єдиного джерела державної влади, природним чином пов'язується з суверенітетом держави [3, с.426].

Отже, інститут громадянства пройшов тривалий шлях історичної трансформації - від обмеженого привілею окремих соціальних груп до визнання невід'ємних прав і свобод кожної людини. На сьогодні кожен громадянин - це фундамент держави, адже саме він є носієм суверенітету, активним учасником суспільно-політичного життя та гарантом стабільного розвитку демократичної правової системи.

Список використаної літератури:

1. Конституція України . *Відомості Верховної Ради України*. 1996. №30. ст. 141.
URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 06.04.2026)
2. Римське цивільне право : практикум / уклад. І. М. Лубко, Н. О. Попова. Черкаси : Видавництво ЧНУ ім. Богдана Хмельницького, 2017. 492 с.
3. Шаповал В. М. Конституційне право зарубіжних країн : підручник. Київ.Юрінком Інтер, 2006. 496 с.

Науковий керівник: Лісогорова К. М., канд. юрид. наук,
доц. кафедри теорії та історії права НЮУ ім. Ярослава
Мудрого

*Мушкет Маргарита Максимівна ,
студентка 1 курсу, 11 групи
факультету прокуратури
НЮУ імені Ярослава Мудрого*

ПРАВО НА ОПІР ТИРАНІЇ (IUS RESISTENDI) У СЕРЕДНЬОВІЧНИХ КОНСТИТУЦІЙНИХ АКТАХ

У середньовічній Європі поступово утверджувалася ідея, що влада правителя не є абсолютною. Однією з форм такого захисту стало *ius resistendi* – право підданих чинити спротив правителю у разі порушення встановленого правового порядку чи станових гарантій. У даному дослідженні основна увага приділяється еволюції цього принципу від станового засобу примусу до правового механізму захисту законності та обмеження державної влади.

Одним з перших документів, що закріпив ідею обмеження влади монарха, стала Велика хартія вольностей 1215 року. Стаття 61 документа («стаття про безпеку») запроваджувала відповідальність короля перед радою з 25 баронів [1]. Як зазначає Гарольд Джон Берман, лояльність підданих ставала умовною та залежала від дотримання монархом «закона землі» [8]. Саме в Magna Carta вперше простежується ідея того, що влада правителя не є безумовною. Водночас *ius resistendi* у цьому акті ще мало вузький становий характер і виступало радше формою політичного тиску, ніж універсальним правовим механізмом.

Наступним кроком у розвитку цієї доктрини стала Золота булла Угорщини 1222 року. Її стаття 31 («Resistendi Clause») прямо дозволяла світським і духовним феодалам чинити опір королю у разі порушення ним зафіксованих прав, причому такий опір офіційно не вважався державною зрадою (*crimen laesae maiestatis*) [2]. Таким чином, право на спротив уперше прямо визнавалося легітимним [6]. На відміну від Magna Carta, угорська модель уже визнавала насильницький спротив легітимним способом впливу на монарха. Таким чином, змінювалося і співвідношення «право-насильство-держава»: застосування сили проти правителя починало розглядатися як допустимий засіб захисту закону.

Українська державність доби ВКЛ характеризувалася пануванням принципу «старини не рухаємо, новини не вводимо», що передбачало непорушність традиційних прав громад та станів

[7]. Статут 1529 року встановив обов'язок господаря (великого князя) гарантувати права підданих, що відображало елементи раннього суспільного договору [3]. Статут 1588 року (розділ 3, ст. 1) остаточно закріпив ідею, що господар не може діяти «самовладно», а зобов'язаний керуватися нормами писаного права [5]. О. Копиленко наголошує, що ці положення відображали середньовічний принцип верховенства закону [3]. Водночас конфедерація та рокош стали легітимними формами захисту шляхетських прав у разі порушення їх монархом [4]. В. Михайловський підкреслює важливу роль шляхетської політичної культури у формуванні механізмів колективного захисту прав [6]. На відміну від Magna Carta, право на опір у ВКЛ поступово перетворювалося із виняткового силового примусу на елемент правового механізму обмеження влади. Це дає підстави розглядати литовсько-руську правову традицію як важливий етап розвитку європейських уявлень про обмеження влади правом.

Порівняння цих актів дозволяє простежити еволюцію *ius resistendi* за кількома критеріями. За суб'єктами опору Magna Carta та Золота булла надавали це право переважно вузьким становим групам, тоді як у правовій традиції ВКЛ механізми захисту законності набули ширшого політико-правового характеру. За підставами опору всі три документи пов'язували його з порушенням правових гарантій правителем, однак у Литовських статутах такі гарантії були найбільш деталізованими. За формою реалізації право на опір еволюціонувало від фактично дозволеного силового примусу до більш формалізованих механізмів конфедерації та рокошу.

Отже, середньовічна концепція *ius resistendi* відображала поступовий перехід до розуміння влади як юридично обмеженого інституту. Якщо Magna Carta лише започаткувала ідею умовності політичної лояльності, то правова традиція Великого князівства Литовського сприяла формуванню більш розвинених механізмів захисту законності. У подальшому ці підходи стали одним із підґрунтів європейського конституціоналізму та принципу верховенства права.

Список використаної літератури:

1. Велика хартія вольностей 1215 року. Історія держави і права зарубіжних країн : хрестоматія / за ред. В. Д. Гончаренка. Київ : Ін Юре, 2002. С. 145–154.

2. Золота булла 1222 р. Хрестоматія з історії держави і права зарубіжних країн : у 2 т. / за ред. В. Д. Гончаренка. Київ : Право, 2015. Т. 1. С. 312–315.
3. Головка О. Б. Корона Данила Галицького: Волинь і Галичина в державно-політичному розвитку Центрально-Східної Європи раннього та класичного середньовіччя. Київ, 2005. 574 с. С. 4–14.
4. Кресін О. В. Право на опір у політико-правовій думці Великого князівства Литовського та Речі Посполитої. Часопис Київського університету права. 2010. № 2. С. 24–29.
5. Литовський статут 1588 року. Статути Великого князівства Литовського : у 3 т. / за ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. Одеса : Юридична література, 2004. Т. 3. 560 с.
6. Михайловський В. Еластична спільнота: Подільська шляхта в другій половині XIV – 70-х роках XVI століття. Київ : Темпора, 2012. 450 с.
7. Копиленко О. Л. Правова система Великого князівства Литовського. Вісник Академії правових наук України. 2007. № 3. С. 54–67.
8. Berman H. J. Law and Revolution: The Formation of the Western Legal Tradition. Cambridge : Harvard University Press, 1983. 657 p.

Науковий керівник: Гоцуляк С.Л., канд. юрид. наук,
асист. кафедри теорії та історії права НЮУ ім. Ярослава
Мудрого

*Нестеренко Анна Сергіївна,
студентка 1 курсу, 1 групи
факультету адвокатури
НЮУ імені Ярослава Мудрого*

РОЛЬ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО У НАЦІОНАЛЬНО-ДЕРЖАВНОМУ ВІДРОДЖЕННІ УКРАЇНИ

Роль Михайла Грушевського у національно-державному відродженні України є однією з ключових тем української історіографії, оскільки його діяльність охоплює не лише наукову, але й політичну, організаційну та ідеологічну сфери. Формування української національної ідеї у кінці XIX – на початку XX століття значною мірою відбулося під впливом його наукових праць,

зокрема багатотомної «Історії України-Руси». У сучасних умовах, коли Україна продовжує процес державотворення та зміцнення національної ідентичності, звернення до спадщини Грушевського набуває особливої актуальності. Його концепція безперервності українського історичного процесу стала фундаментом для формування модерної української нації. Важливим є також те, що його політична діяльність у період Української революції 1917–1921 років створила перші інституційні основи української державності. Саме тому дослідження його ролі дозволяє глибше зрозуміти витоки сучасної української держави.

В міру розвитку національно-визвольних процесів в Україні зростає значення ідейного та організаційного внеску Михайла Грушевського у формування державницьких засад, виникають і розвиваються нові підходи до оцінки його ролі як історика, політика та голови Центральної Ради. У сучасній історіографії підкреслюється, що Грушевський не лише формував наукову концепцію української історії, але й безпосередньо впливав на політичні процеси, які привели до проголошення Української Народної Республіки. Його діяльність у 1917–1918 роках розглядається як спроба інституційного оформлення української державності в умовах революційних трансформацій російської імперії. Українські науковці, що досліджували спадщину М.Грушевського зазначали, що ідейні основи державотворення значною мірою спиралися на морально-духовні чинники, які були притаманні українському національному руху і саме ці чинники Грушевський послідовно інтегрував у політичну практику. При чому, процес становлення українського суверенітету як тривалий історичний шлях, у якому ідеї Грушевського стали важливою теоретичною основою для подальших державотворчих актів. Також вони підкреслюють, що концепції української революції безпосередньо пов'язані з діяльністю Центральної Ради, яку очолював Грушевський, і саме вона стала першим парламентським органом української держави. Таким чином, його роль полягає у поєднанні наукового обґрунтування української історичної тяглості та практичного втілення ідеї державності в політичній реальності 1917–1920 років.) [2].

Дослідження сучасних науковців також підтверджують багатовимірність. При цьому необхідно звернути увагу на те, що

М. Грушевський не лише систематизував історичний матеріал, але й сформував концепцію українського історичного процесу як безперервного розвитку окремого народу. Це мало вирішальне значення для руйнування імперських наративів, які заперечували існування української державності. Його політична діяльність у Центральній Раді була спрямована на створення демократичної моделі держави, заснованої на принципах парламентаризму, автономії та народного суверенітету.

У сучасному контексті державотворення ідеї Грушевського набувають нового звучання, оскільки вони співзвучні з принципами Конституції України, яка закріплює демократичний устрій, верховенство права та народовладдя. Його спадщина розглядається як інтелектуальний фундамент української державності, що поєднує історичну пам'ять із політичною практикою.

У підсумку зазначимо, що Михайло Грушевський відіграв вирішальну роль у національно-державному відродженні України. Його наукова діяльність створила ідеологічне підґрунтя української нації, а політична практика сприяла формуванню перших державних інституцій. Його внесок є невід'ємною складовою процесу становлення української державності. Значення його постаті полягає у поєднанні історичної науки та політичної дії. Сьогодні його спадщина залишається актуальною для подальшого зміцнення української держави та національної ідентичності.

Список використаної літератури:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Бортніков В., Бортнікова А. Морально-духовні чинники розбудови незалежної Української держави в поглядах В. К. Липинського. Політологічний вісник. URL: <https://journals.pnu.if.ua/index.php/politology/article/view/177/173>
3. Сухий О. На шляху до незалежності: Декларація про державний суверенітет України. Львів, 2022. URL: <https://clio.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2022/12/Materialy-conferencii.pdf#page=69>
4. Солдатенко В. Ф. Концепції української революції та національної соборності у світлі політичної практики 1917–1920 років. Київ, 2020. URL: <https://ipiend.gov.ua/wp->

content/uploads/2020/12/Soldatenko-V.F.-Kontsnptsii-ukrainskoi-revoliutsii-ta-natsionalnoi-sobornosti.pdf

5. Філіпчук Н. Зміст психолого-педагогічної підготовки майбутніх учителів-бакалаврів у закладах вищої педагогічної освіти. Київ, 2025. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/747653/1/ФІЛІПЧУК_Посібник_2025_до_друку.pdf

Науковий керівник: Стеценко Н. С., канд. юрид. наук,
асист. кафедри теорії та історії права НЮУ ім. Ярослава
Мудрого

*Німчук Софія Ярославівна,
студентка 1 курсу, 1 групи
факультету слідчої та
детективної діяльності
НЮУ імені Ярослава Мудрого*

ТЕОЛОГІЧНА ТЕОРІЯ ПОХОДЖЕННЯ ДЕРЖАВИ ЯК СКЛADOVA ІСТОРИЧНИХ КОНЦЕПЦІЙ ДЕРЖАВНОСТІ

Проблема походження держави посідає ключове місце у теорії державності та політико-правовій думці. До її осмислення протягом усієї історії розвитку суспільства зверталися багато мислителів, що зумовило формування різноманітних концепцій її пояснення. З огляду на це особливого значення набуває аналіз основних теорій походження держави, поява яких спричинена різними соціальними та історичними умовами життя, в яких жили автори, що безпосередньо вплинуло на їх зміст і сформувало різні наукові підходи до пояснення її утворення. Метою цієї роботи є аналіз теологічної теорії як складової історичних концепцій виникнення держави.

Визначаючи зміст теологічної теорії, варто зазначити, що її сутність полягає в обґрунтуванні держави як явища, що має надприродне, божественне походження. Відповідно до цього підходу, державна влада розглядається як дана Богом і спрямована на забезпечення загального порядку та підпорядкування суспільства встановленій вищій волі. Особливістю теорії є тісний

зв'язок держави з релігійними уявленнями, за якого відсутнє чітке розмежування між поняттями суспільства та держави. У межах цієї концепції церква та інші релігійні інститути виступають посередниками між божественною та державною владою, надаючи їй морально-правове обґрунтування [1].

Історично теологічна теорія бере свій початок ще в давніх цивілізаціях, де обґрунтування державної влади здійснювалося через її божественне походження. Подібні уявлення були характерні для Стародавнього Вавилону, Єгипту та Китаю, де правителі вважалися носіями або представниками божественної волі. У період Середньовіччя ця концепція отримала подальший розвиток у працях Августина Блаженного та Фоми Аквінського, які закріпили ідею верховенства божественного закону над державною владою.

Важливим елементом теологічної теорії є також визначальна роль релігії як системи вірувань і догматів, через які пояснюється та обґрунтовується походження державної влади. Саме релігійні норми формують уявлення про її легітимність і суспільну значущість.

Показовим прикладом взаємодії духовної та світської влади в межах цієї концепції є теорія «двох мечів», відповідно до якої розмежовуються сфери впливу церкви та правителів. Такий підхід підкреслює домінування духовної влади у питаннях моралі та віри, тоді як державна влада відповідає за управління суспільством [1].

Таким чином, теологічна теорія походження держави належить до найдавніших підходів у політико-правовій думці, яка довгий час використовувалася для пояснення природи державної влади. В її основі лежить ідея божественного походження держави, відповідно до якої влада має сакральний характер і розглядається як така, що встановлена вищою силою. Її вплив простежується ще в давніх цивілізаціях, а в період Середньовіччя вона отримала подальший розвиток, внаслідок чого зміцнилися уявлення про тісний зв'язок держави та релігії.

Разом з цим ця концепція має певні обмеження, оскільки базується переважно на релігійних уявленнях, не враховуючи соціальні, політичні та економічні чинники виникнення держави, тому вона не може розглядатися як повністю наукове пояснення походження держави. Однак її значення полягає у тому, що вона

вплинула на формування політичних поглядів і тривалий час слугувала виправданням легітимності влади в релігійно орієнтованих суспільствах.

Підсумовуючи, можна зазначити, що теологічна теорія залишається важливою частиною історичних концепцій походження держави, яка дає змогу краще зрозуміти розвиток уявлень суспільства про державну владу та її значення для організації суспільного життя.

Список використаної літератури:

Горбачова К. М. Сутність держави та теорії її походження // Академічні візії. 2025. Вип. 45. Секція: Право. URL: <https://doi.org/10.5281/zenodo.18448314> (дата звернення: 30.04.2026).

Науковий керівник: Шигаль Д. А., канд. юрид. наук,
доц. кафедри теорії та історії права НЮУ ім. Ярослава
Мудрого

*Огородюк Оксана Павлівна,
студентка 1 курсу, 8 групи
факультету прокуратури
НЮУ імені Ярослава Мудрого*

ЄВРОПЕЙСЬКА СЕРЕДНЬОВІЧНА ДЕРЖАВНІСТЬ ЯК ОСНОВА РОЗВИТКУ СУЧАСНИХ ПРАВОВИХ ДЕРЖАВ

Середньовічна європейська державність є важливим етапом формування сучасних правових систем, оскільки саме в цей період поступово змінюється уявлення про державу, право та владу. Якщо раніше влада сприймалася як особиста і майже необмежена, то в епоху Середньовіччя формується розуміння необхідності правил, які регулюють суспільні відносини. Феодална система, церковна організація та розвиток звичаєвого права створили основу для подальшого формування правових інститутів, які стали фундаментом сучасних правових держав.

У середньовічній Європі поступово виникає уявлення про те, що влада не може бути повністю необмеженою. Починає формуватися ідея, що навіть правитель повинен діяти відповідно

до певних правил і норм, що можна розглядати як зародження принципу верховенства права [1]. Це означає перехід від персональної влади до поступового усвідомлення необхідності правового регулювання. Паралельно право починає сприйматися як інструмент забезпечення справедливості, хоча ще не має єдиної системності. Важливо, що ці зміни відбуваються поступово і пов'язані як з філософськими поглядами, так і з практичними потребами суспільства.

Середньовічна держава і право були тісно пов'язані з економічними відносинами, особливо із земельною власністю, яка визначала соціальний статус людини та її права і обов'язки [2]. У цей час право служить простим способом регулювати феодалні відносини між людьми. Воно міцно закріплює різні залежності між головними групами в суспільстві і ясно визначає, як вести управління. Це ясно показує, що право робить не тільки те, що робило завжди, а й допомагає все організувати в суспільстві. Водночас поступово формується уявлення про державу як про систему управління, а не лише як про владу окремої особи.

У середньовічній Європі формується багатопланова система права, яка включає звичаєве, канонічне та міське право. Це відображає ускладнення суспільних відносин і необхідність їх більш точного регулювання. Важливим є розвиток письмового закріплення норм, що забезпечує стабільність і передбачуваність правових відносин. Паралельно відбувається становлення правосуб'єктності, оскільки людина починає розглядатися як носій прав і обов'язків, хоча ці права залишаються обмеженими соціальним становищем [3]. Це справді важливий крок у формуванні сучасного розуміння правового статусу особи, адже саме тут закладаються перші основи для визнання людини не просто як частини феодалної системи, а як суб'єкта з певними правами, що з часом розвинеться в повноцінний захист прав людини в правовій державі.

Окрему роль відіграє канонічне право, яке впливає не лише на духовну сферу, але й на загальний розвиток правових норм, формуючи уявлення про моральні основи права та його системність. Міське право також має значення, оскільки розвиток міст потребує нових правил регулювання торгівлі, майнових і соціальних відносин. Усе це сприяє формуванню більш адаптивної

та структурованої правової системи, яка поступово стає основою майбутніх правових держав.

Середньовічна державність поступово переходить від фрагментарної системи влади до більш організованої структури управління. З'являються перші державні установи, які підтримують порядок і контролюють суспільні процеси. Право починає стабілізувати все, встановлюючи правила поведінки, розв'язуючи суперечки та регулюючи зв'язки між групами людей. Це свідчить про поступову еволюцію державності в напрямку сучасної правової системи.

Середньовічна європейська державність лежить в основі наших сучасних правових систем, бо саме тоді з'являються головні правила взаємодії між державою і правом. Починає формуватися думка, що владу треба обмежувати правом, поволі розвивається поняття правового порядку і створюється багатоваріантова система правового регулювання. Розвиток правових норм, поява правосуб'єктності та різні правові системи показують довгий процес еволюції, який з часом призвів до сучасної правової держави.

Список використаної літератури:

1. Стаднік І. В., Михайліна Т. В. Роль філософсько-правових ідей середньовіччя у становленні принципу верховенства права. URL: <https://surl.li/npmpwy> (дата звернення 16.04.2026)
2. Стеценко Н. С. Розвиток земельного законодавства країн Західної Європи періоду Середньовіччя. URL: <https://surl.li/fhdevu> (дата звернення: 16.04.2026)
3. Бабич І. Г. Правосуб'єктність у середньовічному цивільному праві. URL: <https://surl.li/gkwrba> (дата звернення: 16.04.2026)

Науковий керівник: Пономарьова Г. П., канд. юрид. наук,
доц. кафедри теорії та історії права НЮУ ім. Ярослава
Мудрого

*Оковита Вікторія Олександрівна,
студентка 1 курсу, 2 групи
факультету адвокатури
НЮУ імені Ярослава Мудрого*

ВЗАЄМОДІЯ АДВОКАТУРИ З ОРГАНАМИ ЮСТИЦІ В УСРР

Питання взаємодії адвокатури з органами юстиції в Українській Соціалістичній Радянській Республіці є важливою складовою дослідження правової системи радянського типу та еволюції правозахисних інституцій на теренах України. Становлення цих відносин відбувалося в принципово нових суспільно-політичних умовах, де правові інститути підпорядковувалися ідеологічним і політичним цілям більшовицької влади. Адвокатура УСРР формувалася як елемент державного механізму правосуддя, а не як незалежний інститут правового захисту – її діяльність регламентувалася нормативними актами Народного комісаріату юстиції УСРР, який визначав організаційні засади функціонування колегій захисників, порядок допуску до професії та систему дисциплінарного контролю.

Революційні події 1917 року кардинально змінили становище адвокатури. Важливим було те, що із встановленням радянської влади Народний Секретаріат України 4 січня 1918 р. прийняв постанову «Про введення народного суду», якою скасовувалися всі судові установи, що діяли раніше, а також інститути присяжної та приватної адвокатури. У ній передбачалося, що всі громадяни, старші за 18 років, можуть бути обвинувачами й захисниками в суді та на попередньому слідстві. Надалі, 14 лютого 1919 р. Рада Народних Комісарів України Декретом про суд ліквідувала відновлену присяжну і приватну адвокатуру та затвердила Тимчасове положення про народні суди і революційні трибунали УСРР, яке передбачало створення колегій правозаступників у народних судах та при революційних трибуналах; члени перших обиралися виконкомом, що засвідчувало

безпосереднє втручання державних органів у формування адвокатської спільноти [3].

Саме з цього часу розпочинається активне втручання державних органів у діяльність адвокатури та керівництво нею в різних формах. Більшовики здебільшого, не уявляли, якою має бути соціалістична адвокатура, проте розуміли необхідність знищення інституційних основ існуючої, тому діяльність адвокатури того часу перебувала під абсолютним контролем партійних комітетів та Міністерства юстиції УСРР. При цьому органів адвокатського самоврядування практично не існувало. Наслідком такої політики стало те, що у 1920 р. в Україні налічувалося понад 160 юридичних консультацій, у яких працювало 365 правозаступників. У 1921 р. їх кількість зросла до 557 чоловік. У цей період було організовано 192 бюро для надання безоплатної юридичної допомоги, у подальшому вся ця мережа функціонувала під безпосереднім адміністративним керівництвом органів юстиції [4].

Нормативною основою взаємодії адвокатури з органами юстиції в УСРР стало Положення про адвокатуру 1922 року, затверджене Центральним виконавчим комітетом УСРР. Оскільки ухвалений 26 травня 1922 р. акт лише в загальних рисах окреслював новостворені колегії захисників, Наркомюст, 5 липня 1922 р., прийняв Положення «Про колегію захисників», відповідно до якого ці колегії утворювалися в кожній губернії при губернських судах. У нагляд за їх діяльністю покладалася на суд, виконком та прокуратуру – туди без зволікання мали надсилатися стенограми всіх засідань колегій [7]. Таким чином, на початку 1920-х років органи юстиції стали ключовим суб'єктом формування адвокатури радянського типу, оскільки розробляли відповідні нормативні акти та координували створення юридичних консультацій і колегій захисників.

Важливим є те, що регулювала взаємодію адвокатури з органами юстиції в цей час до 1938 р. було прийнято цілий масив актів, зокрема Основи судоустрою СРСР і союзних республік від 29.10.1924 р., постанови Всеукраїнського центрального виконавчого комітету (ВУЦВК) та Ради

народних комісарів УСРР 1931 і 1934 рр. щодо судоустрою, а також постанови та накази Народного комісаріату юстиції УСРР 1928–1937 рр. щодо форми організації колегій захисників. В них визначалася їх структура, функцій керівних органів, фінансування та оплата праці адвокатів, порядок прийому

та розгляду дисциплінарних справ членів колегії тощо [5]. Зокрема, для оптимального контролю з боку держави було примусово здійснено перехід до суто колективної організації праці в юридичних консультаціях, ліквідована робота приватних кабінетів, встановлена монополія колегії адвокатів на надання юридичної допомоги, а замість міжрайонних колегій захисників утворювалися колегії при обласних судах, під їхнім керівництвом і наглядом.

Взаємодія адвокатури з органами юстиції здійснювалася через механізми адміністративного керівництва, організаційного нагляду та нормативного регулювання. Адміністративний контроль за діяльністю адвокатури в УСРР здійснювався передусім через систему органів юстиції, які визначали порядок формування адвокатського корпусу, здійснювали нагляд за роботою колегій адвокатів та регламентували професійну діяльність захисників: Народний комісаріат юстиції контролював порядок прийому до колегій захисників, визначав чисельність адвокатів у регіонах та здійснював загальне керівництво організацією юридичної допомоги населенню. Така модель взаємодії свідчила про інтеграцію адвокатури до загальної системи органів соціалістичної юстиції та обмежувала її інституційну автономію, оскільки адвокатура виконувала як професійні, так і соціально-політичні функції в межах державної правової політики. [6]

Важливим елементом адміністративного контролю було встановлення спеціальних вимог до осіб, які могли бути прийняті до складу колегій адвокатів. Кандидати повинні були мати юридичну освіту або відповідний стаж роботи в судових, прокурорських чи інших органах юстиції, що фактично формувало кадровий склад адвокатури з осіб, інтегрованих у систему державного правозастосування. При цьому, рішення про прийняття до колегії ухвалювалося президією колегії адвокатів, однак здійснювалося в межах

нормативних вимог, визначених органами юстиції, що обмежувало автономність кадрової політики адвокатських об'єднань. Органи юстиції здійснювали й дисциплінарний нагляд за діяльністю адвокатів: контролювали дотримання професійної дисципліни, правил участі у судових процесах, порядку надання юридичної допомоги громадянам та могли ініціювати

застосування дисциплінарних заходів щодо адвокатів у разі порушення встановлених норм діяльності [5].

Водночас, у 1926 р., Харківська губерньська колегія захисників звернулася з пропозицією до РНК про те, щоб назву «колегія захисників» змінити на «адвокатура», – що засвідчувало прагнення до інституційного самовизначення навіть в умовах жорсткої адміністративної залежності [6].

З 1934 р. безпосереднє керівництво колегіями захисників було покладено на Найвищий суд, а у 1937 р. – на спеціально створений відділ Наркому юстиції; крім того, 22 грудня 1938 р. Народний комісаріат юстиції СРСР видав директиву «Про роботу колегій захисників», яка ознаменувала, на думку низки вчених, початок кампанії з остаточної трансформації адвокатури на суто радянську установу, повністю підпорядковану інтересам держави.

Значним етапом у зміцненні підпорядкованості адвокатури державним органам стало прийняття Положення про адвокатуру СРСР, затвердженого 16 серпня 1939 р. Цей документ займає особливе місце у становленні адвокатури в Україні, оскільки вперше закріпив терміни «адвокат» та «адвокатура», став зразком для усіх наступних законів про адвокатську корпорацію та встановив повне одержавлення і централізацію адвокатури через систему Народного комісаріату юстиції. [5].

Попри те що Положення передбачало обрання голови зі складу президії колегій адвокатів, по факту вони призначалися або затверджувалися бюро обласних комітетів партії, а право Комісара юстиції СРСР та республіканського Наркома юстиції на відвід прийнятих до колегії адвокатів було остаточним і не підлягало оскарженню, що унаочнює особливе ставлення держави до втручання у кадрові питання. [5].

Отже, взаємодія адвокатури з органами юстиції в УСРР мала комплексний, багаторівневий та адміністративно обумовлений характер. Починаючи з 1918–1919 рр. органи юстиції виступали регуляторами і реальними управліннями адвокатської діяльності, визначаючи кадрову політику, організаційну структуру та змістовні напрями роботи колегій захисників, що кардинально відрізняло радянську модель від класичного розуміння незалежного правозахисного інституту та зумовило необхідність глибоких реформ адвокатури після 1991 року.

Список використаної літератури:

1. Бандурка С. С. Адвокатура: історія становлення. Право.ua. 2021. № 4. С. 14–20.
2. Бандурка С. С. Взаємодія держави і адвокатури в системі захисту прав і свобод людини: історико-правовий вимір. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/288e40ff-4587-4175-a946-a751a4e895c6/content> (дата звернення: 19.04.2026).
3. Боняк В.О. Селіхов Д. А та ін. Історія держави і права України : навч. посіб.. Дніпро : Дніпровський державний університет внутрішніх справ, 2024. 208 с. URL:
4. Вільчик Т. Б. Адвокатура та судова влада: історичні аспекти взаємодії. Forum Prava. 2022. № 72(1). С. 50–61.
5. Гвоздій В. А. Адміністративно-правові аспекти розвитку органів адвокатського самоврядування (1917–1962 рр.). Правова позиція. 2020. № 1. С. 22–25.
6. Гуменюк Т. Формування правоохоронних органів в Україні з кінця 40-х – початку 90-х років: історико-правовий аспект .Збірник наукових матеріалів семінару. Університет Короля Данила. 2025. С. 47–48.
7. Дурович А. А. Історія становлення та розвитку інституту адвокатури в Україні. Адвокатура: минуле, сучасність та майбутнє : матеріали X Міжнар. наук.-практ. конф. 2020. С. 390.

Науковий керівник: Стеценко Н. С., канд. юрид. наук,
асист. кафедри теорії та історії права НЮУ ім. Ярослава
Мудрого

*Онацька Златослава Юріївна,
студентка I курсу,
НЮУ імені Ярослава Мудрого*

ЗАКОН УРСР «ПРО МОВИ В УКРАЇНСЬКІЙ РСР» 1989 року ТА ЙОГО ІСТОРИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ

Конституція СРСР 1977 року у статті 73 чітко визначала коло повноважень Союзу РСР, залишаючи поза ним значну частину питань культурного та мовного розвитку республік. Саме ця конституційна рамка створила правову можливість Українській РСР самостійно діяти в мовній сфері [1, с. 85]. 27 жовтня 1989 року Верховна Рада УРСР ухвалила Закон «Про зміни і доповнення

Конституції (Основного Закону) Української РСР», яким внесено зміни до статті 73 республіканської Конституції. Державною мовою Української РСР проголошувалася українська, а держава брала на себе зобов'язання забезпечити її всебічний розвиток у всіх сферах суспільного життя. Ця конституційна зміна стала безпосередньою передумовою для ухвалення наступного дня, 28 жовтня 1989 року, Закону «Про мови в Українській РСР» № 8312-XI [1, с. 85]. Ще в радянський період український народ отримав першу юридичну основу для відновлення статусу рідної мови як невід'ємної частини своєї державності.

Закон 1989 року виник як логічне продовження конституційних змін і став відповіддю на глибоку кризу, спричинену десятиліттями русифікації. Політика централізованої влади СРСР суттєво звузила сферу вживання української мови в освіті, науці, культурі та державному управлінні. Перебудова та гласність М. Горбачова відкрили суспільству простір для відкритої дискусії про наслідки такої політики. Українська інтелігенція та громадськість усвідомили, що без державного статусу рідної мови неможливе повноцінне національне відродження. Ініціаторами Закону стали національно свідомі громадські організації, насамперед Товариство української мови імені Тараса Шевченка, що активно діяло в різних регіонах УРСР з 1988 року, а також Народний Рух України, Спілка письменників та студентські об'єднання. Під їхнім впливом Верховна Рада УРСР була змушена перейти від конституційної декларації до детального законодавчого акта. Процес створення проходив у два етапи: спочатку конституційна поправка 27 жовтня, а вже 28 жовтня — ухвалення самого Закону, який складався з 6 розділів і 40 статей [4]. Закон став не лише правовим документом, а й важливим проявом суспільної самоорганізації, коли громадський тиск змусив владу зробити реальний крок назустріч національним інтересам [2, с. 14].

Незважаючи на прогресивний зміст, Закон мав чітко виражений компромісний характер. У багатьох статтях поряд з українською мовою згадувалася російська як мова міжнаціонального спілкування народів СРСР. Це створювало юридичні можливості для збереження фактичної двомовності на практиці [2, с. 14–15]. Крім того, відсутність дієвих механізмів контролю та відповідальності за невиконання норм, а також

поетапне введення окремих положень (терміном від трьох до семи років), суттєво ускладнили реалізацію. Опір залишків партійного апарату, інерція радянської бюрократії та глибока спадщина попередньої політики призвели до того, що на місцях Закон часто залишався декларативним. У результаті, хоча формально українська мова отримала державний статус згідно зі статтею 2 Закону, в повсякденному житті домінування російської продовжувалося. Головною причиною неповного впровадження була відсутність політичної волі для радикальних змін у той перехідний період: влада пішла на поступки, але не готова була повністю відмовитися від радянських механізмів контролю над мовною ситуацією [3, с. 242]. Компромісний підхід дозволив формально визнати права українців, але не усунув системні перешкоди для реального функціонування державної мови.

Закон 1989 року став першим в радянській історії України документом, який на законодавчому рівні закріпив державний статус української мови. Він заклав правову основу для статті 10 Конституції незалежної України 1996 року та став відправною точкою для всього подальшого розвитку мовного законодавства [1, с. 85–86]. Завдяки йому почалося поступове повернення української мови до освіти, культури та державного управління, що сприяло зміцненню національної свідомості. Закон символізував перехід від радянської моделі русифікації до політики національного державотворення. Він продемонстрував, що навіть у межах СРСР республіка могла відстоювати свою ідентичність, коли суспільство виявляло достатню активність. Сьогодні досвід ухвалення Закону залишається актуальним, він показує, як конституційні зміни в поєднанні з громадським тиском здатні закладати фундамент для реальних перетворень. Значення Закону виходить далеко за межі 1989 року; він став одним із ключових кроків на шляху до відновлення повноцінної державності України [1, с. 87–88].

Конституційна поправка 27 жовтня 1989 року до статті 73 Основного Закону УРСР створила необхідну правову передумову, з якої органічно випливав Закон «Про мови в Українській РСР» № 8312-XI, ухвалений наступного дня. Ініційований громадськими силами в умовах перебудови, Закон став відповіддю на наслідки русифікації та прагненням народу утвердити рідну мову. Компромісний характер і відсутність дієвих механізмів не

дозволили повністю реалізувати положення Закону в радянський період. Водночас Закон закріпив державний статус української мови та став фундаментом сучасної мовної політики незалежної України. Аналіз цього процесу підкреслює важливу істину: правові норми, підтримані суспільною активністю, здатні змінювати долю нації, навіть якщо їхнє повне втілення вимагає часу та політичної волі.

Список використаної літератури:

1. Ялова О. В. Генеза формування мовних відносин та мовної політики і її засад (принципів) на території сучасної України / О. В. Ялова, К. О. Бортун // Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика. – 2025. – № 6 (Ч. 1). – С. 82–88.
2. Бориславська О. Українська мова як державна: європейські стандарти та національні особливості правового регулювання / О. Бориславська // Український часопис конституційного права. – 2017. – № 3.
3. Шевченко В. Становлення інституту державної мови в Україні / В. Шевченко // Теорія держави і права. – 2019. – № 3.
4. Про мови в Українській РСР : Закон УРСР від 28 жовтня 1989 р. № 8312-XI.

Науковий керівник: Стеценко Н. С., канд. юрид. наук,
асист. кафедри теорії та історії права НЮУ ім. Ярослава
Мудрого

*Осипенко Світлана Олександрівна,
студентка 1 курсу, 5 групи
факультету адвокатури
НЮУ імені Ярослава Мудрого*

САЛІЧНА ПРАВДА: МІЖ ТРАДИЦІЄЮ І ЗАРОДЖЕННЯМ ПИСАНОГО ПРАВА

Салічна правда є одним із найважливіших пам'яток ранньофеодального права, що відображає особливості суспільного устрою франків періоду становлення державності. Вона не лише закріплювала правові норми, а й фіксувала глибокі зміни в майнових відносинах, соціальній структурі та судовій практиці того часу. Її було укладено на рубежі V-VI століть за правління франкського короля Хлодвіга I. Салічна правда регулювала

внутрішньообщинні відносини і в основому містила норми карного та процесуального права. Вона відбила процес трансформації родової, общинної власності в феодалну приватну власність. Також можна відслідкувати зародження станової нерівності, що прослідковується в багатьох нормах Салічної правди.

Говорячи про структуру Салічної правди можна виокремити наступне: майнове право представлене володінням рухомим майном та земельними ділянками. З контексту окремих статей можна зробити висновок, що в той час між франками зберігалось общинне землеволодіння, тобто общинні землі розподілялися між родинами.

Існування общинної власності на землю у франків підтверджується й іншими титулами Салічної правди, зокрема розділом «Про переселенців». Чужинець міг переселитися на територію общини лише за умови, що всі її члени дадуть свою згоду. Якщо хоча б один з них висловлював протест, переселенець мусив залишити общину. Цікаво, що граф, який виконував рішення общинного суду про виселення «чужинця», повинен був з'явитися не до будинку переселенця, а на ту ділянку общинної землі, яку той обробляв [1, ст. 291].

Дуже ретельно записані вказівки щодо прав власності та успадкування на рухоме майно (худоба, раби, човни, дичина тощо). Успадковувати могли лише сини, у випадку їх відсутності – інші найближчі родичі. Про це зазначено в частині LIX «Про алоди»: «§5. Земельна ж спадщина ні в якому випадку не має дістатись жінці, вся земля нехай поступає чоловічій статі, тобто братам.»

Більшість статей у Салічній правді присвячена злочинам та покаранням. Під злочинами вважалися: крадіжки, вбивства, підпал, зґвалтування, незаконне проникнення на чужу ділянку, викрадення вільної людини, конокрадіство, порча, образа словом чи дією, співжиття з рабинею, неправдиві свідчення, перевищення повноважень графом, дезертирство. В ролі покарань виступали: відшкодування образи або завданої шкоди, штрафи, тілесні покарання, смертна кара. Дуже широко застосовувалися штрафи. Ступінь покарання визначався, в першу чергу, від соціального статусу правопорушника і потерпілого: чим вищий був статус останнього, тим жорстокіше було покарання. Слабко

висвітлюються зобов'язальні відносини, причина цьому криється у нерозвиненості товарно-грошових відносин між франками. Замість цього головну роль у зобов'язаннях були договори. Основні договори тих часів: купівля-продаж, позика, найм, дарування.

Варварські правди (до яких належать і Салічна), так само як і королівське законодавство, існували в просторі традиційної, що прийшла із додержавних часів, судової організації. Судові установи практично збігалися з органами общинного самоврядування, а в процесі зміцнення державності суд ставав домінуючою функцією територіальних народних зборів [2, ст. 170]. Судочинство було усним, гласним та відрізнялося суворим формалізмом. Судові справи розглядалися на зборах вільних людей, під головуванням виборного судді – тунгіна, потім вирок виносили рахінбурги – виборні засідателі. У подальшому судочинство перейшло до королівської адміністрації, а місце вищої судової інстанції очолив Суд короля.

Отже, Салічна правда є важливим етапом у розвитку права, який відображає перехід від звичаєвих норм до писаного законодавства. Фіксація звичаїв у письмовій формі сприяла їх упорядкуванню, уніфікації та зміцненню влади, а також заклала основу для подальшого розвитку європейського права. Таким чином, Салічна правда виступає не лише джерелом права франків, а й важливим кроком на шляху становлення правової системи середньовічної Європи.

Список використаної літератури:

1. Глиняний В.П. Історія держави і права зарубіжних країн : Навч. посіб. / 5-те вид., перероб. і домов. К. : Істина, 2005. 768 с.
2. Бостан Л. М., Бостан С. К. Історія держави і права зарубіжних країн. 2-е вид. перероб. й доп. : Навч. посібник. К.: Центр учбової літератури, 2008 730 с.

Науковий керівник: Лісогорова К. М., канд. юрид. наук,
доц. кафедри теорії та історії права НЮУ ім. Ярослава
Мудрого

*Палагнюк Василь Васильович,
студент 1 курсу, 3 групи
факультет міжнародного та
європейського права
НЮУ імені Ярослава Мудрого*

ВПЛИВ ПРАВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ НА РЕФОРМУВАННЯ СУДОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ: КРАЇНОЗНАВЧИЙ І ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

Актуальність теми зумовлена тим, що набуття Україною статусу держави-кандидата на вступ до Європейського Союзу та виконання положень Угоди про асоціацію визначили реформу судової влади як один із ключових критеріїв євроінтеграції [3]. Судова система виступає базовим індикатором утвердження верховенства права, гарантій прав людини та довіри до державних інституцій, що підтверджується сучасними дослідженнями впливу європейських інтеграційних процесів на трансформацію правосуддя в Україні [7, с. 31-35; 6, с. 180-184]. Право ЄС, закріплюючи стандарти незалежності суду, прозорості добору суддів і ефективності правосуддя, дедалі активніше визначає напрями трансформації національних правових систем, зокрема української, що зумовлює теоретичну й прикладну значущість дослідження [5; 4].

Стан наукової розробленості проблеми свідчить про наявність ґрунтовних досліджень судової реформи України в контексті європейських стандартів. У працях О. Яри проаналізовано вплив європейської інтеграції на інституційні трансформації у сфері правосуддя, а в дослідженнях Л. Москвич – проблематику інституційної незалежності суду та гарантій її забезпечення в умовах європейської інтеграції України [7, с. 32-36; 6, с. 179-186]. Окрему увагу В. Кістяник приділяє ролі судової аргументації як індикатору якості правосуддя та ефективності судової влади у контексті наближення національної судової практики до стандартів ЄС [2, с. 112-118]. Водночас у науковому дискурсі недостатньо розкрито країнознавчий аспект проблеми, що передбачає порівняльний аналіз трансформацій судових систем різних держав у процесі європейської інтеграції.

Метою дослідження є виявлення ключових напрямів

впливу права Європейського Союзу на реформування судової системи України на основі країнознавчого та порівняльно-правового аналізу. Методологічну основу становлять історико-правовий, порівняльно-правовий, системний та інституційний підходи, а також аналіз нормативно-правових актів України та Європейського Союзу, що узгоджується з підходами, представленими у щорічних звітах Європейської комісії в межах Механізму верховенства права [5] та у висновках Венеційської комісії щодо відповідності національного законодавства європейським стандартам [4].

У праві ЄС принцип верховенства права, незалежність суду та ефективність правосуддя є базовими засадами правопорядку і формальними критеріями членства, що відображається у механізмі регулярного моніторингу стану судової влади з боку інституцій ЄС [5]. У відносинах з Україною цей вплив реалізується через договірні та інституційні механізми, зокрема Угоду про асоціацію [3], а також через експертну діяльність Венеційської комісії, спрямовану на оцінювання відповідності змін у судовому законодавстві європейським стандартам незалежності суду та верховенства права [4].

Ключовими напрямками впливу права ЄС на реформування судової системи України є удосконалення процедур добору суддів, очищення суддівського корпусу та посилення ролі незалежних конкурсних механізмів, що детально аналізується у працях О. Яри [7, с. 34-38] і Л. Москвич [6, с. 183-189]. Посилення гарантій незалежності суду через оцінювання законодавчих змін міжнародними експертними інституціями, зокрема Венеційською комісією, розглядається як важливий чинник забезпечення відповідності національного судового законодавства стандартам ЄС [4]. Адаптація судової практики до європейських стандартів прав людини, що проявляється у зростанні ролі практики ЄСПЛ та розвитку механізмів конституційного контролю, у працях В. Кістяника інтерпретується як складова підвищення якості судової аргументації та ефективності правосуддя [2, с. 118-124]. Інституційне зміцнення антикорупційної інфраструктури також визначається у звітах Європейської комісії як необхідна умова сталості судової реформи [5].

Порівняльний аналіз досвіду держав Центрально-Східної Європи свідчить, що судова реформа в умовах європейської

інтеграції є тривалим і суперечливим процесом, який потребує поєднання правових змін з інституційною стабільністю та політичною волею [5]. Для України це означає необхідність не лише формального запровадження європейських стандартів, а й забезпечення їх реальної імплементації у правозастосовну практику. З позицій країнознавства вплив права ЄС на реформування судової системи України доцільно розглядати як складову трансформації державної правової ідентичності та входження до спільного простору європейських правових цінностей, у якому незалежний суд і реальний захист прав людини є базовими елементами демократичної держави [7, с. 36-39; 6, с. 191-195].

Список використаної літератури:

1. Закон України «Про судоустрій і статус суддів». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>
2. Кістяник, В. (2023). Роль судової аргументації в реформуванні судової системи України: перспективи членства в ЄС. *Києво-Могилянський право-політичний журнал*, (8-9), 109-126. DOI: <https://doi.org/10.18523/kmlpj303162.2023-8-9.109-126> URL: <http://kmlpj.ukma.edu.ua/article/view/303162>
3. Association Agreement between the European Union and its Member States, of the one part, and Ukraine, of the other part, 2014. *EUR-Lex*. URL: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:22014A0529\(01\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:22014A0529(01))
4. European Commission for Democracy through Law (Venice Commission). Opinions and Reports on Ukraine (Judiciary, Rule of Law, Constitutional Justice). Council of Europe, 2019-2024. URL: <https://www.venice.coe.int>
5. European Commission. *Annual Rule of Law Reports within the European Rule of Law Mechanism*. European Commission – Directorate-General for Justice and Consumers. URL: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/policies/justice-and-fundamental-rights/upholding-rule-law/rule-law/annual-rule-law-cycle_en
6. Moskvych, L. (2023). Strengthening the Institutional Independence of the Court in the System of European Integration Steps of Ukraine. *Problems of Legality*, (162), 179-195. DOI: <https://doi.org/10.21564/2414-990X.162.284111> URL: <http://plaw.nlu.edu.ua/article/view/284111>
7. Yara, O. (2024). Impact of European integration processes on judicial reform in Ukraine. *Law Journal of the National Academy of Internal Affairs*, 14(1), 31-39. DOI: 10.56215/naia-chasopis/1.2024.31. URL:

Науковий керівник: Пономарьова Г. П., канд. юрид. наук,
доц. кафедри теорії та історії права НЮУ ім. Ярослава
Мудрого

*Пасюга Єлизавета Олександрівна,
студентка 1 курсу, 4 групи
факультету юстиції
НЮУ імені Ярослава Мудрого*

СТИМУЛЮЮЧА РОЛЬ ЦЕРКОВНИХ СТАТУТІВ ДЛЯ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВНОСТІ РУСІ УКРАЇНИ

Церковні статuti Русі України є одним із найдавніших джерел формування правової системи на українських землях, які відображають процес становлення держави через духовну владу. В умовах формування сучасної української державності особливо важливо звертатися до початку створення правової традиції, адже саме тут заклалися основи правового регулювання.

Статут Святого князя Володимира, охрестившого Руську землю, та про церковні суди (далі — Статут Володимира Святославича) — це одна з найважливіших пам'яток Русі України, який почав діяти за часів Володимира Великого після хрещення держави. Він визначав правове становище церкви та її відносини зі світською владою. Статут Володимира Святославовича складався з трьох частин, де у першій було підтвердження хрещення Русі, у другій — встановлення церковної десятини, а у третій описувалося визначення церковного суду, а також справи, які належали до його юрисдикції. У ньому об'єдналися норми християнського, візантійського та місцевого права, що стали важливим елементом церковного права Русі України.

Статут князя Ярослава про церковні суди (далі — Статут князя Ярослава) — це також одна з пам'яток Русі. Він став одним з найважливіших доповнень Статуту кн. Володимира Святославича [3, с. 696]. Цей документ визначав права церкви та коло осіб, підлеглих церковній юрисдикції. У середині містилися

шлюбно-сімейні норми, кримінальне та цивільне права. Взявши до уваги, першу норму, можна зробити висновок, що основна увага приділялась питанням шлюбу, розлучень, сімейних відносин, а також правопорушення, які знаходилися у пунктах кримінального права про насильство та інше. Порівняно зі Статутом Володимира Святославича, значно розширювалося коло справ у церковному суді. Джерелами документу було не лише візантійські церковні норми, а й Руська Правда, після якої у суді почали використовуватися грошові штрафи. Ці норми заклали основну ідею для об'єднання місцевих правових традицій і формуванню соціальних відносин. Ураховуючи зміст, структуру та значення, можна сформулювати кілька головних тез щодо стимулюючої ролі церковних статутів Русі України:

по-перше, церковні статuti — це одні з перших нормативно-правових актів, що закріплювали правовий статус церкви та визначали її місце в системі державної влади. Вони мали стимулюючий характер і сприяли комплектуванню упорядкованої правової системи;

по-друге, важливою функцією церковних статутів стало розмежування компетенції між світською та церковною владою. Це сприяло формуванню окремих сфер юрисдикції, зокрема становленню церковного судочинства, що є ознакою розвитку державного правового механізму [1, с. 17];

по-третє, вони виконували важливу соціальну й регулюючу функції, закріплюючи норми, що регулюють шлюбно-сімейні відносини, моральну поведінку та відповідальність за правопорушення, тим самим впливаючи на стабільність суспільства [1, с.18];

по-четверте, церковні статuti сприяли встановленню церкви як складової державного апарату, що, у свою чергу, посилювало централізацію влади;

по-п'яте, церковні статuti сприяли легітимізації князівської влади через укорінення християнства на засадах управління. Це підсилювало авторитет правителів та формувало моральне підґрунтя про державу владу;

по-шосте, церковні статuti сформувалися під впливом візантійського права, тим саме вивівши Русь України до християнської правової традиції Європи, як наслідок, підсилюючи роль держави в цій сфері;

по-сьоме, поєднання візантійського права й Руської Правди стимулювало створенню власної правової системи.

Отже, церковні статuti відіграти спонукальну роль у розвитку державності Русі України, оскільки вони не лише впорядкували систему права, а й сприяли розвитку судочинства, інтеграції Русі у загальноєвропейський простір і сформували церковні інститути. Їх значення полягає в тому, що вони стали важливим кроком на шляху становлення правової держави та заклали подальший розвиток цієї української традиції.

Список використаної літератури:

1. Історія держави і права: підручник// В. Д. Гончаренко: Харків, Право, 2019. — С. 10-18.
2. Устав Святого князя Володимира, крестившаго Руськую землю, о церковных судех//
Хрестоматія з історії держави і права України: у 2 т. Т 1 — К.: Ін юре, 1997. — С. 39-41.
3. Статут князя Ярослава про церковні суди (Просторова редакція)//Хрестоматія з історії держави і права України: у 2 т. Т 1 — К.: Ін юре, 1997. — С. 41-45.
4. Велика українська юридична енциклопедія// Андрусишин Б. І., Бойко І. Й., Бондарук Т. І., Васильєв Є. О., Васенко С. І. та ін.: у 20 т. Т 1 — Харків, Право, 2016. — С. 695-698.
5. Науковий вісник Ужгородського університету; серія «Історія», вип. 26, 2011// Сабат П. В.: Церковні устави князів Володимира Великого та Ярослава Мудрого рукописного київського требника (XV- початок XVI ст.) апостольської ватиканської бібліотеки з фонду Борджіолі-ілліріко №15 [Електронний ресурс]. — Режим доступу <https://er.ucu.edu.ua/items>
6. Вплив рецепції римо-візантійського права на формування правової культури Русі на прикладі церковного уставу князя Володимира// Крижевський А. В., [Електронний ресурс]. — Режим доступу <https://journalapp.uzhnu.edu.ua/article/view/326800>

Науковий керівник: Стеценко Н. С., канд. юрид. наук,
асист. кафедри теорії та історії права НЮУ ім. Ярослава
Мудрого

*Перегорода Катерина Іванівна,
студентка I курсу, 3 групи
факультету адвокатури
НЮУ імені Ярослава Мудрого*

ОСНОВНІ ДОСЯГНЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ УКРАЇНИ НА ШЛЯХУ ДО ЄС

Ініціатива європейської інтеграції України виникла одразу після здобуття нею незалежності у 1991 році. Найголовнішими показниками цього стали перші угоди, які в подальшому мали забезпечити поступовий вступ України до Європейського Союзу (далі ЄС). Це Угода про партнерство та співробітництво між Європейськими співтовариствами і Україною (втратила чинність – після укладення Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом 2014 року) —1994 рік; Угода між Україною та Європейським Співтовариством про спрощення оформлення віз, яка мала забезпечити розвиток дружніх відносин між державами (її положення доповнені Угодою про безвізовий режим для України, яка була підписана у 2018 році) —1994 рік; Угода про асоціацію між Україною та ЄС (закріплені цілі асоціації між Україною та ЄС, наприклад: сприяння поступового зближення України та ЄС у процесі закріплення спільних цінностей, поглиблення зв'язку України з політикою ЄС; посилення політичного діалогу; сприяння збереження та зміцнення миру відповідно до загальносвітових та загальноєвропейських; посилення та поглиблення економічних і торгівельних відносин і тощо) — 2014 рік [3, с.31].

Рішучим каталізатором у процесі вступу України до ЄС стало 24 лютого 2022 року (початок повномасштабного російського вторгнення). Вже 28 лютого 2022 року Україна подала офіційну заявку на членство в ЄС, що стало початком процесу офіційного вступу до ЄС, і вже 23 червня 2022 року Україна отримала статус кандидата на членство в ЄС, за який боролась вже не один рік [1, с.385-386]. Отримавши цей статус кандидата на членство в ЄС, перед Україною постали завдання, які вона має виконати, щоб відповідати Копенгагенським критеріям 1993 року. Перший критерій — політичний (країна повинна налагодити стабільність інститутів, що

мають відповідати стандартам демократії). Другий критерій — економічний(країна повинна мати ринкову і конкурентоспроможну економіку). Третій критерій — критерій членства (здатність взяти на себе всі зобов'язання членства, включаючи політичний, економічний і валютний союз). Четвертий критерій зазвичай називають «незалежним» (вступ нових членів не повинен послаблювати європейську інтеграцію) [4].

При цьому, щоб стати повноцінним членом ЄС Україні необхідно сконцентруватися на: геополітичному контексті (триваюча війна, окупація територій та російська агресія створюють ризики для стабільності. Членство в ЄС має стати частиною гарантій безпеки); перешкодах в реалізації внутрішніх реформ (Україні необхідно продовжувати проводити значні реформи у багатьох сферах, таких як правоохоронна система, боротьба з корупцією тощо); економічних викликах (щоб відповідати економічному критерію, Україна має зміцнити свою економіку, підвищити конкурентоспроможність та забезпечити сталий економічний розвиток); соціально-економічних трансформаціях (країні треба посприяти покращенню рівня життя громадян); боротьба з корупцією та удосконалення правоохоронної системи (ціль - подолання корупції є найважливішою з усіх вище названих. Довгий час з корупцією в Україні ведеться запеклий бій. І в результаті індекс сприйняття корупції в Україні знижується завдяки успішній роботі правоохоронної системи, яка забезпечує ці результати [1, с.387]); на подальшому процесі адаптації законодавства України до норм ЄС, щоб все було узгоджене з *acquis* ЄС у всіх кластерах [3].

Щодо перспектив вступу України до ЄС, то їх поділяють за такими напрямками: політичні перспективи, які передбачають зміцнення демократії, верховенства права, реформи в усіх сферах, захист прав людини, співпраця з європейськими інституціями; економічні перспективи, які передбачають залучення інвестицій, розширення ринків, модернізація економіки, макроекономічна стабільність, участь у програмах ЄС; соціокультурні перспективи, які передбачають нові можливості для освіти, науки тощо; а також важливою перспективою є те, що завдяки цьому Україна зможе отримати стовідсоткову допомогу, враховуючи її сьогодинішнє становище [1].

Тож у висновку можна зазначити: вступ до ЄС — це не

лише формальне виконання критеріїв, а цивілізаційний вибір України та перехід до сучасної європейської держави. Інтеграція вже триває через угоди, реформи та співпрацю. За умови збереження темпу змін і підтримки партнерів Україна має реальні шанси завершити переговори найближчим часом. Євроінтеграція є інструментом побудови сильної, демократичної та безпечної держави.

Список використаної літератури:

1. Асірян Р.Р., Перепелиця К.О., Асірян С.Р. Перспективи Вступу України До ЄС. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. №5. С.385-389.
2. Дір І.Ю. Переговори про вступ до ЄС: досвід та перспективи для України. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2025. №6. С.370-375.
3. Кваша С.М, Павленко О.М, Вакуленко В.Л. Нові виклики нормативно-правового забезпечення вступу України до Європейського Союзу. *Економічний вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. 2024. №30. С.29-33.
4. Макаренко Н.А. Нові перспективи вступу України до Європейського Союзу: вплив російсько-української війни 2022 року на євроінтеграцію. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2022. №1. С.366-369.

Науковий керівник: Стеценко Н. С., канд. юрид. наук,
асист. кафедри теорії та історії права НЮУ ім. Ярослава
Мудрого

*Передерій Ірина Дмитрівна,
студентка 1 курсу, 1 групи
НЮУ імені Ярослава Мудрого*

МОДЕРНІЗАЦІЯ ПОДАТКОВОЇ СИСТЕМИ У ПЕРІОД ДІЯЛЬНОСТІ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ

Утворення Української Центральної Ради (УЦР) у березні 1917 р. та поетапне проголошення нею автономії, а згодом незалежності УНР поставило перед революційним урядом завдання розбудови власної фінансово-податкової системи в умовах зовнішньої агресії, соціально-економічної кризи та

правового вакууму. Правовою основою для модернізації державних фінансів стали передусім III Універсал УЦР від 7 (20) листопада 1917 р. та IV Універсал від 9 (22) січня 1918 р. [1]: III Універсал проголосив Українську Народну Республіку і задекларував курс на соціально-економічні реформи (скасування права приватної власності на землю, 8-годинний робочий день, державна монополія торгівлі, контроль над банками); IV Універсал закріпив повну фінансову незалежність УНР від Росії і доручив уряду здійснити всі заходи для зміцнення державних фінансів. Як зазначає Гай-Нижник П.П. [2], до 1917 р. Україна не мала власних фіскальних інституцій - усі надходження з її земель перераховувались до Петрограда. Для реалізації фінансової незалежності з червня 1917 р. функціонувало Генеральне секретарство фінансів, яке після IV Універсалу реорганізовано у Народне Міністерство фінансів. До його складу входили: департамент митних зборів, департамент прямих (простих) податків, департамент Державної скарбниці, науково-статистичний відділ та Українська експедиція заготовки державних паперів. Керівником фінансової роботи УЦР був видатний економіст М.І. Туган-Барановський (генеральний секретар фінансів у 1917 р.), який запропонував концепцію забезпечення паперових грошей без золотого резерву через прив'язку до «стратегічного товару» - хліба.

Ключовим елементом модернізації фінансово-фіскальної системи доби УЦР стало формування власної грошової бази та відповідної нормотворчості. У травні 1917 р. УЦР запровадила перший добровільний громадянський податок на «українську справу» - інноваційний інструмент мобілізації коштів, що мав вноситись робітниками, селянами, кооперативами та земськими управами. 14 листопада 1917 р. УЦР постановою визнала цукрову монополію виключним правом Державного Скарбу УНР - фактично перший власний акцизний збір держави. Закон «Про Головну скарбницю і Держбанк УНР» від 22 грудня 1917 р. проголосив, що всі державні податки і прибутки, які збираються на території УНР, є прибутком Державного скарбу УНР, і ліквідував будь-яке конкурентне фіскальне стягнення на користь іноземних урядів. 19 грудня 1917 р. (1 січня 1918 р. за новим стилем) УЦР ухвалила Тимчасовий закон про випуск державних кредитових білетів УНР - карбованця (прив'язаного до 17,424

частки щирого золота), що поклав початок власній грошовій системі. 1 березня 1918 р. запроваджено нову одиницю - гривню (8,712 частки щирого золота, рівна половині карбованця), ескізи банкнот якої виконали В. Кричевський та Г. Нарбут. Власного консолідованого бюджету УЦР так і не склала: усі видатки проводились на підставі тимчасових щомісячних кошторисів, а місячна потреба скарбниці становила приблизно 170 млн карбованців.

У галузі безпосереднього оподаткування УЦР успадкувала від Російської імперії систему, що поєднувала прямі та непрямі збори, значно деформовані умовами Першої світової війни. Гай-Нижник П.П. [2] виокремлює два етапи. На першому (1917 р.) УЦР декларувала право на всі фіскальні надходження з українських земель, однак реального механізму їх стягнення не мала: Тимчасовий уряд перераховував Київській казні лише частину зборів згідно з власними нормативами, а апарат збору прямих податків лише формувався. На другому (1918 р.) - після IV Універсалу - уряд УНР намагався розбудувати власну систему прямих (поземельний, промисловий, прибутково-майновий збори) та непрямих (акцизи на тютюн, горілку, сірники; мита) податків. Козаченко А.І. [3, с. 96] підкреслює, що органи земського самоврядування за доби УНР зберігали функцію місцевого оподаткування, збираючи земські збори на освіту, охорону здоров'я та дорожнє будівництво. Таким чином, у системі, що формувалась, поступово окреслювалась дворівнева структура: загальнодержавні (республіканські) та місцеві (земські) податки. Принципово новим було запровадження принципу цільового оподаткування: частина зборів призначалась безпосередньо на фінансування народної освіти, соціального захисту і земельних реформ, що відповідало соціально орієнтованій ідеології УЦР.

Аналіз нормотворчої діяльності УЦР неможливий без урахування загального контексту революційного державотворення. Озель В.І. [4, с. 61] обґрунтовує, що конституційні акти УЦР (I–IV Універсали та Конституція УНР 1918 р.) відображали послідовний курс на демократичну республіку зі значним соціальним навантаженням, фінансування якого вимагало нової фіскальної архітектури. Водночас реалізацію планів модернізації гальмував ряд системних перешкод. По-перше, відсутність власного золотого резерву унеможлилювала

забезпечення карбованця і гривні, що породжувало гіперінфляцію та нівелювало реальний рівень фіскальних надходжень до скарбниці. По-друге, більшовицька агресія з грудня 1917 р. призвела до фактичної втрати контролю над Лівобережжям, Харковом та промисловими центрами - ключовими точками збору акцизів і поземельного податку. По-третє, соціалістична ідеологія УЦР зумовила одночасне скасування права приватної власності на землю (що руйнувало базу поземельного оподаткування) і запровадження державної монополії торгівлі, що суперечило принципам ринкової фіскальної мобілізації. По-четверте, відсутність єдиної грошової системи і паралельний обіг «царських» рублів, «керенок», карбованців та гривень дезорганізовував облік і збір будь-яких податків. Окремою проблемою стала неспроможність митного адміністрування: УЦР формально заявляла про митну незалежність, проте реальне перекриття кордонів в умовах тривалих бойових дій залишалось майже нездійсненим [4, с. 60].

Таким чином, модернізація податкової системи у період діяльності Центральної Ради (березень 1917 - квітень 1918 рр.) стала першим у новітній історії України досвідом побудови власної фінансово-фіскальної системи в умовах революційного злому. За цей нетривалий час УЦР законодавчо закріпила право на всі фіскальні надходження з українських земель; запровадила власні грошові одиниці - карбованець і гривню; заклала інституційну основу податкового адміністрування; розпочала розбудову системи прямих і непрямих зборів із поєднанням державного та місцевого (земського) рівнів оподаткування; ввела монополію на стратегічні товари як інструмент акцизно-фіскальної політики. Водночас системні обмеження - брак власного золотого резерву, відсутність консолідованого бюджету, руйнівна гіперінфляція, більшовицька агресія та соціалістична ідеологія, що суперечила засадам ринкового оподаткування, - не дали повністю реалізувати фіскальну реформу. Досвід УЦР заклав важливий прецедент і набутки для подальшого розвитку українського фінансового права та державотворення.

Список використаної літератури:

1. III Універсал Української Центральної Ради від 7 (20) листопада 1917 р.; IV Універсал Української Центральної Ради від 9 (22) січня 1918 р. Конституції і конституційні акти України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0005300-17#Text>

2. Гай-Нижник П.П. Податкова політика Центральної Ради, урядів УНР, Української Держави, УСРР (1917–1930 рр.). Київ: Цифра-друк, 2006. 303 с. URL: <https://www.academia.edu/24303469>.

3. Козаченко А.І. Земське самоврядування за доби Української Народної Республіки. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2026. Том 1, № 93. URL: <https://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/354501>.

4. Озель В.І. Роль та місце конституційних актів Української Центральної Ради в історії українського державотворення. Аналітично-порівняльне правознавство. 2024. № 1. С. 60–66. URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/299661>.

Науковий керівник: Стеценко Н. С., канд. юрид. наук,
асист. кафедри теорії та історії права НЮУ ім. Ярослава
Мудрого

*Петришин Іван Павлович,
студент 1 курсу, 1 групи
НЮУ імені Ярослава Мудрого*

СУТНІСТЬ КОНЦЕПЦІЇ «ЖИВЕ ПРАВО» ОЙГЕНА ЕРЛІХА

Концепція «живого права» Ойгена Ерліха є однією з ключових ідей соціології права. Її сутність полягає у тому, що право не можна зводити тільки до закону, судового рішення або доктринального тлумачення. Ойген Ерліх звертав увагу на правила, якими люди фактично керуються у родині, громаді, торгівлі, професійних і господарських відносинах. У праці «Про живе право» він зауважував, що збірники законів не дають повного знання про право, якого народ реально дотримується у повсякденному житті [1, с. 194].

Ойген Ерліх писав у час, коли юридичний позитивізм помітно впливав на європейську науку права. Для такого підходу закон часто був головним, а іноді й єдиним виразом права. Ойген Ерліх не відкидав закон, але вважав недостатнім погляд, за яким право існує лише у формально встановлених нормах. Дослідники слушно зазначають, що він переніс увагу з абстрактного аналізу юридичних текстів на вивчення права у його русі, у зв'язку з

правосвідомістю, поведінкою людей і соціальними спільнотами [2, с. 20].

Поняття «живе право» означає фактичний нормативний порядок, який реально впорядковує суспільні відносини. Його джерелом є не тільки держава, а й самі соціальні союзи: сім'я, громада, підприємство, професійне середовище, релігійна чи етнічна спільнота. У таких союзах виникають сталі очікування щодо належної поведінки, виконання домовленостей, розподілу майна, користування речами, вирішення спорів. Саме ці правила часто визначають поведінку людей сильніше, ніж абстрактно сформульована стаття закону.

Буковинський досвід мав для Ойгена Ерліха особливе значення. На одній території діяло австрійське законодавство, але різні групи населення зберігали відмінні правові уявлення та звичаї. Він наголошував, що народи, які жили поруч, у правничих відносинах щоденного життя могли дотримуватися різних правових засад, хоча офіційно для них існувало одне право [1, с. 194]. Це спостереження показувало: закон може бути єдиним, але реальне правове життя не завжди є однаковим.

Метод Ойгена Ерліха також був нетиповим для традиційної юридичної догматики. Він пропонував досліджувати право не лише за текстами кодексів, а через спостереження, опитування, аналіз договорів, документів, місцевих практик, внутрішніх правил організацій. Для нього важливим було не те, як юрист теоретично описує норму, а те, як люди домовляються, виконують обов'язки, реагують на порушення, чи визнають певне правило обов'язковим. У цьому сенсі «живе право» є правом у дії, а не правом, яке існує тільки у письмовій формі.

У сучасному українському праві така ідея не може підміняти закон. Конституція України закріплює принцип верховенства права і встановлює, що правовий порядок ґрунтується на засадах, за якими ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством [3, ст. 8, 19]. Тому «живе право» не є підставою для ігнорування закону. Його значення полягає в іншому: воно дає змогу оцінити, чи справді закон входить у практику суспільних відносин і чи здатний бути зрозумілим для адресатів.

Показовим є співвідношення концепції Ойгена Ерліха з офіційним розумінням нормативно-правового акта. Закон України

«Про правотворчу діяльність» описує норму права як формально визначене правило поведінки, а закон — як нормативно-правовий акт, що регулює найбільш важливі суспільні відносини [4, ст. 8, 10]. Ойген Ерліх доповнює цей рівень соціологічним баченням: навіть добре сформульований закон потребує зв'язку з реальною поведінкою людей.

Ойгена Ерліха не слід сприймати як противника закону. Його критика була спрямована проти надмірної віри в те, що законодавчий текст автоматично охоплює все правове життя. Михайло Антонов звертає увагу, що концепція Ойгена Ерліха не ставить факти на протипагу нормам і не заперечує офіційне право; вона особливо важлива там, де закон мовчить, має прогалину, колізію або невдале формулювання [5, с. 364–365].

Це має значення для правозастосування. Суддя не повинен механічно застосовувати текст закону без урахування соціального змісту спору, але й не може замінювати закон власним розсудом. «Живе право» показує, що за кожною справою стоять конкретні правові відносини, очікування сторін, фактична практика і баланс інтересів.

Концепція має і межі. Якщо будь-яке стає правило поведінки назвати правом, тоді складно провести межу між правом, мораллю, звичаєм і корпоративним правилом. Тому ідею Ойгена Ерліха варто розглядати не як заміну позитивного права, а як доповнення до нього. Василь Костицький підкреслює, що Ойгена Ерліха цікавили мотиви, інтереси, потреби індивідів і соціальних союзів, а також зв'язок правових інститутів з економічною формою суспільних відносин [6, с. 58].

Отже, сутність концепції «живого права» полягає у визнанні того, що право формується не лише державою, а й самим суспільством. Воно проявляється у правилах, яких люди фактично дотримуються у щоденних відносинах. Закон залишається необхідною формою права, але не вичерпує всього правового життя.

Ідея Ойгена Ерліха має наукову цінність, оскільки повертає правознавство до дослідження правових відносин такими, якими вони існують у суспільстві. Вона вимагає від юриста не лише знання статті закону, а й розуміння того, як право фактично діє у громаді, родині, господарському обороті та судовій практиці.

Разом із тим «живе право» не повинно використовуватися як виправдання для ігнорування закону. У правовій державі закон забезпечує визначеність, рівність і захист особи. Однак закон стає справді дієвим лише тоді, коли не відривається від суспільних потреб і поведінки людей.

Список використаної літератури:

1. Ерліх Є. Про живе право. Проблеми філософії права. 2005. Т. III. № 1–2. С. 194-200.
2. Подковенко Т., Чорна К. Соціокультурні засади концепції «живого права» Євгена Ерліха. Актуальні проблеми правознавства. 2021. № 4 (28). С. 18-24.
3. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР.
4. Про правотворчу діяльність : Закон України від 24.08.2023 № 3354-IX.
5. Антонов М. В. Ойген Ерліх про закон і правосуддя. Філософія права і загальна теорія права. 2012. № 2. С. 356-368.
6. Костицький В. В. Про значення теоретичної спадщини Євгена Ерліха у розвитку сучасного праворозуміння. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 18: Економіка і право. 2016. Вип. 31. С. 57-63.

Науковий керівник: Стеценко Н. С., канд. юрид. наук,
асист. кафедри теорії та історії права НЮУ ім. Ярослава
Мудрого

*Пітерова Єлена Юрївна,
студентка 1 курсу, 3 групи
факультету адвокатури
НЮУ імені Ярослава Мудрого*

РОЛЬ УКРАЇНИ У ЗАСНУВАННІ ОРГАНІЗАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ НАЦІЙ

Участь України у створенні Організації Об'єднаних Націй є важливою темою дослідження в контексті створення міжнародно-правової суб'єктності Української держави. У сучасній історико-правовій літературі ця подія часто розглядається лише як частина діяльності радянської делегації. Однак аналіз історичних джерел

показує, що Українська РСР мала певний ступінь самостійності в галузі міжнародного права [1, с. 234].

Слід зазначити, що необхідні умови для отримання Україною статусу держави-засновниці Організації Об'єднаних Націй були створені під час переговорів на конференції в Дамбартон-Оукс у 1944 році та Ялтинській конференції у 1945 році. Радянська сторона порушувала питання про членство всіх республік союзу, але після тривалих обговорень було досягнуто компромісу, який передбачав надання членства в ООН Українській РСР та Білоруській РСР. Рішення ґрунтувалося на визнанні реального внеску цих республік у перемогу над нацистською Німеччиною та їхньої здатності виконувати міжнародні зобов'язання [5, с. 533–535]. Важливим кроком у реалізації цього статусу стала Сан-Франциська конференція, що відбулася у квітні та червні 1945 року. Делегація УРСР брала участь у роботі Третього комітету, який розробив правила Економічної та Соціальної Ради. Українські представники також брали участь в обговоренні статті 73 Статуту Організації Об'єднаних Націй про несамоуправні території, прагнучи узгодити принцип самовизначення народів з принципом територіальної цілісності держав, і 26 червня 1945 року Україна підписала Статут Організації Об'єднаних Націй як одна з 51 держави-засновниці.

Статус «члена-засновника» ООН тягне за собою певні правові наслідки. Держави-засновниці, на відміну від держав, які пізніше приєдналися до Статуту, мають право звертатися до Міжнародного Суду Організації Об'єднаних Націй без додаткових умов [4, с. 119–121]. Україна після 2014 року скористалася цією можливістю, щоб подати позов проти російської федерації за порушення статті 2, яка забороняє застосування сили, та статті 51 Статуту Організації Об'єднаних Націй, яка встановлює право на самооборону.

У контексті збройного конфлікту між росією та Україною статус України як держави-засновниці Організації Об'єднаних Націй набуває додаткового юридичного значення. Порушення Статуту Організації Об'єднаних Націй державою, яка брала участь у його створенні, вважається порушенням міжнародного договору та порушенням міжнародного правопорядку, в якому безпосередньо бере участь держава-жертва. Це обґрунтовує вимоги щодо створення спеціального суду для розслідування

злочину агресії проти України.

Україна також брала участь у кодифікації правил щодо міжнародної відповідальності держав у рамках Організації Об'єднаних Націй. Як член організації, вона брала участь у розробці проєктів статей Комісії міжнародного права, тому правила щодо відповідальності держав за міжнародно-протиправні діяння є частиною її власної правової спадщини [7, с. 321–323].

Отже, роль України у створенні Організації Об'єднаних Націй полягає в участі в законодавчому процесі на Сан-Франциській конференції, утвердженні міжнародної правосуб'єктності та створенні механізмів міжнародно-правової відповідальності. Статус країни-засновниці Організації Об'єднаних Націй, наданий у 1945 році, залишається актуальним і в сучасних умовах як засіб захисту національних інтересів України.

Список використаної літератури:

1. Задорожній О. В. Генеза міжнародної правосуб'єктності України. Київ : К.І.С., 2014. 688 с.
2. Кононенко В. П. Вирішення територіальних спорів Міжнародним Судом ООН: теорія і практика : монографія. Київ–Одеса : Фенікс, 2018. 438 с.
3. Russell R. B., Muther J. E. A History of the United Nations Charter: The Role of the United States 1940–1945. Washington : Brookings Institution Press, 1958. 1140 p.
4. Задорожній О. В. Міжнародна правосуб'єктність радянської України у контексті участі у створенні та діяльності Організації Об'єднаних Націй // *Науковий вісник НЮУ ім. Ярослава Мудрого*.
5. Грабович Т. Кодифікація норм про міжнародну відповідальність держав у межах ООН // Підприємництво, господарство і право. 2020. № 10. С. 320–323.
6. Роль ООН у сучасному світі // *Збірник наукових праць. Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка*. 2022.
7. Kress C. The Ukraine War and the Prohibition of the Use of Force in International Law // Torkel Opsahl Academic EPublisher (TOAEP). Occasional Paper Series No. 13. 2022.

Науковий керівник: Стеценко Н. С., канд. юрид. наук,
асист. кафедри теорії та історії права НЮУ ім. Ярослава
Мудрого

*Полумисна Марія Андріївна,
студентка 1 курсу, 1 групи
факультету слідчої та
детективної діяльності
НЮУ імені Ярослава Мудрого*

ОСОБЛИВОСТІ ІСПАНСЬКОЇ ДИКТАТУРИ ФРАНСІСКО ФРАНКА

У всі часи явище диктатури було поширеним і продовжує панувати у деяких сучасних державах. Так, у XX столітті в Іспанії протягом 1936-1975 рр. існував авторитарний режим під керівництвом каудильйо Франсіско Франка.

Метою роботи є дослідження феномену диктатури у прояві авторитарного режиму на прикладі політичної діяльності іспанського диктатора Франсіско Франка.

Поняття «диктатура» представляє собою «нічим не обмежену політичну, економічну та ідеологічну владу у державі або певному регіоні однієї чи кількох осіб, класу, соціальних груп, які у своїх діях спираються на безпосереднє застосування апарату насильства (армії, поліції, карних установ), а також відповідний політичний режим» [1]. Прихід до влади диктаторів зумовлений кризовими ситуаціями та боротьбою різних політичних сил за управління державою. Таким чином прийшов до влади іспанський політичний діяч Франсіско Франко, скориставшись своєю перемогою у громадянській війні.

Для диктатури притаманні «відсутність поділу влади, її повна концентрація у руках однієї, кількох чи групи осіб; обмеження демократичних прав і свобод людини й суспільства; придушення політичних і соціальних груп й асоціацій, що функціонують на демократичних і юридичних засадах, а також будь-яких форм громадянської непокори; законодавче закріплення правової основи нового соціального порядку, покликаного насамперед забезпечувати інтереси правлячих сил» [1].

Політична діяльність Ф. Франка характеризувалася проявами авторитаризму. Авторитаризм – «тип правління, метод володарювання та різновид недемократичного політичного режиму, основу якого становить диктаторський, не обмежений законом тип влади» [2, с. 184].

У період правління Ф. Франка закріпилася його особиста військова диктатура, де головною і авторитетною особою визначався каудильйо. Це дало початок формуванню такого політичного режиму, який називали франкістським. Цікаво, що франкізм став такою «формою організації державної влади для виконання політичних функцій, які визначають організовану й цивілізовану людську спільноту» [3, с. 184]. На практиці це означало, що в суспільстві діяв принцип верховенства права, а також існував поділ влади на законодавчу, виконавчу і судову. Проте всі ці гілки влади покійно підпорядковувались Ф. Франко. Це дає можливість зробити висновок, що в Іспанії за правління Ф. Франка вказані демократичні принципи здебільшого мали декоративний характер, а метою їх існування була імітація демократичного політичного режиму.

Отже, політичний режим Франсіско Франка мав у собі певні суперечності. З одного боку, він був втіленням диктаторських і авторитарних наративів, а з іншого, – зберігалися поділ влади на гілки та інші принципи демократії. Проте вирішальними, на нашу думку, у характеристиці франкізму як авторитарного режиму були надмірна персоніфікація влади каудильйо та культ особи Ф. Франка.

Список використаної літератури:

1. Горбатенко В. П. Диктатура. Енциклопедія Сучасної України / редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.]; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2007. URL: <https://esu.com.ua/article-24278> (дата звернення: 04.05.2026).
2. Гарбадин А., Ільницька Д. Теоретико-концептуальні засади дослідження та типологізації авторитарних режимів. *Вісник Львівського університету. Серія: філос.-політолог. студії*. 2021. Вип. 36. С. 183–189.
3. Морадіельос Е. Франко. Анатомія диктатора / Пер. з ісп. О. Ковальової. Львів: Вид-во Анетти Антоненко; Київ: Ніка-Центр, 2022. 296 с.

Науковий керівник: Шигаль Д.А., канд. юрид. наук,
доц. кафедри теорії та історії права НЮУ ім. Ярослава
Мудрого

*Прібилова Варвара Олександрівна,
студентка 1 курсу, 1 групи
факультету слідчої та
детективної діяльності
НЮУ імені Ярослава Мудрого*

ОСОБЛИВОСТІ ТОТАЛІТАРНИХ РЕЖИМІВ ХХ СТОЛІТТЯ ТА ЇХ ВПЛИВ НА СУСПІЛЬСТВО

Поняття «тоталітаризм» бере свій початок у першій половині ХХ століття. У науковій літературі цей термін з'явився завдяки італійському політику та журналісту Джованні Амендолу як відповідь на фашистський режим Беніто Муссоліні [1]. Сутність тоталітаризму полягає у прагненні до повного контролю усіх сфер суспільного життя з боку держави. Тоталітарні режими найбільш яскраво проявилися в Італії, Німеччині та Радянському Союзі.

Актуальність теми полягає у тому, що ХХ століття виявилось доволі складним для всього світу. Прояв тоталітарних режимів в багатьох країнах мав значний вплив на суспільство та розвиток історії. Не оминув тоталітаризм й Україну, з наслідками якого ми стикаємося й до сьогодні. Тривалий вплив тоталітарного режиму на території України призвів до масових репресій, голоду, обмеження прав і свобод людини, а також повного контролю держави над суспільством. Після здобуття незалежності наша держава обрала демократичний напрямок розвитку, однак такий перехід є тривалим та потребує значних зусиль. Саме тому важливо ознайомитися з причинами виникнення тоталітаризму та його впливом на суспільство, адже український народ на власному досвіді знає наслідки існування такого режиму.

Метою роботи є визначити причини зародження тоталітарних режимів, їх особливості та вплив на суспільство.

Теорія тоталітаризму склалася завдяки таким науковцям, як К. Поппер, Х. Аренд, З. Бжезінський, К. Фрідріх, Ф. Хайєк, Р. Арон та ін. [2]. Зокрема З. Бжезінський та К. Фрідріх розробили модель тоталітаризму, охарактеризувавши її як політичний режим, якому притаманні шість ознак: офіційна ідеологія, єдина масова партія, система терору, контроль над засобами масової інформації, монополія на зброю, а також централізоване управління над економікою [1].

Виникнення тоталітаризму не є випадковим, його поява пов'язана з низкою соціальних, політичних та економічних причин. Важливу роль у зародженні тоталітарних режимів відіграв розвиток індустріального суспільства. Ускладнення суспільних зв'язків зумовило додаткові труднощі у регулюванні суспільних відносин, що сприяло посиленню державної влади. Поширення тоталітаризму пов'язано також з безробіттям, бідністю, війнами та іншими соціально-економічними кризами, що вплинули на свідомість людей та сприяли формуванню віри у «сильну владу», яка здатна вирішити всі проблеми. Варто зазначити, що ключову роль у розповсюдженні тоталітарних ідей відіграв розвиток засобів масової інформації, що забезпечило державі можливість активно поширювати свою ідеологію та пропаганду. Завдяки цьому влада почала насаджувати ідею, що інтереси держави є важливішими за права людей [3]. Для цього в Італії поширилося гасло: «все у державі, нічого поза державою, нічого проти держави», утверджуючи панування держави над суспільством [2].

Функціонування тоталітаризму протягом XX століття мало негативний вплив на суспільство. Одним із головних наслідків такого режиму є порушення прав і свобод людини та масові репресії. Тоталітарна держава тримала під контролем усі сфери суспільного життя, а при будь-якій невідповідності ідеології чи інакодумстві влада втручалася в особисте життя, вдаючись до насильницьких методів покарання. Це створювало в житті людини атмосферу страху та постійного контролю, змушуючи людей підкорятися владі та нехтувати власними інтересами. Негативним наслідком функціонування тоталітаризму була економічна нестабільність країни, оскільки в ній діяло централізоване управління, що призводило до неефективності господарювання та економічних криз. До того ж тоталітаризм призводив до міжнародної нестабільності та війн, адже тоталітарні держави прагнули розширити сферу свого впливу. Прикладом є Радянський Союз, який протягом свого існування поширював власний вплив на інші держави та тримав під контролем країни соціалістичного табору.

Отже, тоталітаризм можна вважати одним із найнебезпечніших політичних режимів, що домінував у XX столітті. Історія демонструє, якими наслідками супроводжується встановлення тоталітарних режимів. Досвід XX століття свідчить,

що подібні режими призводять до порушення прав і свобод людини та суспільних трагедій. На сьогодні варто враховувати минуле та спрямовувати діяльність держави до демократичного розвитку із забезпеченням прав і свобод людини.

Список використаної літератури:

1. Стародубець Г. М. Генеза західних концепцій тоталітаризму: історико-методологічний аналіз. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Історія*. 2025. № 52. С. 154–163. DOI: 10.31652/2411-2143-2025-52-154-163 (дата звернення: 12.05.2026).

2. Ходєєв Н. П. Тоталітаризм як феномен ХХ ст. *Національно-визвольна боротьба та становлення і збереження державності України* : збірник матеріалів XIV Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Харків, 19–20 листопада 2020 р. Харків : ХНУРЕ, 2020. С.187-189 URL: <https://openarchive.nure.ua/server/api/core/bitstreams/ccbfaad4-b931-46af-8e35-ee3c2ea55ae6/content#page=188> (дата звернення: 12.05.2026).

3. Лабузова Д., Ніколаєнко Н. Фактори, що сприяють формуванню тоталітаризму в сучасних умовах. *Російська війна проти України: трансформації соціальних інституцій та практик* : збірник тез другої науково-практичної конференції (29-31 жовтня 2025 року, м. Київ) / Національний університет «Києво-Могилянська академія», Факультет соціальних наук та соціальних технологій. Київ: НаУКМА, 2025. С. 252–255. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/38346> (дата звернення: 12.05.2026).

Науковий керівник: Шигаль Д.А., канд. юрид. наук,
доц. кафедри теорії та історії права НЮУ ім. Ярослава
Мудрого

*Птуха Ангеліна Миколаївна,
студентка 1 курсу, 3 групи
факультету адвокатури
НЮУ імені Ярослава Мудрого*

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЦЕСУ ВСТУПУ УКРАЇНИ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ В ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ

Процес вступу України до Європейського Союзу (далі – ЄС) завжди був і є важливим для розвитку її державності. Та попри повномасштабне вторгнення в Україну, процес набуття членства в ЄС лише прискорився.

З моменту проголошення незалежності у 1991 році Україна розпочала еволюцію нормативно-правового забезпечення євроінтеграції, спрямовану на поступове наближення до стандартів ЄС. Спочатку було укладено Угоду про партнерство та співробітництво, підписану у 1994 році та введену в дію у 1998 році, яка заклала основу для політичного діалогу та адаптації законодавства [3, с. 60]. У 2001 році Указ Президента затвердив Стратегію інтеграції, що акцентувала на реформі правової системи та приведенні норм у сферах приватного, трудового, фінансового та митного права до європейських вимог [1, с. 31]. Далі, у 2004 році було прийнято Закон про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства ЄС, який систематизував процес гармонізації. І знаковою кульмінацією стало укладення Угоди про асоціацію у 2014 році. Вона визначила організаційні аспекти реформ та адаптацію українського права до *acquis communautaire* у юстиції, економіці та захисті прав людини [6]. Загалом, до 2022 року процес євроінтеграції розвивався поступово, з орієнтацією на гармонізації норм у ключових сферах.

Необхідно звернути увагу на те, що з початком воєнного стану, який було запроваджено через повномасштабне вторгнення в Україну у 2022 році, курс на набуття повноправного членства України в ЄС набув нових правових особливостей, що відрізнялися від попереднього розвитку. Цей період позначився прискоренням ключових кроків, що зумовлено насамперед геополітичними обставинами. Зокрема, вже 28 лютого 2022 року українське керівництво подало заявку на членство в ЄС, що стало

безпрецедентним кроком для країни в умовах повномасштабного вторгнення. Цей акт підкреслив правову готовність держави до подальшої євроінтеграції, попри воєнні виклики, і призвів до швидкого отримання статусу кандидата вже 23 червня того ж року [2, с. 367]. Такий розвиток подій демонструє, як надзвичайні обставини можуть впливати на стандартні процедури вступу. Варто зазначити, що таке швидке реагування ЄС на заявку України посилило внутрішню мотивацію до поглиблення реформ, перетворивши євроінтеграцію на символ національної стійкості.

У 2024 році в Люксембурзі відбулася Перша Міжурядова конференція між Україною та ЄС, яка офіційно започаткувала переговорний процес щодо вступу України до ЄС. У межах цього процесу особлива увага приділяється дотриманню Копенгагенських критеріїв, насамперед політичних і правових, що передбачають стабільність демократичних інститутів, забезпечення принципу верховенства права та належний захист прав людини. Проведення цієї конференції фактично засвідчило, що Україна виконала необхідні попередні умови для початку переговорів. Зокрема, було здійснено низку заходів у напрямі посилення діяльності антикорупційних інституцій, ухвалення законодавства щодо регулювання лобістської діяльності, а також забезпечення прав національних меншин [4, с. 119].

Водночас воєнний стан створив значні виклики для реформування законодавства, вимагаючи адаптації національних норм до 35 розділів *acquis communautaire* ЄС. Попри обмежені ресурси, Україна продовжила гармонізацію права, спираючись на моніторинг з боку Єврокомісії, який оцінює відповідність стандартам ЄС [2, с. 368-369]. Однак він виступає не лише контролем, а й інструментом підтримки, що допомагає державі інтегрувати норми в національний правовий простір. Це демонструє, як правові процеси адаптації не зупиняються навіть у кризових умовах, а навпаки, набувають стратегічного значення для державності.

Вплив воєнного стану на інституційну спроможність держави виявився у зниженні доступних ресурсів для реформ, але це не завадило продовженню змін у правосудді та протидії корупції. Наприклад, було завершено перевірку доброчесності кандидатів до Вищої ради юстиції та створено Вищу кваліфікаційну комісію суддів, що відповідає вимогам ЄС [5]. Такі

кроки підкреслюють стійкість правової системи України в умовах конфлікту.

Важливим є те, що міжнародно-правова підтримка ЄС стала ключовим фактором адаптації, включаючи фінансування реформ через програму Ukraine Facility на 50 мільярдів євро [4, с. 119]. Ця допомога не лише полегшує впровадження змін, але й посилює правові зв'язки між Україною та ЄС, сприяючи швидшій інтеграції. Загалом, така підтримка перетворює виклики на можливості для модернізації національного права. Вона не обмежується лише фінансами, а формує нову правову парадигму, де ЄС стає співучасником реформ.

Необхідно наголосити, що вперше в історії ЄС розглядається вступ країни під час воєнного стану, що створює новий прецедент у міжнародному праві. Зокрема, окремі заходи солідарності ЄС з Україною призвели до швидкого скринінгу українського законодавства, завершеного до 2024 року [3, с. 61]. Цей етап дозволив оцінити готовність країни до переговорів, підкресливши правову гнучкість ЄС в надзвичайних ситуаціях.

Крім того, переговори ведуться за кластерним підходом, групуючи розділи *acquis communautaire* для ефективності, але з ризиками затримок через проблеми, як-от корупція чи енергетична залежність [3, с. 61]. Ці ризики вимагають додаткових правових зусиль від України, аби забезпечити відповідність критеріям ЄС.

Таким чином, процес вступу України до Європейського Союзу в період воєнного стану характеризується виразним прискоренням правових реформ, зокрема адаптацією законодавства до *acquis communautaire* та виконанням Копенгагенських критеріїв, що відбувається паралельно з активним захистом нашої держави. Водночас воєнний стан створює суттєві виклики: обмеження ресурсів, інституційні перешкоди та необхідність балансувати між терміновістю змін і їхньою глибиною. Саме ця динаміка на тлі зовнішньої агресії формує прецедент в історії міжнародного права як держави, що інтегрується до ЄС саме в умовах збройного протистояння.

Список використаної літератури:

1. Кваша С. М., Павленко О. М., Вакуленко В. Л. Нові виклики нормативно-правового забезпечення вступу України до Європейського Союзу. *Економічний вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. 2024. № 30. С. 29–33.

2. Макаренко Н. А. Нові перспективи вступу України до Європейського Союзу: вплив російсько-української війни 2022 року на євроінтеграцію. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 1. С. 366–369.

3. Борович К., Зверева К. Євроінтеграційні прагнення України: етапи, результати, перспективи. *UNIVERSUM | Січень 2026*. 2026. №28. С. 59–64.

4. Будяченко О. Міжнародно-правові аспекти інтеграції України до Європейського Союзу. *Social Development: Economic and Legal Issues*. 2025. № 1. С. 114–122.

5. Сівова Т. Перспективи вступу України до Європейського Союзу в умовах воєнного стану. *Економіка та суспільство*. 2025. № 73.

6. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: Угода Україна від 27.06.2014: станом на 14 жовт. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text (дата звернення: 27.02.2026).

Науковий керівник : Стеценко Н. С., к.ю. н., асистентка кафедри теорії та історії права.

Науковий керівник: Стеценко Н. С., канд. юрид. наук,
асист. кафедри теорії та історії права НЮУ ім. Ярослава
Мудрого

*Радченко Данііл Миколайович,
студент 1 курсу, 1 групи
НЮУ імені Ярослава Мудрого*

КОНЦЕПЦІЯ АРНОЛЬДА ДЖОЗЕФА ТОЙНБІ ЯК НОВЕ БАЧЕННЯ СУСПІЛЬНО-ІСТОРИЧНОГО РОЗВИТКУ ЛЮДСТВА

Концепція Арнольда Джозефа Тойнбі посідає особливе місце у філософії історії ХХ століття, оскільки вона пропонує принципово інший підхід до осмислення історичного процесу, та якою відрізняється від лінійно-прогресивних і детерміністичних моделей. На відміну від класичних концепцій, що розглядають історію як єдиний поступальний процес розвитку людства, Тойнбі інтерпретує її як сукупність окремих цивілізацій, кожна з яких має

власну траєкторію становлення, розвитку та занепаду. Центральною ідеєю його теорії є концепт «виклику і відповіді», що визначає механізм розвитку цивілізацій. Згідно з цим підходом, історичний розвиток не є автоматичним або зумовленим виключно матеріальними чинниками. Навпаки, він залежить від здатності суспільства реагувати на складні природні, соціальні та духовні виклики. Якщо відповідь є адекватною та творчою, цивілізація переходить на новий рівень розвитку; якщо ж реакція виявляється недостатньою, це веде до стагнації або занепаду. Особливу роль у цьому процесі відіграє так звана «творча меншість», яка виступає носієм інноваційних ідей та духовних орієнтирів. Саме вона формує відповіді на виклики часу та спрямовує більшість суспільства.

Проте, за Арнольдом Джозефом Тойнбі, занепад цивілізації починається тоді, коли творча меншість перетворюється на «панівну меншість», яка втрачає здатність до творчості й лише утримує владу, не пропонуючи нових рішень. При цьому важливим аспектом концепції є також відмова від ідеї універсального прогресу. Тойнбі підкреслює, що не існує єдиного шляху розвитку для всіх народів, а історія є плюралістичною за своєю природою. Кожна цивілізація унікальна, і її розвиток визначається специфічними культурними, релігійними та соціальними чинниками. У цьому контексті особливе значення набуває духовний вимір, який, на думку мислителя, є визначальним у довготривалій перспективі історичного розвитку. Крім того, Тойнбі звертає увагу на процеси взаємодії цивілізацій, які можуть проявлятися у формі конфліктів, запозичень або синтезу культур. Він вважає, що жодна цивілізація не існує ізольовано, а розвиток людства є результатом складної мережі взаємозв'язків між різними культурними системами.

Таким чином, концепція Тойнбі формує нове бачення історичного процесу як нелінійного, багатовимірного та відкритого. Вона підкреслює активну роль людини, культури та духовності у формуванні історичної реальності, відкидаючи спрощені економічні або технологічні пояснення розвитку. Значення цієї концепції полягає в тому, що вона дозволяє глибше осмислити різноманітність історичного досвіду людства та зрозуміти причини як піднесення, так і занепаду цивілізацій.

У підсумку, теорія Тойнбі не лише розширює горизонти

філософії історії, але й має актуальне значення для сучасності, оскільки дає змогу аналізувати глобальні виклики та можливі сценарії розвитку людства в умовах сучасних трансформацій.

Список використаної літератури:

1. Бойченко І. В. Філософія історії : підручник. – Київ : Знання, 2000. – 705 с. Режим доступу: <https://www.kniga.biz.ua> (видавництво «Знання»)
2. Ящук Т. І. Філософія історії : курс лекцій. – Київ : Либідь, 2004. – 536 с. Режим доступу: <https://www.lybid.com.ua> (видавництво «Либідь»)
3. Павленко Ю. В. Історія світової цивілізації: соціокультурний розвиток людства : навчальний посібник. – Київ : Либідь, 1999. Режим доступу: <https://www.lybid.com.ua>
4. Арнольд Джозеф Тойнбі *A Study of History*. – London : Oxford University Press, 1934–1961. Режим доступу: <https://archive.org/details/astudyofhistory> (англомовне видання)
5. Internet Encyclopedia of Philosophy. Arnold Toynbee. Режим доступу: <https://iep.utm.edu/toynbee/>.
6. Stanford Encyclopedia of Philosophy. Philosophy of History. Режим доступу: <https://plato.stanford.edu/entries/history/>

Науковий керівник: Стеценко Н. С., канд. юрид. наук,
асист. кафедри теорії та історії права НЮУ ім. Ярослава
Мудрого

*Рашина Тетяна Олегівна,
студентка 1 курсу, 3 групи
факультету адвокатури
НЮУ імені Ярослава Мудрого*

ПРИСКОРЕНИЙ ВСТУП УКРАЇНИ ДО ЄС: ПОГЛЯД З ЄВРОПИ

Європейський підхід до розширення в сучасних умовах зазнає трансформації під впливом поєднання інституційних вимог і безпекових викликів. Після подання Україною заявки на вступ у 2022 році та отримання статусу кандидата процес інтеграції набув нової динаміки, що супроводжується ініціативами щодо його прискорення. Українська сторона обґрунтовує необхідність

скорочення часових параметрів членства як результат виконання реформ і водночас як відповідь на безпекові виклики, підкреслюючи свою роль у забезпеченні стабільності європейського простору. Важливу роль у цьому процесі відіграють ключові інституції ЄС: Європейська Комісія здійснює оцінювання прогресу реформ і підготовку переговорного процесу, Європейська Рада визначає політичні рішення щодо розширення, а Рада ЄС забезпечує ухвалення відповідних рішень у межах переговорних процедур. У дискурсі ЄС інтеграція України не розглядається як стагнаційна, однак ключовим залишається питання термінів вступу та можливих форматів його реалізації. Водночас визнається, що чинна методологія розширення, сформована для відносно стабільних умов, потребує адаптації до реалій війни та геополітичної нестабільності [1]. Водночас реакції європейських інституцій і держав-членів на ініціативи прискорення є неоднорідними. Загалом підтримуючи євроінтеграційні прагнення України, ЄС зберігає прив'язаність до принципу оцінювання на основі досягнутих результатів реформ, що відповідає логіці “merit-based process” [1]. Це формує напругу між необхідністю геополітичного прискорення розширення та дотриманням усталених інституційних критеріїв. Представники Європейської Комісії підкреслюють відсутність “глухого кута” у процесі інтеграції України, водночас наголошуючи на потребі пошуку нових підходів і гнучких інструментів взаємодії [2]. У європейському політичному дискурсі поєднуються підтримка поступового наближення України до політик ЄС та обережність щодо строків повноцінного членства, що зумовлено як інституційними, так і безпековими чинниками.

Таким чином, оцінювання перспектив членства України здійснюється на основі комплексного аналізу інституційної спроможності, демократичного розвитку та ефективності державного управління, що відображається у міжнародних індексах – табл. 1.

Таблиця 1. Динаміка інституційної та демократичної спроможності України за міжнародними індексами (2014–2025)

Показник	2014	2019	2024/2025	Значення для вступу в ЄС
Підзвітність та участь громадян (WGI), 2024	53,56	58,27	54,91	Рівень демократії та громадянської участі

Політична стабільність (WGI), 2024	31,85	48,27	58,51	Безпекова та політична стійкість
Ефективність урядування (WGI), 2024	41,22	44,09	39,70	Спроможність державного управління
Якість регулювання (WGI), 2024	45,04	50,29	50,12	Імплементація норм ЄС (acquis)
Верховенство права (WGI), 2024	44,48	46,89	44,57	Ключовий критерій членства
Індекс сприйняття корупції (CPI), 2025	~26	~30	36	Ефективність антикорупційної політики
Індекс демократії (Freedom House), 2024	3,07	3,36	3,43	Розвиток демократичних інститутів

Джерело: побудовано за [3; 4; 5]

Загалом Україна демонструє позитивну, але неоднорідну траєкторію наближення до стандартів ЄС, що потребує подальшого посилення інституційних реформ. Поряд із інституційними характеристиками важливим критерієм оцінювання готовності України до вступу в ЄС є економічна спроможність, що визначає здатність країни інтегруватися до внутрішнього ринку Союзу. Аналіз макроекономічних показників [6] свідчить про зростання обсягів ВВП України з 133,5 млрд дол. США у 2014 р. до майже 200 млрд дол. США у 2021 р., однак у 2022 р. спостерігалось суттєве скорочення до 161,9 млрд дол. США з подальшим відновленням до близько 190 млрд дол. США у 2024 р. Водночас динаміка прямих іноземних інвестицій залишається нестабільною: після зростання до 3,8 % ВВП у 2019 р. їх рівень знизився до 0,14 % у 2021 р., а в окремі періоди фіксувалися навіть від'ємні значення [6].

Отже, підхід ЄС до розширення трансформується у напрямі поєднання інституційних вимог із безпековими пріоритетами при збереженні принципу оцінювання за результатами реформ. Україна демонструє позитивну, але нерівномірну динаміку, де ключовими викликами залишаються верховенство права та ефективність управління. Економіка поступово відновлюється, однак волатильність інвестицій

відображає наявність інституційних і безпекових ризиків. Найбільш реалістичною є поетапна інтеграція до політик ЄС із прискоренням переговорів та формуванням реалістичних очікувань щодо строків членства.

Список використаної літератури:

1. Сидоренко С. До ЄС на чесному слові. Що стоїть за розмовами про 2027 рік та «часткове» членство України. *Європейська правда*. 2026. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2026/02/2/7230232/> (дата звернення: 25.02.2026).
2. Кричовська У., Проц А. Єврокомісарка запевнила, що євроінтеграція України не зайшла в «глухий кут». *Українська правда*. 2026. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2026/02/24/8022553/> (дата звернення: 25.02.2026).
3. Worldwide Governance Indicators. *World Bank Group*. URL: <https://www.worldbank.org/en/publication/worldwide-governance-indicators/interactive-data-access> (дата звернення: 25.02.2026).
4. Corruption Perceptions Index 2025. *Transparency International*. URL: <https://www.transparency.org/en/cpi/2025/index/ukr> (дата звернення: 25.02.2026).
5. Nations in Transit. *Freedom House*. URL: <https://freedomhouse.org/report/nations-transit> (дата звернення: 25.02.2026).
6. Ukraine. *World Bank Data*. URL: <https://data.worldbank.org/country/ukraine> (дата звернення: 25.02.2026).

Науковий керівник: Стеценко Н. С., канд. юрид. наук,
асист. кафедри теорії та історії права НЮУ ім. Ярослава
Мудрого

*Романенко Дмитро Анатолійович,
студент 1 курсу, 1 групи
НЮУ імені Ярослава Мудрого*

ЗАКОНОДАВЧЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРИМУСОВИХ ЗАХОДІВ КОЛЕКТИВІЗАЦІЇ ТА РОЗКУРКУЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО СЕЛЯНСТВА (1929–1933 РР.)

Законодавче забезпечення примусової колективізації та розкуркулення в Україні у період 1929–1933 років являло собою

цілісну, ієрархічно вибудовану систему репресивних норм. Цей процес не був хаотичним; він мав чітку юридичну логіку, спрямовану на повну ліквідацію приватної власності та політичне упокорення українського селянства. Офіційним ідеологічним початком став курс на «суцільну колективізацію», проголошений листопадним пленумом ЦК ВКП(б) 1929 року, проте справжнє правове підґрунтя для насилля було закладено постановою ЦК ВКП(б) від 5 січня 1930 року «Про темпи колективізації і заходи допомоги держави колгоспному будівництву». Цей документ розділив територію СРСР на зони, де Україна потрапила до першої групи — регіонів, які мали завершити «соціалістичну перебудову» села у найкоротші терміни (один рік). Це рішення ігнорувало будь-які економічні закони й спиралося виключно на адміністративно-командний примус.

Правовим документом, який легітимізував державний розбій, стала постанова ЦВК і РНК СРСР від 1 лютого 1930 року «Про заходи щодо зміцнення соціалістичної перебудови сільського господарства в районах суцільної колективізації і по боротьбі з куркульством». Цей акт став правовим фундаментом для масового пограбування селян, оскільки він офіційно скасував на території України дію законів про оренду землі та використання найманої праці. Це автоматично перетворило мільйони успішних господарів, які десятиліттями будували власні фермерства, на «класових ворогів». Місцевим органам влади було надано необмежене право конфісковувати майно, худобу, реманент і навіть житлові будинки селян, яких радянська ідеологія таврувала як «куркулів». Більше того, ця постанова надала право Об'єднаному державному політичному управлінню застосовувати позасудові репресії, що фактично виводило каральні органи з-під будь-якого цивільного контролю. Особливе місце в системі законодавчого терору посідала цілком таємна інструкція Президії ЦВК СРСР від 4 лютого 1930 року. Вона запровадила жорстку адміністративну класифікацію селянства на три категорії, що визначали міру репресій. Перша категорія — «контрреволюційний актив» — підлягала негайному арешту та фізичному знищенню або тривалому ув'язненню, а їхні сім'ї — депортації. Друга категорія включала «найбагатших куркулів та напівпоміщиків», які підлягали виселенню разом із родинами до спецпоселень. Третя категорія передбачала розкуркулення з переселенням у межах району на спеціально відведені найгірші ділянки землі («куркульські виселки»). Важливо підкреслити, що юридичних критеріїв належності до цих категорій не існувало:

достатньо було мати металевий дах на хаті або дві корови, щоб потрапити під жорна репресій. Згодом з'явився термін «підкуркульник», який дозволяв заарештувати будь-якого незаможного селянина, який просто висловлював співчуття сусідові або відмовлявся вступати до колгоспу. Коли спротив селян став масовим і набув форм збройних повстань, режим відповів посиленням кримінального законодавства. 7 серпня 1932 року була прийнята постанова ЦВК і РНК СРСР «Про охорону майна державних підприємств, колгоспів і кооперації та зміцнення суспільної власності», відома як «Закон про п'ять колосків». Цей безпрецедентно жорстокий закон оголошував усе майно та врожай «священною державною власністю». За розкрадання колгоспного майна запроваджувалася смертна кара з конфіскацією всього належного майна, а за пом'якшуючих обставин — позбавлення волі на строк не менше 10 років у концтаборах без права амністії. Фактично, селянин, який збирав залишки врожаю на вже прибраному полі, щоб прогодувати помираючу від голоду дитину, ставав «державним злочинцем».

Ситуація в Україні набула ознак спланованого геноциду через запровадження режиму «чорних дощок». Це було юридично оформлено постановою РНК УСРР і ЦК КП(б)У від 6 грудня 1932 року. Занесення села на «чорну дошку» означало його повну соціально-економічну блокаду: припинялася будь-яка торгівля, вивозилися всі наявні товари з крамниць, заборонялося кредитування, а головне — проводилося тотальне вилучення не лише зерна, а й усіх продуктів харчування під виглядом «штрафів за саботаж». Це був юридичний легалізований механізм масового вбивства голодом. Водночас держава вжила заходів, щоб позбавити жертв шансу на порятунок поза межами села. Постанова про запровадження паспортної системи від 27 грудня 1932 року свідомо не передбачала видачу паспортів сільському населенню. Це юридично прикріпило селян до землі, позбавивши їх права на вільне пересування, що за суттю було відновленням кріпацтва в його найгіршій формі.

Фінальним аккордом у цьому законодавчому зашморгу стала спільна директива ЦК ВКП(б) і Раднаркому СРСР від 22 січня 1933 року, підписана Сталіним і Молотовим. Вона прямо забороняла масовий виїзд селян з території УСРР та Кубані (де переважало українське населення) до інших регіонів під приводом

боротьби з «контрреволюційними елементами». Військові заслони ДПУ та регулярні частини армії блокували залізничні станції та дороги, примусово повертаючи виснажених людей у вимерлі села.

Таким чином, радянське законодавство 1929–1933 років повністю відкинуло принципи гуманізму та права, ставши інструментом тотальної експропріації та фізичної ліквідації українського селянства. Ці нормативні акти не регулювали суспільне життя, а були інструкціями для здійснення злочину проти людства, що призвів до загибелі мільйонів українців та знищення вікового устрою життя на українських землях. Сучасна правова оцінка цих документів підтверджує їхню роль як нормативної бази Голодомору-геноциду.

Список використаної літератури:

1. Про заходи щодо зміцнення соціалістичної перебудови сільського господарства в районах суцільної колективізації і по боротьбі з куркульством : Постанова ЦВК і РНК СРСР від 1 лют. 1930 р. *Збірник законів СРСР*. 1930. № 9. Ст. 105.

2. Про охорону майна державних підприємств, колгоспів і кооперації та зміцнення суспільної (соціалістичної) власності : Постанова ЦВК і РНК СРСР від 7 серп. 1932 р. *Голодомор 1932–1933 років в Україні: документи і матеріали* / упоряд. Р. Я. Пиріг. Київ : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2007. С. 272–273.

3. Про занесення на чорну дошку сіл, які злісно саботують хлібозаготівлі : Постанова РНК УСРР і ЦК КП(б)У від 6 груд. 1932 р. *Під прапором ленінізму*. 1932. № 21–22. С. 4–5.

4. Про запровадження єдиної паспортної системи в Союзі РСР і обов'язкову прописку паспортів : Постанова ЦВК і РНК СРСР від 27 груд. 1932 р. *Збірник законів СРСР*. 1932. № 84. Ст. 516.

5. Директива ЦК ВКП(б) і РНК СРСР про запобігання масовому виїзду селян, які голодують, за межі України та Кубані від 22 січ. 1933 р. *Колективізація і голод на Україні: 1929–1933 : збірник документів і матеріалів* / упоряд.: Г. М. Михайличенко, Є. П. Шаталіна ; відп. ред. С. В. Кульчицький ; НАН України, Ін-т історії України. Київ : Наукова думка, 1992. С. 556.

6. Колективізація і голод на Україні: 1929–1933 : збірник документів і матеріалів / упоряд.: Г. М. Михайличенко, Є. П. Шаталіна ; відп. ред. С. В. Кульчицький ; НАН України, Ін-т історії України. Київ : Наукова думка, 1992. 642 с.

Науковий керівник: Стеценко Н. С., канд. юрид. наук,
асист. кафедри теорії та історії права НЮУ ім. Ярослава
Мудрого

*Роменко Катерина Олегівна,
студентка 1 курсу, 2 групи
факультету адвокатури
НЮУ імені Ярослава Мудрого*

ШТРАФ ЯК ВИД ПОКАРАННЯ ЗА ПРОТИПРАВНІ ДІЇ ЗА РУСЬКОЮ ПРАВДОЮ

Руська Правда є однією з найважливіших пам'яток права Київської Русі: у ній відображено ранні форми правового регулювання суспільних відносин, уявлення про злочин, покарання, відшкодування шкоди та роль князівської влади у підтриманні правопорядку. Саме в Руській Правді простежується перехід від звичаєвої помсти до майнової відповідальності, а штраф набуває значення центрального засобу покарання. При цьому, Руська Правда фактично оперувала юридичними ознаками, що визначали поведінку як злочин, хоча ще не використовувала сучасної правової термінології [2, с. 9].

Мета – дослідити штраф як домінуючий вид майнового покарання за протиправні дії за Руською Правдою.

Система покарань у Руській Правді відображає перехідний етап розвитку права Київської Русі – від звичаєвих форм відплати до упорядкованої майнової відповідальності. Покарання набувало характеру компенсації завданої шкоди та засобу підтримання суспільного порядку, а злочин сприймався як «обіда» – шкода особі чи її майну, що зумовлювало відновлювальний характер санкцій [2, с. 8]. Це відповідає загальній закономірності розвитку права ранніх держав, коли правові інститути формуються в єдності із соціально-економічним устроєм суспільства.

Важливим кроком у становленні правової свідомості стало поступове обмеження кровної помсти. У Руській Правді вона спочатку звужується колом родичів, а згодом витісняється штрафними санкціями, що свідчить про посилення ролі держави у сфері правосуддя [3 с. 29]. Це означало перехід від приватної відплати до публічно регульованої системи покарань, де ключову роль відігравала князівська влада.

Основними видами покарань були:

- штрафи (грошові стягнення) – найпоширеніша форма покарання, що виконувала компенсаційну та фіскальну функції;

- потік і пограбування – найсуворіше покарання: вигнання злочинця з громади та конфіскація майна;

- «голова в потік» – форма відповідальності у тяжких випадках, що означала повне позбавлення правового захисту і соціального статусу.

У Руській Правді штраф виступає основною формою покарання і має чітко диференційовану структуру. Його сутність полягає у грошовому або майновому стягненні, що одночасно відшкодовує шкоду потерпілому та забезпечує інтереси князівської влади. Основу штрафних санкцій становили три види грошових стягнень: вира, продаж та урок. Вира – грошове стягнення на користь князя за вбивство вільної людини, розмір якої залежав від соціального стану потерпілого: проста вира стягувалася за вбивство простолюдини, тоді як за посягання на княжих службовців передбачалося посилене стягнення. Особливим різновидом була «дика вира» – колективний штраф, який сплачувала верв (община) у разі нерозкриття злочину на її території або за умови, що вбивця не виданий громадою [4, с. 14]. Продаж являла собою фіксований грошовий штраф на користь князя за злочини проти особи та майна і виражалася у чітко встановлених сумах – 12, 3 або 1 гривня залежно від тяжкості правопорушення. Урок, на відміну від вири та продажі, мав компенсаційний характер і передбачав відшкодування матеріальної шкоди безпосередньо потерпілому – еквівалент вартості втраченої чи пошкодженої речі. Головництво – окреме стягнення на користь сім'ї вбитого у разі відмови родичів від кровної помсти – хоча законодавчо не фіксувало точного розміру, на практиці відповідало 40 гривням [4, с. 15]. У такий спосіб Руська Правда вибудувала багатоланкову систему штрафних санкцій, де паралельно існували державний (фіскальний) і приватний (компенсаційний) виміри покарання.

Правова природа цих санкцій розкривається також через їх термінологічне оформлення в тексті пам'ятки. Руська Правда вербалізує ключові правові концепти злочину, кари та відповідальності через систему спеціальних термінів, що відображають тогочасне уявлення про право.

У Руській Правді розмір штрафу безпосередньо залежав від соціального статусу потерпілого. За посягання на представників вищих верств – бояр, княжих мужів – передбачалися значно більші штрафи, ніж за шкоду, завдану смердам або холопам. Така нерівність свідчить про відсутність принципу рівності перед законом у давньоруському праві.

Необхідно звернути увагу на те, що механізм стягнення штрафів у Руській Правді відображає становлення ранніх елементів правоохоронної системи Київської Русі. Штрафи вже не сплачувалися виключно за приватною домовленістю, а перебували під контролем князівської влади, що свідчить про посилення державного регулювання правопорядку. Важливу роль у зборі штрафів відігравали спеціальні посадові особи – «вірники» та «метальники»: вірники здійснювали стягнення «віри» і контролювали надходження платежів до казни, метальники виконували допоміжні функції, пов'язані з примусовим виконанням рішень та доставкою осіб до суду. Функції управління, суду й примусу ще не були розмежовані та зосереджувалися в руках князя та його адміністрації [3, с. 30].

Важливо наголосити, що покарання поєднувало приватно-правовий і публічно-правовий виміри: поряд із відшкодуванням шкоди потерпілому, винний сплачував штраф на користь князя. Це свідчить про формування подвійної відповідальності – перед потерпілим і перед державою [3, с. 29]. Значна частина грошових стягнень [віра, продаж] надходила до князівської скарбниці, що робило штраф важливим джерелом державних доходів і стимулювало владу замінювати кровну помсту фінансовими санкціями.

Штраф виконував і превентивну функцію – стримував правопорушення загрозою матеріальних втрат, – і компенсаційну – забезпечував відшкодування шкоди потерпілому.

Висновки. Аналіз норм Руської Правди засвідчує, що штраф є центральним і системоутворюючим видом покарання. Він поступово витісняє кровну помсту, що відображає перехід від звичаєвого, приватного способу розв'язання конфліктів до контрольованої державою системи відповідальності [4, с. 29].

Майновий характер покарань є показником рівня правової культури Київської Русі: злочин розумівся як шкода [«обіда»], а покарання – як засіб її відшкодування, що поєднував

компенсаційну, превентивну та фіскальну функції [2, с. 15]. Це відповідає загальним закономірностям розвитку права станового суспільства, де правові норми закріплювали соціальну нерівність і виступали інструментом регулювання суспільних відносин.

Система штрафів Руської Правди не лише регулювала відповідальність за правопорушення в Київській Русі, а й заклала підґрунтя для подальшого розвитку вітчизняного права, зокрема інститутів майнової відповідальності та компенсації шкоди.

Список використаної літератури:

1. Єрмолаєв В. М. До питання злочину та покарання за «Правдою Руською». Проблеми законності. 2025. Вип. 169. С. 6–19. DOI: <https://doi.org/10.21564/2414-990X.169.334747>
2. Єщенко О. В. Особливості доступу до правосуддя в часи Київської Русі. Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: юридичні науки. 2023. Т. 34 (73), № 5. С. 122–129. DOI: <https://doi.org/10.32782/TNU-2707-0581/2023.5/2>
3. Іванов В. М. Правові основи правоохоронної діяльності за княжої доби. Dictum Factum. 2025. № 2 (38). С. 29–36. DOI: <https://doi.org/10.32703/2663-6352/2025-2-18-29-36>
4. Історія держави і права зарубіжних країн : хрестоматія / за ред. В. Д. Гончаренка. Київ : Ін Юре, 2002. 715 с.
5. Тертичний О. В. Вербалізація концептів правового сегменту давньоукраїнської картини світу (на матеріалі «Правди Руської»). Науковий вісник ДДПУ імені І. Франка. Серія: Філологічні науки (мовознавство). 2025. № 23. С. 144–149. DOI: <https://doi.org/10.24919/2663-6042.23.2025.22>

Науковий керівник: Стеценко Н. С., канд. юрид. наук,
асист. кафедри теорії та історії права НЮУ ім. Ярослава
Мудрого

*Садовський Ярослав Вадимович,
студент I курсу, 1 групи
НЮУ імені Ярослава Мудрого*

ТЕОЦЕНТРИЗМ ТА АНТРОПОЦЕНТРИЗМ У ПОГЛЯДАХ І ПРАЦЯХ НІККОЛО МАКІАВЕЛЛІ

Нікколо Макіавеллі традиційно вважається «батьком»

сучасної політичної науки саме через його рішучий розрив із середньовічною традицією теоцентризму. У середньовічному світогляді держава та влада розглядалися як похідні від божественної волі, де монарх був лише намісником Бога, а політика — підпорядкованою етиці та теології. Проте праці Макіавеллі, зокрема «Державець» та «Міркування щодо першої декади Тита Лівія», знаменують перехід до антропоцентричної моделі, де центром політичного всесвіту стає людина з її волею, амбіціями та раціональним розрахунком.

Хоча Макіавеллі не відкидає релігію як інститут, він радикально змінює її роль. У його системі координат Бог перестає бути безпосереднім суб'єктом політичного процесу. Натомість з'являється поняття *Fortuna* (Доля) — стихійна сила обставин, яка вже не є синонімом божественного промислу. Антропоцентризм мислителя проявляється у впевненості, що людина здатна протистояти фортуні завдяки *Virtù* — особистісній доблесті, енергії та інтелекту. Це не християнська чеснота, а антична здатність до дії, що робить політику автономною сферою людської діяльності, вільною від церковного диктату.

Макіавеллістський антропоцентризм ґрунтується на песимістичному, але суто світському розумінні людської природи. Він стверджує, що люди за своєю суттю є егоїстичними, невдячними та мінливими. Такий підхід відкидає теоцентричну ідею про людину як образ Божий, що прагне до спасіння, і пропонує натомість образ людини-політика, яка прагне до безпеки та величі держави. Влада в трактуванні Макіавеллі — це не сакральний дар, а результат поєднання особистих якостей лідера та сприятливих обставин.

Важливою рисою його праць є інструменталізація релігії. Якщо теоцентризм вимагав підпорядкування політики вірі, то Макіавеллі пропонує зворотне: використання релігійних почуттів мас як інструменту для зміцнення державної єдності. Він захоплювався релігією стародавніх римлян, оскільки вона виховувала мужність і патріотизм, натомість критикував тогочасне християнство за проповідь смирення, яке, на його думку, робить народи слабкими перед агресорами. Таким чином, сакральне стає службовим елементом антропоцентричної політичної стратегії.

Зрештою, Макіавеллі виводить «земну» етику, яка

виправдовує жорсткі дії правителя інтересами держави (*ragione di Stato*). Це не означає відмову від моралі взагалі, а створення нової, суто людської ієрархії цінностей, де найвищим благом є виживання та процвітання політичної спільноти. Його вчення стало фундаментом для секуляризації західної думки, остаточно змістивши акцент з божественного призначення на людську відповідальність за власну історію.

Ідеї Нікколо Макіавеллі не обмежуються лише епохою Відродження, а логічно продовжують ті зміни, які він започаткував у політичній думці. Його антропоцентризм закріплює уявлення про політику як сферу людських рішень, де головну роль відіграють інтереси, сила та відповідальність людини, а не божественне визначення. У сучасному розумінні це проявляється в тому, що держави діють насамперед, виходячи з власної безпеки та стабільності. Такий підхід безпосередньо пов'язаний із макіавеллівською ідеєю державної доцільності, яка доповнює його відхід від теоцентризму. Водночас, на відміну від його часу, сьогодні політика частіше намагається поєднувати практичність із моральними нормами, що свідчить про подальший розвиток його ідей, а не їх просте копіювання.

Список використаної літератури:

1. Нікколо Макіавеллі. Державець / пер. з італ. — Київ: Основи, 2003., URL: <https://file.lib.in.ua/pdf/machiavelli-niccolo-derzhavets.pdf>
2. Нікколо Макіавеллі. Міркування щодо першої декади Тита Лівія / пер. з італ. — Київ: Основи, 2004., URL: <https://www.worldcat.org/title/discourses-on-livy/oclc/>
3. Історія політичних і правових вчень: підручник / за ред. О. В. Петришина. — Харків: Право, 2014., URL: <https://ek.nlu.edu.ua/>
4. Політологія: підручник / за ред. В. П. Горбатенка. — Київ: Академія, 2012., URL: <https://www.worldcat.org/title/politolohiia/oclc/>

Науковий керівник: Стеценко Н. С., канд. юрид. наук,
асист. кафедри теорії та історії права НЮУ ім. Ярослава
Мудрого

*Сафронова Єлизавета Романівна,
студентка 1 курсу, 3 групи
факультету міжнародного та
європейського права
НЮУ імені Ярослава Мудрого*

ЦЕНзуРА ТА КОНТРОЛЬ СУСПІЛЬСТВА В СРСР У 20 столітті ЯК ОЗНАКИ ТОТАЛІТАРНОЇ ДЕРЖАВИ

20 ст. стало розквітом тоталітарного режиму, який панував та поширювався на багато країн світу, які передусім мали наміри встановити контроль над суспільством і просунути свою ідеологію. Однією з таких держав був Союз Радянських Соціалістичних Республік (далі - СРСР). СРСР мала намір створити свою систему політичного контролю над суспільством, яка б охоплювала всі сфери життя людини. Тоді влада намагалася всіма засобами переробити суспільство таким чином, щоб не існувало свого особистого я у людини, а було тільки суспільне ми без приватного життя, а ні на йоту. Важливе місце у функціонуванні тоталітаризму в СРСР посідали цензура, пропаганда та контроль суспільства через репресивні органи [1]. Саме через цензуру, тобто через контроль над всією інформацією, влада прагнула забезпечити стабільність режиму та придушити будь-які прояви опозиції.

У часи приходу більшовиків до влади в СРСР у 1917 р. радянське керівництво почало посилено вибудовувати систему державної цензури. Цензура була тоді усюди - у літературі, кіно, театрах, школах, університетах та навіть у наукових працях. Наступним кроком, щоб придушити будь-який голос інакодумців, стало обмеження незалежної преси та закриття видань, які хоч якось критикували владу та їх політику. Це все відбувалося з насильницькими мірами через арешти, забір паперів та знищення тиражів. Більшовики мали думку, що преса і вся інформація мають служити тільки на користь держави та комуністичної партії. В 1917-1922 рр. були створені Револуційний трибунал друкування та Головліт, органи, які здійснювали контроль над усіма театральними постановками, друкованими матеріалами, кіном і радіо [2]. У той час як перший орган був уповноважений закривати редакції або конфісковувати типографії, підписувати арешт

журналісту або навіть висилати з країни , то без дозволу другого органу жоден твір чи праця не могли бути опублікованими або представленими суспільству.

Радянська влада через пресу та усі засоби масової інформації мала наміри продемонструвати усі переваги соціалістичної системи та комунізму , хоча насправді від суспільства приховувала економічні труднощі , репресії та те, що на окраїні міст і в регіонах люди страждали від голоду. Влада просто забезпечувала образ «ідеальної країни», у якій нібито все чудово .

Система контролю та цензури набула ще жорстокішого характеру при владі Й. Сталіна . Радянська політика зробила з його особи культ , адже його образ прославився в газетах, кіно і плакатах. Й. Сталіна зображали як мудрого керівника і називали «отцем народів», а будь-яку критику придушували [2] . Хоч і невдоволеність просочувалася у листівках та через доклади, де фіксувалися не тільки економічна невдоволеність , а ще й політична , у тому числі прямі обвинувачення в сторону Й. Сталіна і партійного керівництва. Але це були дуже рідкісні випадки таких висловлювань , тому що за підозру в антирадянській діяльності або просто навіть за необережні слова засуджували та відправляли до таборів ГУЛАГу. Тобто вже тоді страх був головним засобом контролю в СРСР.

За Й. Сталіна окрему увагу влада приділяла контролю над літературою та інтелігенцією . Інтелігенцію змушували бути вірними партії, стаючи «інженерами людських душ», поширюючи ленінсько-сталінську догму та заохочуючи до покірності партії та державі. [2] У 1930 р., щоб взяти абсолютний контроль над літературою, Сталін створив єдину спілку письменників та зробив офіційним, новим, обов'язковим стилем соціалістичний реалізм, а отже, від того моменту письменники і інші мали прославляти через свої праці радянський лад і комуністичну партію [3]. Багато хто в той час через інакодумність або через те, що не хотів робити цього, був репресований або позбавлений можливості публікувати свої твори .

Вже після смерті Й. Сталіна у 1953 р. розпочався період часткової лібералізації, який називали ще «відлига». За М. Хрущова радянська цензура дещо послабилася, і деякі репресовані були реабілітовані, але всеодно не існувало ніякої свободи слова,

а контроль був присутній на кожному кроці. Після усунення М. Хрущова у 1960-1980-х рр. у СРСР розгорнувся дисидентський рух, учасники якого виступали за права людини та надання свободи слова та демократичні зміни. Дисиденти розповсюджували заборонену літературу через самвидав, тобто надруковану на особистих друкарських машинках, а також організовували правозахисну діяльність і відкрито критикували владу [3,4]. Зі свого боку керівництво СРСР вважало дисидентів загрозою для режиму, тому проти них застосовували жорсткі репресійні заходи та інші покарання, такі як лікування у психіатричних лікарнях з діагнозом «повзуча шизофренія».

А вже наприкінці 1980-х рр. політика «гласності», котра була започаткована М. Горбачовим, сприяла ослабленню цензури та відкритості преси [5]. Тоді почали висвітлювати «білі пляма» радянської історії щодо репресій, ГУЛАГ, Голодомору та інших злочинів. Якраз відкритість інформації та наростання критики щодо влади стали одними з багатьох факторів розпаду СРСР у 1991 р..

Підсумовуючи, можна сказати, що цензура та контроль суспільства були невід'ємними складовими радянського тоталітарного режиму протягом усього 20 ст.. Через пропаганду, цензуру та контроль над інформацією держава хотіла забезпечити собі повне підпорядкування суспільства. Така ідеологія призводила до обмеження прав людини, придушення свободи слова і до атмосфери страху. Історія СРСР демонструє на своєму прикладі небезпеку тоталітаризму та важливість демократії для сучасного суспільства.

Список використаної літератури:

1. Totalitarianism. Encyclopaedia Britannica. URL: <https://www.britannica.com/topic/totalitarianism/Totalitarianism-and-autocracy>
2. Censorship during the Soviet Union. EBSCO Research Starters. URL: <https://www.ebsco.com/research-starters/history/censorship-during-soviet-union>
3. Енциклопедія сучасної України. Шістдесятники. Соціалістичний реалізм. Дисидентський рух. URL: <https://esu.com.ua/article-24366>
4. Бажан О. Г. Самвидав в Україні. Енциклопедія історії України: Інститут історії України (НАН України). URL:

https://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=Samvydav

5. Gorbachev Initiates a Policy of Glasnost. EBSCO Research Starters. URL: <https://www.ebsco.com/research-starters/law/gorbachev-initiates-policy-glasnost>

Науковий керівник: Пономарьова Г. П., канд. юрид. наук,
доц. кафедри теорії та історії права НЮУ ім. Ярослава
Мудрого

*Свідченко Валентина Миколаївна,
студентка 1 курсу, 11 групи
факультету прокуратури
НЮУ імені Ярослава Мудрого*

ТРАНСФОРМАЦІЯ АВТОРИТАРНИХ ПРАКТИК: ВІД ТОТАЛІТАРНИХ РЕЖИМІВ ХХ ст. ДО СУЧАСНИХ АВТОРИТАРНИХ РЕЖИМІВ ПОЧАТКУ ХХІ ст.

Тоталітарний режим – це політичний режим, у якому правляча еліта контролює політичні, ідеологічні та економічні сфери, а також здійснює тотальний контроль суспільного і приватного життя громадян [3]. Тоталітаризм став одним з найхарактерніших політичних явищ ХХ ст. Цей період характеризувався повним контролем суспільного життя через репресії, пропаганду, цензуру та обмеження прав і свобод людини. Найяскравішими прикладами такого режиму стали нацистська диктатура в Німеччині, сталінський режим в СРСР та фашистський режим в Італії.

Метою дослідження є аналіз трансформації авторитарних практик від класичних тоталітарних режимів ХХ ст. до сучасних авторитарних систем початку ХХІ ст. Завдання дослідження полягає у виокремленні ключових ознак тоталітарних і авторитарних режимів та їх відмінностей, а також порівнянні рівнів політичного контролю на прикладі Росії, Китаю та Північної Кореї.

Попри занепад більшості тоталітарних режимів після

завершення Другої світової війни у 1945 році і розпаду СРСР у 1991 році, окремі принципи та методи управління не зникли повністю. Вони трансформувалися у сучасні авторитарні режими. Тоталітарні та авторитарні режими мають спільні риси, зокрема концентрацію влади в руках однієї особи або групи осіб, обмеження прав і свобод людини та усунення громадян від реальної участі у політичному житті [3]. Водночас авторитарний режим, на відміну від тоталітарного, не прагне встановлення повного контролю над усіма сферами суспільства та допускає обмежений плюралізм за відсутності реальної політичної конкуренції [3]. Характерними ознаками авторитаризму є формальний характер виборів, домінування політичного лідера або вузького кола осіб, контроль над політичною сферою та обмеження діяльності опозиції [3].

Особливості сучасних авторитарних режимів можна простежити на прикладі політичних режимів Росії, Китаю та Північної Кореї.

На прикладі Росії можна побачити, що влада зосереджена в руках президента та вузького кола союзників, вибори не є вільними та чесними, спостерігаються фальсифікації та тиск на виборців. Опозиційні політики зазнають переслідувань та арештів. Також існує контроль інформаційного простору та обмеження вираження поглядів [2]. Таким чином, політична система в Росії демонструє високий рівень персоналізації влади, а також значний контроль політичної і інформаційної сфери.

Подібні тенденції спостерігаються і в Китаї. Китай перебуває під контролем Комуністичної партії, яка функціонує як авторитарний режим і зосереджує владу у вузькому політичному колі. Виборча система не є конкурентною, національні лідери не обираються на вільних і чесних виборах, а ключові рішення заздалегідь визначаються керівництвом КПК. Влада жорстко контролює інформаційний простір через цензуру ЗМІ та обмеження доступу до інтернету [1]. Таким чином, авторитарний режим в Китаї характеризується домінуванням інституційної партійної влади та високою політичною централізацією в межах однопартійної системи.

Водночас Північна Корея демонструє граничний рівень політичного контролю, виступаючи крайнім полюсом спектра між авторитаризмом і тоталітаризмом. Політичний режим КНДР

характеризується відсутністю майже всіх громадських прав і свобод, зокрема свободи вираження поглядів [5]. Цій країні притаманна однопартійна система з максимальною концентрацією влади у Верховного лідера, а також тотальний контроль інформаційного простору [4]. Таким чином, сукупність наведених ознак пояснює проміжне розташування цієї країни між авторитарною і тоталітарною моделями.

Отже, трансформація авторитарних практик від тоталітарних режимів XX ст. до сучасних авторитарних систем початку XXI ст. полягає у збереженні окремих інструментів політичного контролю, але у зміні їх масштабів і способів застосування. Від тоталітаризму сучасні режими **успадкували такі елементи, як політичні репресії, контроль інформаційного простору та обмеження діяльності опозиції**. Водночас відбулася важлива зміна: сучасні авторитарні режими **відмовилися від тотального контролю над усіма сферами життя**, характерного для тоталітаризму, і зосередилися переважно на політичній сфері, виборах та медіа.

Таким чином, сучасні режими демонструють не повне зникнення тоталітарних практик, а їх трансформацію у більш гнучкі форми політичного контролю, що по-різному реалізуються в персоналістських, інституційних та гранично репресивних системах.

Список використаної літератури:

1. Freedom House. *China: Freedom in the World* 2026. URL: <https://freedomhouse.org/country/china/freedom-world/2026> (дата звернення: 12.05.2026).
2. Freedom House. *Russia: Freedom in the World* 2026. URL: <https://freedomhouse.org/country/russia/freedom-world/2026> (дата звернення: 12.05.2026).
3. Чабанна М. Авторитаризм і тоталітаризм. Уявна подібність та сутнісна різниця. *Політичний менеджмент*. 2003. № 2. С. 83–92. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/PoMe_2003_2_11 (дата звернення: 12.05.2026).
4. Захаров Б. Тоталітаризм і свобода вираження поглядів у Північній Кореї. *Права людини в Україні: інформаційний портал Харківської правозахисної групи*. 2001. URL: <http://khpg.org/index.php?id=1007461144> (дата звернення: 12.05.2026).
5. Глухенька А. В., Паутяк Т. Політичний режим Північної Кореї: ознаки тоталітаризму. *Актуальні проблеми політології: матеріали наукової конференції*. Вінниця, 2017. С. 167–169. URL:

Науковий керівник: Гоцуляк С.Л., канд. юрид. наук,
асист. кафедри теорії та історії права НЮУ ім. Ярослава
Мудрого

*Серюженко Катерина Сергіївна,
студентка 1 курсу, 3 групи
факультету адвокатури
НЮУ імені Ярослава Мудрого*

ПОЧАТКОВИЙ ЕТАП ПРОЦЕСУ ВСТУПУ УКРАЇНИ ДО ЄС

У процесі вступу України до ЄС відображається прагнення держави приєднатися до європейського спільного культурного, політичного та правового простору, щоб отримати можливість зміцнити позицію на міжнародній арені, забезпечити гарантії безпеки, підвищити рівень якості життя громадян.

Початковий етап євроінтеграції України був тісно пов'язаний із Копенгагенськими критеріями членства. Вони встановлюють три основні умови для держав-кандидатів: наявність стабільних демократичних інституцій та дотримання принципу верховенства права; функціонування ринкової економіки, здатної витримувати конкуренцію на європейському ринку; а також спроможність прийняти й імплементувати повний обсяг законодавства ЄС. У 1990–2000 роках Україна почала практично реалізовувати ці стандарти. У цей період держава ратифікувала ключові міжнародні конвенції з прав людини, реформувала виборче та судове законодавство, скасувала смертну кару та почала системне наближення своїх норм до стандартів ЄС [1, с. 77].

Перші прояви орієнтації України на Європу з'явилися ще до проголошення незалежності. Вже 25 грудня 1990 року у постанові Верховної Ради УРСР було визначено, що Раді Міністрів необхідно зосередити свою діяльність на тому, щоб забезпечити активне й пряме залучення України до

загальноєвропейських процесів, а також поступове включення держави до європейських інституцій і структур. Цей акт став першим, що закріпив дотримання європейського вектору зовнішньої політики країни [4, с. 14]. Наступним важливим етапом стало прийняття Акту незалежності України 24 серпня 1991 року, що був остаточно закріплений результатами Всеукраїнського референдуму 1 грудня того ж року. Відразу після цього незалежність України була визнана міністром закордонних справ Нідерландів – держави, яка на той час очолювала Раду ЄС. Таке схвалення стало основою для налагодження офіційних відносин між Україною та Європейськими Співтовариствами [2, с. 198].

Нормативне закріплення європейського курсу України здійснила Постанова Верховної Ради України «Про основні напрями зовнішньої політики України» від 2 липня 1993 року. У ній вперше було чітко задекларовано, що стратегічною ціллю зовнішньої політики України є вступ до Європейських Співтовариств, а також до інших західноєвропейських чи загальноєвропейських об'єднань [3, с. 1288].

Найбільш значущим нормативно-правовим актом початкового періоду європейської інтеграції України стала Угода про партнерство і співробітництво між Україною та Європейськими Співтовариствами разом із їхніми державами-членами (УПС). Переговорний процес щодо її укладення почався ще у 1992 році, а вже 16 червня 1994 року в Люксембурзі документ було офіційно підписано. Верховна Рада України здійснила його ратифікацію 10 листопада 1994 року. Остаточно ж Угода набула чинності 1 березня 1998 року після завершення процедури ратифікації всіма країнами-членами Європейського Союзу [2, с. 198].

Угода про партнерство і співробітництво стала першим комплексним міжнародно-правовим актом незалежної України у відносинах з Європейським Союзом і водночас першою подібною домовленістю, укладеною ЄС із державою, що раніше входила до складу СРСР. Вона поклала початок новій моделі взаємодії, заснованій на політичному діалозі, розвитку економічних зв'язків і поетапному узгодженні законодавства [1, с. 75-76]. Документ охоплював широкий спектр напрямів співпраці, зокрема політичну взаємодію, торговельно-інвестиційну сферу, енергетику, транспортну галузь, захист довкілля, науково-

технологічний розвиток, питання юстиції та внутрішньої політики, транскордонну співпрацю, а також адаптацію українського законодавства до стандартів ЄС [2, с.198].

На підґрунті Угоди про партнерство і співробітництво розпочалося становлення своєрідної інституційної системи. У 1998 році було засновано Комітет Україна–ЄС [1, с. 76]. Одночасно функціонували Рада з питань співробітництва на міністерському рівні та Комітет парламентського співробітництва [2, с. 199].

У червні 1998 року відповідним указом Президента України було схвалено Стратегію інтеграції України до Європейського Союзу. У грудні 1999 року під час саміту в Гельсінкі Європейська Рада прийняла Спільну стратегію щодо України. У вересні 2000 року Указом Президента України було затверджено Програму інтеграції України до Європейського Союзу, яка визначала проведення внутрішніх реформ у контексті імплементації Угоди як частину загальної політичної мети – досягнення Копенгагенських критеріїв [4, с. 15-16].

Загалом, початковий етап євроінтеграції відзначався переходом від суто декларативних заяв до створення комплексної правової та інституційної основи, яка заклала фундамент для суттєвої трансформації національної системи. Практичним результатом цього етапу стала системна адаптація внутрішнього законодавства до європейських вимог, що безпосередньо вплинуло на розвиток державних інститутів і створила реальні механізми поступового інтегрування України до загальноєвропейського правового та політичного простору.

Список використаної літератури:

1. Гаріфуллін, М. В. Відповідність політичної, економічної та правової ситуації України критеріям вступу до Європейського Союзу. *Нове українське право*. 2022. № 6 (Т. 1). С. 74–80.
2. Костюченко Я. М. Історія становлення договірно-правових відносин України з Європейським Союзом. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2009. Вип. 84, ч. 2. С. 198–202.
3. Фетько Ю. І. Правові засади становлення та розвитку транскордонного та регіонального співробітництва між Україною та Європейським Союзом. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. № 2. С. 1287–1290.

4. Яков'юк, І. Європейський Союз та Україна: еволюція взаємовідносин. *Вісник Академії правових наук України: Право*, 2009. С. 14-28.

Науковий керівник: Стеценко Н. С., канд. юрид. наук,
асист. кафедри теорії та історії права НЮУ ім. Ярослава
Мудрого

*Сидорчук Дар'я Ігорівна,
студентка 1 курсу, 13 групи
факультету прокуратури
НЮУ імені Ярослава Мудрого*

ТЕХАСЬКА РЕСПУБЛІКА ЯК МОДЕЛЬ ІНСТИТУЦІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ ТА ТРАНСФОРМАЦІЇ ДЕРЖАВНОСТІ

Проблема становлення державності є актуальною для історико-правової науки, оскільки дозволяє досліджувати механізми виникнення та легітимації політичних систем у кризових умовах. Республіка Техас (1836–1845), що виникла внаслідок Техаської революції та відокремлення від Мексики [1], є показовим прикладом поєднання інституційного державотворення з впливом зовнішньополітичних чинників. Метою дослідження є аналіз становлення, розвитку та трансформації Республіки Техас, а також чинників її інтеграції до складу США.

Формування Республіки Техас було зумовлене кризою мексиканської державності, посиленням централізації влади та конфліктом між політикою Антоніо де Санта-Анни і регіональними інтересами Техасу [2]. Важливим чинником стала також демографічна трансформація регіону внаслідок масового переселення американських колоністів у 1820-х роках, що змінило етнополітичну структуру населення. Американські поселенці принесли власні правові та політичні традиції, які суперечили мексиканській системі управління, що сприяло формуванню сепаратистських настроїв і передумов для збройного конфлікту.

Техаська революція 1835–1836 років стала класичним прикладом збройного державотворення, у якому військові успіхи

безпосередньо трансформувалися в політичну незалежність. Початок конфлікту біля Гонзалеса, оборона Аламо, трагедія Голіаду та вирішальна перемога під Сан-Хасінто стали етапами, що забезпечили фактичне утвердження незалежності [3].

Інституційне оформлення Республіки Техас відбулося швидко та за зразком американської політико-правової системи. Конституція 1836 року закріпила республіканську форму правління, інститут президентства та принцип поділу влади, що свідчить про трансплантацію політичних моделей США [3]. Водночас правова система містила суперечливі елементи, зокрема легалізацію рабства, що відображало економічні інтереси панівної групи переселенців і політичну реальність Півдня США.

Декларація незалежності Техасу концептуально відтворювала риторику американської революційної традиції, обґрунтовуючи право на відокремлення через звинувачення мексиканського уряду у «тиранії» та порушенні природних прав людини [2]. Ідеологічна легітимація державності Техасу ґрунтувалася на універсалізації правової аргументації та принципах народного суверенітету. Водночас важливим підтвердженням інституційної зрілості Республіки Техас стало її міжнародне визнання: з 1837 року держава отримала дипломатичне визнання з боку Сполучених Штатів Америки та низки інших країн, що дозволило їй функціонувати як суб'єкт міжнародного права й відповідало одному з ключових критеріїв державності у класичній міжнародно-правовій теорії [3].

Практичним підтвердженням інституційної спроможності Республіки Техас стало формування власних органів влади, адміністративної системи та збройних сил навіть в умовах триваючої війни. Постать Сема Х'юстона як першого президента та військового лідера символізує консолідацію виконавчої влади та персоніфікацію державного управління [4].

Водночас історія Республіки Техас демонструє структурну залежність молодих держав від зовнішніх факторів. Постійні військові загрози з боку Мексики, економічна нестабільність, а також політична орієнтація значної частини еліт на приєднання до США зумовили обмежену автономність Техасу як держави. У результаті у 1845 році відбулася анексія Техасу Сполученими Штатами, яка у юридично-технічному значенні означала офіційне включення території Республіки Техас до складу США із

поширенням на неї американського суверенітету, федерального законодавства та юрисдикції органів державної влади. Наслідком цього стало припинення міжнародної правосуб'єктності Техасу як незалежної держави та набуття ним статусу штату США [3].

Республіка Техас є важливим історико-правовим прикладом державотворення в умовах збройного конфлікту та зовнішнього впливу. Актуальність теми полягає у дослідженні механізмів інституційного становлення, легітимації влади та трансформації революційного руху в систему управління. Військовий успіх забезпечив незалежність, однак подальший розвиток показав залежність суверенітету від інституційної ефективності, економічної стабільності та міжнародного визнання. Практичне значення полягає в аналізі сучасних процесів державотворення. Інституційний урок полягає в тому, що стійкість держави визначається взаємодією легітимності, дієздатності інститутів і здатності до адаптації.

Список використаної літератури:

1. Нормативне забезпечення приєднання Техасу до США. URL: <https://ir.stu.cn.ua/server/api/core/bitstreams/81c6fccf0185401fbefeb1d19ade521/content> (дата звернення: 18.05.2026).
2. Цей день в історії: 2 березня 1836: Республіка Техас. URL: <https://www.jnsm.com.ua/h/0302P/> (дата звернення: 17.05.2026).
3. Revolution and Republic - Texas Our Texas. URL: <https://texasourtexas.texaspbs.org/the-eras-of-texas/revolution-and-republic/> (date of access: 17.05.2026).
4. The Texas Revolution and the Republic of Texas: A Brief History. Texas State Historical Association. URL: <https://www.tshaonline.org/handbook/entries/republic-of-texas> (date of access: 18.05.2026).

Науковий керівник: Гоцуляк С.Л., канд. юрид. наук,
асист. кафедри теорії та історії права НЮУ ім. Ярослава
Мудрого

*Сіверчук Марія Олександрівна,
студентка 1 курсу, 2 групи
факультету адвокатури
НЮУ імені Ярослава Мудрого*

НАУКОВІ ПОГЛЯДИ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО НА ДЕРЖАВНО-ПРАВОВИЙ РОЗВИТОК РУСІ-УКРАЇНИ

Питання державно-правового розвитку Русі-України є ключовим для розуміння української державності. Значний внесок у його дослідження зробив Михайло Грушевський, який розглядав Русь-Україну як важливий етап розвитку українського народу [1, с. 4].

Окремі неукраїнські науковці стверджували, що Русь-Україна - це перший етап російської державності, що підтримувалося радянською ідеологією для обґрунтування ідеї єдності слов'янських народів під керівництвом московії. Михайло Грушевський був іншої думки: він вважав, що основу Русі-України становило автохтонне населення - український етнос, а Київ був політичним і культурним центром його консолідації [2, с. 240-241]. Історик також наголошував на ідеї «безперервності» розвитку українського народу. Михайло Грушевський вважав, що історія України має поступовий і тяглий розвиток, починаючись із Русі-України. Тому, з метою підкреслити зв'язок між давньою та новою історією України, він упровадив поняття «Русь-Україна» [2, с. 241-242]. При цьому, досліджуючи походження державності Русі-України Грушевський не погоджувався з норманською теорією, яка пов'язувала виникнення держави з варягами та династією Рюриковичів [1, с. 54]. Він вважав Русь-Україну результатом внутрішнього розвитку суспільства - тривалих соціальних, економічних і політичних процесів [3, с. 70-72].

Михайло Грушевський у своїх дослідженнях наголошував на особливостях державного устрою Русі-України. Він зазначав, що на відміну від західноєвропейського феодалізму з розвиненою системою васальних зв'язків, у Русі-Україні такі відносини не були глибоко вкорінені. Унаслідок цього державний апарат був частково відірваний від народу, який продовжував жити за традиціями [1, с. 55-56].

У дослідженні державного устрою він виокремив декілька

етапів становлення влади князя. Перший, пов'язаний із військовою демократією, коли вождя обирали воїни. Згодом влада стала спадковою й належала роду Рюриковичів. Важливу роль відігравав Київ як столиця: володіння ним надавало особливий статус суверена й легітимність правителя [1, с. 55-56]. При цьому, Михайло Грушевський визначав роль дружини не лише як політичної сили, а й як складової державного апарату, бо саме вона збирала податки шляхом полюддя [1, с. 55-56]. Водночас суттєвий вплив мали віче та боярська рада. Віче, як народні збори, приймало управлінські рішення, укладало договори, вирішувало питання війни, могло обирати чи виганяти князя, інколи здійснювало судову владу. Боярська рада, до якої входила знать, виконувала дорадчу роль і впливала на політичні рішення [4, с. 119-128].

Якщо говорити про правовий розвиток Русі-України, первинним регулятором суспільних відносин був звичай, а згодом писане право - зокрема міжнародні договори та «Руська правда» [4, с. 39-42]. Вона стала першим писаним зведенням законів, що закріпило народні звичаї, а також спиралася на князівське законодавство та судову практику. Проте Михайло Грушевський заперечував визначальну роль князя й вважав, що він узаконив уже існуючі норми [4, с. 39-48].

Необхідно зауважити, що Михайло Грушевський, досліджуючи суспільний лад Русі-України, поділяв населення на три групи: «люди-князівські» (дружина), «люди-церковні» і «люди» як основна маса населення. Останні поділялися на вільних, напіввільних і невільних, які мали різний обсяг прав: від широких у вільних до майже відсутності у невільних. Такий поділ свідчить про соціальну нерівність, однак історик наголошував саме на ролі основної маси населення як економічної основи держави [4, с. 67-69].

Отже, наукові погляди Михайла Грушевського на державно-правовий розвиток Русі-України мають важливе значення для української історії державності. Він досліджував Русь-Україну як закономірний етап розвитку українського народу, наголошував на ідеї безперервності української державності та аналізував її устрій, право й соціальну структуру. Це стало основою для сучасного розуміння процесів державотворення на українських землях.

Список використаної літератури:

1. Шевчук В. Академік Михайло Грушевський про державно-правову систему Київської Русі // Право і безпека. 2010. № 5. С. 54–57.
2. Лебедева Ю. В. Внесок М. Грушевського у дослідження історії Київської Русі // Історія держави і права. 2014. № 25. С. 240–254.
3. Бойко І. Й. Передумови становлення і розвиток Києво-Руської держави // Право України. 2025. № 1. С. 70–93.
4. Бочарніков Д. І. Суспільний та державний лад Київської Русі в історичній спадщині М. Грушевського : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Харків, 1999. 20 с.

Науковий керівник: Стеценко Н. С., канд. юрид. наук,
асист. кафедри теорії та історії права НЮУ ім. Ярослава
Мудрого

*Скаб'як Аліна Володимирівна,
студентка 1 курсу, 1 групи
факультету слідчої та
детективної діяльності
НЮУ імені Ярослава Мудрого*

ПРОГОЛОШЕННЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ 1991 року ЯК КЛЮЧОВИЙ ЕТАП СТАНОВЛЕННЯ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ

Проголошення незалежності України 24 серпня 1991 року стало перемогою нашої держави у багатовіковій боротьбі за самостійне існування. Протягом цього тривалого періоду країна зазнавала різного роду посягань на суверенітет, а також спроби загарбання та придушення національної ідентичності. Зважаючи на сучасні умови повномасштабної агресії з боку РФ проти України, ми можемо побачити, що питання суверенітету, територіальної цілісності та особливо національної ідентичності залишаються основними для існування української держави. Сьогодні захист незалежності набуває політико-правового значення, яке спрямоване на збереження державності та демократичного розвитку.

На думку М. І. Мірошніченко, таке поняття як «державність», використовується для дослідження історичних

умов виникнення, зародження та розвитку національних держав з урахуванням взаємозв'язку процесу юридизації з соціальними механізмами самоврядування [6, с. 109]. У зв'язку з цим дослідження історії становлення державності в Україні є дуже важливим для визначення і розуміння цього поняття, бо без аналізу конкретних подій, фактів та персоналій, які мали місце в минулому, зробити це буде вкрай важко.

Декларація про державний суверенітет України, прийнята Верховною радою УРСР 16 липня 1990 року, стала важливим кроком до незалежності. Незважаючи на те, що формально Україна залишалася у складі СРСР, її визнали суверенною країною, що поширює суверенітет на всю свою територію. А сам документ став досить сильним поштовхом для подальшої боротьби за незалежність та її проголошення, адже було визнано верховенство конституції, економічну самостійність, громадянство України та право на власні збройні сили [2].

Особливе значення для державотворення мав Акт проголошення незалежності України від 24 серпня 1991 року. Проголошуючи створення самостійної української держави, документ зазначив, що Україна є неподільною і недоторканою, а на її території мають чинність виключно Конституція і закони України. Акт фактично заклав правову основу для виходу України з радянської політичної системи та формування власної системи державної влади [1]. Також, важливою складовою на шляху до проголошення незалежності стала всенародна підтримка цього документу, бо 1 грудня 1991 року 90,32 % громадян висловили бажання бути незалежними [3].

Після проголошення незалежності розпочався процес розбудови державності, який полягав у формуванні правової системи, зокрема прийняття Цивільного, Сімейного та інших кодексів, запровадження громадянства України, налагодження міжнародних відносин і створення в інших державах консульств [5, с. 339], створення національної валюти та Збройних сил України. Завершальним етапом стало проголошення Конституції України від 28 червня 1996 року, що закріпило статус держави як суверенної, неподільної, демократичної, правової, соціальної та передусім незалежної [4].

Отже, з вищезазначеного можемо стверджувати, що проголошення незалежності України стало правовою основою для

завершення етапу боротьби українського народу за самовизначення та незалежність і посприяло становленню нового періоду розвитку та формування демократичної держави. Ця подія закріпила право народу визначати самостійно свій політичний шлях, розвивати законодавство та захищати територіальну цілісність.

Список використаної літератури:

1. Акт проголошення незалежності України : Постанова Верховної Ради України від 24.08.1991 № 1427-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1427-12#Text> (дата звернення: 02.05.2026).
2. Декларація про державний суверенітет України : Декларація Верховної Ради УРСР від 16.07.1990 № 55-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-12#Text> (дата звернення: 01.05.2026).
3. До 30-річчя Всеукраїнського референдуму 1 грудня 1991 року. Чернігівська обласна рада. URL: <https://chor.gov.ua/nashadiyalnist/novini/item/12021-do-30-richchia-vseukrai-nskoho-referendumu-1-hrudnia-1991-roku?tmpl=component&print=1> (дата звернення: 03.05.2026).
4. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 04.05.2026).
5. Кратюк Ю. В. Проголошення незалежності України – юридичний та історичний аспект. *Травневі студії 2023: історія та міжнародні відносини в інформаційному протистоянні* : зб. матеріалів V Міжнар. наук. конф. Вінниця, 2023. С. 338–340. URL: <https://jts.donnu.edu.ua/article/view/14484> (дата звернення: 04.05.2026).
6. Мірошніченко М. І. Теоретичний і соціолого-правовий аналіз відношення понять «держава» і «державність». *Соціологія права*. 2024. Вип. 3–4 (48–49). С. 103–110. DOI: <https://doi.org/10.37687/2413-6433.2024-3-4.18>. URL: <https://soclaw.idpnan.kyiv.ua/archive/2024/3-4/20.pdf> (дата звернення: 04.05.2026).

Науковий керівник: Шигаль Д.А., канд. юрид. наук,
доц. кафедри теорії та історії права НЮУ ім. Ярослава
Мудрого

*Сокур Софія Олександрівна,
студентка 1 курсу, 3 групи
факультету адвокатури
НЮУ імені Ярослава Мудрого*

ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЦЕСУ ВСТУПУ УКРАЇНИ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ У ПРАЦЯХ УКРАЇНСЬКИХ НАУКОВЦІВ

Європейська інтеграція України є одним із ключових напрямів розвитку держави, що охоплює політичні, правові, інституційні та економічні зміни. Курс на вступ до Європейського Союзу має не лише зовнішньополітичне, а й внутрішньодержавне значення, оскільки пов'язаний із реформуванням правової системи та приведенням законодавства у відповідність до стандартів ЄС. Саме тому важливим є аналіз того, як процес вступу України до ЄС осмислюється у працях українських науковців.

У вітчизняній науці дослідження євроінтеграційної проблематики формувалося поступово: від загального осмислення природи та етапів становлення ЄС - до вивчення конкретних механізмів наближення України до членства. Багато науковців, з огляду на значну актуальність і суспільнополітичну вагу цієї проблематики, приділили їй особливу увагу, зокрема і викладачі нашого університету: О. Трагнюк у статті «М'яке право ЄС і його вплив на національні правові системи: уроки для України», В. Стешенко у статті «Правовий статус Угоди про асоціацію між Україною та ЄС», та інші дослідники.

Важливе значення для розуміння цієї проблематики має праця В. Копійки та Т. Шинкаренка «Європейський Союз: заснування і етапи становлення». У ній автори досліджують історичні передумови виникнення ЄС, логіку його інституційного розвитку та основні етапи формування. У контексті теми вступу України до Європейського Союзу ця праця є особливо цінною, оскільки автори послідовно характеризують основні етапи розвитку європейської інтеграції та становлення комунітарного економічного, валютно-фінансового, політико-правового і соціального простору, що дає змогу розглядати євроінтеграційний курс України в ширшому контексті еволюції самого ЄС. [1].

У статті В. Копійки «Європейський Союз-Україна:

євроінтеграційний марафон» акцент зроблено вже безпосередньо на взаємовідносинах України та ЄС. Автор розглядає євроінтеграцію як послідовний і тривалий процес, що вимагає не декларативних заяв, а реальних реформ, стабільності державної політики та гармонізації законодавства. Такий підхід є важливим, оскільки дозволяє відійти від спрощеного розуміння вступу до ЄС і показує його як результат тривалої правової та інституційної трансформації держави [2].

Окрему увагу стратегічному виміру євроінтеграції приділяє Т. Шинкаренко у праці «Чинники формування нової моделі євроінтеграційної стратегії України». Дослідниця підкреслює, що євроінтеграційна стратегія України не може залишатися незмінною, а повинна адаптуватися до політичних змін, міжнародної ситуації та внутрішніх потреб держави. Наукова цінність цієї праці полягає в тому, що вона акцентує увагу не лише на меті інтеграції, а й на необхідності перегляду підходів до її реалізації залежно від нових викликів [3].

Значний внесок у дослідження питання зробив і С. Віднянський. У статті «Європейська політика України: основні етапи, проблеми та перспективи реалізації» автор аналізує еволюцію європейської політики України, визначає її основні етапи, проблеми та перспективи. Цінність цього підходу полягає в тому, що процес вступу України до Європейського Союзу розглядається не ізольовано, а в ширшому історико-політичному контексті [4]. Крім того, у своїх дослідженнях С. Віднянський наголошує на історичній належності України до європейського цивілізаційного простору. Такий підхід дозволяє розглядати сучасний євроінтеграційний курс не як випадковий політичний вибір, а як закономірний етап історичного розвитку держави [4].

Отже, аналіз праць українських науковців дає змогу дійти висновку, що вітчизняна наукова думка послідовно формувала уявлення про вступ України до ЄС як про багатовимірний процес. У наукових дослідженнях простежується перехід від загального вивчення природи та історії Європейського Союзу до осмислення конкретних проблем, стратегій і передумов набуття Україною членства. Саме тому праці українських дослідників, і зокрема кращих науковців Національного юридичного університету ім. Ярослава Мудрого, мають важливе значення не лише для теоретичного розуміння євроінтеграції, а й для вироблення

практичних підходів до реалізації європейського курсу України.

Список використаної літератури:

1. Копійка В. В., Шинкаренко Т. І. Європейський Союз: заснування і етапи становлення : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ : Вид. дім «Ін Юре», 2001. 447 с.
2. Копійка В. В. Європейський Союз–Україна: євроінтеграційний марафон / В. В. Копійка // Науковий вісник Дипломатичної академії України. 2009. Вип. 15. С. 90–98.
3. Шинкаренко Т. І. Чинники формування нової моделі євроінтеграційної стратегії України / Актуальні проблеми міжнародних відносин. 2011. Вип. 97, ч. 2. С. 25–32.
4. Віднянський С. В. Європейська політика України: основні етапи, проблеми та перспективи реалізації / Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки : міжвідомчий збірник наукових праць. 2016. Вип. 25. С. 9–40.

Науковий керівник: Стеценко Н. С., канд. юрид. наук,
асист. кафедри теорії та історії права НЮУ ім. Ярослава
Мудрого

Солопова Марія Василівна,
студентка 1 курсу, 2 групи
факультету міжнародного та
європейського права
НЮУ імені Ярослава Мудрого

МІЖНАРОДНІ КОСМІЧНІ ВІДНОСИНИ

Космічний простір є унікальним напрямком діяльності людини, і саме космос є майбутнім людської цивілізації [1]. Сучасність демонструє бурхливий розвиток науки і техніки, пов'язаної з опануванням небесних тіл, що супроводжується стрімким зростанням кількості суб'єктів космічної діяльності. Якщо раніше космос був виключно місцем мирної міждержавної взаємодії, то сьогодні він перетворився на стратегічний простір, де держави і транснаціональні приватні компанії вбачають не лише науково-дослідницький, а й величезний комерційний та військовий потенціал. У зв'язку з цим, адаптація міжнародного

космічного права до сучасних технологічних та безпекових реалій є однією з найгостріших проблем міжнародного права.

Фундаментальною основою регулювання діяльності держав у цій сфері залишається Договір про принципи діяльності держав по дослідженню і використанню космічного простору (Договір про космос) 1967 року. Стаття II цього Договору встановлює базовий принцип: космічний простір, включаючи Місяць та інші небесні тіла, не підлягає національному присвоєнню ані шляхом проголошення суверенітету, ані шляхом використання або окупації [2]. Однак, як зазначає у своєму дослідженні Р. С. Пічко, сучасна система міжнародного космічного права фактично є ідеологічним продуктом «холодної війни» [1], і наразі вона зазнає суттєвої ерозії внаслідок зміни суб'єктного складу учасників та відвертої комерціалізації космічних відносин.

Сучасне міжнародне космічне право зазнає суттєвої ерозії, оскільки воно виявилось неготовим до стрімкої зміни суб'єктного складу учасників космічної діяльності та появи новітніх технологій подвійного призначення. Через певну повільність структур ООН, технологічно розвинені держави починають формувати паралельний правопорядок на рівні двосторонніх угод або національного законодавства, що загрожує руйнацією універсальних принципів мирного космосу.

По-перше, критичним викликом є прихована мілітаризація. Договір про космос (ст. IV) прямо забороняє розміщення зброї масового ураження на орбіті Землі або на небесних тілах [2]. Проте ще немає чітких визначень і не встановлено заборон щодо нових типів звичайних озброєнь: протисупутникових систем (ASAT), лазерної зброї, засобів радіоелектронної боротьби в космосі. Більше того, відсутня правова визначеність щодо меж і способів реалізації права на самооборону в космічному просторі.

По-друге, мілітаризація сьогодні нерозривно пов'язана з комерціалізацією. Ринок космічних послуг, на якому довго домінували державні агентства, фактично зруйновано транснаціональними компаніями з багатомільярдними капіталами (SpaceX, Blue Origin, Virgin Galactic). Приватний сектор бере активну участь в оборонних програмах, розробляючи технології подвійного призначення. Показовим прецедентом стало укладання

контрактів між компанією SpaceX та Міністерством оборони США на використання системи супутникового інтернету Starlink для потреб військового зв'язку [3]. Інтеграція комерційних супутників у військові операції (зокрема під час війни в Україні) доводить їхню ефективність, але водночас робить такі приватні космічні апарати мішенями для військових атак з боку супротивника.

По-третє, надзвичайно конфліктогенним аспектом є зростаюча загроза монополізації космічних ресурсів. Космічний простір та його ресурси стають все більш комерційно привабливими. Одним із найперспективніших об'єктів для розробки є Місяць, зокрема через наявність ізотопу гелій-3, який є високоефективною сировиною для термоядерної енергетики. За різними науковими оцінками, запаси гелію-3 у місячному реголіті становлять від 500 тисяч до 10 мільйонів тонн [1].

Підсумовуючи, сучасні міжнародні космічні відносини перебувають на етапі глибокої трансформації, де застарілі норми стикаються з безпрецедентними викликами стрімкої комерціалізації. Головними загрозами для майбутнього мирного освоєння Всесвіту є неконтрольована гонка космічних озброєнь із залученням комерційних супутників подвійного призначення, а також ризик монополізації надзвичайно цінних ресурсів (зокрема гелію-3 на Місяці) обмеженим колом держав і транснаціональних корпорацій, що руйнує фундаментальний принцип космосу як глобального спільного надбання.

Для збереження стабільності та забезпечення справедливого доступу до ресурсів міжнародна спільнота має терміново консолідувати зусилля задля кодифікації новітніх, юридично обов'язкових механізмів, які б чітко регулювали діяльність приватного сектору, встановлювали сувору відповідальність та гарантували реальну демілітаризацію орбіти.

Список використаної літератури:

1. Пічко Р. С. Сучасний стан міжнародного космічного права: кооперація, конкуренція та особливості тлумачення. Наукові перспективи. Київ, 2023. № 10(40). С. 626-642.
2. Договір про принципи діяльності держав по дослідженню і використанню космічного простору, включаючи Місяць та інші небесні тіла. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_480#Text (дата звернення 15.05.2026).

3. Тімуш І. С., Музичка І. М. Мілітаризація космосу як правовий виклик. Юридичний вісник. Повітряне і космічне право. Київ, 2024. № 4(73). С. 30-35.

Науковий керівник: Лісогорова К. М., канд. юрид. наук,
доц. кафедри теорії та історії права НЮУ ім. Ярослава
Мудрого

*Сухотепла Карина Геннадіївна,
студентка 1 курсу, 6 групи
факультету адвокатури
НЮУ імені Ярослава Мудрого*

РОЛЬ ПРАВА У ФУНКЦІОНУВАННІ ТОТАЛІТАРНИХ РЕЖИМІВ ХХ століття

Проблема ролі права у функціонуванні тоталітарних режимів ХХ століття є однією з найбільш важливих у дослідженні історії державності. Тоталітарні режими застосовували право не для захисту прав і свобод людини, а як інструмент забезпечення політичної влади та контролю над суспільством. У таких державах право втрачало свою незалежність і підпорядковувалося державній ідеології та перетворювалося на знаряддя політичного тиску. Одним із характерних прикладів цього явища була УРСР, у якій законодавство офіційно проголошувало демократичні цінності, але на практиці це сприяло підтримці роботи репресивного державного апарату.

Одним із центральних нормативних актів радянської держави стала Конституція УРСР 1937 року, яку часто називали частиною «сталінської конституційної моделі». У ній закріплювалися основні соціальні, економічні та політичні права громадян: право на працю (ст. 98), освіту (ст. 101), відпочинок (ст. 99), свободу слова, друку, мітингів (ст. 105) та недоторканність особи (ст. 107) [1]. Конституція проголошувала загальне виборче право та принцип рівності громадян незалежно від національності чи соціального походження. На перший погляд, документ містив демократичні положення, характерні для правових держав. Проте реальна політична ситуація в УРСР свідчила про протилежне.

На мою думку, тоталітарні режими використовували право

як засіб створення видимості законності державної політики. Формальне закріплення прав і свобод не означало їх реального дотримання, адже в період дії Конституції 1937 року в УРСР відбувалися масові репресії, переслідування української інтелігенції та жорсткий контроль за суспільством.

Особливе значення для розуміння природи тоталітаризму має праця Ханни Арендт «Джерела тоталітаризму». Вона зазначала, що тоталітарні режими прагнули встановити контроль не лише над політичною сферою, а й над усіма аспектами життя людини, включаючи її світогляд, переконання та поведінку [2, с. 489-495]. На відміну від авторитарних режимів, які переважно обмежуються політичним контролем, тоталітаризм прагне повного підпорядкування суспільства державній ідеології. У таких умовах право перестає бути гарантією свободи та стає інструментом примусу.

Ханна Арендт також підкреслювала, що тоталітарна влада руйнує традиційне розуміння права як стабільної системи норм. Закон починає залежати від волі політичного керівництва, а юридичні принципи можуть змінюватися відповідно до потреб режиму [2, с. 513-520]. Це давало радянській владі змогу використовувати законодавство як засіб для виправдання репресій, придушення політичної опозиції та обмеження громадянських прав.

У наукових дослідженнях тоталітаризму зазначається, що для радянської системи був характерний повний контроль держави над політичним і суспільним життям, поєднання державної влади з офіційною ідеологією та використання репресивного апарату для підтримання режиму [3, с. 267-270]. Тоталітарна держава прагнула підпорядкувати суспільство єдиній політичній доктрині, обмежуючи плюралізм і діяльність опозиції. У таких умовах право фактично ставало інструментом реалізації державної політики та зміцнення влади.

На мою думку, особливу небезпеку тоталітарної правової системи становить поєднання формальної законності та фактичного безправ'я. Наявність конституції, законів і судових органів створювала лише видимість правової держави, хоча на практиці права людини не мали реального захисту. Я вважаю, що ефективний захист прав людини можливий лише тоді, коли судова влада є незалежною, принцип верховенства права реально діє, а

діяльність державних органів перебуває під контролем суспільства.

Аналіз ролі права у функціонуванні тоталітарних режимів ХХ століття свідчить про те, що право може використовуватися не лише як засіб захисту людини, а й як інструмент політичного контролю.

Досвід УРСР показує, що за відсутності демократичних інститутів та незалежного правосуддя навіть конституційно закріплені права можуть мати виключно декларативний характер. Саме тому в сучасних умовах важливого значення набувають принципи верховенства права, поділу влади та реального гарантування прав і свобод людини.

Список використаної літератури:

1. Конституція (Основний Закон) Української Радянської Соціалістичної Республіки від 30.01.1937.

URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/001_001#Text (дата звернення 17.05.2026 р.).

2. Арентс Х. Джерела тоталітаризму / Х. Арентс; (Пер. з англ. Володимир Верлока, Дмитро Горчаков) . Київ: Дух і Літера, 2005. 584 с.

3. Калиніна А. О. Виникнення тоталітаризму: умови формування та типологія / Актуальні проблеми політики. 2014. Вип. 51. С. 264-272.

Науковий керівник: Лісогорова К. М., канд. юрид. наук,
доц. кафедри теорії та історії права НЮУ ім. Ярослава
Мудрого

***Сьома Михайло Андрійович,**
студент 1 курсу, 6 групи
факультету адвокатури
НЮУ імені Ярослава Мудрого*

ІНСТИТУТ ВАСАЛІТЕТУВ СЕРЕДНЬОВІЧНОМУ ПРАВІ

Інститут васалітету займав центральне місце у феодальній системі середньовічної Європи та виступав ключовим елементом організації політичного, військового та соціального життя.

Система васально-ленних відносин слугувала фундаментом для структурної єдності суспільства.

Васалітет являв собою специфічну правову взаємодію між сеньйором та васалом, що базувалася на взаємних зобов'язаннях та правах. Основу таких відносин становила особиста вірність васала своєму сеньйору, яка супроводжувалася зобов'язанням нести військову службу в обмін на надання земельного володіння - феода або лена.

Формування васалітету було тісно пов'язане із занепадом централізованої влади після розпаду Франкської імперії. Умови постійних військових конфліктів і політичної нестабільності спонукали заможних землевласників до налагодження союзу із воїнами, яким для забезпечення їхньої служби надавали земельні володіння. З часом ці взаємовідносини набули юридичного оформлення, ставши основою феодалного права. У межах таких відносин васал присягав на вірність своєму сеньйору, тоді як сеньйор забезпечував йому захист і право користування землею [1, с. 164].

Одним із важливих нормативних актів, що регламентував васально-ленні відносини, став Керсійський капітулярій Карла II Лисого, виданий у 877 році. Він не запровадив спадковість феодалних володінь остаточно, проте засвідчив практику передачі бенефіція синам і став важливим кроком у цьому напрямі.

Згідно з його положеннями, після смерті васала бенефіцій міг тимчасово переходити до його спадкоємців із подальшим затвердженням королем, що сприяло посиленню позицій феодалної аристократії. Крім того, капітулярій закріплював обов'язок вірності та військову службу, пов'язану з васально-ленними відносинами.

Одним із ключових джерел середньовічного права слід вважати «Саксонське зеркало» - зведення норм німецького права XIII століття. У цьому правовому кодексі значна увага присвячена регулюванню взаємовідносин між васалом і сеньйором. Документ містить норми, які визначають процедуру надання ленів, порядок спадкування феодів, а також окреслюють права й обов'язки сторін.

Відповідно до положень «Саксонського зеркала», васал зобов'язувався виконувати військову службу, брати участь у судовому процесі сеньйора та надавати йому підтримку за потреби. Сеньйор, у свою чергу, мав забезпечувати захист васала

та дотримуватися його встановлених прав.

«Саксонське зерцало» визначало правила юридичної відповідальності за недотримання васальних зобов'язань. Так, у випадках зради чи відмови від служби васал міг бути позбавлений свого феода. Разом із цим, сеньйору заборонялося безпідставно відбирати у васала земельні володіння. Це демонструє, що васально-ленні відносини були не просто формою особистої залежності, а виступали як чітко регламентований правовий інститут.

Аналіз ролі інституту васалітету дав зрозуміти, що він відігравав суттєву роль у структурі середньовічного суспільства, забезпечуючи ефективну організацію військової служби та дозволяючи монархам формувати армії без значних фінансових витрат. Ця система також сприяла посиленню впливу великих феодалів, які в окремих випадках набували майже автономного статусу на своїх володіннях.

Таке становище феодалів стало одним із ключових чинників, що стимулювали процес політичної децентралізації в середньовічній Європі та сприяли її внутрішній роздробленості.

Список використаної літератури:

Бостан Л.М., Бостан С.К. Історія держави і права зарубіжних країн: навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2008. 730 с.

Науковий керівник: Лісогорова К. М., канд. юрид. наук,
доц. кафедри теорії та історії права НЮУ ім. Ярослава
Мудрого

Таращенко Віталіна Вікторівна,
*студентка 1 курсу, 6 групи
факультету юстиції
НЮУ імені Ярослава Мудрого*

РОЛЬ УКРАЇНИ У ЗАСНУВАННІ ОРГАНІЗАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ НАЦІЙ

Організація Об'єднаних Націй стала однією з найважливіших міжнародних інституцій XX століття, створення якої було безпосередньо пов'язане з необхідністю недопущення

нових світових конфліктів після завершення Другої світової війни. Жажливі наслідки воєнних дій, величезні людські втрати, економічна криза та руйнування цілих держав продемонстрували потребу у формуванні міжнародного механізму, здатного забезпечити мирне співіснування народів та підтримання глобальної безпеки. Саме в таких історичних умовах виникла Організація Об'єднаних Націй, основною метою якої стало збереження миру, розвиток співробітництва між державами та захист фундаментальних прав людини. Важливе місце у процесі створення ООН посіла Україна, яка, попри перебування у складі Радянського Союзу, стала однією із держав-засновниць цієї міжнародної організації [2; 3].

Для України участь у створенні ООН мала не лише міжнародне, а й глибоке політичне та історичне значення. У роки Другої світової війни українські землі стали одними з основних театрів бойових дій у Європі. Територія республіки зазнала значних руйнувань унаслідок окупації, воєнних операцій та репресивної політики нацистського режиму. Було знищено велику кількість промислових об'єктів, транспортної інфраструктури, житлових будинків та культурних пам'яток. Водночас війна спричинила колосальні людські втрати: мільйони українців загинули на фронті, стали жертвами масових розстрілів, концтаборів, примусової праці або депортацій [2; 5]. Українське населення брало активну участь у боротьбі проти нацистської Німеччини, воюючи у складі регулярної армії, підтримуючи партизанський рух і забезпечуючи роботу тилу. Саме тому міжнародна спільнота визнавала значний внесок українського народу у перемогу над агресором.

Передумови для міжнародного представництва України почали формуватися ще до завершення війни. У 1944 році в СРСР було ухвалено рішення про створення в союзних республіках власних народних комісаріатів закордонних справ [5]. Формально це надавало Українській РСР певні зовнішньополітичні повноваження та можливість брати участь у міжнародних відносинах. Хоча фактичний контроль над зовнішньою політикою залишався в руках союзного керівництва, поява українського дипломатичного органу мала символічне та практичне значення. Вперше Україна отримала окремі елементи міжнародної правосуб'єктності, що стало важливим кроком у розвитку

української дипломатичної традиції [4]. Крім того, це створило юридичні підстави для участі Української РСР у майбутній міжнародній організації.

Особливе значення у процесі створення ООН мала конференція у Сан-Франциско, яка проходила навесні 1945 року. Саме під час цієї конференції представники держав антигітлерівської коаліції працювали над підготовкою Статуту Організації Об'єднаних Націй та визначенням основних принципів її діяльності. Українська делегація стала учасником конференції та брала активну участь у роботі окремих комісій і комітетів [1]. Представники Української РСР підтримували ідеї колективної безпеки, необхідності мирного врегулювання міжнародних конфліктів і розвитку співробітництва між державами [1; 3]. Участь України у конференції мала не лише дипломатичне, а й символічне значення, адже засвідчувала міжнародне визнання важливої ролі українського народу у перемозі над нацизмом.

26 червня 1945 року Українська РСР офіційно підписала Статут Організації Об'єднаних Націй [2]. Цей момент став надзвичайно важливим для української історії, оскільки Україна вперше отримала окреме представництво в одній із найвпливовіших міжнародних організацій світу. Незважаючи на те, що Україна залишалася складовою частиною Радянського Союзу, сам факт її членства в ООН свідчив про певне міжнародне визнання української політичної суб'єктності [3; 4]. Українська делегація отримала можливість брати участь у роботі Генеральної Асамблеї, висловлювати позицію щодо міжнародних питань та долучатися до обговорення глобальних проблем людства.

З правової точки зору ситуація з участю України в ООН була доволі специфічною. Українська РСР не була суверенною державою у повному розумінні цього поняття, однак водночас мала окреме членство в міжнародній організації [5]. Таке рішення стало результатом складних переговорів між провідними державами антигітлерівської коаліції. Радянський Союз прагнув отримати додаткові голоси в Генеральній Асамблеї ООН, тому наполягав на включенні союзних республік до числа засновників організації. У підсумку Сполучені Штати Америки та Велика Британія погодилися на членство України, враховуючи масштаби втрат у роки війни та внесок у боротьбу проти нацизму [2]. У

міжнародно-правовому аспекті це стало унікальним явищем, адже Україна фактично поєднувала статус частини федеративної держави та окремого суб'єкта міжнародних відносин.

Після створення Організації Об'єднаних Націй Україна продовжувала брати участь у діяльності цієї структури. Представники Української РСР працювали у різних органах ООН, підтримували ініціативи щодо забезпечення міжнародної безпеки, розвитку співробітництва між народами та захисту прав людини [3]. Українська делегація також брала участь у розгляді гуманітарних і соціально-економічних питань, які були актуальними для післявоєнного світу [4]. Важливим наслідком такої діяльності стало формування професійного дипломатичного середовища та накопичення досвіду участі у міжнародних переговорах. Саме через роботу в ООН українські дипломати отримували практичні навички, необхідні для подальшого розвитку зовнішньополітичної діяльності незалежної України.

Новий етап участі України в ООН розпочався після проголошення державної незалежності у 1991 році. Відтоді Україна стала повноправним і самостійним суб'єктом міжнародного права, який реалізує власну зовнішню політику та представляє свої національні інтереси на міжнародній арені [3]. Наша держава послідовно підтримує принципи, закріплені у Статуті ООН, серед яких — повага до державного суверенітету, територіальної цілісності, мирне врегулювання спорів і дотримання прав людини. Україна бере участь у діяльності міжнародних гуманітарних організацій, підтримує миротворчі ініціативи та долучається до обговорення глобальних проблем сучасності.

Особливої актуальності питання діяльності ООН набули після початку російської агресії проти України. Порушення міжнародного права, окупація частини українських територій та збройна агресія стали серйозним викликом для всієї системи міжнародної безпеки. У цих умовах Україна активно використовує механізми Організації Об'єднаних Націй для привернення уваги світової спільноти до фактів порушення міжнародного права та захисту власного суверенітету. Українська держава неодноразово зверталася до Генеральної Асамблеї ООН та інших міжнародних інституцій із закликами підтримати територіальну цілісність України та засудити агресивні дії Російської Федерації. Таким

чином, діяльність України в ООН сьогодні має не лише політичне, але й важливе безпекове значення.

Отже, участь України у створенні Організації Об'єднаних Націй стала важливою подією в історії української державності та дипломатії. Український народ зробив значний внесок у перемогу над нацизмом і формування післявоєнної системи міжнародних відносин [2; 5]. Участь української делегації у конференції в Сан-Франциско та підписання Статуту ООН стали свідченням міжнародного визнання ролі України у світовій політиці [1; 2]. Незважаючи на відсутність незалежності у 1945 році, саме членство в ООН стало важливим кроком до майбутнього утвердження України як повноправної держави та суб'єкта міжнародного права [4]. Сьогодні Україна продовжує активно відстоювати принципи миру, безпеки, демократії та міжнародної справедливості, залишаючись важливим учасником діяльності Організації Об'єднаних Націй.

Список використаної літератури:

1. Кульчицька О. Участь української делегації у роботі конференції у Сан-Франциско 1945 р. // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Серія: Історія. — 2023. — № 1. — С. 120–126.
2. Віднянський С. В. Україна — одна із засновниць Організації Об'єднаних Націй // Політика і час. — 2005. — № 9–10. — С. 3–10.
3. Чекаленко Л. Д. Україна в Організації Об'єднаних Націй: історія та сучасність // Зовнішні справи. — 2011. — № 3. — С. 22–26.
4. Копійка В. В. Україна в системі міжнародних організацій: історичний досвід і сучасність // Актуальні проблеми міжнародних відносин. — 2014. — № 121. — С. 25–31.
5. Горелов М. Є. Зовнішньополітична діяльність Української РСР у 1944–1945 рр. // Український історичний журнал. — 2010. — № 2. — С. 98–110.

Науковий керівник: Стеценко Н. С., канд. юрид. наук,
асист. кафедри теорії та історії права НЮУ ім. Ярослава
Мудрого

*Твердохліб Богдан Володимирович,
студент 1 курсу, 4 групи
факультету юстиції
НЮУ імені Ярослава Мудрого*

СТАНОВЛЕННЯ, РОЗВИТОК ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ ПОДАТКОВОЇ СИСТЕМИ ПЕРІОДУ РУСІ-УКРАЇНИ

Податкова система є однією з найважливіших ознак становлення держави як класового суспільства. У Русі-Україні (IX-XIII ст.) оподаткування пройшло шлях від нерегулярних натуральних поборів до відносно впорядкованої фіскальної системи, що забезпечувала утримання княжого двору, дружини, війська та адміністративний апарат. Актуальність теми зумовлена необхідністю розуміння генезису фінансових інститутів української державності.

Початковими формами оподаткування виступали такі явища, як дари, поклони та данина. «Дари» і «поклони» фактично розглядалися як своєрідна винагорода князю за забезпечення безпеки та підтримання порядку. Ці форми відрізнялися від данини як за своїм обсягом, так і за змістом і способом стягнення. Зокрема, «дари» були менш значними порівняно з даниною і, на відміну від неї, не збиралися князем чи його представниками, а формувалися самими підданими на місцях із подальшою передачею князю. Крім того, «дари» мали нерегулярний характер і стягувалися як особливий, надзвичайний збір у випадках прибуття князя до міста, його від'їзду, а також під час вступу на престол.

У «Повісті минулих літ» містяться відомості про конкретні практики стягнення данини. Зокрема, вона могла визначатися з окремого господарства («димув») у 883 р. князь Олег, підкоривши древлян, установив данину у вигляді чорної куниці з житла, а також запровадив збори для інших племен. Літопис свідчить, що він укріплював міста й встановлював регулярні платежі, зокрема від Новгороду - на користь варягів задля збереження миру. Після цього частина племен, як-от радимичі, почали добровільно сплачувати данину київському князю, причому її розмір навіть

зменшився порівняно з попередніми виплатами хазарам. Такий розподіл, ймовірно, поширювався на всю систему збору данини. На переконання автора, подібна поведінка була не випадковою, оскільки Ольга, по суті, закладала підвалини більш упорядкованої фінансової системи, поєднуючи інтереси держави та власної влади. Варто також зазначити, що на той час основними джерелами надходжень були прямі податки, судові платежі та штрафи, а також мита й інші збори, пов'язані з торгівлею. Таким чином, на етапі становлення податкова система була несистематизованою, залежала від військової сили князя та природних ресурсів і слугувала насамперед поповненню княжої скарбниці.

У системі оподаткування Русі-України ключовий тягар припадав на селян-общинників - смердів, які спочатку зберігали особисту свободу. Вони поділялися на дві групи: одні перебували у підпорядкуванні держави й виконували податкові та інші повинності, а інші вже залежали від феодалів. Із часом кількість останніх помітно зростала, що було зумовлено сукупністю несприятливих факторів, а саме: надмірними податковими стягненнями, постійними військовими кампаніями, нападами кочівників та частими неврожаями.

Першою відомою податковою реформою на території Русі-України вважають перетворення, здійснені княгинею Ольгою у 947 р. Вона впорядкувала систему збору данини, запровадивши постійні адміністративно-фінансові пункти - погости, а також «уроки» й «устави», які визначали розміри, строки та зміст платежів (переважно в натуральній формі). Фактично це означало перехід від хаотичного полюддя до більш організованої системи оподаткування. Суть реформи полягала у створенні сталої мережі місцевих фінансових органів замість періодичних зборів, що сприяло регулярності надходжень і посиленню контролю з боку центру. Погости перетворилися на адміністративні осередки з функціями збору податків і судових платежів, а облік платників («димів») фактично став прообразом перепису населення. На переконання автора, ці зміни були свідомим кроком до централізації влади, оскільки Ольга не лише забезпечила стабільні доходи, а й заклала підґрунтя для формування державного управління та переходу до більш розвинених соціально-економічних відносин. Водночас оцінки наслідків реформи

різняться. Одні дослідники вважають її лише продовженням попередньої моделі, інші важливим етапом зміцнення державності та фінансової системи Русі.

Після підкорення Русі-України монголо-татарами у XIII ст. було встановлено жорстку систему експлуатації населення, що супроводжувалася регулярними поборами. Податки стягувалися як у грошовій, так і в натуральній формі, при цьому переважали прямі збори. Головним земельним податком був «харадж», а додатково існував цільовий збір «іхраджат», призначений для утримання посадовців і військової знаті. Для забезпечення контролю проводилися переписи населення та майна, за результатами яких запроваджувалися обов'язкові платежі, зокрема «тагар» встановлений набір натуральних і грошових внесків.

Отже, податкова система Русі-України еволюціонувала від натуральних поборів (данина, полюддя) до відносно впорядкованої фіскальної структури завдяки реформі Ольги, яка запровадила погости, уроки та устави. Вона започаткувала формування ранньофеодальної держави, забезпечуючи економічну основу влади і перехід до товарно-грошових відносин. У XIII ст. система зазнала впливу монгольського іга, але її досягнення лягли в основу пізніших податкових відносин українських земель.

Список використаної літератури:

1. Кучерявенко Н.П. «Курс податкового права: в 6 т. Т. 1: Генезис податкового регулювання: в 2 ч. Ч. 1.» Харків: Легас, 2002. 665 с.
2. Іванченко Р.П. «Княгиня Ольга: на перехресті історичних доль.» К.: Логос, 2002. 44 с.
3. Брайчевський М.Ю. «Твори. Т. 1: Суспільно-політичні рухи в Київській Русі. Історична думка в Київській Русі.» К.: Вид-во ім. Олени Теліги, 2004. 719 с.
4. Луговий О.С. «Визначне жіноцтво України.» К.: Дніпро, 1994. 120 с.
5. Ричка В.М. "Київська Русь: проблеми, пошуки, інтерпретації." Український історичний журнал. 2001. № 2. С. 23-33.

6. Ярошенко Ф.О., Мельник П.В., Андрущенко В.Л., Мельник В.М. «Історія оподаткування»: навч. посіб. Ірпінь: Нац. акад. ДПС України, 2004. 242 с.

Науковий керівник: Стеценко Н. С., канд. юрид. наук,
асист. кафедри теорії та історії права НЮУ ім. Ярослава
Мудрого

*Теличенко Ангеліна Віталіївна,
студентка 1 курсу, 10 групи
факультету прокуратури
НЮУ імені Ярослава Мудрого*

ВНЕСОК ЯРОСЛАВА МУДРОГО В РОЗВИТОК ПРАВА : ВІД ЗВИЧАЄВОГО ПОРЯДКУ ДО ПИСАНОЇ СИСТЕМИ НОРМ

Унікальність правотворчої діяльності Ярослава Мудрого (978-1054) полягає не просто у факті укладення першого писаного зводу законів Київської Русі - «Руської Правди» (1016-1037 рр.), а у свідомому здійсненні цивілізаційного переходу: від родоплемінного звичаєвого права, що існувало виключно в усній традиції та залежало від авторитету вождя або жреця, до систематизованого, письмово зафіксованого юридичного порядку, здатного функціонувати незалежно від конкретної особи. Саме ця трансформація - перетворення права з інструменту влади на інституцію суспільного регулювання - становить головний і досі недооцінений внесок Ярослава в розвиток правової державності.

«Руська Правда» в «Короткій редакції», пов'язаний безпосередньо з іменем Ярослава, закріпила низку принципово нових правових ідей. По-перше, принцип еквівалентного відплатного покарання (таліону) поступово витіснявся системою грошових компенсацій - вір і продаж, - що означало відмову від кровної помсти як основного механізму правосуддя та визнання майнової відповідальності ключовою категорією права. По-друге, князівська влада вперше набула функції не лише воєнного лідера, а й гаранта правового порядку: законодавець виступав не від імені роду чи богів, а від імені держави. По-третє, письмова фіксація

норм забезпечувала їхню відтворюваність і загальнообов'язковість на всій підвладній Ярославу території - від Новгороду до Переяслава, - що є необхідною умовою будь-якої централізованої правової системи.

Не менш важливим є контекстуальний вимір реформ. Ярослав діяв в епоху, коли Київська Русь була органічно вписана в загальноєвропейський правовий простір: шлюбна дипломатія з монаршими домами Франції, Польщі, Угорщини, Норвегії та Візантії забезпечувала не лише геополітичний, а й правовий трансфер ідей. Тому «Руська Правда» не є ізольованим феноменом - вона відповідала загальноєвропейській логіці переходу від *leges barbarorum* до кодифікованого феодального права (аналогії з «Салічною правдою» франків або «Правдою Аетельберта» англосаксів тут цілком коректні). Водночас документ демонструє виразну самобутність: він відображає специфіку слов'янського общинного (вервного) устрою, закріплюючи колективну відповідальність общини за злочин, вчинений на її території, - норма, що не має прямих аналогів у сучасних їй західних зводах.

Окремого теоретичного осмислення потребує питання суб'єктності права в добу Ярослава. «Руська Правда» вперше диференціює правовий статус осіб: вільні мужі, смерди, закупи, холопи мають різний обсяг прав і різний ступінь правового захисту. Попри те, що ця диференціація може видатися кроком назад порівняно з декларативним рівноправ'ям звичаєвого права, насправді вона свідчить про значно вищий рівень юридичного мислення: право перестало бути монолітним і почало враховувати соціальну структуру суспільства. Це - передумова станового, а згодом і громадянського права.

Отже, внесок Ярослава Мудрого в розвиток права слід кваліфікувати не як просте «складання» збірника норм, а як здійснення першої в історії Русі правової реформи системного характеру. Він закладав основи: кодифікаційної традиції, яка через «Правду Ярославичів», Литовські статuti та Соборне уложення простягнеться до новочасної кодифікації; ідеї верховенства писаного закону над звичаєм; концепції держави як суб'єкта правоохоронної функції. Тому «Руська Правда» - це не лише пам'ятка права, а програмний документ державотворення, а сам Ярослав Мудрий - не просто законодавець, а архітектор правової свідомості давньоруського суспільства, вплив якої відчутний у

правових системах України, Росії та Білорусі й донині.

Список використаної літератури:

1. Хрестоматія з історії держави і права України : у 2 т. / за ред. В. Д. Гончаренка. Київ : Ін Юре, 2000. Т. 1 : 3 найдавніших часів до початку XX ст. 272 с.
2. Юшков С. В. Руська Правда : походження, джерела, її значення. Київ : АН УРСР, 1936. 246 с.
3. Музиченко П. П. Історія держави і права України : навч. посіб. 6-те вид. Київ : Знання, 2007. 471 с.
4. Іванов В. М. Історія держави і права України : навч. посіб. Київ : МАУП, 2007. 552 с.
5. Кузьминець О. В., Калиновський В. С., Дігтяр П. А. Історія держави і права України. Київ : Україна, 2000. 427 с.
6. Ярослав Мудрий. Юридична енциклопедія : у 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова) та ін. Київ : Українська енциклопедія, 2004. Т. 6. С. 548-549.
7. Руська Правда. Юридична енциклопедія : у 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова) та ін. Київ : Українська енциклопедія, 2003. Т. 5. С. 367-368.
8. Ярослав Мудрий. Велика українська енциклопедія : вебсайт. URL: [https://vue.gov.ua/Ярослав Мудрий](https://vue.gov.ua/Ярослав_Мудрий) (дата звернення: 22.05.2026).
9. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 черв. 1996 р. Київ : Парламентське видавництво, 1996. 80 с.

Науковий керівник: Пономарьова Г. П., канд. юрид. наук,
доц. кафедри теорії та історії права НЮУ ім. Ярослава
Мудрого

*Тимофєєва Дар'я Олександрівна,
студентка 1 курсу, 8 групи
факультету прокуратури
НЮУ імені Ярослава Мудрого*

АВТОРИТАРНІ РЕЖИМИ XX СТОЛІТТЯ

Авторитаризм - це політичний режим, у якому влада концентрується в руках правителів, які або самопризначаються, або унеможливають власну зміну через вільні вибори. Саме за такої системи громадянське суспільство позбавляється права на

легальну політичну боротьбу, а створення опозиційних партій чи відкриті заперечення дій влади суворо обмежуються[2].

У навчальному посібнику з політології за редакцією М. Ф. Юрія зазначено, на думку вчених-політологів, що авторитаризм може стати реакцією на соціальну напругу та політичну нестабільність у суспільстві, викликані економічними кризами, різкою майновою диференціацією населення, бідністю та голодом. Правлячі еліти, намагаючись зберегти суспільну стабільність, роблять ставку на недемократичні механізми її забезпечення. Також іншими причинами можуть стати: загострення протиріч в етнорелігійній сфері; фрагментарна політична культура, коли населення орієнтується на різні ідеології і моделі розвитку при одночасній відсутності єдиних загальнонаціональних цінностей; нерозвиненість політичних інститутів, які дозволяють виразити інтереси різних верств населення [4, с.112].

Історія багатьох держав, у яких було встановлено тоталітаризм, свідчить, що демократію руйнували переважно політичні сили, які вже перебували при владі. Перехід до диктатури відбувався або внаслідок військових переворотів, або через узурпацію влади обраним президентом, який зосереджував у своїх руках надзвичайні повноваження через запровадження воєнного чи надзвичайного стану. У XX столітті з'явилися дві абсолютно нові форми авторитаризму, які відгукнулися на кризу в суспільстві. Фашизм відрізнявся тим, що мав величезну підтримку серед населення, мав жорстку єдину партію та намагався повністю контролювати навіть приватне життя людей. Бюрократичний авторитаризм - це коли при владі стоять військові та чиновники, які мають наміри керувати безстроково і повністю контролювати економіку [1, с. 53–54]

Центром авторитарної ідеології у XX столітті майже завжди була ідея національної держави та націоналізм. Як приклад можна розглянути режим Ю. Пілсудського в Польщі (1930-ті роки), режими М. Хорті та Д. Гембеша в Угорщині, а також диктатури А. Сметони в Литві й К. Улманіса в Латвії.

Еволюція авторитарних режимів зазвичай проходить три стадії. На першій - прихід до влади виправдовується «служінням» певній ідеї. На другій - гору бере кар'єризм, а також посилюється застосування методів, що порушують права людини. На третій - сформований авторитарний режим активно обмежує опозицію та

концентрує владу у власних руках. [1, с.56]

Дивовижно, але часто саме всередині державної ідеології зароджуються умови для змін. Цікавим прикладом став випадок в Індонезії. Там офіційною ідеологією стали «принципи Панча сила», до неї входила віра в Бога, гуманізм, єдність, демократія та справедливість, яка полягала в поклонінні першому президенту країни Сукарно і національній армії, що була «породжена революцією» і відіграла провідну політичну роль. Наприкінці 80-х років ці правила, що стали недоторканими, звели в культ, що тривалий час стримувало плюралізм думок. Зрештою, криза панівної ідеології підвела Індонезію до порогу демократії, а диктатор генерал Сухарто був змушений піти у відставку [3, с. 59].

Отже, авторитаризм - це не якась випадкова помилка демократії, а закономірний результат того, як змінювалися і розвивалися стосунки між владою та суспільством.

Список використаної літератури:

1. Дзюбенко Ю. Проблеми визначення поняття та сутності демократичних та недемократичних режимів. 2016. URL: https://app.nuoua.od.ua/archive/57_2016/8.pdf. (дата звернення 13.05.2026)
2. Енциклопедія історії України / ред. В. Смолій. 2003. 688 с. URL: https://www.history.org.ua/?termin=Avtorytarni_rezhymy. (дата звернення 19.05.2026)
3. Сухонос В. В. Сутність та функції авторитарного державного режиму в умовах переходу до демократії (теоретико-методологічний аналіз). 2000. URL: <http://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/51368>. (дата звернення 13.05.2026)
4. Юрій М. Ф. Політологія : навч. посіб. 2006. 416 с. URL: <http://www.info-library.com.ua/books-book-88.html>. (дата звернення 19.05.2026)

Науковий керівник: Пономарьова Г. П., канд. юрид. наук,
доц. кафедри теорії та історії права НЮУ ім. Ярослава
Мудрого

*Тимофєєнко Карина Павлівна,
студентка 1 курсу, 7 групи
факультету прокуратура
НЮУ імені Ярослава Мудрого*

ДВОПАРТІЙНА СИСТЕМА ЯК ЧИННИК ПОЛІТИЧНОЇ СТАБІЛЬНОСТІ У ВЕЛИКІЙ БРИТАНІЇ

Двопартійна система Великої Британії є однією з найстаріших і найстійкіших моделей партійної організації влади у світі та традиційно розглядається як важливий чинник політичної стабільності держави. Її історичне становлення пов'язане з еволюцією британського парламентаризму, зміцненням принципу відповідального уряду та поступовим оформленням Вестмінстерської моделі, за якої виконавча влада формується партією, що здобула більшість у Палаті громад. Саме ця особливість забезпечує відносну передбачуваність політичного процесу, чіткість механізму зміни влади та високий рівень інституційної безперервності. Історично британська двопартійна модель бере початок у протистоянні торі та вігів, яке згодом трансформувалося в сучасну конкуренцію між Консервативною та Лейбористською партіями. Цей процес відображав глибокі соціально-політичні зрушення, пов'язані з розширенням виборчого права, індустріалізацією, формуванням масових партій та переосмисленням ролі держави в суспільстві.

Особливістю британської політичної системи стало те, що опозиція не сприймається як загроза існуючому порядку, а визнається легітимною складовою парламентського механізму. Інститут офіційної опозиції та «тіньового кабінету» став одним із засобів забезпечення політичної рівноваги. Як слушно зазначав політолог Моріс Дюверже, мажоритарна виборча система не лише відображає, а й активно формує партійну структуру, сприяючи концентрації змагання навколо двох провідних партій. Стабільність британської політики значною мірою ґрунтується на інституціоналізованому характері партійної конкуренції та наявності чітких правил взаємодії між урядом і опозицією. Двопартійна система сприяє формуванню однопартійних урядів, що є ключовим чинником стабільності. На відміну від багатопартійних систем, де необхідність коаліційних

домовленостей може ускладнювати процес ухвалення рішень, британська модель дозволяє партії-переможниці сформувати уряд без тривалих міжпартійних переговорів. Це створює умови для швидкого та узгодженого здійснення державної політики, що особливо важливо в кризові періоди. Наявність чіткої парламентської більшості забезпечує зрозумілу політичну відповідальність: виборці мають змогу оцінити діяльність уряду як єдиного політичного суб'єкта, а не як складного компромісу кількох партій.

Важливим чинником збереження двопартійності є також мажоритарна виборча система відносної більшості, яка діє на виборах до Палати громад. Вона стимулює укрупнення політичних сил і послаблює позиції малих партій, оскільки виборці прагнуть підтримати ту силу, яка має реальні шанси на перемогу в конкретному окрузі. У межах цієї моделі поєднується змагальність із керованістю політичного процесу. Особливої уваги заслуговує роль офіційної опозиції, без якої неможливо повноцінно зрозуміти британську модель стабільності. Функціонування «тіньового кабінету» забезпечує постійну альтернативу чинному уряду та водночас створює умови для безперервності державного управління у разі зміни влади. Політична конкуренція не руйнує державний механізм, а навпаки, підтримує його життєздатність. Саме в цьому полягає одна з головних переваг британської системи: опозиція має можливість не лише критикувати уряд, а й демонструвати здатність до майбутнього управління.

Порівняння британської моделі з іншими двопартійними системами, зокрема зі Сполученими Штатами Америки, дає змогу краще зрозуміти специфіку її стабілізуючого потенціалу. У США, попри наявність двох домінуючих партій, поділ влади між гілками нерідко призводить до політичного блокування, коли президент і Конгрес, контрольовані різними партіями, не можуть узгодити ключові рішення. Натомість у Великій Британії принцип парламентського суверенітету та концентрація виконавчої влади в руках партії більшості забезпечують значно вищу оперативність ухвалення рішень. Відсутність жорсткого поділу влади унеможливорює інституційне блокування, властиве американській системі.

Узагальнюючи викладене, можна стверджувати, що

двопартійна система у Великій Британії виступає важливим чинником політичної стабільності, оскільки сприяє формуванню стійких урядів, забезпечує ефективний парламентський контроль, гарантує чітку політичну відповідальність і підтримує безперервність державного управління. Історичний досвід Великої Британії показує, що стабільність політичної системи залежить не лише від кількості партій, а й від того, наскільки чітко вибудовані механізми їхньої взаємодії, конкуренції та взаємної відповідальності. Саме тому британська двопартійна модель залишається важливим прикладом для порівняльного вивчення державності та парламентаризму.

*Науковий керівник: Григоренко Д.А., канд. юрид. наук,
асист. кафедри теорії та історії права НЮУ ім. Ярослава
Мудрого*

*Ткач Максим Юрійович,
студент I курсу
НЮУ імені Ярослава Мудрого*

ЗАКОНОДАВЧЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОСИН МІЖ ЦЕРКВОЮ ТА ДЕРЖАВОЮ В УКРАЇНІ (1917–1925)

Дослідження процесу відокремлення церкви від держави в Україні у період 1917-1925 років є надзвичайно важливим для розуміння трансформації суспільно-політичних відносин у період національних визвольних змагань та становлення радянської влади. Цей період характеризується переходом від синодальної моделі церковно-державних відносин московської імперії до спроб побудови демократичної держави, а згодом - до ідеологічно зумовленої політики державного атеїзму.

Необхідно зауважити що перший етап (1917, початок 1918 р.) ознаменувався прагненням регулюванню відносин між церквою та державою. III та IV Універсали Центральної Ради створили фундамент для реформування правового статусу віросповідань. Законодавча діяльність цього періоду була спрямована на подолання залежності церкви від московського

центру та легітимізацію української церковної ідентичності. Але, через миттєву військову загрозу та відсутність стабільного державного апарату, повноцінна імплементація законодавчих актів про відокремлення церкви від держави не відбулася, а дискусії зосередилися навколо створення Української Автокефальної Православної Церкви (УАПЦ).

Що ж до законодавства за часів Гетьманату (квітень, грудень 1918 р.) мало тенденцію відходу від радикальних секуляризаційних підходів. Закон «Про вищу урядову владу Української Православної Церкви» (червень 1918 р.) фактично відновив привілейоване становище православ'я, що суперечило ідеї повної світськості. Держава хотіла використати церкву як консолідуючий фактор, але це вже було спробою зберегти елементи «державної церкви», в той час, коли суспільство вимагало рівноправності конфесій. Держава прагнула використати церкву як об'єднуючий чинник, що свідчило про спробу збереження елементів «державної церкви» в умовах, коли суспільство вже вимагало рівноправності віросповідання.

Законодавство Директорії УНР, у січні 1919 року, закріпило принцип самостійності церкви від будь-яких зовнішніх центрів (зокрема Московського патріархату). Закон про автокефалію був спробою державного регулювання питання церковного устрою, щоб пришвидшити будівництво національної незалежності. Тоді ще відокремлення церкви від держави розумілося не в тому плані, що релігія має бути ліквідована як фактор у публічному житті, а як формування національної церкви, вільної від іноземного політичного впливу.

Про те, після встановлення більшовицької влади в Україні правова парадигма церковно-державних відносин різко змінилася. Декрет «Про відокремлення церкви від держави і відділення школи від церкви» (впроваджений в УСРР) став засобом не стільки юридичногоо нейтралітету держави, скільки засобом руйнування церковних інститутів.

Законодавство ,що до врегулюванню відносин між церквою та державою (1920–1925) років характеризується такими рисами:

1. Для релігійних організацій було ліквідовано право власності, що спричинило масові відібрання церковного майна під гаслами «боротьби з голодом» та «допомоги народному

господарству».

2. Законодавчі норми, що регулювали діяльність релігійних організацій (зокрема, інструкції Нарком'юсту) фактично ставили кожну парафію під контроль і жорсткий нагляд органів ДПУ.

3. держава використовувала законодавство для підсилення церковних внутрішніх розколів, підтримуючи союзні і лояльні до неї групи (наприклад, «Живу церкву») з метою ослаблення традиційних церковних структур.

4. Законодавство закріпило свободу антирелігійної пропаганди при обмеженні релігійної проповіді.

Таким чином, період 1917, 1925 років демонструє зміну законодавчої політики від спроби побудови моделі «вільної церкви у вільній державі» (період УЦР та Директорії) до політики радикального одержавлення церкви і подальшої дискримінації релігійних інституцій радянською владою. Якщо перші українські уряди розглядали відокремлення церкви як інструмент захисту прав віруючих від імперської диктатури, то радянська влада використала юридичну формулу «відокремлення» церкви, як прикриття для ліквідації релігійної свободи і руйнування духовного простору українського суспільства. Правове регулювання релігійної сфери у 1920-х роках стало елементом загальної репресивної політики, спрямованої на загнuzдування і переслідування церкви, заклавши фундамент для багаторічного репресивного режиму проти неї в Українській Соціалістичній Радянській Республіці.

Список використаної літератури:

1. Власовський В. Нарис історії Української Православної Церкви. Т. 4. Кн. 1: (XX ст. Український церковно-визвольний рух). Нью-Йорк; Бавнд-Брук, 1966. 400 с.

2. Історія релігії в Україні: навч. посібник / А. М. Колодний, П. Л. Яроцький, Б. О. Лобовик та ін. Київ : Світ Знань, 1999. 736 с.

3. Киридон А. М. Конфесійна політика в Україні (1917–1920 рр.): досвід державотворення. К.: Інститут історії України НАН України, 2004. 264 с.

4. Трофимович В. В. Церква і держава в Україні: проблеми взаємодії в історичній ретроспективі. Рівне: Овід, 2006. 215 с.

5. Шаповал Ю. І. Влада і церква в УСРР у 1920-х роках: механізм протистояння. *Український історичний журнал*. 2003. № 4. С. 85–102.

*Науковий керівник: Стеценко Н.С., канд. юрид. наук,
асист. кафедри теорії та історії права НЮУ ім. Ярослава
Мудрого*

*Ткаченко Андрій Володимирович,
студент 1 курсу, 2 групи
факультету адвокатури
НЮУ імені Ярослава Мудрого*

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПОЛОЖЕННЯ ПРО АДВОКАТУРУ УСРР 1922 року

Інститут адвокатури є одним із ключових елементів правової системи будь якої держави, так як саме через нього особа реалізує своє право на правову допомогу та захист. В українській історії розвиток адвокатури має суперечливий і складний характер, особливо у період радянської влади. Прийняття Положення про адвокатуру Української Соціалістичної Радянської Республіки 1922 року (далі – положення про адвокатуру УСРР 1922 року) стало ключовим етапом трансформації цього інституту, оскільки воно закріпило нову модель адвокатури, яка помітно відрізнялася від дореволюційної. [2, с. 88]

Після жовтневого перевороту 1917 року та протягом періоду «воєнного комунізму», присяжна адвокатура фактично була ліквідована Декрет про суд № 1 1917 року скасував інститут присяжних повір, і замінив його здебільшого непрофесійним інститутом правозаступництва. Перехід до нової економічної політики, який почався в 1921 році суттєво змінив ситуацію, адже відродження ринкових відносин вимагало стабільного правопорядку та кваліфікованої правничої допомоги. Саме ці фактори стали каталізаторами для прийняття «Положення про адвокатуру УСРР» від 2 жовтня 1922 року. [4, с. 14]. Проект положення про адвокатуру розробив Народний комісаріат юстиції УСРР. 7 березня 1922 року колегія комісаріату його схвалила, а 2 жовтня 1922 р. ВУЦВК затвердив остаточний текст. Документ ґрунтувався на принципах Декрету про суд № 1 1917 року,

положенні про народний суд УСРР 1919 року та Кримінальному кодексі УСРР 1922 року [5, с. 50]. Положення закріпило повну підпорядкованість інституту адвокатури органам радянської юстиції та запровадило жорстку класову й ідеологічну цензуру для доступу до професії.

Ключовою характеристикою Положення про адвокатуру 1922 року стало впровадження нової форми організації адвокатів у вигляді колегій захисників. Вони створювалися при окружних відділах юстиції, що свідчило про їх залежність від державних органів [1]. Колегії безпосередньо організовували діяльність адвокатів, розподіляли між ними справи та контролювали якість виконаної роботи. Проте, на відміну від дореволюційної системи адвокатури, колегії не мали незалежності, так як постійно перебували під наглядом з боку влади [1]. Членами колегій могли стати особи з практичним досвідом роботи в органах НКЮ не менш ніж два роки. Проте існували винятки, коли допускалися кандидати, рівень кваліфікації яких перевіряв безпосередньо НКЮ. Не мали право бути членом колегії особи, які були засуджені або позбавлені виборчого права. Також члени колегій не могли обіймати посади в державних установах і підприємствах.

Необхідно звернути увагу на те, що значною мірою змінився і правовий статус адвоката. У дореволюційний період адвокат був незалежним представником інтересів клієнта, і він мав право сам вибудовувати стратегію захисту і діяти виключно в інтересах свого клієнта. Положення про адвокатуру 1922 року впровадило іншу систему, згідно з якою адвокат виступав учасником процесу, що має сприяти суду у встановленні об'єктивної істини [3, с. 90–92]. Це значно обмежувало його незалежність і підпорядковувало його діяльність інтересам держави. Згідно з Положенням про адвокатуру 1922 року, захисники (офіційна назва адвокатів) мали вести цивільні, кримінальні, адміністративні справи, надавати консультації та укладати договори. Безкоштовний захист надавався робітникам та військовослужбовцям за такою НКЮ. Також захисники вносили відрахування до фонду колегії [2]. Захист могли здійснювати не тільки члени колегій. З дозволу суду ці обов'язки могли виконувати близькі родичі, представники громадських та державних організацій [5, с. 51]. Значних змін зазнали також фінансові аспекти діяльності адвокатури. Положення про

адвокатуру 1922 року передбачало систему оплати праці захисників, яка здійснювалась через колегії. Це говорить про те, що адвокати не мали можливості безпосередньо укладати угоди з клієнтами на власних умовах, а були вимушені діяти в межах встановлених правил.

Отже, підсумовуючи вищевикладене, можна зазначити, що Положення про 1922 року – це перший законодавчий акт, що легалізував професійну адвокатуру в УСРР після революції. Воно стало основою колегіальних форм роботи та інтеграції адвокатури в систему юстиції. Документ безпосередньо вплинув на подальші реформи у сфері юриспруденції, такі як, постанови НКЮ УСРР від 12 вересня 1928 р. «Про реорганізацію колегій захисників» та Положення про колективні форми роботи 20 жовтня 1929 р., які повністю ліквідували приватну практику [1; 5, с. 51]. Принципи, які були закладені в положенні про адвокатуру 1922 року (державний контроль, колегіальність), були розвинені в Положенні про адвокатуру 1939 р. та пізніших актах [5, с. 159].

При цьому, Положення про адвокатуру УСРР 1922 року стало перехідним і фундаментальним юридичним актом. Воно визначило радянську систему інститута адвокатури як колективної, підконтрольної державі структури. Воно поєднало елементи самоврядування з жорстким ідеологічним і адміністративним контролем НКЮ, закріпило колегії захисників як основну організаційну форму та пріоритет захисту інтересів «трудящих мас» [5, с. 50–51]. Проаналізувавши думки науковців, можна стверджувати, що документ не лише вирішив практичні проблеми юридичної допомоги в умовах НЕПу, а й став інструментом політизації правової сфери [2, с. 13]. Його вплив виходить за межі 1922 р. і полягає в закладенні фундаменту радянської адвокатури, принципи якої зберігалися десятиліттями.

Список використаної літератури:

1. Філімоніхін В. Київська адвокатура у 20-ті роки XX століття // Вісник Національної асоціації адвокатів України. – 2023. – № 6
2. Бакаянова Н. М. Історія адвокатури України : методичні вказівки для здобувачів вищої освіти першого рівня за спец. 081 «Право» / Н. М. Бакаянова, О. О. Храпенко. – Одеса : Фенікс, 2023. – 32 с.
3. Корнієнко І. В. Організація адвокатури в південних українських провінціях наприкінці XIX – першій чверті XX століття : порівняльно-правова характеристика // Вісник Одеської національної юридичної академії. – 2023. – Вип. 36. – С. 340–347.

4. Геведзе Т. Л. Історичний генезис інституту адвокатури в Україні // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право. – 2012. – Вип. 19. – Т. 1. – С. 158–159.

5. Кудін С. В. Нормативне забезпечення діяльності органів юстиції УСРР у 20-х роках ХХ ст. // Ірпінський юридичний часопис : науковий журнал. – 2023. – Вип. 3 (12). – С. 44–56.

Науковий керівник: Стеценко Н.С., канд. юрид. наук,
асист. кафедри теорії та історії права НЮУ ім. Ярослава
Мудрого

*Токіой Катерина Олегівна,
студентка 1 курсу, 3 групи
факультету адвокатури
НЮУ імені Ярослава Мудрого*

РОЛЬ ПРОПАГАНДИ В ІСТОРІЇ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ

Пропаганда використовується різними країнами в різні періоди часу. Вона використовується для формування певного ідеологічного підґрунтя завдяки якому політичні сили, що перебували при владі, могли обґрунтовувати власні дії та впливати на суспільні уявлення.

Витоки пропаганди як засобу впливу на суспільну свідомість беруть свій початок у Стародавній Греції. Подібно до інших давніх цивілізацій, античне суспільство активно використовувало різні форми психологічного впливу на громадян, зокрема через ораторське мистецтво, яке стало важливим елементом політичного й суспільного життя. Саме в період Стародавньої Греції ораторське мистецтво набуло активного розвитку та широкого застосування. Воно використовувалося політичними діячами, філософами, зокрема софістами, як засіб переконання під час суспільних дискусій, здобуття політичного впливу та формування громадської думки [2, с. 9].

Сформовані в Стародавній Греції методи впливу на суспільну свідомість людей використовувались і розвивались за часів Римської імперії. Зокрема. така наука як риторика, теоретичні засади якої були систематизовані Аристотелем, та

досить активно використовувалась політичними діячами, такими як Юлій Цезар, Марк Антоній та Цицероном. Політичний діяч мав дотримуватись трьох принципів риторики - етос, пафос, логос, дотримання яких допомагало політичним діячам завойовувати довіру громадян [2, с.17].

Під час Першої світової війни пропаганда набула особливого значення як механізм інформаційного впливу, спрямований на формування необхідних суспільних настроїв і переконань. Це можна простежити в тогочасних буклетах, картинах, плакатах, газетах та інших медіа цього часу. Основним видом пропаганди цього часу були карикатури, на них часто зображувались два протилежні блоки у вигляді тварин. Також велике значення мали газети, зокрема, в Російській імперії, де подавалась основна інформація про події на фронті та основна мета вступу країни у війну: Сербія країна занадто слабка, щоб захищати своїх громадян, тому тільки Російська імперія як «старший брат» може врятувати їх від «католицької навали», зокрема, така позиція допомогла збудувати пропагандистку ідею для населення. Якщо карикатури зображували певні викривленні факти задля піднесення настрою військових чи цивільних громадян, то газети часто спекулювали фактами і частіше могли не відображати справжні події, що відбувались на фронті чи в тилу [3].

У період Радянського Союзу пропаганда набула нового змісту та масштабів, оскільки її було спрямовано не лише на внутрішню аудиторію, а й на міжнародний рівень. Її основою став культ вождя, в межах якого керівника зображували сильною, непохитною та турботливою постаттю, здатною захистити громадян у кризові часи. Засоби масової інформації, зокрема газети й телебачення, повинні були діяти відповідно до настанов КПРС. Поширення альтернативної або критичної інформації обмежувалося, а її автори могли зазнавати репресій. У такий спосіб влада формувала контрольований інформаційний простір, у межах якого створювалася ілюзія благополуччя та стабільності. Трагічні події Голодомору 1932–1933 рр. в Україні замовчувалися радянською владою, натомість активно формувався пропагандистський образ «куркуля», якого оголошували винуватцем соціально-економічних труднощів і початку трагедії. Загалом Голодомор 1932-1933 рр. в Україні став однією з найстрашніших трагедій українського народу, партія поступово створювала всі умови до геноциду українського народу, а одними

з найперших їх дій стає колективізація, що проводилася під яскравими гаслами об'єднання, створення разом гарного майбутнього і боротьби зі злом. За пропагандою було сховано репресивні дії влади, яка насильницькими методами відбирала землі, майно до колгоспів. Згодом почалися активні виступи селян проти колективізації, при цьому влада починає ще більше застосовувати каральні дії, зокрема збільшення плану хлібозаготівель, ухвалює 7 серпня 1932 року Постанову ЦВК і РНК СРСР «Про охорону майна державних підприємств, колгоспів і кооперації та зміцнення суспільної (соціалістичної) власності» - сумнозвісний закон «про п'ять колосків», впроваджуються «чорні дошки». Фактично ці дії і призвели до Голодомору 1932-1933 рр. Пропаганда ховала все під егідою «розкуркулення» та побудови нового суспільства [1, с.120-127; 2, с.30-31; 4].

Таким чином, пропаганда може стати інструментом, що здатний змінити світогляд людей докорінно, нав'язати неправдиві факти і змінити хід історії.

Щоб уникати впливу пропаганди, необхідно опиратися на різноманітні джерела інформації та застосовувати критичне мислення.

Список використаної літератури:

1. Історія як пропаганда. Історія пропаганди: навч. посіб./ Лягуша А. та ін.; за ред. Неграш Н. Київ, 2024. 273 с.
2. Макар В.Ю, Макух-Федоркова І.І. Комунікація та пропаганда в міжнародних відносинах. . Пропаганда: зміст поняття : навч. посіб. Чернівці : Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2025. 267 с.
3. Мосієнко О. Пропаганда в умовах Першої світової війни (аналіз періодичних видань Волині) . *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія*. 2014. Вип. 3(121). С. 29 - 32.
4. Історія Голодомору. Музей Голодомору: веб-сайт. [URL: https://holodomormuseum.org.ua/istoriia-holodomoru/](https://holodomormuseum.org.ua/istoriia-holodomoru/) (дата звернення: 11.05.2026)

Науковий керівник: Лісогорова К.М., канд. юрид. наук,
доц. кафедри теорії та історії права НЮУ ім. Ярослава
Мудрого

*Троян Артем Олегович,
студент 1 курсу, 3 групи
факультету адвокатури
НЮУ імені Ярослава Мудрого*

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА УГОДИ ПРО АСОЦІАЦІЮ МІЖ УКРАЇНОЮ ТА ЄВРОПЕЙСЬКИМ СОЮЗОМ

Європейська інтеграція України стала одним із визначальних напрямів державної політики після проголошення нею незалежності. Прагнення до входження у європейський політичний, економічний та правовий простір стало закономірним наслідком утвердження демократичного курсу держави, необхідності модернізації суспільних інститутів та реформування національного законодавства відповідно до сучасних міжнародних стандартів. Особливого значення у цьому процесі набуло укладення Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, яка стала якісно новим етапом у розвитку двосторонніх відносин [1].

Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом 2014 року не обмежується лише питаннями зовнішньополітичного співробітництва, а охоплює широкий спектр сфер суспільного життя: державне управління, правосуддя, економіку, торгівлю, енергетику, транспорт, захист прав людини, боротьбу з корупцією та адаптацію законодавства України до права Європейського Союзу. Саме тому її розглядають як один із фундаментальних міжнародно-правових актів у новітній історії України, що визначив стратегічний вектор внутрішнього розвитку держави та її місце у системі європейських міжнародних відносин.

Після проголошення незалежності у 1991 році Україна поступово розпочала формування відносин із Європейським Союзом. Першим важливим кроком стало укладення Угоди про партнерство і співробітництво 1994 року, яка заклала основи політичного діалогу та економічної взаємодії. У подальшому розширення співпраці з ЄС було зумовлене потребою модернізації державного управління, реформування економіки та зміцнення демократичних інститутів [2, с. 94-101].

Важливим було те, що у 2007 році сторони розпочали

переговори щодо нової посиленої угоди, яка згодом отримала назву Угоди про асоціацію. Її підготовка тривала декілька років і завершилася парафуванням тексту у 2012 році. Відмова тодішнього керівництва України від підписання документа у листопаді 2013 року викликала масові суспільні протести, що переросли у Революцію Гідності. Саме після цих подій підписання Угоди стало символом незворотності європейського вибору України [3, с. 59-64]. Угода про асоціацію є міжнародним змішаним договором, сторонами якого виступають Україна, Європейський Союз, Європейське співтовариство з атомної енергії та держави-члени ЄС. Документ був підписаний у 2014 р., а в повному обсязі набрав чинності 1 вересня 2017 р. Вона є найбільшим за обсягом міжнародним договором в історії України. Документ складається з преамбули, семи розділів, додатків і протоколів, які регулюють різні напрями співробітництва [1]. Основу Угоди становлять положення про політичну асоціацію та економічну інтеграцію сторін. Політичний блок передбачає розвиток демократичних інститутів, утвердження верховенства права, повагу до прав людини, боротьбу з корупцією та реформування системи державного управління. Економічний блок передбачає функціонування поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі, що відкрила українським товарам доступ до ринку ЄС і сприяла перебудові зовнішньої торгівлі держави [4, с. 115-123]. Особливе значення також мають положення угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом щодо адаптації законодавства України до права Європейського Союзу. Це стосується сфер конкуренції, енергетики, транспорту, екології, державних закупівель, цифрової політики та захисту прав споживачів. Тому можна сказати, що Угода стала важливим механізмом наближення національної правової системи до європейських стандартів [5, с. 42-48]. Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом має фундаментальне значення для подальшого розвитку України як демократичної правової держави. Вона сприяла проведенню реформ у сфері державного управління, децентралізації, судової системи, антикорупційної політики та захисту прав людини. Реалізація положень документа стимулювала оновлення законодавства відповідно до європейських стандартів. Водночас Угода посилила міжнародні позиції України та закріпила її належність до європейського

політичного простору. Саме виконання її положень стало важливим чинником подальшого отримання статусу кандидата на вступ до Європейського Союзу у 2022 році [3, с. 62-63].

Таким чином, Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом є фундаментальним міжнародно-правовим актом, що визначив сучасний напрям розвитку української державності. Її укладення стало результатом тривалого історичного процесу зближення України з Європою. Документ поєднав політичну асоціацію, економічну інтеграцію та масштабне правове реформування держави. Значення Угоди полягає у зміцненні демократичних інститутів, модернізації економіки та утвердженні європейської моделі державного управління. Тому вона стала важливим етапом становлення України як сучасної європейської держави.

Список використаної літератури:

1. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27.06.2014 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>
2. Копійка В. В., Шинкаренко Т. І. Європейський Союз: історія і засади функціонування : навч. посіб. Київ : Знання, 2012. 759 с.
3. Майніна М. С. Асоціація Україна-ЄС: політичні загрози та економічні можливості // Політичне життя. 2019. № 4. С. 59–64.
4. Петров Р. А. Право Європейського Союзу : підручник. Київ : Істина, 2019. 408 с.
5. Шереметьєва О. Ю. Угода про асоціацію між Україною та ЄС: ретроспектива та реалії сьогодення // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. 2016. № 3. С. 42–48.

Науковий керівник: Стеценко Н.С., канд. юрид. наук,
асист. кафедри теорії та історії права НЮУ ім. Ярослава
Мудрого

*Фоміна Олена Миколаївна,
студентка 1 курсу, 7 групи
факультету юстиції
НЮУ імені Ярослава Мудрого*

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА АГРАРНОГО ЗАКОНУ 111 р. до н. е.

Боротьба за землю у Стародавньому Римі була головним чинником його економічного розвитку. Збільшення так званих “громадських земель” відбувалося завдяки як приєднанню сусідніх територій, так і у результаті численних війн. Земельні відносини врегульовували ще на початку розвитку Стародавнього Риму, вже в 451-450 рр. до н.е. у Законі XII таблиць закріплено розпорядження землею лише патріархальною общиною, заборонялося передавати землю у власність храмам та навіть богам. Пізніше було розроблено проекти статей, що обмежували володіння державними землями патриціїв у 377 р. до н.е. Плебейські трибуни Гай Ліциній Столон та Муцій Секстій Латеран представили проект закону, який було прийнято сенатом пізніше під тиском вимог представників плебеїв [1, ст.241]. Але згодом знову римська аристократія скупила землі, що зумовило створення латифундій. Боротьба з існуючою системою продовжувалася шляхом видання низки законів. Землеврегульовуючі процеси супроводжуються повстаннями, послабленням завоювань нових територій, тож при цьому на фоні обезземелення селян правлячі кола були вимушені провести аграрну реформу. Так, Тіберій Гракх, плебей знатного роду, отримавши посаду трибуна у 133 р. до н.е. запропонував проект, який відновив Ліцинієві закони щодо розмірів володінь державною землею, його популярність стривожила заможних римлян. Засідання народних зборів частіше почали завершуватися бійками, одне з засідань привело до розправи над Гракхом [2]. У 132 р. до н. е. земельну реформу продовжив Гай Гракх брат Тіберія, але за більш привабливу пропозицію трибуна Лівія Друза пролетарі зрадили Гракха, що коштувало йому життя [1, ст.242].

Необхідно звернути увагу на Аграрний закон 111 року до н.е. На наступному етапі формування земельних відносин цей закон був запропонований суспільству народними зборами

Стародавнього Риму у законний спосіб, був прийнятий шляхом голосування на форумі, з метою приватизувати землю та відкрити ринок землі шляхом передання землі у власність. За законом, колишній власник залишав собі ділянки не більше за розміром, ніж дозволено народом і закріплені тріумвіром, котрий записував ділянки землі за будь-яким римським громадянином, що вийняв жереб. При цьому, законом врегульовувався обмін власних ділянок землі на громадські землі. Крім того, закон чітко регламентує закріплення приватної власності на поле, земельну площу, отриманих з громадської землі, на будівлі та надав право їх продажу, купівлі, як інших приватних земель, поля і будівель. У ті часи Римська республіка була фактично міською громадою, що збільшилась у розмірах шляхом завоювань нових земель. Громадяни у більшості своїй не були ремісниками чи торговцями, а сільськими господарями. До цього римська земля належала не окремим власникам, а усій громаді. Люди до цього фактично отримували в користування ділянки землі на яких цілком самостійно мали господарювати, щоб прогодувати себе і родину, в також придбати зброю і військової обладунки [2]. Земельний закон 111 р. до н.е. було впроваджено з метою зупинити боротьбу за землю шляхом легітимізації її власності, тому народні збори підтримали цей закон. Отже землі стали квіритською власністю, аграрії отримали гарантії проти примусового відчуження наділів землі. Одночасно з утвердженням Аграрного закону 111 р. до н.е. усунуто дозвіл конфіскації і перерозподілу земель. Встановлення прав на землю притягнуло певні обов'язки селян, такі як надання достовірної інформації цензору щодо площ землі. Ці дані фіксувалися на мідних таблицях, у вигляді карт з межами наділів землі. Вказаним законом заборонялося перешкоджати користуванню та отриманню доходу з земельної ділянки, також заборонялося відчуження поля проти волі власника, або його спадкоємців, вказувалась кількість худоби за випасання якої не треба платити, зазначалося апелювання до селян щодо стану доріг [1, ст. 243].

Наголосимо, що у зв'язку з завойовницькою політикою Риму Аграрний закон 111 р. до н.е. здебільшого стосувався захоплених земель та контролю за їх розподілом. Устрій колоній з подальшим закріпленням за ними земель здійснював державний комісар за допомогою техніків-землемірів. Як результат, куратор видавав статут *Lex data colonise*, і юридично оформлена колонія заносилася на карту, оригінал якої виставлявся на форумі колонії.

Карти містили пояснювальні протоколи й реєстри земель, що були у власності ветеранів.

У підсумку зазначимо, відносини пов'язані з правом володіти, успадковувати, та розпоряджатися землею, виникли з моменту зародження людства і залишаються головними рушійними силами економічного, соціального й навіть культурного його розвитку. Врегулювання земельних правовідносин протягом усієї історії ініціювало постійне утворення нормативно правових актів у цій сфері, що ставали джерелом права для суспільства [1, ст.239]. Вважається, що земля, яка до цього була громадською власністю, а потім перейшла у сферу приватної, стала однією з причин знищення Республіки в Римі [2].

Список використаної літератури:

1. Стеценко Н. Виникнення земельних законів у країнах західної Європи у найдавніший період. Форум право: електрон. наук. фахов. вид. 4. 2017.с.238-246
https://drive.google.com/file/d/1I6gZpQBoqZPEzl-kkhv2F2Y_2xaaRzNe/view?usp=drivesdk
2. Муштафін О. Як дозвіл на продаж землі поховав Римську республіку. Інтернет видання Історична правда. 8.10.2019
<https://www.istpravda.com.ua/articles/2019/10/8/156346/>
3. Д. Гончаренко та ін. Хрестоматія з історії держ. і права заруб. країн.-Том 1. Навч посіб. Київ. Ін Юре. 1998. 504с.

Науковий керівник: Стеценко Н.С., канд. юрид. наук,
асист. кафедри теорії та історії права НЮУ ім. Ярослава
Мудрого

*Харахондя Аріна Юрївна,
студентка 1 курсу, 2 групи
факультету адвокатури
НЮУ імені Ярослава Мудрого*

АРНОЛЬД ДЖОЗЕФ ТОЙНБІ І ЙОГО КОНЦЕПЦІЯ ІСТОРИЧНОГО РОЗВИТКУ

У сучасній історіографії зростає інтерес до цивілізаційних підходів, які дозволяють розглядати історію як процес розвитку

великих соціокультурних спільнот, а не лише як послідовність подій чи діяльність окремих держав. У цьому контексті особливого значення набуває спадщина Арнольда Джозефа Тойнбі – одного з провідних істориків XX століття, який запропонував концепцію історичного розвитку на основі аналізу цивілізацій і прагнув виявити універсальні закономірності історичного процесу [6, с. 308].

Необхідно звернути увагу на те, що А. Тойнбі займає важливе місце в історіософії XX століття як мислитель, що прагнув створити цілісну модель розвитку людства. Його концепція сформувалася у 1930-х роках і була спрямована на пояснення розвитку суспільств через аналіз цивілізацій як основних одиниць історичного процесу [1, с. 78]. При цьому, Арнольд Джозеф Тойнбі є автором численних наукових праць, серед яких центральне місце посідає дванадцятитомна робота «Дослідження історії» (A Study of History), що набула світового визнання після публікації скороченого видання у 1947 році. У цій праці він досліджує процеси становлення, розвитку та занепаду цивілізацій, прагнучи виявити загальні закономірності їх еволюції. А. Тойнбі аналізує широкий спектр цивілізацій – від західнохристиянської, православної, ісламської, індуїстської та далекосхідної до давніх культур, таких як єгипетська, шумерська та мінойська. Він пропонує класифікацію цивілізацій, поділяючи їх на «мертві», «зупинені» та ті, що продовжують існувати, що дозволяє розглядати історію як цілісний і закономірний процес розвитку людства. Однією з ключових ідей А. Тойнбі є твердження, що цивілізація, а не держава, є основною одиницею історичного аналізу. Історія, за його підходом, повинна охоплювати ширші соціальні системи, які мають значну протяжність у часі та просторі. Цивілізації він визначає як «види суспільства», що перевищують держави за масштабом і тривалістю існування [7, с. 27]. Такий підхід дозволяє розглядати історичний процес як розвиток культурних систем, а не як сукупність політичних подій. Відповідно до цього А. Тойнбі відмовляється від державоцентричного підходу, наголошуючи, що держави є лише тимчасовими формами організації, тоді як цивілізації мають глибший і триваліший характер розвитку, оскільки охоплюють культурні та духовні аспекти суспільства [7, с. 27].

Суттєве місце у його концепції посідає акцент на духовних

і релігійних чинниках. А. Тойнбі вважав, що саме система цінностей, передусім релігійних, визначає єдність цивілізації та спрямовує її розвиток. У цьому контексті цивілізації постають як спільноти, об'єднані не лише політичними чи економічними інтересами, а насамперед культурними та духовними основами [3, с. 208].

Центральним ядром концепції А. Тойнбі є теорія «виклику та відповіді», яка пояснює механізм історичного розвитку. Цивілізації, за його підходом, виникають як реакція на складні виклики – природні, соціальні чи політичні. Водночас вирішальним є не сам виклик, а здатність суспільства сформувати адекватну відповідь. Вирішальну роль у цьому процесі відіграє «творча меншість» – група, здатна до інновацій і духовного лідерства. Саме вона формує відповіді на виклики та визначає напрям розвитку суспільства. Однак із часом ця меншість може втратити свою творчу функцію і перетворитися на панівну еліту, що зосереджується на збереженні влади. Така трансформація є однією з ключових причин занепаду цивілізацій [7, с. 26; 1, с. 80].

Розвиток цивілізацій за А. Тойнбі має циклічний характер і включає етапи виникнення, зростання, надлому та занепаду. На стадії виникнення формується відповідь на виклик і закладаються основи цивілізації; період зростання характеризується активним розвитком культури, економіки та політичних інститутів; надлом означає втрату здатності до творчого розвитку і загострення внутрішніх суперечностей; занепад завершує цей процес, супроводжуючись дезінтеграцією суспільства [2, с. 71].

Причини занепаду цивілізацій, за А. Тойнбі, мають передусім внутрішній характер. Він заперечує визначальну роль зовнішніх факторів і наголошує на внутрішніх кризах, зокрема деградації творчої меншості, посиленні соціальних конфліктів, кризі цінностей і втраті здатності адекватно реагувати на нові виклики. Таким чином, занепад постає як наслідок втрати здатності до саморозвитку та адаптації [7, с. 26]. При цьому важливе місце у концепції А. Тойнбі займає аналіз політичних інститутів. На прикладі європейської цивілізації він доводить, що ефективні політичні форми можуть бути відповіддю на історичні виклики. Зокрема, розвиток парламентського врядування в Англії розглядається як чинник політичної стабільності та економічного піднесення, оскільки забезпечує гнучкість і адаптивність

державної системи [1, с. 77].

Цивілізаційний підхід А. Тойнбі дозволяє розглядати історію як процес взаємодії цивілізацій, що проявляється у контактах, взаємовпливах і конфліктах. Такі взаємодії можуть мати як конструктивний характер, сприяючи культурному обміну, так і деструктивний, породжуючи протистояння [6, с. 308]. Його цивілізаційний підхід також дозволяє інтерпретувати глобалізацію як процес посилення взаємодії цивілізацій при збереженні їхньої культурної специфіки. Це зумовлює як інтеграційні процеси, так і загострення конфліктів, що робить такий аналіз актуальним для сучасного світу [3, с. 208].

Водночас концепція А. Тойнбі зазнала критики. Основні зауваження стосуються надмірної узагальненості та спрощення історичних процесів, що іноді знижує точність висновків [5, с. 38]. Крім того, використання релігійних і міфологічних елементів викликало сумніви щодо її науковості, оскільки окремі дослідники розглядають її як метаісторичну [7, с. 31].

У підсумку зазначимо що, значення його ідей є вагомим. Концепція А. Тойнбі стала важливим етапом розвитку історіософії та сприяла формуванню нового бачення історії як глобального процесу взаємодії цивілізацій.

Список використаної літератури:

1. Бережна К. В., Беспаленков Р. О., Слісаренко О. М. Вибори як владний інструмент у концепції А. Тойнбі. Історична ретроспектива: Європа та Україна. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія: Право*. 2025. Вип. 89. С. 77–81.
2. Бугаєнко К. В. Теоретико-концептуальний аналіз ідей циклу розвитку суспільних відносин в контексті формування та розвитку держави. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. Вип. 5, ч. 1. С. 71–75.
3. Облап П. В. Глобалізація у контексті цивілізаційного підходу до розвитку суспільства у ХХІ столітті. *Культурологічний альманах*. 2024. Вип. 2 (10). С. 208–213.
4. Шоріна Т. Г. Категорії «виклик» та «відповідь» як відображення ситуації «історичного повороту»: пошуки «нової нормальності» та негативні тенденції сучасної цивілізації. *Вісник НАУ. Серія: Філософія. Культурологія*. 2022. № 2 (36). С. 78–82.
5. Castellin L. G. «All Mankind and yet nothing but Mankind»: Arnold J. Toynbee and the World State. *Geopolitica*. 2025. Vol. 16, no. 1. P. 35–58.

6. Dubnov A. M. The Toynbee Affair at 100: The Birth of 'World History' and the Long Shadow of the Interwar Liberal Imaginaire. *Histories*. 2023. Vol. 3, no. 4. P. 308–330.

7. Suri S. Arnold Joseph Toynbee: Challenge And Response Theory As Reflected in 'A Study Of History'. *Sagacity: A Multidisciplinary Research Journal*. 2025. Vol. 4, No. 1. P. 26–32.

Науковий керівник: Стеценко Н.С., канд. юрид. наук,
асист. кафедри теорії та історії права НЮУ ім. Ярослава
Мудрого

Холод Софія Ігорівна,
студентка 1 курсу, 5а групи
факультету міжнародного та
європейського права
НЮУ імені Ярослава Мудрого

ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА СИСТЕМИ ПОКАРАНЬ «РУСЬКОЇ ПРАВДИ» ТА СУЧАСНОГО КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ

Вивчення історії розвитку покарань в українському праві допомагає зрозуміти, як змінювалося ставлення держави до злочину та правопорушника протягом століть. Порівняння системи покарань за «Руською Правдою» (XI–XII ст.) та чинним Кримінальним кодексом України (КК України) дозволяє побачити еволюцію від правових звичаїв середньовіччя до сучасної кодифікованої системи правосуддя. Актуальність цієї теми полягає в тому, що аналіз історичного досвіду допомагає краще оцінити гуманістичні засади сучасного кримінального законодавства, де головною метою є захист прав людини та її виправлення.

Мета покарання та погляд на сутність злочину. У часи «Руської Правди» правопорушення розглядалося переважно як «кривда» — тобто як приватна шкода, завдана конкретній особі, її майну або її родині. Через це і каральна система мала на меті передусім задоволення інтересів потерпілої сторони. Це виражалося або у формі кровної помсти на ранніх етапах, або у вигляді матеріального відшкодування збитків. Згодом, із посиленням князівської влади, до мети покарання додався

фіскальний інтерес — прагнення держави стягнути штраф на користь княжої скарбниці за порушення загального правопорядку.

На противагу середньовічному підходу, сучасне кримінальне право України повністю відійшло від концепції приватної образи на користь публічного інтересу. Відповідно до статті 50 КК України, кримінальне правопорушення визнається суспільно небезпечним діянням, а саме покарання є заходом примусу, який застосовується виключно за вироком суду і від імені держави. Мета сучасного покарання є набагато ширшою та гуманнішою: воно спрямоване не лише на кару за вчинене правопорушення, а й на виправлення засудженого особисто, а також на запобігання вчиненню нових злочинів як самим засудженим (спеціальна превенція), так і іншими громадянами (загальна превенція).

Залежність покарання від соціального статусу особи.

Характерною рисою «Руської Правди» як пам'ятки феодального права був її чітко виражений становий характер. Законодавець прямо пов'язував суворість покарання із соціальним та майновим становищем як правопорушника, так і потерпілого. Найбільш яскраво це простежується на прикладі штрафів за вбивство. Так, за вбивство представника князівської адміністрації (княжого мужа, вогнянина або тіуна) стягувався максимальний штраф — 80 гривень. За вбивство простої вільної людини (смерда) платили значно менше — 5 гривень. Залежні верстви населення, такі як холопи, взагалі не мали правосуб'єктності, вважалися майном, і за їхні протиправні дії повну матеріальну відповідальність ніс їхній господар.

Сучасний Кримінальний кодекс України повністю ліквідував будь-яку станову чи соціальну нерівність у сфері правосуддя. Кримінальна відповідальність у модерному праві є суворо індивідуальною і базується на конституційному принципі рівності всіх громадян перед законом (стаття 24 Конституції України). Соціальне походження, посада, майновий стан чи раса правопорушника або потерпілої особи не можуть бути підставою для зміни базової міри покарання, за винятком випадків, коли посягання здійснюється на службову особу у зв'язку з виконанням її державних обов'язків, що виступає як обтяжуюча обставина.

Види покарань та відмова від фізичного насильства.

Важливим етапом розвитку права в часи Київської Русі стала заміна кровної помсти системою грошових виплат. Основними покараннями стали штрафи на користь князя (віра та продаж) та виплати потерпілим (головництво і урок). Найвищим заходом за найтяжчі злочини виступав «потік і розграблення», що передбачав конфіскацію майна та вигнання чи перетворення на холопа. Системи довготривалого ув'язнення тоді не існувало. Натомість сучасна система покарань за статтею 51 КК України містить 12 чітких видів санкцій, де ключове місце посідають ізоляційні заходи (позбавлення волі, арешт) та альтернативні штрафи чи громадські роботи. Будь-які тілесні покарання або вигнання повністю заборонені Конституцією України (статті 28, 64), яка гарантує захист гідності людини та виключає завдання фізичних страждань.

Інститут смертної кари в історичній перспективі.

Дослідники права звертають увагу на унікальну особливість «Руської Правди»: у її тексті немає жодної згадки про смертну кару як офіційний вид державного покарання. Для князівської влади економічно вигіднішим було стягнення великих грошових штрафів, ніж фізичне знищення працездатного населення. Хоча в реальному житті страти відбувалися (наприклад, над державними зрадниками або під час придушення повстань за рішенням віча чи самого князя), закон цей інститут нерегулював.

У сучасному кримінальному праві України інститут смертної кари повністю скасований як на законодавчому, так і на конституційному рівнях. Україна остаточно відмовилася від цього виду покарання наприкінці 1990-х — початку 2000-х років з метою гармонізації національного законодавства з європейськими правовими стандартами та вимогами Протоколу №6 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. На сьогодні найсуворішим заходом кримінального покарання за вчинення особливо тяжких злочинів проти життя, національної безпеки чи міжнародного правопорядку є довічне позбавлення волі.

Висновки. Таким чином, порівняльний аналіз «Руської Правди» та сучасного Кримінального кодексу України дозволяє зробити висновок про кардинальну зміну сутності правосуддя протягом останнього тисячоліття. Українське право пройшло тривалий шлях гуманізації. На зміну становій нерівності, захисту приватних інтересів феодалів та жорстоким формам покарання, таким як «потік і розграблення», прийшли принципи верховенства

права, гуманізму та повної рівності всіх громадян перед законом. Якщо середньовічний кодекс намагався вирішити проблему злочину через грошову компенсацію та майнову ліквідацію особи, то сучасний Кримінальний кодекс України орієнтований на захист суспільства, індивідуальний підхід до кожного правопорушника та його подальшу ресоціалізацію.

Список використаної літератури:

1. Глібо В. М. Історія держави і права України: підручник. Харків: Право, 2021. 416 с.
2. Іванов В. М. Історія держави і права України: підручник. Київ: Хай-Тек Прес, 2014. 560 с.
3. Музиченко П. П. Історія держави і права України: навчальний посібник. Київ: Знання, 2017. 343 с.
4. Кримінальне право України: Загальна частина: підручник / В. Я. Тацій, В. П. Тютюгін, В. І. Борисов та ін.; за ред. В. Я. Тація, В. П. Тютюгіна, В. І. Борисова. Харків: Право, 2020. 528 с.
5. Терлюк І. Я. Історія держави і права України: навчальний посібник. Львів: Галицький видавничий центр, 2018. 400 с.

Науковий керівник: Пономарьова Г.П., канд. юрид. наук,
доц. кафедри теорії та історії права НЮУ ім. Ярослава
Мудрого

Tsytsynska Kseniia
Yaroslav Mudryi National Law University
Faculty of International and European Law,
07mp-25-05a

SELECTED ASPECTS OF THE IMPACT OF THE SOVIET DICTATORSHIP ON THE FORMATION OF MODERN UKRAINE

Soviet institutions left a deep imprint on all spheres of Ukrainian society. As LSE researchers note, the emergence of independent Ukraine from the Ukrainian SSR shaped many trends in the post-independence period.

Soviet Ukraine was the Bolshevik response to the existence, in

1917–1920, of the Ukrainian People’s Republic, a socialist non-Bolshevik state that emphasized national independence as the right of the Ukrainian people and the only way to overcome the Russian colonial legacy. The brief period of Ukrainization in the 1920s, when the Soviet state implemented affirmative action programs for ethnic Ukrainians and their culture, ended in the 1930s following Stalin’s Holodomor genocide (1932–1933).

After the destruction of Ukrainian peasants and the intelligentsia, the dictator saw no further need for such concessions to Ukrainians. However, in the late 1930s, the Ukrainian question remained an important foreign policy tool that could prove useful in justifying territorial annexations of the Soviet Union’s western neighbors, which had significant Ukrainian communities [4].

The Holodomor era represents a major rupture in Ukrainian history—in terms of family structure, religious practices, citizens’ attitudes toward the government, and social identity [1].

According to various expert estimates, between 3.5 and 7 million Ukrainians died as a result of the Holodomor of 1932–1933. The authorities’ repressions were directed primarily against the peasantry—the bearers of traditions, culture, and language—which led to irreversible changes in the demographic and cultural landscape of Ukraine [1].

The Holodomor was not merely a demographic catastrophe, but a deliberate destruction of the foundations of the Ukrainian nation.

The economic significance of this tragedy lay in forced collectivization, which destroyed the institution of private property and transformed independent peasants into state-dependent workers, laying the groundwork for an extractive economy [1].

It was precisely this total institutional control of society and the destruction of autonomous social ties that created the foundation for the unimpeded functioning of the command-and-control system.

The development of Ukraine’s political regime was influenced by features of Soviet governance, namely departmentalism and localism. Soviet personnel selection created the foundation for the formation of post-Soviet elites.

When the second president, L. Kuchma, came to power in 1994, a non-patrimonial regime had already taken shape. Kuchma established a patronage system that permeated all levels of government, including local administrations.

Regional elites depended on support from the center and, in exchange for loyalty, gained access to local resources and permission to control local business. The Soviet model of governance did not disappear after 1991 but transformed into an oligarchic one.

A defining feature of this transitional period was the merging of state institutions with the business interests of private entrepreneurs. Officials who gained access to the administrative apparatus simultaneously built economic empires, which made it impossible to establish independent judicial practice and a level playing field for business [3].

The Soviet concept of law as an instrument of power led to corruption and the weakness of the courts. Under Soviet rule, the legal system itself did not exist to address the needs of ordinary citizens or resolve commercial disputes, but primarily served to validate the decisions of state prosecutors. This legacy profoundly shaped the subsequent development of the corruption system and entrenched oligarchic interests [3].

The Soviet legacy has never been critically examined. The West served as a counterpoint to the Soviet system of governance, but it was mistakenly perceived as a purely capitalist society, and a culture of democracy never took root [2].

Thus, the institutions instilled in modern Ukraine over decades during the Soviet era are multifaceted and enduring. The Holodomor destroyed the nation's foundation, distorted institutions made rapid democratization impossible, and the Soviet legal culture bred corruption.

At the same time, the protest movement in Ukraine had deeper roots than purely political demands. It reflected the gradual formation of a Ukrainian identity—an alternative to the Soviet one—an identity based on dignity, the rule of law, and a European perspective.

At the same time, it was precisely the awareness and articulation of this legacy that became the driving force behind the revival—from the Orange Revolution to Euromaidan and the full-scale resistance beginning in 2022.

REFERENCES

1. Anne A. Holodomor. Britannica. URL: <https://www.britannica.com/event/Holodomor>. (date of access: 13.05.2026)

2. Escape from empire: Ukraine's post-Soviet national awakening. Atlantic Council. URL: <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/escape-from-empire-ukraines-post-soviet-national-awakening/> (date of access: 13.05.2026).

3. Parish M. Corruption in ukraine: a post-soviet legacy and the struggle for reform. Lviv Herald. URL: <https://www.lvivherald.com/post/corruption-in-ukraine-a-post-soviet-legacy-and-the-struggle-for-reform> (date of access: 13.05.2026).

4. Yekelchuk S. The making of independent ukraine. LSE. URL: <https://ppr.lse.ac.uk/articles/10.31389/lseppr.90> (date of access: 13.05.2026).

Науковий керівник: Пономарьова Г.П., канд. юрид. наук,
доц. кафедри теорії та історії права НЮУ ім. Ярослава
Мудрого

*Чабаненко Тетяна В'ячеславівна,
студентка 1 курсу, 7 групи
факультету прокуратури
НЮУ імені Ярослава Мудрого*

РЕАЛІЗАЦІЯ НОРМ КОДЕКСУ НАПОЛЕОНА У ПРАВОВІЙ ПРАКТИЦІ: ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНИЙ АСПЕКТ

Кодекс Наполеона 1804 року є одним із найвпливовіших нормативно-правових актів у світовій історії цивільного права. Його прийняття стало важливим етапом розвитку романо-германської правової сім'ї, оскільки саме цей кодекс закріпив принципи рівності громадян перед законом, свободи договору, недоторканності приватної власності та єдності правового регулювання. Незважаючи на більш ніж двохсотрічну історію, Кодекс Наполеона не втратив своєї актуальності й сьогодні, оскільки його положення стали основою цивільного законодавства багатьох країн Європи та світу. Актуальність теми полягає у тому, що сучасні процеси реформування національних правових систем, зокрема в Україні, потребують звернення до історичного досвіду кодифікації права та ефективних механізмів реалізації правових норм у судовій практиці. Особливого значення ця проблема набуває в умовах євроінтеграції та необхідності забезпечення

стабільного, передбачуваного й справедливого правозастосування. Досвід Кодексу Наполеона демонструє, що ефективність кодифікованого акту залежить не лише від якості юридичної техніки, а й від здатності судової системи адаптувати закон до реальних суспільних відносин.

Кодекс Наполеона став результатом кодифікації права після Французької революції та мав на меті створення єдиного і зрозумілого закону для всіх громадян. У ньому були закріплені принципи рівності перед законом, свободи договору та недоторканності приватної власності, що стало основою розвитку ринкових відносин і економічного лібералізму. Водночас практика показала, що жоден кодекс не може передбачити всі життєві ситуації, тому важливу роль у реалізації його норм почали відігравати суди.

Теоретичний аспект реалізації норм Кодексу Наполеона полягає у співвідношенні тексту закону та судового тлумачення. Після прийняття Кодексу у Франції сформувалася школа екзегези, представники якої вважали, що суддя повинен буквально застосовувати закон і не має права відступати від тексту нормативного акту. Проте розвиток суспільних відносин показав обмеженість такого підходу. Особливе значення мала стаття 4 Кодексу, яка забороняла судді відмовляти у правосудді через відсутність або нечіткість закону. Це фактично стимулювало розвиток судової практики та активну роль суддів у тлумаченні правових норм. У результаті французькі суди виробили низку правових доктрин, які не були прямо передбачені Кодексом, але стали невід'ємною частиною правової системи. Зокрема, було сформовано доктрину зловживання правом, принцип відповідальності за створення небезпеки, а також концепцію непередбачених обставин. Таким чином, реалізація норм Кодексу Наполеона показала, що ефективне функціонування цивільного права можливе лише за умови поєднання стабільності законодавства та гнучкості судового тлумачення.

Практичний аспект реалізації норм Кодексу Наполеона особливо яскраво проявився у процесі його рецепції іншими державами. Кодекс став зразком для цивільних кодексів Італії, Бельгії, Люксембургу, Польщі, Румунії, країн Латинської Америки та франкомовної Африки. У багатьох державах були запозичені принципи свободи договору, захисту приватної власності та

рівності учасників цивільного обороту. Водночас практика показала, що механічне перенесення французької моделі не завжди було ефективним, оскільки кожна правова система має власні історичні, культурні та релігійні особливості. Наприклад, в Єгипті норми Кодексу Наполеона були адаптовані до ісламської правової традиції, що дозволило поєднати європейські правові конструкції з місцевими соціальними цінностями. Найбільш успішно адаптувалися майнові та договірні норми Кодексу, тоді як сімейне право часто зазнавало суттєвих змін. Первісна модель сімейних відносин у Кодексі Наполеона надавала значні переваги чоловікові та батькові, що не відповідає сучасним принципам гендерної рівності, тому ці положення були реформовані у більшості країн.

Сучасна правова практика свідчить про необхідність модернізації окремих положень Кодексу Наполеона у зв'язку з цифровізацією економіки, розвитком електронних договорів, захистом персональних даних та екологічними обмеженнями права власності. Абсолютний характер права власності дедалі частіше обмежується суспільними інтересами та потребою захисту довкілля. Крім того, складність сучасних правовідносин вимагає від судів більш активного тлумачення законодавства. Саме тому у Франції у 2016 році було проведено реформу договірного права, спрямовану на оновлення положень Кодексу відповідно до сучасних потреб суспільства. Для України цей досвід є важливим прикладом поєднання якісного законодавства та ефективної судової практики.

Отже, реалізація норм Кодексу Наполеона у правовій практиці підтверджує, що жоден нормативно-правовий акт не може існувати ізольовано від суспільного розвитку. Успішність застосування кодифікованого законодавства залежить від якості судового тлумачення, рівня правової культури та здатності правової системи адаптуватися до нових соціальних умов. Кодекс Наполеона став не лише зразком законодавчої техніки, а й важливим етапом розвитку сучасної цивілістичної традиції. Його принципи рівності перед законом, свободи договору та захисту приватної власності залишаються актуальними і сьогодні, хоча потребують постійного оновлення відповідно до сучасних викликів. Для України досвід реалізації норм Кодексу Наполеона є важливим прикладом того, як поєднання стабільності

законодавства та ефективної судової практики сприяє утвердженню принципу верховенства права та розвитку демократичної правової держави.

Науковий керівник: Григоренко Д. А., канд. юрид. наук,
асист. кафедри теорії та історії права НЮУ ім. Ярослава
Мудрого

Чийпеш Вікторія Василівна,
студентка 1 курсу, 4 групи
факультету адвокатури
НЮУ імені Ярослава Мудрого

УКРАЇНСЬКА ДЕРЖАВНІСТЬ ЧАСІВ ПРАВЛІННЯ ДИРЕКТОРІЇ УНР

Період правління Директорії УНР став одним із найскладніших і водночас найважливіших етапів українського державотворення. Після падіння Гетьманату Павла Скоропадського наприкінці 1918 року, влада в Україні перейшла до Директорії, яку утворили Володимир Винниченко, Симон Петлюра, Федір Швець, Андрій Макаренко та Опанас Андрієвський. Вона постала як тимчасовий революційний орган, що мав відновити Українську Народну Республіку (далі УНР) та виробити нову модель державної влади [2, с. 14].

Директорія проголосила відновлення УНР у Декларації Української Директорії від 26 грудня 1918 року. У документі наголошувалося, що влада повинна належати трудовому народові, а державний устрій має спиратися на принципи народовладдя. Саме тому нова влада відмовилася як від гетьманської монархічної моделі, так і від старої парламентської системи Центральної Ради [5, с. 35].

Особливістю державності часів Директорії була відсутність чітко сформованої конституційної системи. Фактично в країні співіснували кілька центрів влади: сама Директорія як верховний орган, Рада Народних Міністрів як уряд та місцеві органи управління. Через воєнний стан і постійну зміну політичної ситуації державний механізм залишався нестабільним. Багато

рішень ухвалювалися поспіхом, а їх реалізація часто була неможливою через відсутність контролю над усією територією України [1, с. 612-613].

Якщо говорити про законотворчу діяльність Директорії, то одним із ключових нормативних актів стало розпорядження від 15 грудня 1918 року щодо вирішення земельних питань. У ньому прямо зазначалося, що значна частина земель переходить у користування безземельних і малоземельних селян, а управління цими процесами покладається на спеціальні земельні управи. Це був важливий крок у напрямку соціальної політики, яка мала забезпечити підтримку селянства [6, с. 81]. При цьому, у своїх документах, Директорія прямо визнавала, що її влада не є постійною. Ідея була в тому, щоб пережити складний період і передати повноваження більш стабільному представницькому органу. Але в реальності цей перехід постійно відкладався [6, с. 74].

Необхідно зауважити, що однією з головних ідей Директорії була побудова так званої «трудової республіки». Передбачалося, що в управлінні державою братимуть участь лише представники «трудових класів» – селяни, робітники та трудова інтелігенція. Для цього в січні 1919 року було скликано Трудовий конгрес України. Саме він мав стати представницьким органом держави. Проте Конгрес працював лише кілька днів і не зміг стати постійним парламентом через наступ більшовицьких військ [2, с. 68].

Важливим кроком у розвитку української державності став Акт Злуки УНР і ЗУНР 22 січня 1919 року. Формально було проголошено об'єднання українських земель у єдину державу. Це рішення мало велике політичне та символічне значення, адже вперше за довгий час українські землі заявили про своє прагнення до соборності [3, с. 97]. Проте на практиці повне об'єднання не відбулося, оскільки обидві республіки діяли в різних військово-політичних умовах і зберігали власні органи влади.

Необхідно наголосити, що у сфері державного управління Директорія намагалася створити власний адміністративний апарат. Було відновлено діяльність міністерств, місцевих комісарів, судових органів, а також українського законодавства, яке частково спиралося на акти Центральної Ради. Значну увагу приділяли українізації освіти, суду та державної служби [3, с. 101].

Разом із тим Директорія не змогла забезпечити стабільність державної влади. У 1919 році уряд змінювався кілька разів, а політичний курс постійно коливався між соціалістичними та більш поміркованими підходами. Це послаблювало авторитет влади і створювало внутрішні конфлікти [4, с. 41]. Крім того, Директорія одночасно вела боротьбу проти більшовиків, білогвардійців, польських військ та отаманського руху, що фактично унеможливило спокійне державне будівництво.

Отже, українська державність часів Директорії УНР мала суперечливий характер. З одного боку, саме в цей період було відновлено УНР, проголошено ідею трудової республіки та здійснено Акт Злуки українських земель. З іншого боку, відсутність сталої системи влади, політичні суперечності та воєнні обставини не дали змоги завершити формування повноцінної української держави. Проте досвід Директорії став важливою сторінкою української правової та державницької традиції.

Список використаної літератури:

1. Іванов В. М. Історія держави і права України : підручник. Київ : КУП НАНУ, 2013. 829 с.
2. Гай-Нижник П. П., Лейберов О. О. УНР у період директорії: пошук моделі державного устрою (кінець 1918-1919 рр.) : монографія. Ніжин : Вид. Лисенко М.М., 2013. 214 с.
3. Боняк В. О., Саліхов Д. А., Завгородня Ю. С. Історія держави і права України : навч. посіб. Дніпро : Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ, 2024. 208 с.
4. Бойко О. Д. Зміна урядів та урядової політики директорії УНР у 1919 р. С. 35–47.
5. Директорія, рада народних міністрів української народної республіки. листопад 1918 - листопад 1920 рр. : документи і матеріали : у 2 т. Т. 1. / ред. В. В. Верстюк. Київ : Вид-во ім. Олени Теліги, 2006. 687 с.
6. Хрестоматія з історії держави і права України : навч. посіб. для студентів юрид. спец. вищ. закл. освіти / ред. В. Д. Гончаренко. Київ : Вид. Дім «Ін Юре», 2000. Т. 2 : Лютий 1917 р. - 1996 р. 728 с.

Науковий керівник: Лісогорова К. М., канд. юрид. наук,
доц. кафедри теорії та історії права НЮУ ім. Ярослава
Мудрого

*Шевцова Анастасія Володимирівна,
студентка 1 курсу, 3 групи
факультету міжнародного та
європейського права
НЮУ імені Ярослава Мудрого*

ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ ІДЕЇ В'ЯЧЕСЛАВА ЛИПІНСЬКОГО ТА ЇХ ВПЛИВ НА УКРАЇНСЬКУ ДЕРЖАВНІСТЬ

Пошук моделі організації влади в Україні на початку ХХ століття відбувався в умовах глибокої кризи тогочасної політичної думки. Поширені народницькі та соціалістичні підходи обмежувалися культурно-просвітницькою діяльністю або вирішенням вузьких соціальних питань, що не давало чітких орієнтирів для розбудови власної держави. На противагу цьому В'ячеслав Липинський запропонував концепцію, зосереджену на створенні впорядкованої системи управління та утвердженні правових норм [1, с. 89]. В основі його підходу лежить переконання, що нація формується передусім через державу, оскільки без владної організації суспільство не здатне діяти як самостійний суб'єкт. Брак дієвих інституцій позбавляє спільноту механізмів захисту власних інтересів, роблячи її вразливою до зовнішніх впливів. Відповідно, держава постає як форма суспільної самоорганізації, покликана забезпечити внутрішній порядок і політичну стійкість. Практичним втіленням цих ідей став досвід гетьманування Павла Скоропадського 1918 року, який В. Липинський розглядав як спробу переходу до професійного державного адміністрування [2, с. 110].

Хоча цей період був нетривалим, він продемонстрував можливість заміни революційної нестабільності дисциплінованим управлінням, що узгоджується з принципами територіального патріотизму, обґрунтованими мислителем. Консолідація мешканців українських земель базується на цих принципах і передбачає інклюзивну модель громадянського єднання. На відміну від радикальних етноцентричних теорій, В. Липинський наголошував на солідарності, заснованій на усвідомленому правовому зв'язку особи із землею її проживання. Патріотом вважався кожен мешканець, який визнає суверенітет держави,

дотримується її законів і бере відповідальність за майбутнє країни незалежно від етнічного походження чи релігійних переконань. Такий підхід зменшує внутрішні суперечності через узгодження приватних інтересів із загальнодержавними цілями та зберігає актуальність для формування сучасної політичної нації.

Цілісність суспільного устрою, за В. Липинським, гарантується системою класократії, що передбачає солідарну взаємодію різних верств населення. Кожна соціальна група виконує свою функцію, а їхня співпраця утворює необхідну для держави рівновагу. Важливою умовою такої стабільності є інститут приватної власності, який забезпечує економічну самостійність громадян. Оскільки власник природно зацікавлений у передбачуваності життя, захист майна стає запобіжником проти дестабілізації країни [3, с. 99-100].

Водночас життєздатність державного апарату безпосередньо залежить від відповідальності провідної верстви. В. Липинський наголошував, що легітимність еліти зумовлюється не лише формальним статусом, а насамперед рівнем її підготовки та здатністю діяти в інтересах народу. Підтвердженням цього є події Української революції 1917-1921 років, коли політична розпорошеність і брак фахової еліти перешкодили створенню єдиного центру управління. Для забезпечення інституційної тяглості влади автор обґрунтовував доцільність гетьманської форми правління. Така модель мала мінімізувати гостроту політичного суперництва, створюючи умови для передбачуваного розвитку країни, про що детально йдеться у праці «Листи до братів-хліборобів» [4, с. 285]. Додатковим чинником внутрішньої гармонії виступає співіснування держави та духовної сфери, де свобода церкви поєднується з її роллю у формуванні моральних цінностей суспільства [5, с. 54-56].

Підсумовуючи, політико-правова доктрина В. Липинського залишається актуальною для розуміння розвитку української державності. Вона дає можливість осмислити кризові явища через призму інституційної спроможності та верховенства права. Послідовне застосування принципів територіального патріотизму та відповідальності еліти сприяє утвердженню України як стабільної держави. Спадщина мислителя дозволяє розглядати процес перетворення території на Батьківщину, а населення – на спільноту свідомих громадян, здатних діяти в

межах закону та відповідальності.

Список використаної літератури:

1. В'ячеслав Липинський та його доба: книга перша. Наукове видання. Вид. 2-ге, доопрац. та допов. / упоряд. Т. Осташко, Ю. Терещенко. Київ: *Темпора*, 2010. 560 с. DOI: <https://resource.history.org.ua/item/0002259>
2. Передерій І. Г. В'ячеслав Липинський: етнічний поляк, політичний українець: монографія. Полтава: *Вид-во ПолтНТУ*, 2012. 622 с. DOI: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/ukr0000023069>
3. Даценко В. С. Етика державотворення В. Липинського: проблема засад сутності політичної моралі. *Вісник Дніпровського університету. Серія: Політологія*. 2012. Вип. 22, № 9. С. 97-103. DOI: <https://visnukpfs.dp.ua/index.php/PFS/article/view/91/117>
4. Липинський В. Листи до братів-хліборобів: про ідею і організацію українського монархізму: писані 1919-1926 рр. *Wien: Buchdruckerei Carl Herrmann*, 1926. 580 с. DOI: <https://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0000936>
5. Кондратик Л. В. Взаємодія політики і релігії: теоретична спадщина В'ячеслава Липинського. *Вісник Національної академії наук України*. 2002. № 10. С. 52-57. DOI: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnanu_2002_10_9

Науковий керівник: Пономарьова Г.П., канд. юрид. наук,
доц. кафедри теорії та історії права НЮУ ім. Ярослава
Мудрого

Шишкін Владислав Ігорович,
*студент 1 курсу, 8 групи
факультету прокуратури
НЮУ імені Ярослава Мудрого*

ВПЛИВ ІДЕЙ ЕПОХИ ПРОСВІТНИЦТВА НА РЕВОЛЮЦІЙНІ РУХИ XVIII ст.

Епоха Просвітництва кардинально змінила хід світової історії, перенісши питання влади та суспільного устрою з площини релігійних догм у площину раціоналізму та природних прав. Саме у XVIII столітті поняття «революція» втратило своє початкове астрономічне значення – рух небесних тіл по колу. Дослідниця Т.

С. Травлос зазначає, що напередодні Великої французької революції у дискурсі французьких філософів (Вольтера, Руссо, Дідро) це слово зазнало трансформації і почало означати відкритість невідомому майбутньому та докорінні суспільні перетворення [3, с. 45].

Американська та Французька революції кінця XVIII століття спиралися на міцний теоретичний фундамент, закладений мислителями Нового часу. Особливий вплив на формування антиабсолютистських рухів мала філософія Джона Локка. У своїй теорії він обґрунтував, що від природи люди є вільними та рівними, а закон природи полягає у тому, щоб не завдавати шкоди життю, здоров'ю, свободі чи власності іншого. Держава ж створюється шляхом суспільного договору саме для захисту цих невідчужуваних прав. Як наголошує Ю. В. Цуркан-Сайфуліна, Дж. Локк у своїх працях залишає за народом право на повстання у випадку, якщо уряд узурпує владу та зазіхає на власність чи свободу громадян [4, с. 57]. Цей революційний постулат, право на збройний опір тиранії, став ідеологічним ядром Декларації незалежності США.

Для того, щоб унеможливити диктатуру та захистити індивідуальну свободу, інший видатний просвітник, Шарль Луї де Монтеск'є, запропонував принцип поділу влади. Він чудово розумів, що будь-яка людина, наділена владою, схильна зловживати нею. З огляду на це, мислитель обґрунтував необхідність розподілу державної влади на законодавчу, виконавчу та судову гілки. Якщо ці влади будуть об'єднані в одній особі, то, за словами філософа, свободи не буде [4, с. 59]. Ця концепція настільки глибоко вплинула на суспільну думку, що стала основою Конституції США та започаткувала сучасний конституціоналізм.

Якщо Американська революція більшою мірою спиралася на ліберальні ідеї Локка і Монтеск'є щодо захисту прав індивіда від державного втручання, то рушійною силою Великої французької революції стала радикальніша концепція Жана-Жака Руссо. Досліджуючи його теорію суспільного договору, Т. П. Попович зауважує, що у Руссо простежується суттєве посилення колективного фактору над індивідуальним: через договір формується «загальна воля» [2, с. 318]. Руссо доводив, що народ є єдиним носієм суверенітету, і кожен член держави має право й

обов'язок брати участь у вирішенні значимих питань. Для французьких революціонерів, зокрема якобінців, ідея народного суверенітету стала абсолютним орієнтиром у прагненні зруйнувати стану нерівність і встановити республіку.

Важливу роль у десакралізації абсолютної монархії відіграв і Вольтер. Хоча він не був прихильником масових повстань, його філософія завдала нищівного удару по старому режиму. П. Пилипишин підкреслює, що Вольтер трактував рівність у суто політико-юридичному сенсі – набуття усіма людьми однакового статусу громадянина та однакової залежності усіх від закону [1, с. 344]. Його боротьба за свободу совісті та автономію особистості підготувала свідомість європейців до невідворотності змін.

Отже, філософія епохи Просвітництва стала тим інтелектуальним каталізатором, який перетворив стихійні суспільні невдоволення на осмислені революційні рухи. Ідеї Дж. Локка, Ж.-Ж. Руссо, Ш.-Л. Монтеск'є та Вольтера про природні права, суспільний договір, поділ влади та рівність перед законом не лише виправдали повалення монархічних режимів, а й запропонували дієві правові механізми для розбудови нових держав, ставши фундаментом сучасного демократичного світу.

Список використаної літератури:

1. Пилипишин П. Філософсько-правова інтерпретація індивідуалізму у філософії Монтеск'є та Вольтера. *Університетські наукові записки*. 2020. № 3-4 (75-76). С. 337–345. URL: <https://surl.li/ehsesd> (дата звернення: 15.04.2026).
2. Попович Т. П. Розуміння обов'язку у природно-правових концепціях Дж. Локка та Ж.-Ж. Руссо. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО*. 2023. Вип. 77. Ч. 2. С. 315–320. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2023/06/56.pdf> (дата звернення: 15.04.2026).
3. Травлос Т. С. Основні етапи в дослідженні поняття «революція» в зарубіжній політичній думці. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили. Серія : Політологія*. 2016. Т. 280, Вип. 268. С. 44–48. URL: <https://surl.li/qndwqq> (дата звернення: 16.04.2026).
4. Цуркан-Сайфуліна Ю. В. Філософія права Нового часу та раціоналізація владних засад права. *Jurnalul juridic national: teorie și practică*. 2016. № 3. С. 55–60.

Науковий керівник: Пономарьова Г.П., канд. юрид. наук,
доц. кафедри теорії та історії права НЮУ ім. Ярослава
Мудрого

Юрчик Макар Андрійович,
студент 1 курсу, 1 групи
НЮУ імені Ярослава Мудрого

РОЛЬ ФІЛІППА ФІЛІППА ПІНЕЛЯ У РОЗВИТКУ ІНСТИТУТУ НЕОСУДНОСТІ У ПРАВІ

Розмежування між злочином і психічним розладом є одним із фундаментальних питань на перетині права та психіатрії. Формування інституту неосудності в кримінальному праві - тривалий історичний процес, у якому вирішальну роль відіграв французький лікар Філіпп Пінель (1745–1826). Саме його реформаторська діяльність наприкінці XVIII - на початку XIX ст. заклала медичну та концептуальну основу для правового визнання неосудності як самостійного інституту. Сучасна актуальність цієї теми зумовлена тим, що й нині питання розмежування осудності та неосудності залишається одним із найбільш дискусійних у кримінально-правовій науці, а теоретичні ідеї Філіппа Філіппа Пінеля продовжують впливати на правозастосовну практику.

До реформ Філіппа Філіппа Пінеля психічно хворі особи, що вчиняли суспільно небезпечні діяння, традиційно підпадали під одну з двох категорій: або їх вважали злочинцями і карали, або ж поміщали до місць позбавлення волі без жодного медичного обґрунтування. Стан психіатрії того часу не давав підстав для чіткого розмежування між злочином і хворобою. Зайцев О. В., аналізуючи виникнення проблеми неосудності в кримінальному праві, вказує, що «визнання людини несамовитою і звільнення її від відповідальності за злочин практикувалося задовго до появи наукових досліджень у цьому напрямі, але критерії такого визнання були вкрай розмитими і здебільшого зводились до зовнішніх ознак явного розладу» [1, с. 38]. Відтак відсутність

чітких критеріїв призводила до свавільних рішень і повної залежності долі людини від суб'єктивної думки судді, а не від медично обґрунтованих висновків.

Центральне місце в діяльності Філіппа Пінеля посідає процес медикалізації психічного розладу: перетворення психіатричних закладів з місць ув'язнення на лікувальні установи. У 1792 році, ставши головним лікарем паризького Біцетру, він добився зняття ланцюгів з пацієнтів і запровадив принцип так званого «морального лікування» (*traitement moral*). Ці дії мали не лише медичне, але й глибоке правове значення: вони закріпили принцип, що психічно хвора людина є передусім пацієнтом, а не злочинцем. Stanghellini G., переосмислюючи спадщину Філіппа Пінеля з нагоди 200-річчя його смерті, стверджує, що "modern psychiatry was born, in part, from a crucial distinction: madness is not a crime. Pinel's late 18th-century reform did more than remove chains from the mentally ill - he separated the insane from the criminal, shifting their treatment from punishment to care" [2]. Саме це розмежування стало концептуальним підґрунтям майбутнього правового інституту неосудності.

Теоретичним фундаментом впливу Філіппа Пінеля на правову доктрину стала його праця «Медико-філософський трактат про душевні хвороби» (*Traité médico-philosophique sur l'aliénation mentale*, 1801). У ній учений систематизував типи психічних розладів - манію, меланхолію, деменцію та ідіотизм - і обґрунтував необхідність медичної експертизи при встановленні осудності підсудного. Філіпп Пінель також описав феномен «*manie sans délire*» (манія без марення) - стан, за якого поведінка людини є суспільно небезпечною, але видимих ознак розладу мислення немає. Джонс Д.В. у своєму дослідженні генези «моральної неосудності» підкреслює, що "Pinel described a form of insanity, 'manie sans délire', in which the cognitive faculties remained intact while the patient was subject to uncontrollable impulse - this generated an early challenge to simple cognitive tests of insanity" [3, с. 265]. Цей концепт безпосередньо вплинув на формування нових правових критеріїв неосудності, що виходили за межі простого «тотального божевілля».

Ключовим теоретичним внеском Філіппа Пінеля є концепція «часткового» або «неповного» безумства - ідея, що психічний розлад ніколи повністю не знищує особистість і

здатність людини до певних форм самоусвідомлення. Це принципово змінило правовий підхід: якщо безумство не є тотальним, то і правова відповідь не може бути однозначно бінарною. Stanghellini вказує, що Філіпп Пінель "affirms, argues, and documents that madness is always partial. No mad person is entirely mad, nor remains the same over time. From this fundamentally dichotomous premise - either/or, mad or bad - a body of jurisprudence developed that recognized in the mad person, unlike the criminal, someone incapable of understanding and willing" [2]. Ця концепція стала інтелектуальним підґрунтям для правової конструкції обмеженої осудності, визнаної сучасними кримінальними кодексами, зокрема й Кримінальним кодексом України.

Реформи Філіппа Пінеля мали вирішальне значення для становлення судово-психіатричної експертизи як правового інституту. Він першим обґрунтував необхідність і вимоги до медичного висновку при вирішенні питань кримінальної відповідальності осіб із психічними розладами. Лосич С.В. та Рутвян К.О., аналізуючи проблеми медичного критерію неосудності в кримінальному праві України, зазначають, що «загальновідомо, що право встановлення неосудності належить виключно судові, рішення про її наявність приймається на основі висновку психіатра. Отже, категорія «неосудність» не є виключно правовою. Точніше це лише її правова «форма», змістом яку наповнює психіатрія» [4, с. 186]. Саме Філіпп Пінель зробив перший крок до цієї моделі взаємодії права і медицини, обґрунтувавши необхідність медичного погляду на правовий статус психічно хворої людини.

Концепція «*manie sans délire*» стала джерелом однієї з найважливіших правових дискусій ХІХ–ХХ ст. - про вольовий критерій неосудності. Якщо особа розуміє характер своїх дій, але не може керувати ними, чи є вона осудною? Джонс вказує, що Пріхард, спираючись на Філіппа Пінеля, описав «моральну неосудність» як стан, при якому "like Pinel's *manie sans délire*, left the 'intellectual faculties' intact while the 'moral and active principles of the mind'... the power of self government is lost or greatly impaired; and the individual is found to be incapable, not of talking or reasoning upon any subject proposed to him" [3, с. 268]. Саме ця дискусія, ініційована Пінелем, зумовила поступове включення вольового критерію до законодавчих формул неосудності поряд із

інтелектуальним.

Ідеї Філіппа Пінеля отримали своє безпосереднє відображення у конструкції неосудності, закріпленій у ч. 2 ст. 19 Кримінального кодексу України. Гродецький Ю.В. та Зайцев О.В. зазначають, що «медичний критерій неосудності доцільно визначати як психічні розлади», а юридичний критерій - через нездатність особи «усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними» [5]. Цей підхід відтворює принципово пінелівське розуміння: психічний стан людини є первинним, а правовий висновок - похідним від нього. Формула неосудності, що поєднує медичний та юридичний критерії, є прямим спадком концептуальної революції, яку здійснив Філіпп Пінель, перетворивши лікаря на необхідного учасника правового процесу.

Актуальність ідей Філіппа Пінеля для сучасного права не обмежується суто доктринальними питаннями. Stanghellini, відзначаючи двісті річницю смерті Філіппа Пінеля, акцентує, що сформований ним бінарний поділ «божевільний чи злочинець» і далі "still haunts contemporary psychiatric and legal practice" [2]. Суперечність між терапевтичним підходом психіатрії та юридичним абсолютизмом у питаннях відповідальності - це проблема, що кореням сягає реформ Філіппа Пінеля. Його вчення про «часткове безумство» як і раніше є теоретичним підґрунтям для обговорення обмеженої осудності, автоматичних виправдань через неосудність та евтаназії кримінальної відповідальності за психічного розладу.

Таким чином, Філіпп Пінель відіграв засадничу роль у формуванні інституту неосудності у праві. По-перше, він здійснив принципове концептуальне розмежування між злочином і психічним розладом, що стало ідейним підґрунтям правового інституту неосудності. По-друге, систематизуючи типи психічних розладів і описуючи «*manie sans délire*», він обґрунтував необхідність вольового критерію неосудності поряд із інтелектуальним. По-третє, його реформи у сфері медичної практики заклали підвалини судово-психіатричної експертизи як процесуального інституту. По-четверте, концепція «часткового безумства» стала теоретичною передумовою обмеженої осудності - інституту, визнаного сучасним кримінальним законодавством. Спадщина Філіппа Пінеля є живою й дотепер: його ідеї продовжують формувати нормативне та доктринальне розуміння

співвідношення відповідальності, дієздатності та психічного розладу.

Список використаної літератури:

1. Зайцев О. В. Виникнення проблеми неосудності в кримінальному праві. Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка. 2012. № 1. С. 37–42. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/items/f3ca0747-305c-43b6-b6b7-87167b9a4575>
2. Stanghellini G. Mad or bad: Psychiatry's foundational divide and the illusion of binary thinking. European Psychiatry. 2025. Vol. 68. № 1. e89. URL: <https://surl.li/tfxmsn>
3. Jones D. W. Moral insanity and psychological disorder: the hybrid roots of psychiatry. History of Psychiatry. 2017. Vol. 28. № 3. P. 263–279. URL: <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC5546420/>
4. Лосич С. В., Рутвян К. О. Проблеми визначення медичного критерію неосудності в кримінальному праві України. Правовий часопис Донбасу. 2018. № 4 (65). С. 185–191. URL: <https://ljd.dnuvs.in.ua/wp-content/uploads/2021/10/4-1.pdf>
5. Гродецький Ю. В., Зайцев О. В. Поняття неосудності та обмеженої осудності. Вісник асоціації кримінального права України. 2024. Вип. 2 (22). URL: <https://vakp.nlu.edu.ua/issue/view/18661>

Науковий керівник: Стеценко Н.С., канд. юрид. наук,
асист. кафедри теорії та історії права НЮУ ім. Ярослава
Мудрого

Ярошенко Олексій Андрійович,
студент 1 курсу, 6 групи
факультету адвокатури
НЮУ імені Ярослава Мудрого

НАЦІОКРАТІЯ ЯК МОДЕЛЬ ДЕРЖАВНОСТІ

Поразка Українських визвольних змагань 1917-1921 років та подальша втрата державної незалежності змусили українську політичну еліту до переосмислення розуміння державного правління та створення нових моделей державності.

У міжвоєнний період сформувався активний пошук альтернативних моделей державності, що відбувався в умовах політичної нестабільності та кризи демократії.

Реакцією на поразку національно-демократичних

експериментів доби революції стали спроби вироблення моделі сильної, ієрархічно організованої держави, здатної забезпечити національну єдність і дисципліну. Так ідеологом ОУН Миколою Сціборським було створено концепцію націократії. Микола Сціборський був не лише чудовим організатором і практиком, а й талановитим теоретиком. Паралельно з розбудовою організації він створював ідеологічні підвалини майбутньої Української Держави [1,с.14].

Формуючись як синтетична альтернатива демократії, соціалізму, комунізму та фашизму націократія визначається ним як режим панування нації у власній державі через владу всіх соціально корисних верств, поєднуючи сильну владу з принципом національної солідарності та відкидаючи як ліберальний індивідуалізм, так і вузько класові чи расові підходи [2, с.164].

В ієрархії націократичних цінностей держава займає центральне місце, оскільки саме через неї нація реалізує себе як повноцінний історичний і політичний суб'єкт. Микола Сціборський підкреслював, що лише через власну державу нація може виступати активним чинником історії [2,с.158]. Такий підхід відображає характерне для міжвоєнного періоду посилення ролі держави в політичних концепціях.

Політико-правовий устрій у націократії розглядався як результат поетапного державотворення. Передбачалося, що встановленню стабільного ладу має передувати перехідний етап, після якого формується специфічна республіканська система, що відрізняється від класичної парламентської демократії [2,с.202]. Вона орієнтована на забезпечення єдності нації та обмеження політичної конкуренції як потенційного джерела розколу.

Важливим елементом політико-правової організації націократичної держави у Миколи Сціборського є принцип професійного представництва. Він передбачає зменшення ролі політичних партій у державному управлінні. Замість них інтереси різних груп населення мають представляти професійні та суспільні об'єднання. Як зазначав Микола Сціборський, така система має замінити посередництво партій більш прямим представленням інтересів нації через її соціальні та професійні групи [2, с.204]. Економічною основою цієї моделі є поєднання державного регулювання та певної самостійності професійних спільнот. Подібні ідеї стали особливо поширеними у міжвоєнний період на

тлі кризи парламентської демократії 1920-х-1930-х років, коли в багатьох країнах шукали альтернативні форми організації влади. Така модель розглядалася як спроба поєднати різні підходи до організації економіки в умовах кризи класичних економічних систем першої половини ХХ століття.

У моделі націократії Миколи Сціборського очільник держави концентрує виконавчу владу, тоді як законодавча функція покладається на Державну Раду, а суд забезпечує конституційний контроль.

Така система передбачає унітарний устрій з потужним центральним керівництвом і помірною децентралізацією, що ілюструє «режим панування нації у власній державі». Можна стверджувати, що Микола Сціборський запропонував своєрідну модель державного устрою, побудовану передусім на національній основі. Саме поняття нації М. Сціборський визначає як «найвищу органічну форму людського співжиття», а спільна мова, культура й матеріальні інтереси, на його думку, відігравали визначальну роль лише на початковому етапі її формування та не менш важливою ознакою нації він вважав також її дух, ідейний зміст і волю до творчості та боротьби [3,с.212].

Узагальнюючи, можна зазначити, що концепція націократії була однією зі спроб відповісти на виклики міжвоєнного періоду та запропонувати альтернативну модель державності.

Список використаної літератури:

1. Кондратюк Ю. С. Теорія і практика українського націоналізму Миколи Сціборського. *S.P.A.C.E.* 2017. № 1. С. 13-16.
2. Націократія 2.0 / упоряд.: Даніїл Коваль, Координатор: Олексій Рейнс «Консул». Київ : Рейнсхаус, 2025. 600 с.
3. Онуфріїв Р. М. Націократична концепція держави М. Сціборського. *Держава та регіони. Серія: Право.* 2020. № 1 (67), ч. 1. С. 204-209.

Науковий керівник: Лісогорова К. М., канд. юрид. наук,
доц. кафедри теорії та історії права НЮУ ім. Ярослава
Мудрого

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ЯРОСЛАВА МУДРОГО**

кафедра теорії та історії права

Електронне видання

**АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ІСТОРІЇ ДЕРЖАВНОСТІ
круглий стіл,
21 травня 2026 року**